

Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості

Мета статті - провести розрахунок можливого зростання виробництва зернових культур за рахунок підвищення врожайності пшениці, ячменю і кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах, визначивши окупність додаткових витрат приростом вартості валових зборів цих культур, що впливатиме також на збільшення валових зборів усіх зернових культур, як у сільськогосподарських підприємствах, так і у всіх категоріях господарств.

Методика дослідження. Використано методи: абстрактно-логічний, емпіричний, факторного аналізу, прогнозування та розвитку, використання досвіду господарств з вищими показниками урожайності в господарствах з нижчою урожайністю.

Результати дослідження. Визначено рейтинги регіонів за показником індексу врожайності пшениці, ячменю і кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах відносно до середніх показників по Україні. Розрахунки підвищення врожайності зернових у сільськогосподарських підприємствах регіонів з індексом урожайності пшениці, ячменю і кукурудзи нижчим ніж у середньому по Україні свідчать про можливість збільшення валових зборів зернових до 72,4 млн т проти фактично одержаних у 2016 р. 66,1 млн т, а з підвищенням урожайності цих культур у сільськогосподарських підприємствах усіх регіонів як із нижчими, так і з вищими рейтингами врожайності вказаних культур вони можуть зрости до 77,1 млн т.

Елементи наукової новизни. Підвищення врожайності та витрат на гектар вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах формується не на прикладі найкращих показників у сільськогосподарських підприємствах регіонів, а з урахуванням результатів роботи тих господарств, де ці показники наближені та зростають, що відображається в групах підприємств за показником урожайності досліджуваних культур.

Практична значущість. Опрацьована методика може бути застосована в усіх регіонах України щодо відношення показників урожайності в адміністративних районах до обласних показників, забезпечивши зростання врожайності в сільськогосподарських підприємствах адміністративних районів. Дає змогу збільшити урожайність за рахунок зростання витрат. Застосування розробленої методики забезпечує збільшення обсягів виробництва зерна в межах двократної окупності додаткових витрат. Табл.: 6. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: індекс регіонального розвитку, рейтинг регіонів за показником урожайності окремих зернових культур, підвищення врожайності та витрат, групування сільськогосподарських підприємств за рівнем урожайності зернових культур.

Месель-Веселяк Віктор Якович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу економіки регіонального розвитку та прогнозування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: mesel@iae.kiev.ua

Постановка проблеми. В опублікованій авторській статті [5] у журналі (№ 11, 2017 р.) запропонована методика, за якою проведено індексне регіональне оцінювання соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України за трьома групами показників: тринадцяти - виробництва сільськогосподарської продукції, шести - економічної ефективності та чотирнадцяти - соціального розвитку регіонів. У рослинництві виробництво сільськогосподарської продукції визначається врожайністю сільськогосподарських культур, значне місце серед яких відведено зерновим культурам, частка яких у рослинництві у 2016 р., визначеному

нами для розрахунків як базовому, становить у вартості валової продукції 37,7 % [6].

Наступним кроком має бути визначення рейтингу регіонів за показниками врожайності та виявлення існуючих регіональних диспропорцій, опрацювання напряму вирівнювання їх та збільшення на цій основі валових зборів окремих зернових культур у сільськогосподарських підприємствах, серед яких три основні культури (пшениця, ячмінь і кукурудза), які у валовому зборі зернових у всіх категоріях господарств займають 96,5% [17] і 85,7% у сільськогосподарських підприємствах [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регіональних диспропорцій і вирівнювання індексів виробництва досліджували М.І. Долішній [4], М.С. Гамов [15],

О.Ю. Грищенко [1, 5], В.Я. Месель-Веселяк [5], А.Ф. Ткачук [16], Л.І. Федулова [19].

М.І. Долішній у монографії „Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети” відзначав: „Головне завдання ефективної регіональної політики на сучасному етапі розвитку демократії та ринкових відносин в Україні полягає в пом’якшенні й усуненні диспропорцій та зменшенні їхніх негативних наслідків для соціально-економічної системи України” [4, с. 174].

У виданні Інституту громадянського суспільства „Регіональна політика : правове регулювання. Світовий та український досвід” наголошується: „На більш загальному рівні варто відзначити, що в багатьох країнах (навіть, якщо диспропорції між регіонами не є істотними), потреба в оптимізації та належному використанні державних інвестицій зумовлює необхідність поліпшення координації та синергії між інвестиціями, що здійснюються за рахунок різних джерел фінансування всіма учасниками процесу розвитку - державою, регіональною та місцевою владою на певній території. Це можна вважати певною формою планування або координації регіонального розвитку” [16, с. 7].

Виклад основних результатів дослідження. Опрацьованими за нашої участі в ННЦ „Інститут аграрної економіки” Стратегічними напрямками розвитку сільського господарства України на період до 2020 року” визначено прогнозне виробництво зерна за оптимістичним варіантом 80 млн т [18, с. 131].

Такі валові збори зерна в Україні мають забезпечити всі категорії господарств, якими вироблено у 2016 р. 66,1 млн т зернових, у тому числі великі й середні сільськогосподарські підприємства (ф. № 50-сг) - 44,6 млн т, або 67,5% валового збору зерна в Україні, а малі підприємства і господарства населення - 21,5 млн т, або 32,5%. Основними зерновими культурами мають бути пшениця, ячмінь і кукурудза, яких у всіх категоріях господарств вироблено 63,5 млн т, або 96,2% [17] від усіх зернових, а у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах - 43,1 млн т, або 96,6% від усіх зернових культур. Отже, пошук нами резервів підвищення виробництва зернових здійснюється у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах по пшениці, ячменю і кукурудзі, визначаються також зміни виробництва цих культур і зернових у цілому, а також у господарствах усіх категорій.

У діяльності великих і середніх сільськогосподарських підприємств (ф. № 50-сг) при виробництві пшениці, ячменю та кукурудзи склалися регіональні відмінності (диспропорції) в їх урожайності відносно показників по Україні, що впливає на валові збори не тільки цих культур, а й зернових у цілому.

Як приклад розглянемо регіональне виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах, урожайність якої наведено у табл. 1.

1. Урожайність пшениці в сільськогосподарських підприємствах по регіонах України у 2016 р.

Регіони	Урожайність, ц/га	Індекс відношення
Україна	45,10	1,000
1. Вінницька	56,15	1,245
2. Волинська	54,02	1,198
3. Дніпропетровська	37,52	0,832
4. Донецька	38,96	0,864
5. Житомирська	48,46	1,075
6. Закарпатська	41,76	0,926
7. Запорізька	35,16	0,780
8. Івано-Франківська	51,80	1,149
9. Київська	55,33	1,227
10. Кіровоградська	43,57	0,966
11. Луганська	37,65	0,835
12. Львівська	52,27	1,159

Регіони	Урожайність, ц/га	Індекс відношення
13. Миколаївська	39,31	0,872
14. Одеська	39,82	0,883
15. Полтавська	49,71	1,102
16. Рівненська	52,53	1,165
17. Сумська	42,12	0,934
18. Тернопільська	54,69	1,213
19. Харківська	45,00	0,998
20. Херсонська	37,43	0,830
21. Хмельницька	60,91	1,351
22. Черкаська	55,98	1,241
23. Чернівецька	41,07	0,911
24. Чернігівська	45,02	0,998
25. Київ	45,74	1,014

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. Київ: Державна служба статистики України [6], 2017; розрахунки автора.

Із 25 регіонів у 12-ти урожайність пшениці в сільськогосподарських підприємствах була вищою, а у 13-ти - нижчою ніж у середньому по Україні.

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [3] визначено, що Кабінет Міністрів України підтримує принципові позиції підходу ЄС до реалізації регіональної політики, які базуються на поєднанні політики щодо підвищення рівня конкурентоспроможності територій та політики, спрямованої на запобігання збільшенню регіональних диспропорцій, а також здій-

снювати заходи з підвищення ролі "точок зростання" на прилеглих до них територіях.

Для застосування підходів щодо запобігання збільшенню регіональних диспропорцій нами проведено групування сільськогосподарських підприємств країни з меншою врожайністю ніж у середньому по Україні та здійснено розрахунки, за якими у попередній групі враховано вищу урожайність і витрати на 1 га з наступної групи.

Приклад таких розрахунків наведено по Дніпропетровській області (табл. 2).

2. Розрахунок можливого зростання урожайності і витрат по пшениці в групах сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, 2016 р.

Групи за уро- жайністю, ц/га	Кількість підпри- ємств	Площа усього, тис. га	Ціна 1 ц, грн	Валовий збір		Урожай- ність, ц/га	Виробничі витрати		
				тис. ц	вартість, млн грн		усього, млн грн	на 1 га, грн	окупність додаткових витрат
Фактично									
I. До 20	36	14,4	306,7	233	72	16,2	58	4035	-
II. 20,1-30	117	52,3	311,6	1343	418	25,7	304	5821	-
III.30,1-40	151	90,4	320,6	3124	1002	34,5	712	7878	-
IV.40,1-50	97	71,5	319,3	3193	1019	44,6	659	9210	-
V. 50,1-60	54	34,4	326,4	1868	610	54,3	361	10496	-
VI. Більше 60	10	4,1	330,8	264	87	64,1	57	13710	-
область	465	267,2	319,8	10025	3206	37,5	2151	8052	-
Розрахунок потенційної можливості									
До 20	36	14,4	306,7	370	113	25,7	84	5821	1,63
20,1-30	117	52,3	311,6	1807	563	34,5	412	7878	1,34
30,1-40	151	90,4	320,6	4037	1294	44,6	833	9210	2,43
40,1-50	97	71,5	319,3	3882	1239	54,3	751	10496	2,39
50,1-60	54	34,4	326,4	2206	720	64,1	472	13710	1,00
Більше 60	10	4,1	330,8	264	87	64,1	57	13710	-
Область Різниця	465	267,2	319,7	12566 2541	4018 811	39,3 1,8	2608 457	9760 1708	1,78

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. Київ: Державна служба статистики України [6], 2017; розрахунки автора.

Розрахункові показники по області порівняно із фактичними зросли за валовим збором на 2541 тис. ц, вартість якого становить 811 млн грн, а витрати - на 457 млн грн при окупності додаткових витрат 178% (811 млн грн : 457 млн грн x 100).

Такі розрахунки проведено по всіх регіонах із нижчим від середнього по Україні ін-

дексом урожайності, а в регіонах з вищим індексом урожайності показники залишаються на рівні 2016 року. У результаті, в досліджуваному регіоні змінюються показники врожайності пшениці, її валових зборів і витрат по сільськогосподарських підприємствах України, що відображено у табл. 3.

3. Розрахунок можливих змін урожайності пшениці та витрат у сільськогосподарських підприємствах регіонів з індексом урожайності нижчим ніж в Україні

Регіони	Факт. 2016 р. (ф.50 с.г.)						
	площа, тис. га	ціна 1 ц, грн	валовий збір, тис. ц	вартість, млн грн	урожайність, ц/га	індекс	Витрати
							усього, млн грн
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	283	337	15904	5363	56,2	1,245	3379
Волинська	69	335	3703	1240	54,0	1,198	868
							11931
							12670

Продовження табл. 3

Дніпропетровська	267	320	10025	3206	37,5	0,832	2151	8052
Донецька	230	324	8960	2906	39,0	0,864	1852	8052
Житомирська	78	339	3777	1282	48,5	1,075	821	10529
Закарпатська	4	313	171	54	41,8	0,926	44	10684
Запорізька	328	321	11534	3707	35,2	0,780	2484	7572
Івано-Франківська	42	296	2164	640	51,8	1,149	465	11134
Київська	189	327	10458	3419	55,3	1,227	2402	12710
Кіровоградська	176	337	7675	2585	43,6	0,966	1707	9689
Луганська	159	191	5980	1809	37,6	0,835	1210	7619
Львівська	67	344	3503	1204	52,3	1,159	929	13868
Миколаївська	226	353	8881	3139	39,3	0,872	2090	9250
Одеська	361	332	14364	4769	39,8	0,883	3158	8754
Полтавська	181	335	9003	3020	49,7	1,102	2135	11791
Рівненська	49	325	2554	831	52,5	1,165	599	12321
Сумська	173	333	7301	2428	42,1	0,934	1702	9818
Тернопільська	131	298	7168	2139	54,7	1,213	1568	11963
Харківська	304	324	13686	4428	45,0	0,998	2985	9816
Херсонська	200	330	7503	2475	37,4	0,830	1646	8212
Хмельницька	167	332	10185	3386	60,9	1,351	2116	12655
Черкаська	163	330	9138	3014	27,7	1,241	2098	12852
Чернівецька	29	272	1171	319	41,1	0,911	259	9083
Чернігівська	168	339	7542	2558	45,0	0,998	1675	9999
Київ	29	343	1315	451	45,7	1,014	322	11208
Україна	4072	329	183664	60338	45,1	1,000	40666	9986

Продовження табл. 3

Регіони	Розрахунок							
	площа, тис. га	ціна 1 ц, грн	валовий збір, тис. ц	вартість, млн грн	урожай- ність, ц/га	індекс	Витрати	
							усього, млн грн	на 1 га, грн
1	10	11	12	13	14	15	16	17
Вінницька	283	337	15904	5363	56,2	1,096	3379	11931
Волинська	69	335	3703	1240	54,0	1,055	868	12670
Дніпропетровська	267	320	12566	4019	47,0	0,918	2608	9760
Донецька	230	324	11071	3591	48,1	0,940	2120	9216
Житомирська	78	339	3777	1282	48,5	0,946	821	10529
Закарпатська	4	313	230	72	56,1	1,096	57	13775
Запорізька	328	321	14681	4719	44,8	0,874	2941	8966
Івано-Франківська	42	296	2164	640	51,8	1,011	465	11134
Київська	189	327	10458	3419	55,3	1,080	2402	12710
Кіровоградська	176	337	9293	3129	52,8	1,030	1973	11197
Луганська	159	191	7451	2255	46,9	0,916	1422	8951
Львівська	67	344	3503	1204	52,3	1,020	929	13868
Миколаївська	226	353	10984	3882	48,6	0,949	2544	11263
Одеська	361	332	17765	5898	49,2	0,961	3784	10491
Полтавська	181	335	9003	3020	49,7	0,971	2135	11791
Рівненська	49	325	2554	831	52,5	1,025	599	12321
Сумська	173	333	8862	2947	51,1	0,998	2025	11679
Тернопільська	131	298	7168	2139	54,7	1,068	1568	11963
Харківська	304	324	16720	5409	55,0	1,073	3366	11069
Херсонська	200	330	9467	3123	47,2	0,922	1977	9862
Хмельницька	167	332	10185	3386	60,9	1,189	2116	12655
Черкаська	163	330	9138	3014	27,7	0,541	2098	12852
Чернівецька	29	272	1438	391	50,4	0,984	294	10296
Чернігівська	168	339	9193	3118	54,9	1,071	1868	11151
Київ	29	343	1315	451	45,7	0,893	322	11208
Україна	4072	329	208593	68527	51,2	1,000	44681	10972

Регіони	Приріст			окупність додаткових витрат, %
	валового збору, тис. ц	вартості, млн грн	витрат, млн грн	
1	18	19	20	21
Вінницька				
Волинська				
Дніпропетровська	2541	813	456	178,1
Донецька	2112	685	268	255,8
Житомирська				
Закарпатська	59	18	13	0,0
Запорізька	3147	1012	457	221,2
Івано-Франківська				
Київська				
Кіровоградська	1618	545	266	205,0
Луганська	1471	445	212	210,4
Львівська				
Миколаївська	2102	743	455	163,4
Одеська	3401	1129	626	180,3
Полтавська				
Рівненська				
Сумська	1561	519	323	160,9
Тернопільська				
Харківська	3034	982	381	257,5
Херсонська	1965	648	331	196,0
Хмельницька				
Черкаська				
Чернівецька	267	73	35	209,9
Чернігівська	1651	560	193	290,2
Київ				
Україна	24928	8190	4014	204,0

Примітка. Курсивом виділено області з індексом урожайності нижчим ніж по Україні.

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. / Державна служба статистики України [6], розрахунки автора.

За даними табл. 3, у результаті розрахунків по сільськогосподарських підприємствах в областях з індексом урожайності *пшениці* нижчим ніж по Україні забезпечується приріст валового збору на 2493 тис. т вартістю 8190 млн грн, а витрат - на 4014 млн грн за окупності додаткових витрат у 204%.

Аналогічні розрахунки проведено по *ячменю* і визначено приріст валового збору на

8105 тис ц вартістю 2439 млн грн, витрат - на 1421 млн грн за окупності 171,7%. По *кукурудзі* відповідно 931 тис. т вартістю 3261 млн грн, витрат - на 1206 млн грн та окупності 270,4%.

Загальні зміни по трьох культурах (пшениця, ячмінь і кукурудза) та в цілому по зернових у сільськогосподарських підприємствах, де урожайність нижча ніж по Україні, відображено в табл. 4.

4. Можливі зміни валових зборів зернових культур та витрат залежно від зміни врожайності і витрат на 1 га вирощування по областях з індексом урожайності нижчим ніж по Україні (окремі області)

С.-г. культури	Сільськогосподарські підприємства, 2016 р.						Приріст в с.-г. підприємствах за розрахунками***			
	площа, з якої зібрано врожай, тис. га	валовий збір, тис. т	вартість, млн грн*	урожайність, ц/га	витрати, усього, млн грн	окупність, %**	валового збору, тис. т	вартості, млн грн*	витрат, млн грн	окупність, %**
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Пшениця	4072,4	18366	60338	45,1	40666	148,4	2493	8190	4014	204,0
Ячмінь	1202,2	4557	13712	37,9	9919	138,2	811	2439	1421	171,7
Кукурудза	2688,8	20131	70510	74,9	39748	177,4	931	3261	1206	270,4
Разом	7963,5	43053	144560	54,1	90333	160,0	4234	13889	6641	209,1
Зернові та зернобобові	8532,6	44604	146533	52,3	94997	154,3	4234	13889	6641	209,1

Продовження табл. 4

С.-г. культури	Потенційно можливо одержати					Валовий збір, % до фактичного
	валовий збір, тис. т	вартість, млн грн*	витрати, млн грн	урожайність, ц/га	окупність, %**	
1	12	13	14	15	16	17
Пшениця	20859	68527	44681	51,2	153,4	113,6
Ячмінь	5367	16151	11339	44,6	142,4	117,8
Кукурудза	21061	73771	40954	78,3	180,1	104,6
Разом	47288	158449	96974	59,4	163,4	109,8
Зернові та зернобобові	48838	160422	101638	57,2	157,8	109,5

* У фактичних цінах 2016 р.

** Відношення вартості продукції до витрат

*** У сільськогосподарських підприємствах областей з індексом урожайності нижчим ніж по Україні

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. / Державна служба статистики України, розрахунки автора.

При розрахунках приросту врожайності і витрат у сільськогосподарських підприємствах з рівнем урожайності нижчим ніж по Україні, валовий збір зернових культур може

збільшитися на 4234 тис. т, а окупність додаткових витрат становитиме 209,1%.

Виникає потреба провести аналогічні розрахунки не тільки по регіонах з нижчим індексом урожайності, але і з вищим (табл. 5).

5. Можливі зміни валових зборів зернових культур залежно від зміни врожайності та витрат на 1 га вирощування в усіх регіонах

С.-г. культури	Сільськогосподарські підприємства, 2016 р.						Приріст у сільськогосподарських підприємствах усіх областей за розрахунками ***			
	площа, з якої зібрано врожай, тис. га	валовий збір, тис. т	вартість, млн грн*	урожайність, ц/га	витрати, усього, млн грн	окупність, %**	валового збору, тис. т	вартості, млн грн*	витрат, млн грн	окупність, %**
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Пшениця	4072,4	18366	60338	45,1	40666	148,4	3530	11597	6157	188,4
Ячмінь	1202,2	4557	13712	37,9	9919	138,2	1075	3234	1831	176,6
Кукурудза	2688,8	20131	70510	74,9	39748	177,4	2854	9998	3059	326,8
Разом	7963,5	43053	144560	54,1	90333	160,0	7459	24829	11047	224,8
Зернові і зернобобові	8532,6	44604	146533	52,3	94997	154,3	7459	24829	11047	224,8

Продовження табл. 5

С.-г. культури	Потенційно можливо одержати					Валовий збір, % до фактичного
	валовий збір, тис. т	вартість, млн грн*	витрати, млн грн	урожайність, ц/га	окупність, %**	
1	12	13	14	15	16	17
Пшениця	21896	71934	46824	53,8	153,6	119,2
Ячмінь	5631	16946	11750	46,8	144,2	123,6
Кукурудза	22985	80509	42807	85,5	188,1	114,2
Разом	50513	169389	101380	63,4	167,1	117,3
Зернові і зернобобові	52063	171362	106044	61,0	161,6	116,7

* У фактичних цінах 2016 р.

** Відношення вартості продукції до витрат.

*** У сільськогосподарських підприємствах усіх областей.

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. / Державна служба статистики України [6], розрахунки автора.

За таких умов валовий збір пшениці, ячменю та кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах може зрости на 7459 тис. т, вартістю 24829 млн грн, витрати - на 11047 млн грн за окупності додаткових витрат 224,8%.

Із зростанням валових зборів як по досліджуваних трьох культурах, так і в цілому по

зернових у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах, а в малих підприємствах і господарствах населення (за аналогічними як у сільськогосподарських підприємствах індексами приросту) та у всіх категоріях господарств наведено в табл. 6.

6. Розрахунок виробництва зернових культур

6.1. При розрахунках потенційного виробництва в окремих областях з урожайністю пшениці, ячменю і кукурудзи нижчою ніж по Україні

Сільськогосподарські формування	2016 рік		%	Розрахунковий приріст, тис. т	Розрахункове виробництво, тис. т	Індекс приросту
	Площа, тис. га	Валовий збір, тис. т				
Усі категорії	14401	66088	100	6274	72362	
Великі та середні	8533	44604	67,5	4234 ^{*)}	48838	1,095
Малі підприємства та господарства населення	5869	21484	32,5	2040	23524	1,095

6.2. При розрахунках потенційного виробництва в усіх областях

Усі категорії	14401	66088	100	11052	77140	
Великі та середні	8533	44604	67,5	7459 ^{**)}	52063	1,167
Малі підприємства та господарства населення	5869	21484	32,5	3593	25077	1,167

*) Дані табл. 4 **) Дані табл. 5

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. / Державна служба статистики України [6], розрахунки автора.

Таким чином, валові збори зернових культур в Україні можуть збільшитися при розрахунках у регіонах з нижчим індексом урожайності у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах - від 44,6 до 48,8 млн т (на 9,5 %), у малих підприємствах та господарствах населення відповідно від 21,5 до 23,5 млн т (21,5 x 1,095), а в цілому по країні зрости - від 66,1 до 72,4 млн т. (табл. 6.1). При розрахунках в усіх областях виробництво в сільськогосподарських підприємствах становитиме 52,1 млн т, або на 16,7% більше, а в малих підприємствах та господарствах населення 25,1 млн т (21,5 млн т x 1,167) і в цілому по країні від 66,1 до 77,1 млн т (табл. 6.2), що майже досягає обсягів (80 млн т), визначених Стратегічними напрямами розвитку сільського господарства України на період до 2020 року з можливістю подальшого зростання [18].

Висновки. Забезпечення валових зборів зернових культур, визначених у межах 80 млн т відповідно до Стратегічних напрямів [18] можливе за умов розвитку зернового господарства в сільськогосподарських

підприємствах регіонів країни. Цього можливо досягти шляхом імплементації показників урожайності та витрат на 1 га в господарствах з вищими на господарства з нижчими показниками, зокрема по основних культурах - пшениці, ячменю та кукурудзі. Проведені нами відповідні розрахунки доводять, що за рахунок інтенсифікації виробництва і збільшення витрат на 1 га вказаних культур великі та середні сільськогосподарські підприємства з регіональними індексами нижчими ніж по Україні дають змогу збільшити виробництво зернових на 4234 млн т - від 44,6 млн т, одержаних у 2016 р., до 48,8 млн т, або на 9,5%. У малих сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення можливо збільшити валовий збір зернових від 21,5 до 23,5 млн т, а по Україні - від 66,1 до 72,4 млн т. При цьому окупність додаткових витрат досягне двократно-го розміру.

Здійснення таких розрахунків у регіонах з нижчими і вищими регіональними індексами дає змогу збільшити валовий збір на 7459 тис. т і одержати 52,1 млн т зерна, або

на 16,7% більше, в малих підприємствах і господарствах населення - 25,1 млн т (21,5 млн т х 1,167), а в цілому по країні

Список бібліографічних посилань

1. Грищенко О. Ю. Рейтинги регіонального виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах України (методичні підходи). Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: зб. наук. праць за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. Секція 2. Економіка та управління підприємствами і галузями агропродовольчого комплексу, 11 листоп. 2014 р. / Інститут продовольчих ресурсів НААН України. Київ : ННЦ „ІАЕ”. 2014. С. 80-83.
2. Державна регіональна політика в Україні: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. 820 с.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6.08.2014 р. № 385. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети. Київ : Наук. думка, 2006. 511 с.
5. Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю. Рейтингова оцінка регіонального соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України: методика, розрахунки. Економіка АПК. 2017. № 11. С. 11-17.
6. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, статистична звітність форма № 50-сг. Стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2017.
7. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. Київ : Наук. думка, 2003. 261 с.
8. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
9. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5.02. 2015 р. № 156-VIII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.08.2014 р № 385. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>.
11. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 856. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-p>.
12. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.
13. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8.09.2005 р. № 2850-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
14. Продукція сільського господарства у постійних цінах за 2016 рік. - Стат. бюл. / Державна служба статистики України. Київ, 2017.
15. Регіональна економічна політика Європейського Союзу: досвід для України: монографія / М. С. Гамов та ін. - Запоріжжя : ЗНТУ, 2010. 192 с.
16. Регіональна політика : правове регулювання. Світовий та український досвід. Вид. друге, доповн. / за заг. ред. А. Ф. Ткачука. Київ : Леста, 2011. 260 с.
17. Рослинництво. Стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ., 2017.
18. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік [та ін.] ; НААН, ННЦ «Ін-т аграр. економіки» ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. - 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 214 с.

одержати 77,1 млн т валового збору, що наближено до 80 млн т, передбачуваних стратегічними напрямками [18].

References

1. Hryshchenko, O.Yu. (2014). Reitynhy rehionalnoho vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy (metodychni pidkhody) [Ratings of regional production in agricultural enterprises of Ukraine (methodological approaches)]. *Prodovolchi resursy: problemy i perspektyvy: zb. nauk. prats za materialamy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 80-83). Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
2. Varnalii, Z.S. (Ed.) (2007). *Derzhavna rehionalna polityka v Ukraini: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiia* [State regional policy in Ukraine: peculiarities and strategic priorities: monograph]. Kyiv: NISD [In Ukrainian].
3. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6.08.2014 r. № 385 [State strategy of regional development for the period up to 2020, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 6.08.2014 No. 385]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n> [In Ukrainian].
4. Dolishnii, M.I. (2006). *Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX-XXI centuries: new priorities]. Kyiv: Nauk. dumka [In Ukrainian].
5. Mesel-Veseliak, V.Ya., & Hryshchenko, O.Yu. (2017). Reitynhova otsinka rehionalnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: metodyka, rozrakhunky [Rating assessment of the regional socio-economic development of the agrarian sector of the Ukrainian economy: methodology, calculations]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 11-17 [In Ukrainian].
6. *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpriemstv, statystychna zvitnist forma № 50-sh. Stat. zb.* [Main economic indicators of agricultural enterprises' activity, statistical reporting form No. 50-sh. Stat. coll.]. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].
7. Popovkin, V.A. (2003). *Rehionalno-tsilisnyi pidkhid v ekonomitsi* [Regional and holistic approach in the economy]. Kyiv: Nauk. dumka [In Ukrainian].
8. Pro derzhavni tsilovi prohramy : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1621-IV [On state target programs: Law of Ukraine from 18.03.2004 No. 1621-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> [In Ukrainian].
9. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 5.02. 2015 r. № 156-VIII [On the principles of state regional policy: Law of Ukraine from 5.02.2015 No. 156-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19> [In Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6.08.2014 r № 385 [On approval of the State strategy for regional development for the period up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 6.08.2014 No. 385]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p> [In Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Poriadku ta Metodyky provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.10.2015 r. № 856 [On approval of the Procedure and Methodology for monitoring and evaluating effectiveness of implementation of the state regional policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine form 21.10.2015 No. 856]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-p> [In Ukrainian].

19. Федулова Л. І. Проблемність регіонів: особливості регіональної політики в умовах нової економіки. Регіональна економіка. 2008. № 3. С. 31-42.

12. Pro Kontseptsiu derzhavnoi rehionalnoi polityky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.05.2001 r. № 341/2001 [On the Concept of state regional policy: Decree of the President of Ukraine from 25.05.2001 No. 341/2001]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341/2001> [In Ukrainian].

13. Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv : Zakon Ukrainy vid 8.09.2005 r. № 2850-IV [On stimulation of development of regions: Law of Ukraine from 8.09.2005 No. 2850-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> [In Ukrainian].

14. *Produktsiia silskoho hospodarstva u postiynykh tsinakh za 2016 rik. - Stat. biul. [Agricultural products at constant prices for 2016. Stat bulletin]*. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

15. Hamov, M.S., et al. (2010). *Rehionalna ekonomichna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: dosvid dlia Ukrainy: monohrafiia [Regional economic policy of the European Union: experience for Ukraine: monograph]*. Zaporizhzhia: ZNTU [In Ukrainian].

16. Tkachuk, A.F. (Ed.). (2011). *Rehionalna polityka : pravove rehuliuvannia. Svitovyi ta ukraïnskyi dosvid. [Regional policy: legal regulation. World and Ukrainian experience]*. 2nd ed. Kyiv: Lesta [In Ukrainian].

17. *Roslynnytstvo. Stat. zb. [Plant production. Stat. coll.]*. (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

18. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya, Malik, M.Y., et al. (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period up to 2020]*. 2nd ed. Yu.O. Lupenko, V.Ya. Mesel-Veseliak (Eds.). Kyiv: NNTS IAE [In Ukrainian].

19. Fedulova, L.I. (2008). *Problemnist rehioniv: osoblyvosti rehionalnoi polityky v umovakh novoi ekonomiky [Problems of regions: peculiarities of regional policy in new economy]*. *Rehionalna ekonomika*, 3, pp. 31-42 [In Ukrainian].

Mesel-Veseliak V.Ya. Regional production of grain crops in agricultural enterprises of Ukraine

The purpose of the article is to calculate the growth of grain crops production by increasing the yield of wheat, barley and corn in agricultural enterprises, by determining the payback of additional costs by increasing the value of these crops, which will also affect the augmentation of gross collections of all grain crops, as in agricultural enterprises, so in all categories of farms.

Research methodology. In the research process the following methods have been used: abstract and logical, empirical, factor analysis, forecasting and development, usage of the experience of enterprises with higher yields indicators in the activity of enterprises with lower yields.

Research results. The rankings of the regions according to the indicators of yield of wheat, barley and corn in agricultural enterprises have been determined in relation to the average indicators in Ukraine. There've been calculated possibilities of grain yield increase in agricultural enterprises of regions with a yield index of wheat, barley and corn lower than the average in Ukraine. It indicates the potential of increasing the gross volume of grain to 72.4 million tons against the actual received in 2016 66.1 million tons. Moreover from the increase in the productivity of these crops in agricultural enterprises of all regions with lower, and with higher yields of these crops, the gross volume of grain can grow up to 77.1 million tons.

Elements of scientific novelty. The increase in crop yield and expenditure costs per hectare of grain crops in agricultural enterprises has been determined not by an example of the best indicators in the agricultural enterprises of the regions, but taking into account the results of activity of those farms where these indicators are approximate and increasing. It's reflected in the groups of enterprises in terms of productivity of the studied crops.

Practical significance. The worked out method can be applied in all regions of Ukraine on relation to the ratio of yield indicators in administrative regions to regional indicators, to ensure yield growth in agricultural enterprises in administrative districts. It also makes possible to increase yields by increasing costs. The application of the developed method ensures an increase in the production of grain and within the double payback of additional costs. Tabl.: 6. Refs.: 19.

Keywords: regional development index, regional ranking by yield index of some grain crops, increase of yield and costs, group- ing of agricultural enterprises by the level of grain crop yields.

Mesel-Veseliak Viktor Yakovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, honored worker of science and technology of Ukraine, head of the department of regional development and forecasting, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: ecapk@iae.kiev.ua

Месель-Веселяк В.Я. Производство зерновых культур в Украине: потенциальные возможности

Цель статьи - провести расчет возможного роста производства зерновых культур за счет повышения урожайности пшеницы, ячменя и кукурузы в сельскохозяйственных предприятиях, определив окупаемость дополнительных затрат приростом стоимости валового сбора этих культур, который будет влиять также на увеличение валовых сборов всех зерновых культур, как у сельскохозяйственных предприятий, так и во всех категориях хозяйств.

Методика исследования. Использованы методы: абстрактно-логический, эмпирический, факторного анализа, прогнозирования и развития, использование опыта хозяйств с более высокими показателями урожайности в хозяйствах с более низкой урожайностью.

Результаты исследования. Определены рейтинги регионов по показателю индекса урожайности пшеницы, ячменя и кукурузы в сельскохозяйственных предприятиях по отношению к средним показателям по Украине. Расчеты повышения урожайности зерновых в сельскохозяйственных предприятиях регионов с индексом урожайности пшеницы, ячменя и кукурузы ниже, чем в среднем по Украине свидетельствуют о возможности увеличения валовых сборов зерновых до 72,4 млн т против фактически полученных в 2016 г. 66,1 млн т, а с повышением урожайности этих культур в сельскохозяйственных предприятиях всех регионов как с низким, так и с более высокими рейтингами урожайности указанных культур они могут вырасти до 77,1 млн т.

Элементы научной новизны. Повышение урожайности и затрат на гектар выращивания зерновых культур в сельскохозяйственных предприятиях формируется не на примере лучших показателей в сельскохозяйственных предприятиях регионов, а с учетом результатов работы тех хозяйств, где эти показатели приближены и растут, что отражается в группах предприятий по показателю урожайности исследуемых культур.

Практическая значимость. Разработана методика может быть применена во всех регионах Украины по отношению показателей урожайности в административных районах до областных показателей, обеспечив рост урожайности в сельскохозяйственных предприятиях административных районов. Дает возможность увеличить урожайность за счет роста затрат. Применение разработанной методики обеспечивает увеличение объемов производства зерна и в пределах двукратной окупаемости дополнительных затрат. Табл.: 6. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: индекс регионального развития, рейтинг регионов по показателю урожайности отдельных зерновых культур, повышение урожайности и затрат, группировки сельскохозяйственных предприятий по уровню урожайности зерновых культур.

Месель-Веселяк Виктор Яковлевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий отделом экономики регионального развития и прогнозирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: mesel@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 03.05.2018 р.

Фахове рецензування: 06.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.

*

УДК 330.3:338.439.5

М.П. СИЧЕВСЬКИЙ, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
О.М. ВАСИЛЬЧЕНКО
О.В. КОВАЛЕНКО, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Хлібопекарська галузь України: тенденції та проблеми її розвитку

Мета статті - оцінити стан, виявити тенденції та проблеми, визначити напрями подальшого розвитку хлібопекарської галузі в Україні.

Методи дослідження. Використано методи: системного узагальнення, аналізу та синтезу, розрахунково-аналітичний, порівняння, графічний.

Результати дослідження. Визначено основні тенденції розвитку хлібопекарської галузі України та обґрунтовано причини й чинники, що гальмують її ефективний розвиток, запропоновано напрями їх вирішення. Розраховано ємність ринку хлібобулочних виробів промислового виробництва. Встановлено частку ринку, що не обліковується статистичною звітністю. Здійснено порівняння цін на хліб з середньою заробітною платою в еквіваленті вартості хліба пшеничного в Україні та в інших країнах світу. Обґрунтовано необхідність удосконалення державних стандартів на хлібопекарську пшеницю.

Елементи наукової новизни. Виявлено основні причини низької ефективності хлібопекарської галузі з конкретними заходами для їх усунення. Першочергового вирішення потребують питання: перегляду і удосконалення нормативної документації на хлібопекарську сировину; стабільного забезпечення хлібопекарської галузі необхідною кількістю якісного хлібопекарського борошна; удосконалення статистичного обліку виробництва хліба та хлібопродуктів; захисту споживачів від неякісної хлібопродукції тощо.

Практична значущість. Запропоновані напрями інноваційного розвитку хлібопекарської галузі сприятимуть гарантуванню продовольчої безпеки держави, зниженню собівартості продукції та конкурентоспроможності галузі на внутрішньому й зовнішньому ринках. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: продовольча система, хлібопекарська галузь, ємність ринку, хліб, якість, пшениця, борошно, жито.

Результаты исследования. Определены рейтинги регионов по показателю индекса урожайности пшеницы, ячменя и кукурузы в сельскохозяйственных предприятиях по отношению к средним показателям по Украине. Расчеты повышения урожайности зерновых в сельскохозяйственных предприятиях регионов с индексом урожайности пшеницы, ячменя и кукурузы ниже, чем в среднем по Украине свидетельствуют о возможности увеличения валовых сборов зерновых до 72,4 млн т против фактически полученных в 2016 г. 66,1 млн т, а с повышением урожайности этих культур в сельскохозяйственных предприятиях всех регионов как с низким, так и с более высокими рейтингами урожайности указанных культур они могут вырасти до 77,1 млн т.

Элементы научной новизны. Повышение урожайности и затрат на гектар выращивания зерновых культур в сельскохозяйственных предприятиях формируется не на примере лучших показателей в сельскохозяйственных предприятиях регионов, а с учетом результатов работы тех хозяйств, где эти показатели приближены и растут, что отражается в группах предприятий по показателю урожайности исследуемых культур.

Практическая значимость. Разработана методика может быть применена во всех регионах Украины по отношению показателей урожайности в административных районах до областных показателей, обеспечив рост урожайности в сельскохозяйственных предприятиях административных районов. Дает возможность увеличить урожайность за счет роста затрат. Применение разработанной методики обеспечивает увеличение объемов производства зерна и в пределах двукратной окупаемости дополнительных затрат. Табл.: 6. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: индекс регионального развития, рейтинг регионов по показателю урожайности отдельных зерновых культур, повышение урожайности и затрат, группировки сельскохозяйственных предприятий по уровню урожайности зерновых культур.

Месель-Веселяк Виктор Яковлевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий отделом экономики регионального развития и прогнозирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: mesel@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 03.05.2018 р.

Фахове рецензування: 06.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.

*

УДК 330.3:338.439.5

М.П. СИЧЕВСЬКИЙ, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
О.М. ВАСИЛЬЧЕНКО
О.В. КОВАЛЕНКО, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Хлібопекарська галузь України: тенденції та проблеми її розвитку

Мета статті - оцінити стан, виявити тенденції та проблеми, визначити напрями подальшого розвитку хлібопекарської галузі в Україні.

Методи дослідження. Використано методи: системного узагальнення, аналізу та синтезу, розрахунково-аналітичний, порівняння, графічний.

Результати дослідження. Визначено основні тенденції розвитку хлібопекарської галузі України та обґрунтовано причини й чинники, що гальмують її ефективний розвиток, запропоновано напрями їх вирішення. Розраховано ємність ринку хлібобулочних виробів промислового виробництва. Встановлено частку ринку, що не обліковується статистичною звітністю. Здійснено порівняння цін на хліб з середньою заробітною платою в еквіваленті вартості хліба пшеничного в Україні та в інших країнах світу. Обґрунтовано необхідність удосконалення державних стандартів на хлібопекарську пшеницю.

Елементи наукової новизни. Виявлено основні причини низької ефективності хлібопекарської галузі з конкретними заходами для їх усунення. Першочергового вирішення потребують питання: перегляду і удосконалення нормативної документації на хлібопекарську сировину; стабільного забезпечення хлібопекарської галузі необхідною кількістю якісного хлібопекарського борошна; удосконалення статистичного обліку виробництва хліба та хлібопродуктів; захисту споживачів від неякісної хлібопродукції тощо.

Практична значущість. Запропоновані напрями інноваційного розвитку хлібопекарської галузі сприятимуть гарантуванню продовольчої безпеки держави, зниженню собівартості продукції та конкурентоспроможності галузі на внутрішньому й зовнішньому ринках. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: продовольча система, хлібопекарська галузь, ємність ринку, хліб, якість, пшениця, борошно, жито.

Сичевський Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України (м. Київ, вул. Є. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Васильченко Олександр Миколайович - генеральний директор Асоціації «Укрхлібпром» (м. Київ, вул. Є. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Коваленко Ольга Володимирівна - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економічних досліджень, Інститут продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України (м. Київ, вул. Є. Сверстюка, 4а)

E-mail: okovalenko0960@gmail.com

Постановка проблеми. Центральне місце у продовольчих системах усіх країн світу займають хліб і зернові продукти, які є джерелом вуглеводів, білків, вітамінів групи В та мінералів. Ця продукція останнім часом стала предметом дискусій щодо її поживної цінності. Дедалі частіше в наукових публікаціях подано інформацію, що регулярне споживання зернової продукції відіграє вагомий роль в запобіганні хронічних захворювань. Епідеміологічні дослідження свідчать про тісну кореляцію між споживанням цілнормованих продуктів і зменшенням ряду захворювань, зокрема, серцево-судинних, цукрового діабету другого типу, ожиріння, метаболічного синдрому та ін. [10]. Разом з тим забезпечувати харчову цінність хлібобулочної продукції має хлібопекарське виробництво, яке в усіх країнах, традиційно розвивається на місцевих рівнях і безпосередньо залежить від якості зернової сировини, інгредієнтів, їхньої переробки та зберігання. Водночас, сектор постачання хлібопекарської пшениці на світовому ринку є досить непрозорим, оскільки походження зернових часто достеменно невідоме, тоді як, згідно з вимогами НАССР, простежуваність виробничо-збутового ланцюга передбачає збереження ідентичності сортів зернових для забезпечення вищої їх якості. Однак сортовою спостережністю, зазвичай, займаються лише окремі виробники для досягнення певних регуляторних і комерційних цілей, у тому числі щодо складу й харчової цінності хліба масового виробництва та специфічних ризиків для здоров'я людей (наприклад, небезпека від мікотоксинів, грибкових інфекцій зерна та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування й розвитку різних галузевих напрямів вітчизняного продовольчого ринку входять до кола наукових інтересів вчених: Л. Дейнеко, Ю. Лузана,

Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка, Т. Мостенської, Б. Пасхавера, П. Саблука, Н. Скопенко, О. Шпичака, А. Юзефовича [1–3, 6–9] та інших дослідників. Особливої уваги нині потребує хлібопекарська галузь, стабільний розвиток якої ускладнений чинниками, які гальмують її розвиток і здатні провокувати соціальну напругу в суспільстві.

Основні напрями діяльності та розвитку хлібопекарської галузі викладено у Галузевій програмі її розвитку на період до 2015 р., затвердженій Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України (№ 164 від 20.03.2008 р.). Зокрема в Програмі наголошувалося, що хлібопекарська галузь – це одна з провідних галузей харчової промисловості України, призначення якої – безперебійне забезпечення виробництва хліба, хлібобулочних та інших борошняних виробів у обсягах, які відповідають нормам державної продовольчої безпеки [4].

Після завершення терміну дії вищезазначеної Програми відбулися зміни в розвитку хлібопекарської галузі, виникли нові проблеми, які зумовлюють необхідність поновлення досліджень, зокрема щодо оцінки, узагальнення та обґрунтування відповідних заходів для гарантування ефективного функціонування галузі в структурі продовольчої системи України.

Мета статті – оцінити стан, виявити тенденції та проблеми, визначити напрями подальшого розвитку хлібопекарської галузі в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Хліб і хлібобулочна продукція є головною харчовою продукцією, що споживається всіма категоріями населення, незалежно від місця проживання, статі, соціального статусу та рівня доходів. Тому хлібопекарська промисловість, яка забезпечує населення цією продукцією, є стратегічно важливою для життєзабезпечення суспільства і гарантування продовольчої безпеки держави.

Найвищого рівня свого розвитку хлібопекарська промисловість України досягла в

© М.П. Сичевський, О.М. Васильченко, О.В. Коваленко, 2018

70-ті роки ХХ ст. На той час здійснювалося масове будівництво хлібо заводів, оснащених новим хлібопекарським обладнанням і технологіями для виробництва широкого асортименту хлібобулочних виробів, який постійно вдосконалювався. Україна посіла лідируючі позиції за обсягами виробництва хліба та хлібобулочної продукції високої якості, оскільки активно розвивався й удосконалювався науково-технічний потенціал галузі.

Незважаючи на деструктивні процеси, які відбулися після розпаду Радянського Союзу, хлібопекарська галузь України зберегла свою здатність до безперервного забезпечення населення України хлібом та хлібобулочними виробами широкого асортименту. Нині ринок хлібопродуктів, як і раніше, має розгалужену територіальну й регіональну охопленість - хлібопекарські підприємства функціонують в усіх областях України, зокрема за рахунок великих холдингів, які географічно розширюють розміщення своїх потужностей та мережу збуту. Водночас процеси перерозподілу власності, конкурентна ринкова боротьба й кризові явища в країні призвели до зменшення кількості промислових підприємств з виробництва хлібобулочної та борошняної продукції. За останні п'ять років їх кількість знизилася на 33%, до 1007 одиниць. При цьому чисельність виробничого персоналу також скоротилася на третину.

Великі промислові потужності хлібо заводів розташовуються переважно у передмістях Києва, Харкова та інших міст, що певним чином сприяє підвищенню зайнятості населення сільських територій й розширенню географії постачання основної продукції галузі - хліба нетривалого зберігання - на відстань до 150-200 км.

Наразі серед промислових виробників хліба та хлібобулочних виробів основна частка припадає на вертикально-інтегровані

компанії: концерн «Хлібпром» (м. Львів), який охоплює 15,6% ринку хлібопродуктів; ПАТ «Київхліб» (м. Київ) - 13,5%; група «Lauffer Group» (м. Донецьк) - 13,0; ТОВ «ХК «Хлібні інвестиції» (м. Київ) - 11,1; ТМ «Кулиничі» (м. Харків) - 9,4; ТМ «Формула смаку» (м. Кропивницький) - 8,8; ТМ «Хлібодар» (м. Запоріжжя) - займає 5,9% ринку. Ці компанії-виробники постачають на ринок країни понад 3/4 обсягів хлібопродукції промислового виробництва.

Хлібопекарська галузь у продовольчій системі України є однією з небагатьох галузей, яка забезпечує виробництво продукції на рівні фізіологічних норм споживання. Слід зазначити, що сформована нині структура операторів ринку хліба й хлібобулочних виробів - надто диференційована. Промислове виробництво продукції в цій структурі становить не більше 40%. Близько 50-60% ринку поділяють між собою приватні міні-пекарні та пекарні торговельної мережі, близько 7-12% - припадає на цехи підприємств громадського та швидкого харчування. Значна частка продукції галузі не обліковується державною статистикою й розрахувати її можливо лише орієнтовно, виходячи з кількості наявного населення в країні та середньозваженої норми споживання. Розрахунки структури та ємності ринку хлібобулочних виробів представлено в табл. 1.

Результати дослідження вказують на зменшення фізичних обсягів промислового виробництва хлібобулочних виробів за 2010-2017 рр. в 1,7 раза (до 1050 тис. т), однак за цей період на 75,4% підвищилися вартісні обсяги їх реалізації (до 17,1 млрд грн), що в структурі сукупних доходів від реалізації продукції харчової промисловості займали 3,8%. Натомість частка «сірого» ринку постійно зростала.

1. Розрахунок ємності ринку хлібобулочних виробів, 2010-2017 рр.

Показник ємності ринку	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2010, %
Кількість наявного населення, млн. осіб	45,87	45,63	45,55	45,49	43,00	42,84	42,67	42,4	92,4
<i>Вироби хлібобулочні</i>									
за середньозваженою нормою споживання*, тис. т	4330,1	4307,5	4299,9	4294,3	4059,2	4044,1	4028,0	4002	92,4
за виробництвом промислової продукції**, тис. т	1808	1763	1686	1561	1356,7	1231	1160	1050	58,1

за обсягами реалізації продукції промисловими підприємствами*, млн грн	9636	11183	12007	12038	9611	13177	14917	17098	177,4
Обсяг ринку, що не обліковується статистичною звітністю, %									
відносно середньозваженої норми споживання хлібобулочних виробів*, %	58,2	59,1	58,0	58,9	66,6	69,6	71,2	73,8	–

Джерело: Сформовано за даними Держстату України.

*Розрахунки здійснено для хлібобулочної продукції нетривалого зберігання за кодом КВЕД-2010 – 10.71.

Ситуація, коли понад 2/3 ринку хліба знаходиться поза статистикою, обтяжує проведення достовірного аналізу та відображення реальної картини функціонування ринку хліба. Відповідно ускладнюється можливість ухвалення ефективних, науково обґрунтованих управлінських рішень. Тому створення рівних економічних умов діяльності всіх суб'єктів хлібопекарського виробництва – важлива складова подальшого ефективного розвитку ринку хліба.

В Україні хліб та хлібобулочні вироби є доступними харчовими продуктами, котрі завжди знаходяться на полицях магазинів. В асортименті хлібобулочної продукції переважає хліб пшеничний, його частка займає 41,9% ринку, хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній – 31,7, вироби булочні – 24,8, хліб житній – 1,1, інші види хліба – 0,6% ринку. Нині потреба населення в хлібі та хлібобулочних виробах, яка визначена нормою споживання, забезпечується в повному обсязі. Відповідно до Постанови Уряду № 656 від 14.04.2000 року «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» норма споживання хліба становить 101 кг на 1 особу в рік. Слід відзначити, що в країнах Європи споживання хліба значно нижче – від 37 кг/рік у Великій Британії, до 50-55 кг/рік у Німеччині, Франції, Бельгії, Іспанії.

Загальне споживання хліба та хлібобулочних виробів залежить від багатьох чинників і, насамперед, від чисельності населення країни, зміни структури харчування домогосподарств, рівня купівельної спроможності. Необхідно зазначити, що попит на хліб має низьку цінову еластичність, хоча питання формування його вартості актуальне завжди. Так, підвищення цін на хлібобулочні вироби, у випадку зростання ціни на борошно, до червня 2017 року стримувалося Постановою Кабінету Міністрів України № 1548 від 25.12.1996 р. «Про встановлення

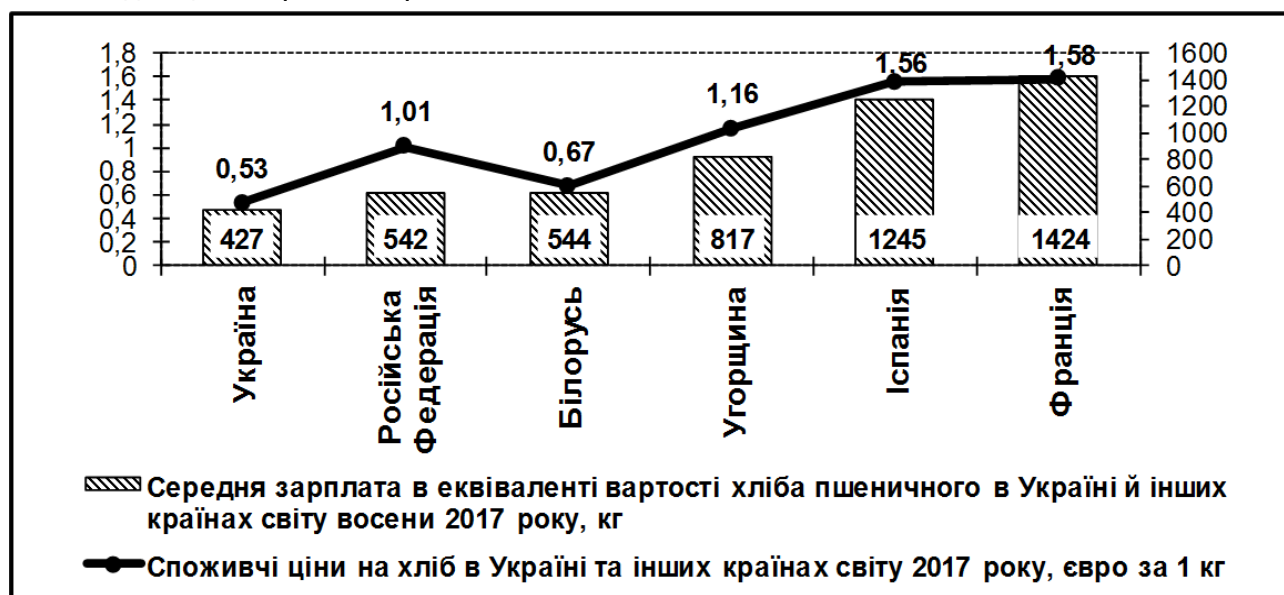
повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)». Таке цінове регулювання мало певні негативні наслідки для функціонування хлібопекарської галузі. Зокрема рентабельність підприємств після оподаткування була від'ємною (у 2016 р. – мінус 0,8), фактично не відбувався інноваційний техніко-технологічний розвиток підприємств через відсутність інвестицій (зокрема іноземних). Недосконале устаткування хлібопекарських підприємств лише підвищувало витрати на паливно-енергетичні ресурси. Економія грошових засобів здійснювалася за рахунок низької оплати праці персоналу, що зумовлювало високу плинність кадрів. Поступово галузь ставала непривабливою для інвесторів.

Після втрати чинності вищезгаданої постанови (на підставі Постанови Уряду № 394 від 07.06.2017) і відміни державного регулювання цін на хліб та хлібобулочні вироби, з'явилися перспективи покращення стану галузі, активізації її розвитку, у тому числі й за рахунок залучення іноземних інвестицій, оскільки ціна на хліб має сталу тенденцію до зростання через підвищення вартості всіх складових витрат на виробництво. Так, за даними Держстату України, на кінець 2017 р. ціна на хліб з борошна першого сорту зросла на 22,8% (до 13,30 грн), а на хліб житньо-пшеничний – на 25,5% (до 13,0 грн).

Незважаючи на підвищення цін, хліб в Україні залишається найдешевшим серед інших країн світу, при тому що ряд позицій собівартості виробництва (борошно, паливно-енергетичні ресурси, технологічне обладнання) знаходяться на рівні світових цін. Натомість попит на продукцію, який визначається ступенем платоспроможності населення, вказує на те, що рівень середньої заробітної плати в еквіваленті вартості хліба пшеничного в Україні найнижчий порівняно з іншими країнами світу. Так, у 2017 році в Україні цей еквівалент становив 427 кг, у Російській Федерації – 542, Білорусі – 544,

Угорщині – 817, Іспанії 1245, Франції 1424 кг (рисунок). Цей факт є свідченням необхідності підвищення рівня заробітної плати,

відповідно до темпів зростання продуктивності праці.

Порівняння цін на хліб і середніх заробітних плат в еквіваленті вартості хліба пшеничного в Україні та в інших країнах світу, 2017 р.

Джерело: Розроблено за даними Держстату України.

Стабільність роботи галузі, зокрема щодо підвищення якості хліба і хлібобулочних виробів, нині гальмується рядом проблем.

По-перше, на внутрішньому ринку зберігається тенденція щорічного зменшення частки продовольчої пшениці з борошномельними властивостями, придатної для використання у хлібопеченні.

В Україні п'ятий рік поспіль збирають рекордно високі врожаї – понад 60 млн т зернових, у тому числі пшениці 23–27 млн т, що багаторазово перевищує внутрішнє споживання країни в цій культурі. Натомість, за оцінкою фахівців, пшениця I класу в зібраному урожаї становить не більше 1–2% й використовується зазвичай на насіннєві потреби. Понад 40% врожаю становить зерно II і III класу, яке має хлібопекарські (борошномельні) властивості і повинно направлятися на продовольство, оскільки лише такий клас зерна може гарантувати виробництво якісної продукції (хліба, макаронних виробів, круп та ін.). Однак воно переважно експортується. Крім того, при надходженні на переробні підприємства декларації постачальників зерна не розкривають достовірної

структури поставок пшениці, зокрема щодо частки борошномельних сортів у загальній масі.

По-друге, не сприяє підвищенню якості хлібопекарської продукції чинний державний стандарт на пшеницю (ДСТУ 3768–2010), в якому істотно занижені вимоги до вмісту білка (на 4–5% залежно від класу) та інші параметри. Слід зазначити, що з 1990 року цей стандарт переглядався кілька разів і щоразу показники якості змінювалися в гірший бік. Тобто свідомо було знижено якісні характеристики (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, погіршення якісних параметрів у ДСТУ 3768–2010 (зменшення масової частки клейковини на 5% і, навпаки, підвищення відсоткових часток пророслих зерен і зернових домішок у пшениці II та III класу) унеможливають отримання якісної хлібобулочної продукції. З року в рік збільшуються обсяги зерна пошкодженого клопом-черепашкою або пророслого, що також знижує хлібопекарські властивості борошна. Лише за останні два роки обсяги такого зерна зросли удвічі.

2. Порівняння якісних параметрів хлібопекарської пшениці за стандартами різних років

Якісний показник	ГОСТ 9353-90 «Пшениця. Требования при заготовках и поставках»	ДСТУ 3768-98 «Пшениця. Технічні умови»	ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови»	Зміни якісних параметрів у ДСТУ 3768-2010 відносно ГОСТ 9353-90, %
Масова частка клейковини (не нижче ніж), %				
пшениця II класу	28	27	23	-5
пшениця III класу	23	23	18	-5
Пророслі зерна (не більше ніж), %				
пшениця II класу	1	1	3	+2
пшениця III класу	3	3	4	+1
Зернова домішка (не більше ніж), %				
пшениця II класу	5	5	8	+3
пшениця III класу	5	10	8	+3

Джерело: Авторська розробка.

Все це змушує виробників до застосування різноманітних поліпшувачів (для відбілювання борошна, збільшення об'єму виробу, сповільнення черствіння тощо), які завозяться в Україну з-за кордону у постійно зростаючих обсягах. Так, у 2016–2017 рр. лише пшеничної клейковини імпортовано 2,0 тис. т із Німеччини, Польщі, Китаю Литви та інших країн, на суму 3,2 млн дол. США, а за січень-лютий 2018 р. її ввезено 242 т на суму 431 тис. дол. Проте застосування харчових добавок і різних інгредієнтів харчових продуктів потребує суворої регламентації та спеціального контролю. Нині на ринку склалася ситуація, коли частина виробників працює за держстандартами (ДСТУ), а інша – за технічними умовами (ТУ), діяльність приватних виробників хліба практично не контролюється. Ліцензування виробництва хліба, хлібобулочних і кондитерських виробів, як законодавча норма, могла б упорядкувати роботу хлібопекарських підприємств щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог та перевіркою технологічних процесів.

Низькі якісні показники сортів пшениці стають причиною не лише виробництва неякісного хліба в Україні, а й занижують її експортну ціну. На світовому ринку ціна української пшениці на 10-15 дол. США/т нижча за американську, австралійську та з країн ЄС.

По-третє, окремою проблемою продовольчої системи України є недостатня пропозиція вітчизняного жита для хлібопечення. Низькі врожайність та рентабельність вирощування жита призвели до скорочення площ

посівів і, відповідно, до зменшення обсягів його виробництва всередині країни. Хлібопекарі змушені імпортувати житнє борошно з Білорусі. У 2015/16 МР було завезено 20,6 тис. т, а в 2016/17 МР – 20,8 тис. т житнього борошна [5]. В Україні також повністю відсутнє виробництво твердих сортів пшениці для виготовлення макаронних виробів.

По-четверте, проблеми оновлення матеріально-технологічної бази хлібопекарського виробництва України актуальні як з погляду забезпечення якості хлібобулочної продукції, її конкурентоспроможності, так і енергоефективності. Майже 3/4 основних виробничих фондів хлібопекарської промисловості України морально та фізично спрацьовані. За роки незалежності країни приватні інвестори побудували лише 4 хлібозаводи. У занепаді знаходиться вітчизняне машинобудування, зокрема для хлібопекарської галузі. Наразі пекарі зосереджені лише на дороге імпортне хлібопекарське обладнання європейського, російського й турецького виробництва. Заміна печей кам'яної кладки на сучасні енергоефективні, оснащення їх індивідуальними парогенераторами, використання тепла відхідних газів сприяло б зниженню собівартості виробництва хліба та зростанню конкурентоспроможності продукції, а також значно зменшило б негативний вплив на екологічний стан довкілля.

Хлібопекарська галузь зазнає впливу й інших негативних чинників, зокрема:

мікробіологічне забруднення борошна через недотримання борошномелами техно-

логії мийки зерна, що знижує якість готових виробів;

не застосовуються технології виробництва борошняних сумішей для конкретних видів хлібопекарської продукції;

обмеженість вітчизняного асортименту нетрадиційних (альтернативних) видів хлібопекарської продукції (снєків, повітряного рису і кукурудзи, хлібців тощо), які надходять в Україну переважно за імпортними поставками, а також недостатність пропозиції вітчизняної дієтичної продукції та виробів для людей з особливими потребами (хворих на діабет, целіакію тощо), хлібних заквасок та ін.;

на державному рівні бракує адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення як компенсації підвищення цін на хліб, що не сприяє підвищенню рентабельності підприємств галузі;

відсутня на державному рівні фінансова підтримка підприємств хлібопекарської галузі через механізм здешевлення кредитів (часткової компенсації відсоткової ставки залучених коштів на закупівлю зерна, борошна та вітчизняного обладнання);

не проводиться виробнича практика студентів профільних вузів, відбувається руйнування системи підготовки робітничих професій (профтехучилищ), що негативно позначається на укомплектованості штату працівників хлібозаводів пекарями, машиністами, тісторобами та робітниками інших виробничих професій.

Необхідно зазначити, що особливості розвитку хлібопекарської галузі будь-якої країни залежать від ряду стандартних чинників: потреби населення в хлібобулочній продукції; існуючих умов господарювання; методів державного регулювання; ступеня модернізації підприємств та ін. Так, чинники, які нині важливі для розвитку хлібопекарської галузі України, характерні й для інших країн Європи, зокрема, сусідньої Польщі, де ємність ринку хліба і хлібобулочних виробів становить 2275 тис. т. Корінне населення країни, чисельність якого налічує 38,4 млн осіб (2016 р.), переважно споживає свіжовипечений хліб (86% обсягу), тоді як хлібобулочні вироби тривалого зберігання становлять лише 13% ринку. Упродовж останніх кількох десятиліть споживання хліба і хлібобулочних виробів скорочується, а основними чинниками, що стримують зростання цього ринку є зміна стилю життя, зви-

чок та вподобань населення. Останнім часом зростає попит на натуральну та традиційну продукцію: хліб на заквасках, артезіанські види хліба (хліб ручної роботи з натуральних продуктів), регіональні хлібобулочні вироби. Водночас із різноманітністю смаків поляків змінюється й присутність на ринку виробників та інших його операторів: 1) кількість малих пекарень зменшується, оскільки торгові мережі надають перевагу в співпраці новітнім великим індустріальним підприємствам (враховується ціна, якість, гнучкість, обсяг виробництва); 2) торгові мережі стимулюють ринок заморожених напівфабрикатів і виробів, виготовлених за технологією контрольованого вистоювання – цей сегмент зростає із року в рік; 3) ринок інгредієнтів стає щороку конкурентнішим, складнішим і вимогливішим [5].

Дослідження свідчать про те, що забезпечення продовольчої безпеки та вирішення проблеми здорового харчування населення кожної країни в сучасних умовах безпосередньо залежить від рівня технічної оснащеності підприємств харчової промисловості, максимальної автоматизації процесів і вдосконалення технологій виробництва продуктів, що неможливо без впровадження інновацій на виробництві. В Україні, незважаючи на складність економічної ситуації, в напрямі інноваційного розвитку хлібопекарської галузі здійснюються певні кроки:

1. Освоюється технологія заморожування хлібопекарської продукції, що дасть змогу підвищити експортний потенціал галузі.

2. Вплив на якість хліба має використання хлібозаводами заквасок на основі штамів «чистих культур». На жаль, більшість підприємств хлібопекарської галузі змушені нині закуповувати спеціальні дріжджові культури за кордоном, що не сприяє продовольчій безпеці держави та зниженню собівартості готової продукції. Інститут продовольчих ресурсів НААН проводить дослідження в цьому напрямі і має ряд напрацювань зі створення лінійки штамів «чистих культур» вітчизняного виробництва. Зокрема утворено закваски на основі пшеничного, житнього та спельтового борошна із залученням різних заквашувальних інгредієнтів, що позитивно впливають на бродильну активність пшеничного тіста, підвищують накопичення двоокису вуглецю у тістовій масі, покращують структурно-механічні властивості пше-

ничного тіста (формування та газотримуючу здатність).

3. Перспективним напрямом розвитку хлібопекарської галузі є розширення асортименту заварних видів житнього хліба, розробка технологій виробництва хліба з використанням натуральних харчових добавок та хлібобулочних виробів функціонального призначення для людей зі специфічними захворюваннями. Інститутом продовольчих ресурсів НААН удосконалено технологію безглютенових і безбілкових хлібобулочних та кондитерських виробів для осіб, хворих на целіакію й фенілкетонурію. Встановлено, що для покращання харчової цінності безглютенових хлібобулочних виробів до рецептури безглютенового хліба доцільно додавати до 10% гречаного борошна, до 20 – курудзяного, до 25 – рисового, до 15 – пшонаного, до 20 – нуттового, до 15% – квасолевого. Розроблено та затверджено нормативну документацію на хліб «Безбілковий» (з додаванням рисового борошна для хворих на фенілкетонурію), «Нуттовий», «Кваселевий» і «Пшонаний» (для хворих на целіакію

з сумішшю крохмалів, нуттового, квасолевого, пшонаного, гречаного борошна), печиво «Гречане» і «Рисове».

Висновки. Підвищення ефективності діяльності хлібопекарської галузі в продовольчій системі України та її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, оновлення та раціональне використання потенціалу галузі, забезпечення населення країни якісною хлібопекарською продукцією вимагають розроблення Стратегії розвитку хлібопекарської галузі, яка має охопити напрями і заходи вирішення усіх вказаних вище проблем, у тому числі державної підтримки правового й економічного характеру, з перспективою постійного моніторингу та контролю виконання визначених завдань. Однак першочергового вирішення потребують запитання: перегляду і удосконалення нормативної документації на хлібопекарську сировину; стабільного забезпечення хлібопекарської галузі необхідною кількістю якісного хлібопекарського борошна; удосконалення статистичного обліку виробництва хліба та хлібопродуктів; захисту споживачів від неякісної хлібопродукції тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства / [Ю. О. Лупенко, О. М. Шпичак, В. Я. Месель-Веселяк та ін.] ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 74 с.
2. Мостенська Т. Л., Кундєєва Г. О. Харчування як складова продовольчої безпеки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2016. Т. 22, № 3. С. 113-122.
3. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 43-50.
4. Про затвердження Галузевої програми розвитку хлібопекарської галузі на період до 2015 року: наказ Міністерства аграрної політики України від 20.03.2008 р. № 164. URL : http://www.uazakon.com/documents/date_e3/pg_gtcywj.htm (дата звернення 22.03.2018 р.).
5. Рибчинський Р. Ринок борошна. Перші кроки на міжнародній арені. *Пропозиція*. URL : <http://propozitsiya.com/ua/rinok-boroshna-pershi-kroki-na-mizhnarodniy-areni> (дата звернення 22.03.2018 р.).
6. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3-16.
7. Сичевський М. П., Дейнеко Л. В. Організаційно-економічна сутність категорії «Продовольча система». *Продовольчі ресурси. Серія Економічні науки*. 2014. № 3. С. 4-9.
8. Скопенко Н. С. Инновационное развитие хлебопекарной отрасли Украины: основные направления, проблемы, риски. *Вестн. нац. ун-та «Львовская политехника»*. 2010. № 684. С. 66-71.
9. Юзefович А. Е. Продовольчі ресурси і соціальний прогрес. *Продовольчі ресурси. Серія: економічні науки*. 2014. № 3. С. 27-32.
10. Galli, F., Venturib, F., Bartolinic, F., Gavadi, O., Zinnaie, A., Chiara S. et al.. Shaping food systems towards improved nutrition: a case study on Tuscan Bread Protected Designation of Origin. *International Food and Agribusiness Management Review*. Vol. 20, Issue 4, 2017. URL : <https://ageconsearch.umn.edu/record/264244/files/ifamr2015.0174.pdf> (дата звернення 22.03.2018 р.).

References

1. Lupenko, Yu.O., Shpychak, O.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2013). *Balansy silskogospodarskoi produktsii ta prodovolstva [Balances of agricultural products and food]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NSTs IAE [In Ukrainian].
2. Mostenska, T.L., & Kundieieva, H.O. (2016). Harchuvannja jak skladova prodovolchoi bezpeky [Nutrition as a component of food security]. *Naukovi praci Nacionalnogo universytetu harchovyh tehnologij*, 3, Vol. 22, pp. 113-122 [In Ukrainian].
3. Pashaver, B.Y. (2006). Suchasnyj stan prodovolchoi bezpeky [Current state of food security]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 43-50 [In Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennja Galuzevoi programy rozvytku hlibopekarskoi galuzi na period do 2015 roku: nakaz Ministerstva agrarnoi polityky Ukrainy vid 20.03.2008 # 164 [On approval of the Industry program for a development of the bakery industry for a period up to 2015: Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine from 20.03.2008 No. 164]. *Zakony Ukrainy. Informatsiino-Pravovyj Portal*. Retrieved from: http://www.uazakon.com/documents/date_e3/pg_gtcywj.htm [In Ukrainian].
5. Rybchynskij, R. (2017). Rynok boroshna. Pershi kroky na mizhnarodnij areni. [Market of flour. The first steps in the international arena]. *Propozycja*. Retrieved from: <http://propozitsiya.com/ua/rinok-boroshna-pershi-kroki-na-mizhnarodniy-areni> [In Ukrainian].
6. Sabluk, P.T., & Luzan, Yu.Ya. (2011). Osnovni naprjamy udoskonalennja derzhavnoi agrarnoi polityky v Ukraini [Main directions of improving of the state agrarian policy in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 3-16 [In Ukrainian].
7. Sychevskiy, M.P., & Deineko, L.V. (2014). Organizacijno-ekonomichna sutnist kategorii "Prodovolcha sistema" [Organizational-economic essence of the category "Food system"]. *Prodovolchi resursy, Vol. Ekonomichni nauky*, 3, pp. 4-9 [In Ukrainian].

8. Skopenko, N.S. (2010). Innovacionnoe razvitie hlebopekarnoj otrasli Ukrainy: osnovnye napravleniya, problemy, riski [Innovative development of the bakery industry of Ukraine: main directions, problems, risks]. *Vestn. nac. un-ta "Lvovskaja politehnika"*, 684, pp. 66-71 [In Russian].
9. Yuzefovych, A.E. (2014). Prodovolchi resursy i socialnyj progres [Food resources and social progress]. *Prodovolchi resursy*, Vol. *Ekonomichni nauky*, 3, pp. 27-32 [In Ukrainian].
10. Galli, F., Venturib, F., Bartolinic, F., Gavadi, O., Zinnaie, A., Chiara S. et al. (2017). Shaping food systems towards improved nutrition: a case study on Tuscan Bread Protected Designation of Origin. *International Food and Agribusiness Management Review*. Vol. 20, Issue 4. Retrieved from: <https://ageconsearch.umn.edu/record/264244/files/ifamr2015.0174.pdf> [In English].

Sychevskiy M.P., Vasilchenko O.M., Kovalenko O.V. Bakery industry of Ukraine: tendencies and problems of its development

The purpose of the article is to assess the state and development trends of the bakery industry in Ukraine, identify its main problems and factors of influence on the domestic food system, determine the directions for further development of the branch.

Research methodology. In the research process the following methods have been used: systemic generalization, analysis and synthesis, calculation and analytical, comparison, graphic.

Research results. The article reveals the main trends in development of the bakery industry in Ukraine and substantiates the reasons and factors that hamper its effective development. There've been proposed directions for the solution of revealed problems. The capacity of the market of bakery products of industrial production has been calculated. There's been established the market share of industry, which is not accounted by statistical reporting. Comparison of prices for bread in Ukraine and other world countries has been conducted. Demand for products, which is mainly determined by the level of solvency of the population, indicates that the level of average wages in the equivalent of the value of wheat bread in Ukraine is the lowest in comparison with other world countries. The article substantiates the need to improve state standards for baking wheat.

Elements of scientific novelty. The main reasons for the low efficiency of the bakery industry with specific measures for their elimination have been identified. It's been established that the priority decisions are required by: revision and improvement of regulatory documentation for bakery raw materials; stable supply of baking industry with necessary quantity of quality baking flour; improvement of statistical accounting of the production of bread and bread products; protection of consumers from low-quality grain products, etc.

Practical significance. The proposed measures of innovative development of the bakery industry will contribute to ensuring the food security of the state, reducing the cost of production and competitiveness of the industry in the domestic and foreign markets. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 10.

Keywords: food system, bakery industry, market capacity, bread, quality, wheat, flour, rye.

Sychevskiy Nikolai Petrovich - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of Institute of Food Resources of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (4a, Ye. Sverstiuka st., Kyiv)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Vasilchenko Alexander Nikolayevich - general director of Association "Ukrkhliprom" (4a, Ye. Sverstiuka st., Kyiv)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Kovalenko Olha Vladimirovna - doctor of economic sciences, senior research fellow, head of the economic research department, Institute of Food Resources of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (4a, Ye. Sverstiuka st., Kyiv)

E-mail: okovalenko0960@gmail.com

Сычевский Н.П., Васильченко А.Н., Коваленко О.В. Хлебопекарная отрасль Украины: тенденции и проблемы её развития

Цель статьи – оценить состояние, выявить тенденции и проблемы, определить пути дальнейшего развития хлебопекарной отрасли в Украине.

Методика исследования. Используются методы: системного обобщения, анализа и синтеза, расчетно-аналитический, сравнения, графический.

Результаты исследования. Определены основные тенденции развития хлебопекарной отрасли Украины и обоснованы причины и факторы, сдерживающие ее эффективное развитие, предложены направления их решения. Рассчитана емкость рынка хлебобулочных изделий промышленного производства. Установлена доля рынка, которая не учитывается статистической отчетностью. Проведено сравнение цен на хлеб со средней заработной платой в эквиваленте стоимости хлеба пшеничного в Украине и других странах мира. Обоснована необходимость совершенствования государственных стандартов на хлебопекарную пшеницу.

Элементы научной новизны. Выявлены основные причины низкой эффективности хлебопекарной отрасли с конкретными мерами по их устранению. Первоочередного решения требуют вопросы: пересмотра и совершенствования нормативной документации на хлебопекарное сырье; стабильного обеспечения хлебопекарной отрасли необходимым количеством качественной хлебопекарной муки; совершенствования статистического учета производства хлеба и хлебопродуктов; защиты потребителей от некачественной хлебопродукции и др.

Практическая значимость. Предложенные меры инновационного развития хлебопекарной отрасли будут способствовать обеспечению продовольственной безопасности государства, снижению себестоимости продукции и конкурентоспособности отрасли на внутреннем и внешнем рынках. Табл.: 2. Илл.: 1. Библиогр. : 10.

Ключевые слова: продовольственная система, хлебопекарная отрасль, емкость рынка, хлеб, качество, пшеница, мука, рожь.

Сычевский Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Института продовольственных ресурсов Национальной академии аграрных наук Украины (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Васильченко Александр Николаевич - генеральный директор Ассоциации «Укрхлебпром» (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Коваленко Ольга Владимировна - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом экономических исследований, Институт продовольственных ресурсов Национальной академии аграрных наук Украины (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: okovalenko0960@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 16.04.2018 р.

Фахове рецензування: 27.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сичевський М. П., Васильченко О. М., Коваленко О. В. Хлібопекарська галузь України: тенденції та проблеми її розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 14-23.

*

УДК 338.5

Н.М. БУНЯК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
І.М. ДАНИЛКО, аспірант*

Організаційно-економічний механізм виробництва добазового насіння зернових КОЛОСОВИХ

Мета статті - розробити ефективний організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій зернових колосових та визначити основи формування його виробничої собівартості.

Методика дослідження. Використано методи: діалектичний метод пізнання для аналізу наукових праць учених щодо проблематики організаційно-економічного механізму; розрахункові методи для визначення обсягів робіт, матеріальних витрат та собівартості продукції за етапами виробництва добазових категорій насіння.

Результати дослідження. Запропоновано організаційно-економічний механізм виробництва добазового насіння колосових, в основі якого лежить оптимізація виробництва та його інноваційний розвиток. Визначено особливості організаційно-економічного механізму виробництва насіння добазових категорій, проведено розрахунок обсягів робіт, матеріальних витрат та виробничої собівартості продукції за етапами виробництва добазових категорій насіння, що дає змогу вирішувати проблему більш раціонального використання трудових ресурсів наукової установи, яка займається виробництвом насіння. Деталізовано аналіз формування матеріальних витрат на кожному етапі відтворення насіння добазових категорій, що забезпечує раціональне формування собівартості насіння зернових колосових та ефективності його виробництва і реалізації.

Елементи наукової новизни. Наведено характеристику складових організаційно-економічного механізму виробництва насіння добазових категорій в системі державної наукової установи. Запропоновано методологію розрахунку виробничої собівартості всіх категорій добазового насіння.

Практична значущість. Обґрунтовано, що досконалий організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій є одним з головних елементів адаптації наукової установи до умов зовнішнього середовища, що забезпечить її успішне функціонування та сталий розвиток у період недостатнього фінансування з боку держави. Табл.: 2. Рис.: 3. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, сорт, система насінництва, добазове насіння, собівартість, ціна.

* Науковий керівник - О.М. Шпичак, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

Ключевые слова: продовольственная система, хлебопекарная отрасль, емкость рынка, хлеб, качество, пшеница, мука, рожь.

Сычевский Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Института продовольственных ресурсов Национальной академии аграрных наук Украины (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Васильченко Александр Николаевич - генеральный директор Ассоциации «Укрхлебпром» (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: dir@ipr.net.ua

Коваленко Ольга Владимировна - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом экономических исследований, Институт продовольственных ресурсов Национальной академии аграрных наук Украины (г. Киев, ул. Е. Сверстюка, 4а)

E-mail: okovalenko0960 @ gmail.com

Стаття надійшла до редакції 16.04.2018 р.

Фахове рецензування: 27.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сичевський М. П., Васильченко О. М., Коваленко О. В. Хлібопекарська галузь України: тенденції та проблеми її розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 14-23.

*

УДК 338.5

Н.М. БУНЯК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
І.М. ДАНИЛКО, аспірант*

Організаційно-економічний механізм виробництва добазового насіння зернових КОЛОСОВИХ

Мета статті - розробити ефективний організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій зернових колосових та визначити основи формування його виробничої собівартості.

Методика дослідження. Використано методи: діалектичний метод пізнання для аналізу наукових праць учених щодо проблематики організаційно-економічного механізму; розрахункові методи для визначення обсягів робіт, матеріальних витрат та собівартості продукції за етапами виробництва добазових категорій насіння.

Результати дослідження. Запропоновано організаційно-економічний механізм виробництва добазового насіння колосових, в основі якого лежить оптимізація виробництва та його інноваційний розвиток. Визначено особливості організаційно-економічного механізму виробництва насіння добазових категорій, проведено розрахунок обсягів робіт, матеріальних витрат та виробничої собівартості продукції за етапами виробництва добазових категорій насіння, що дає змогу вирішувати проблему більш раціонального використання трудових ресурсів наукової установи, яка займається виробництвом насіння. Деталізовано аналіз формування матеріальних витрат на кожному етапі відтворення насіння добазових категорій, що забезпечує раціональне формування собівартості насіння зернових колосових та ефективності його виробництва і реалізації.

Елементи наукової новизни. Наведено характеристику складових організаційно-економічного механізму виробництва насіння добазових категорій в системі державної наукової установи. Запропоновано методологію розрахунку виробничої собівартості всіх категорій добазового насіння.

Практична значущість. Обґрунтовано, що досконалий організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій є одним з головних елементів адаптації наукової установи до умов зовнішнього середовища, що забезпечить її успішне функціонування та сталий розвиток у період недостатнього фінансування з боку держави. Табл.: 2. Рис.: 3. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, сорт, система насінництва, добазове насіння, собівартість, ціна.

* Науковий керівник - О.М. Шпичак, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

Буняк Наталія Миколаївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, директор Носівської селекційно-дослідної станції Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла НААН (Чернігівська обл., Носівський р-н, с. Дослідне, вул. Миру, 1)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Данилко Ірина Миколаївна - аспірант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Постановка проблеми. Насінництво - це спеціальна галузь сільськогосподарського виробництва, за допомогою якої реалізуються досягнення селекції способом розмноження високоврожайного насіння нових сортів і впровадження їх у виробництво. При цьому забезпечується підтримання всіх цінних господарсько-біологічних особливостей і ознак сорту, висока чистота та типовість, одержання фізіологічно повноцінного насіння з високими посівними якість і врожайними властивостями [19]. Наукові установи - оригінатори сортів у своїй діяльності мають одночасно виконати два завдання: задовольнити господарючі суб'єкти необхідною кількістю високоякісного насіння сортів-інновацій і водночас покрити нестачу бюджетного фінансування через додаткові кошти, що їх одержує наукова установа від реалізації насіння високих репродукцій на спеціальний рахунок. Ці завдання можна вирішити за умови формування раціонального організаційно-економічного механізму виробництва насіння добазових категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-організаційні основи ведення первинних ланок насінництва зернових колосових, з погляду підтримання генетичного потенціалу сорту, постійно перебувають у полі зору вчених селекціонерів та насіннєзнавців - С.С. Бакая [1], С.П. Васильківського [19], В.В. Вишневського [9], М.М. Гаврилюка [3], О.В. Захарчука [5], М.М. Макрушина [8], М.О. Кіндрука [9], О.В. Шубравської [22] й інших. Для практичного застосування та використання цієї роботи розроблено «Положення про виробництво насіння первинних ланок та еліти зернових, зернобобових і круп'яних культур в Україні», яке розглянуто та затверджено спільно з Відділенням рослинництва і переробки Української академії аграрних наук та Секцією виробництва, переробки та зберігання продукції рослинництва Науково-

технічної ради Мінагропрому України у 1997 р. [14].

Економічна наука в ХХ ст. активно досліджувала процеси, які безпосередньо пов'язані з формуванням економічного (господарського) та організаційно-економічного механізму. Вагомий внесок у розвиток теорії «механізму» зробили І. Лукінов [7], Ю. Лузан [6], О. Олійник [11], О. Онищенко [12], Б. Пасхавер [13], П. Саблук [21], О. Шпичак [20, 21] та ін. Формування дієвого організаційно-економічного механізму пов'язано з такими аспектами макро- та мікроекономіки, як фінансування, ціноутворення, оподаткування, страхування, управління та регулювання. Значний доробок у вирішенні цих питань внесли: В. Алексійчук [10], М. Дем'яненко [4], А. Іонова [18], В. Кишин, П. Стецюк [10].

Мета статті - розробити ефективний організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій зернових колосових та визначити основи формування його виробничої собівартості.

Виклад основних результатів дослідження. Динамічні зміни зовнішнього середовища вимагають постійного розвитку та удосконалення системи управління науковою установою, розробки нових прогресивних методів і механізмів, здатних зменшити вплив негативних факторів на загальні показники її діяльності. Оскільки наукові установи, що займаються селекцією зернових колосових культур, мають можливість додатково отримувати кошти від реалізації насіння високих репродукцій, то головне завдання полягає в оптимізації організаційно-економічного механізму його виробництва.

Організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій насіння слід вважати системою формування цілей і стимулів, які у процесі своєї діяльності передбачають трансформацію інтелектуальної власності установи (сортів) на кінцеві матеріальні об'єкти. Ними виступає насіння добазових категорій, з допомогою якого вирішуються питання задоволення необхідних технологічних потреб споживачів у насінні в міру їх платоспроможного попиту

та за рахунок отриманих коштів - питання самофінансування установи.

Складові механізму виробництва насіння охоплюють цільову, функціональну та систему забезпечення (рис. 1).

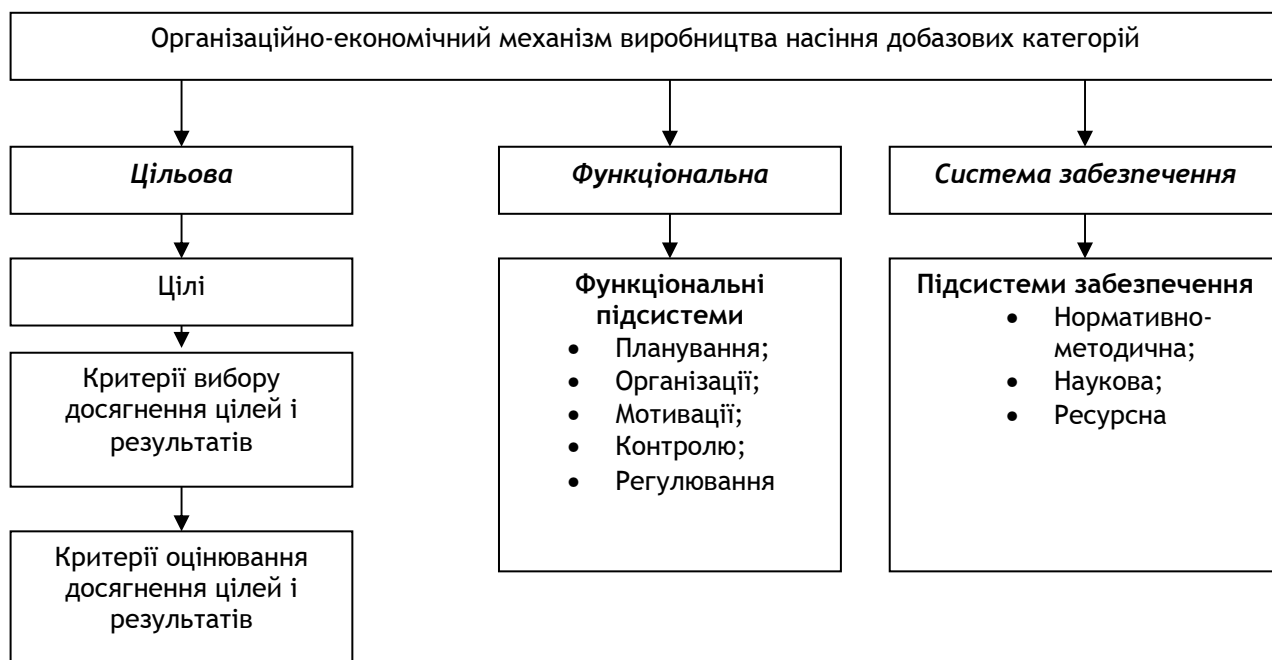

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій

Джерело: Розроблено автором.

Цільова система механізму містить основні цілі і результати виробництва насіння: до них належить планове забезпечення необхідної кількості певних сортів та категорій насіння, результатом має бути максимально можлива виручка від реалізації кінцевого продукту, яким є розсадник розмноження 2-го року.

Функціональна система при організації будь-якого виробництва включає необхідність планування, організації практичного виконання поставлених планів. Наразі система мотивації має особливе значення, оскільки більшість працівників, які беруть участь у виробничому процесі, отримують мінімальну заробітну плату. Принципи її мають передбачати стимулювання безпосередніх працівників за конкретні показники, що сприяють підвищенню якості кінцевої продукції. Стимулювання базується на додатковій заробітній платі за виконання обсягів виробництва по категоріях та сортах добазового насіння. Особлива увага приділяється контролю за результатами діяльності, який базується на даних первинного обліку про кількість та результатах насінневої лабораторії щодо якості виробленого насіння. Враховуючи значні матеріальні затрати на виробництво насіння добазових категорій, постійно відбувається коригування обсягів виробництва

тих чи інших сортів залежно від фактичного попиту кінцевої продукції на ринку.

Система забезпечення виробництва насіння добазових категорій базується на використанні нормативно-правових актів, розроблених відповідальними органами за ведення галузі насінництва. На виконання завдань забезпечення сільськогосподарських товаровиробників високоякісним насінням розроблені та рекомендовані для практичного застосування такі документи: Положення про виробництво насіння первинних ланок та еліти зернових, зернобобових і круп'яних культур, Порядок організації насінництва в Україні [15].

Усвідомлення основ організаційного механізму виробництва насіння передбачає обов'язкове визначення термінів, передбачених в Законі України «Про насіння і садивний матеріал». Категорія насіння - насіння отримане на певному етапі відтворення сорту. У насінництві зернових культур виділяють такі категорії насіння: добазове насіння (ДН) - насіння первинних ланок насінництва (розсадники випробування потомств, розсадники розмноження), для одержання базового насіння, до прийняття змін, ухвалених згідно із законом № 864 -У111 від 08 грудня 2015 р. в Законі України «Про насіння і садивний ма-

теріал» дана категорія насіння мала назву - оригінальне насіння; базове насіння (БН) - насіння супереліти та еліти сортів (ліній, популяцій), призначено для отримання сертифікованого насіння; сертифіковане насіння (СН) - насіння першої (СН₁), другої (СН₂) і наступних (СН_n) генерацій сортів. Насіннєве покоління в межах певної категорії прийнято називати генерацією насіння [17].

Аби збагнути складну систему виробництва добазового насіння, варто спочатку розглянути її організаційний механізм, а далі - економічний.

Для створення насіння високих репродукцій самозапилюючих культур застосовують метод індивідуально-родинного добору. Добір вихідних елітних рослин є одним з головних моментів закладання розсадника випробування потомств 1-го року. Організаційно це здійснюють так: відбирають елітні рослини в розсадниках розмноження або еліти, способом виривання з корінням, а потім зв'язують у снопики й позначають етикетками. Перед обмолочуванням їх повторно оцінюють за комплексом морфологічних ознак. Нетипові, уражені хворобами, низькопродуктивні, зі щуплим зерном рослини вибраковують. Зерно з кожної рослини (колосся, волоті) обмолочують окремо на колосовій молотарці. Зерно з кожної рослини (суцвіття) оцінюють за вирівняністю, виповненістю, забарвленням, формою тощо. Згодом насіння кожної рослини (суцвіття) зберігають в окремих пакетиках до висівання в розсаднику випробувань потомств 1-го року. Дуже важливо в процесі насінництва не збіднити сорт за спадковою ознакою, тому велике значення при відтворенні має кількість родин, що вивчаються в розсаднику випробування потомства.

У розсаднику випробувань потомств 1-го року (РВП-1) висівають насіння індивідуальних доборів. Насіння від кожної рослини сіють виокремленими ділянками касетною сівалкою. Розмір ділянки для окремого потомства залежить від кількості насіння, вона може бути одно- або кількарядковою, завдовжки 1-10 м. Упродовж вегетації кожен родину оцінюють за комплексом господарсько-цінних ознак: вирівняність рослин в межах родини, типовість для даного сорту,

стійкість проти вилягання та хвороб. Потомства, що поступаються стандарту за цими показниками, вибраковуються до цвітіння і перед збиранням. Стандартом є оригінальне насіння останнього випуску, який розміщують через 20-30 ділянок (потомств). Рослини збирають поділянковим, вириваючи їх з корінням, зв'язують у снопи, на які прикріплюють етикетки. Обмолочують снопи з кожної ділянки на пучковій або сноповій молотарці. Зерно з кожної ділянки зважують, оцінюють за виповненістю, типовістю та крупністю. Родини, що поступаються стандарту за певним показником - вибраковують. За результатами лабораторного аналізу з них вилучають 50-60 % родин. Кращі родини залишають для висівання в розсаднику випробувань потомств 2-го року.

Розсадник випробувань потомств 2-го року (РВП-2) висівають сівалками точного висіву, кожне потомство сіють окремою ділянкою завдовжки 5-20 м, завширшки 2-7 рядків. Стандарт розміщують через 25 ділянок. У період колосіння, викидання волоті кожен ділянку (потомство) оцінюють за формою куща, кущистістю, вирівняністю стеблостою, враженістю хворобами та ін. Ділянки (потомства), що не відповідають напівдобиру, - вибраковують. Решту ділянок при дозріванні збирають індивідуально малогабаритним селекційним комбайном. Після доочищення насіння використовують для закладання розсадника розмноження 1-го року (Р-1). Висівають Р-1 зниженою нормою (до 30-50 %) висіву для максимального підвищення коефіцієнта розмноження. Через кожні 2-3 м залишають доріжки завширшки 0,4-0,5 м для проведення прополювання та вибраковування. Упродовж вегетації своєчасно здійснюється боротьба з хворобами, шкідниками, бур'янами. З цього розсадника починають інспектування (апробацію) посівів, сортова чистота повинна становити 100%. Збирання проводиться селекційним комбайном. Після збирання - очищення, пакування та маркування насіння. Залежно від потреби виробництва насіння і коефіцієнта розмноження культури насіння Р-1 пересівають на наступну генерацію добазової категорії - розсадник розмноження 2-го року (Р-2) [14].

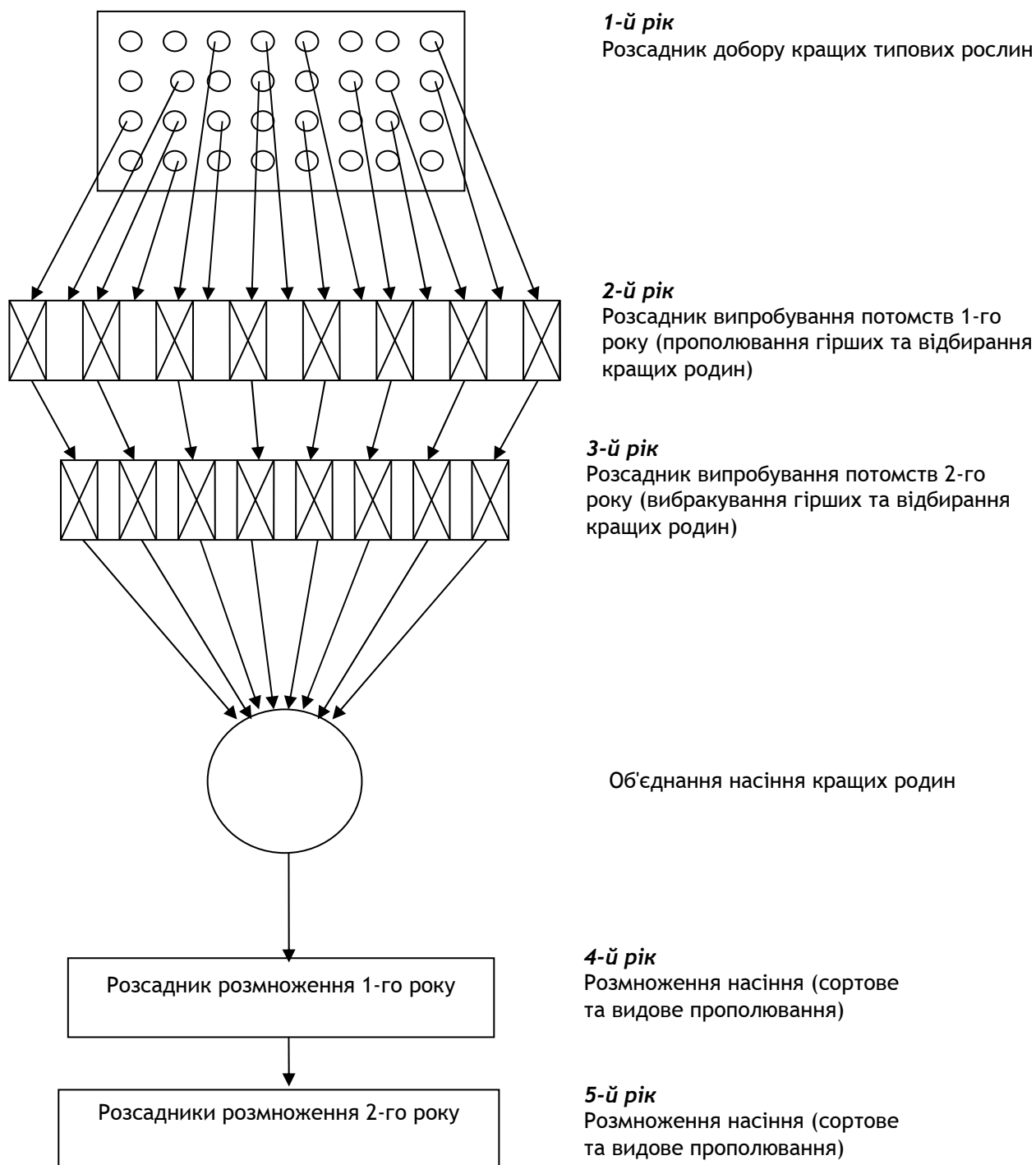

Рис. 2. Схема виробництва насіння добазових категорій

Джерело: [19].

Як свідчать дослідження, існуюча схема виробництва насіння добазових категорій охоплює тривалий період часу (5 років) для виробництва базового насіння - супереліти та еліти до реалізації. За матеріалами технологічних карт вирощування зернових колосових у ланках первинного насінництва, що розраховали науковці Носівської селекційно-дослідної станції, було розроблено систему обліку обсягів виконуваних робіт та

виходу продукції і здійснено практичний розрахунок виробничої собівартості насіння за категоріями (табл.1) При відборі 3 тис. елітних рослин на п'ятий рік можна отримати 20 т насіння розсадника розмноження 2-го року. Для відбору та обробки 3 тис. елітних рослин до посіву необхідно затратити праці $g/10.1$ ино-днів кваліфікованих лаборантів та 2 людино-дні наукових співробітників. Загальні витрати праці на 100 кг насіння, що

його отримують в розсаднику випробувань поколінь 1-го року, становить 484 людино-год.

Мінімізувати досить значні затрати праці на даному етапі без погіршення якості отриманого насіннєвого матеріалу практично неможливо. Тому завдання полягає у повному використанні насіннєвих ресурсів, особлива увага приділяється насінню, що закладають у страхові фонди. Оскільки установи-оригінатори мають у своєму маркетинговому портфелі по декілька сортів різних культур, виникає питання раціонального використання трудових ресурсів наукової установи для забезпечення повного циклу відтворення сортових ресурсів з отриманням максимально можливих надходжень грошових коштів.

Дані табл. 1 дають змогу проаналізувати можливі обсяги виробництва продукції та понесених витрат на різних етапах відтворення добазового насіння. У перший рік циклу з 1 тис. елітних рослин одержано 200 кг зернової маси, яка в процесі доробки перетвориться на 80 кг добірного насіння (РВП-1), а 120 кг - до категорії побічної продукції та реалізовано за цінами фуражного зерна. Вихід насіння становитиме 40 %. У наступних генераціях вихід насіння буде збільшуватися відповідно до 50, 62 %, що зумовлено зменшенням процесу вибракування. На всіх етапах відтворення (до РР-2), згідно з методичними рекомендаціями, повинні закладатися страхові фонди в розмірах 100 % потреби.

1. Обсяги робіт, матеріальні витрати та собівартість продукції за етапами виробництва добазових категорій насіння зернових колосових

Показник	Розсадник добору елітних рослин	РВП-1	РВП-2	РР-1	РР-2
Площа, га	-	0,1	0,2	1,2	8
Валовий збір, кг	3000 елітних рослин	200	800	4800	32000
Вихід насіння, всього, кг		80	400	3000	20000
Використано: страховий фонд, кг	1000 елітних	40	200	1500	-
на посів для подальшого розмноження, кг	1000 елітних рослин	400 сімей 40 кг	200	1500	-
Затрати праці на виконання всього обсягу робіт, людино-год	143	250	202	270	410
Заробітна плата, грн	6960	12200	9920	13270	20360
Нарахування на заробітну плату, грн	1530	2685	2182	2920	4480
Паливно-мастильні матеріали: л грн	0 0	18 395	36 792	96 2110	640 14080
Добрива: кг, фіз. ваги грн	0 0	40 400	80 800	480 4800	3200 32000
Засоби захисту рослин, грн	0	0	500	3000	20000
Поточний ремонт, грн	0	100	200	1200	8000
Амортизація, грн	0	80	160	960	6400
Затрати на доробку насіння, грн	0	0	0	5760	38400
Насіння, грн	0	10610	16350	18690	30130
Усього затрат, грн	8490	26470	30905	52710	173850
у т.ч. на: побічну продукцію (фуражу)	0	300	1000	4500	30000
на насіння	8490	26170	29905	48210	143850
Виробнича собівартість 1 кг насіння, грн		330,90	74,75	16,10	7,20

Джерело: Розрахунки авторів.

Запропонована система розрахунку виробничої собівартості насіння за етапами ви-

робництва дає можливість оцінювати ефективність всього організаційно-економічного

механізму виробництва добазових категорій насіння. Матеріальні ресурси в кількісному виразі необхідно брати з технологічних карт. Так, по паливу вони різні за етапами виробництва від 80 до 180 л на 1 га, система удобрення однакова та становить 400 кг фізичної ваги добрив у розрахунку на 1 га. Затрати на систему захисту рослин по установі в 2018 р. становитимуть 2500 грн на 1 га посіву. На основі тендерних торгів на 2018 р. у системі «Прозоро» взято в розрахунки ціну пального на рівні 22 кг за 1 л та 10 грн за 1 кг мінеральних добрив. Затрати на поточний ремонт та амортизацію відповідно до плану по установі складатимуть 1000 та 800 грн на 1 га. Калькуляція затрат на доробку насіння в розрахунку на 1 т зерна становитиме 1200 грн. При формуванні затрат по статті «насіння» в РВП-1 були включені всі затрати, що були понесені при відборі елітних рослин, оскільки використання страхового фонду таких рослин при нормальному перебігу насінницького процесу практично не застосовується. Вартість насіння в наступних генераціях пропонуємо брати виходячи з планово-розрахункової величини попереднього етапу розмноження, збільшеної на суму загальногосподарських витрат у розмірі 25%. Особливої уваги заслуговує питання розподілу понесених затрат між насінням та побічною продукцією. Як свідчить практика,

що таку продукцію можна реалізувати за ціною зерновідходів. За щорічної значної інфляції питання відшкодування накопичених упродовж 5-ти років затрат на виробництво насіння РР-2 потребує додаткових корективів на інфляційну складову [16, 20].

За результатами розрахунків було визначено виробничу собівартість 1 кг насіння на всіх етапах відтворення добазового насіння. Найвищою вона є за виробництва насіння розсадників випробувань 1-го покоління - 330,90 грн, дану величину коштів сформовано в умовах значних затрат ручної праці (56,2% до загальних витрат) при проведенні оцінки рослин та насіння за показниками добору та високим відсотком вибракуваних рослин і насіння, в наступних поколіннях собівартість знижується й становить 7,20 грн в розсадниках розмноження 2-го року. Істотних змін зазнає структура затрат. Значно скорочуються затрати на заробітну плату з нарахуваннями, за рахунок зменшення інтелектуальної складової та розширення засобів механізації, фактично при вирощуванні РР-2 застосовується звичайна технологія виробництва зернових колосових, як наслідок, частка заробітної плати з нарахуваннями становить 14,3%, при цьому зростають витрати на мінеральні добрива (18,4%), засоби захисту рослин (11,5%), на доробку насіння (22,1%).

2. Об'єкти виробництва добазових категорій насіння, 2017 р.

Культури	Кількість сортів, внесених до Реєстру	Кількість сортів, у яких ведеться первинне насінництво
Овес	12	10
Жито озиме	7	6
Ячмінь ярий	5	3
Пшениця озима	1	1
Пшениця яра	2	2
Тритикале озиме	1	1
Тритикале яре	4	3
Усього 7 культур	32	26

Джерело: Розробка авторів.

Значний обсяг робіт у ланках первинного насінництва Носівської селекційно-дослідної станції зумовлено наявністю в Реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні понад 30 сортів 7 зернових колосових культур, оригіномом яких є станція. Наразі первинне насінництво ведеться по 26 сортах. У виконанні всього обсягу робіт задіяно групи, що здійснюють селекцію жита, вівса, ячменю.

Вони забезпечують виробництво насіння розсадників випробувань 2-го покоління,

оскільки спеціалісти, що працюють у групах мають можливість досконало задовольнити сортову чистоту ознак, по яких проводиться ґрунтовий контроль. Група первинного насінництва здійснює добори і повний цикл відтворення сортів пшениці ярої й озимої, тритикале ярого та озимого, оскільки в штатному розписі відсутні відповідні селекційні групи і селекція по цих культурах проводиться поза межами державного фінансування.

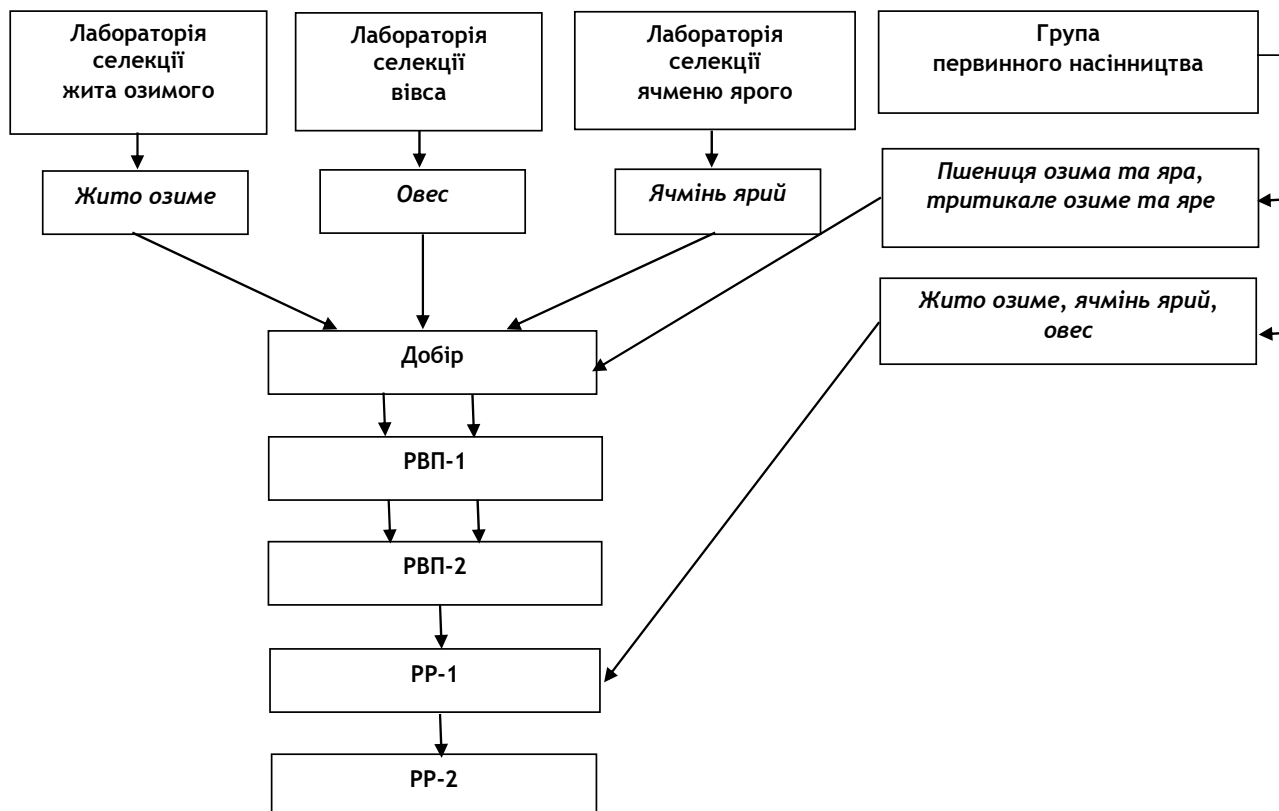

Рис. 3. Схема виробництва насіння добазових категорій на Носівській селекційно-дослідній станції

Джерело: Авторська розробка.

Висновки. Запропонований організаційно-економічний механізм виробництва насіння добазових категорій зернових колосових культур є одним з головних елементів адаптації наукової установи до умов зовнішнього середовища, орієнтований на пошук і реалізацію можливостей, що забезпечить її успішне функціонування та сталий розвиток. Розроблено методологію розрахунку вироб-

ничої собівартості насіння добазових категорій, що дають змогу науково обґрунтовано формувати ціну на ринку насіння високих репродукцій і може бути основою для визначення справедливої ціни (роялті) використання інтелектуальної власності наукових установ, якою є сорти зернових колосових культур.

Список бібліографічних посилань

1. Бакай С. С. Економіка насінництва. Київ : Урожай, 1977. 110 с.
2. Буняк Н. М., Данилко І. М. Ціноутворення на насіння зернових колосових. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 23-29.
3. Гаврилюк М. М. Насінництво й насіннєзнавство польових культур. Київ : Аграрна наука, 2007. 216 с.
4. Дем'яненко М. Я. Фінансові чинники формування доходів у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 18-20.
5. Захарчук О. В. Теоретико-методологічні та практичні основи функціонування ринку сортів рослин. Київ: *Алефа*, 2009. 290 с.
6. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ» 2010. 472 с.
7. Лукінов І. І. Вибрані праці. У двох книгах. Кн. 2. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2007. 794 с.
8. Макрушин М. М. Насіннєзнавство польових культур. Київ : *Урожай*, 1994. 208 с.
9. Насінництво з основами насіннєзнавства / М. О. Кіндрук, В. М. Соколов, В. В. Вишневецький. Київ : Аграрна наука, 2012. 264 с.

References

1. Bakai, S.S. (1977). *Ekonomika nasinnytstva* [Seed production economics]. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
2. Buniak, N.M., & Danylo, I.M. (2018). Tsinoutvorennia na nasinnia zernovykh kolosovykh [Pricing on spire cereal seeds]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 23-29 [In Ukrainian].
3. Havryliuk, M.M. (2007). *Nasinnytstvo y nasinnieznavstvo polovykh kultur* [Seed production and seed science of field crops]. Kyiv: Ahrarna nauka [In Ukrainian].
4. Demianenko, M.Ya. (2008). Finansovi chynnyky formuvannia dokhodiv u silskomu hospodarstvi [Financial factors of income formation in agriculture]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 18-20 [In Ukrainian].
5. Zakharchuk, O.V. (2009). *Teoretyko-metodolohichni ta praktichni osnovy funktsionuvannia rynku sortiv roslin* [Theoretic-methodological and practical bases of functioning of the market of plant varieties]. Kyiv: Alefa [In Ukrainian].
6. Luzan, Yu.Ya. (2010). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy : monohrafiia* [Organizational and economic mechanism for a development of agro-industrial production in Ukraine: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

10. Науково-методичне забезпечення формування та реалізації фінансової політики підприємства / О. Є. Гудзь, П. А. Стецюк, С. А. Навроцький, В. М. Алексійчук. *Облік і фінанси*. 2013. № 2. С. 69-86.
11. Олійник О. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
12. Онищенко А. М. Формирование общих экономических интересов предприятий и организаций АПК. Киев : Урожай, 1987. 62 с.
13. Пасхавер Б. Й. Прибутковість і рентабельність сільськогосподарських підприємств в інфляційному процесі. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 3. С. 66-76.
14. Положення про виробництво насіння первинних ланок та еліти зернових, зернобобових і круп'яних культур в Україні : метод. реком. Київ, 1998.
15. Порядок організації насінництва в Україні / за ред. М. М. Гаврилюка. Київ : Аграрна наука, 2008. 70 с.
16. Про затвердження розмірів торгових надбавок, що застосовуються при визначенні ціни на насіння і садивний матеріал сільськогосподарських рослин: Наказ Міністерства аграрної політики та Українська академія аграрних наук № 212/29 від 26 березня 2007 р. *Ліга Закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN27608.html (дата звернення: 09.05.2018 р.).
17. Про насіння та садивний матеріал : Закон України № 411-IV від 26.12.2002 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-15> (дата звернення: 09.05.2018 р.).
18. Селезнева Н. Н., Ионова А. Ф. Финансовый анализ. Управление финансами. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 639 с.
19. Селекція та насінництво польових культур / М. Я. Молоцький, С. П. Васильківський, В. І. Князюк. Біла церква, 2008. 192 с.
20. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення : монографія / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, О. О. Шпичак ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 545 с.
21. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.) / О. М. Шпичак, І. С. Плющ, П. Т. Саблук та ін. ; за ред. О. М. Шпичака. Київ : ІАЕ, 2002. 499 с.
22. Шубравська О. В. Розвиток селекційної діяльності та ринку селекційної продукції в Україні та світі. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 2. С. 86-98.
7. Lukinov, I.I. (2007). *Vybrani pratsi. U dvokh knyzhakh [Selected works. In two books]*. (Vol. 2). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
8. Makrushyn, M.M. (1994). *Nasinnieznavstvo polovykh kultur [Seed science of field crops]*. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
9. Kindruk, M.O., Sokolov, V.M., & Vyshnevskiy, V.V. (2012). *Nasinnystvo z osnovamy nasinnieznavstva [Seed production with the basics of seed science]*. Kyiv: Aharna nauka [In Ukrainian].
10. Hudz, O.Ye., Stetsiuk, P.A., Navrotskyi, S.A., & Aleksichuk, V.M. (2013). *Naukovo-metodychne zabezpechennia formuvannia ta realizatsii finansovoi polityky pidpriemstva [Scientific and methodological providing for the formation and implementation of financial policy of an enterprise]*. *Oblik i finansy*, 2, pp. 69-86 [In Ukrainian].
11. Oliynyk, O. (2006). *Ekonomichnyi mekhanizm rozshyrenoho vidtvorennia v silskomu hospodarstvi [Economic mechanism of extended reproduction in agriculture]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [In Ukrainian].
12. Onishenko, A.M. (1987). *Formirovanie obshchikh jekonomicheskikh interesov predpriyatij i organizacij APK [Formation of general economic interests of enterprises and organizations of AIC]*. Kiev: Urozhaj [In Russian].
13. Paskhaver, B.Y. (2016). *Prybutkovist i rentabelnist silskohospodarskykh pidpriemstv v inflatsiinomu protsesi [Profitability and efficiency of agricultural enterprises in terms of inflation processes]*. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 3, pp. 66-76 [In Ukrainian].
14. Polozhennia pro vyrobnytstvo nasinnia pervynykh lanok ta elity zernovykh, zernobobovykh i krup'ianykh kultur v Ukraini : metod. rekom. [Provisions on the production of seeds of the primary units and elite of grain, leguminous and cereal crops in Ukraine: method. recommendations]. (1998). Kyiv [In Ukrainian].
15. Havryliuk, M.M. (Ed.). (2008). *Poriadok orhanizatsii nasinnystva v Ukraini [Order of organization of seed production in Ukraine]*. Kyiv: Aharna nauka [In Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia rozmiriv torhovykh nadbavok, shcho zastosovuiutsia pry vyznachenni tsyny na nasinnia i sadyvnyi material silskohospodarskykh roslin: Nakaz Ministerstva aharnoï polityky ta Ukrainka akademiia aharnykh nauk № 212/29 vid 26 bereznia 2007 r. [On approval of the amount of trade surcharges applied in determining the price of seeds and planting material of arable crops: Order of the Ministry of Agrarian Policy and the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences No. 212/29 from 26.03.2007]. *Liga Zakon*. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN27608.html [In Ukrainian].
17. Pro nasinnia ta sadyvnyi material : Zakon Ukrainy № 411-IV vid 26.12.2002 r. [On seeds and planting material: Law of Ukraine No. 411-IV from 26.12.2002]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-15> [In Ukrainian].
18. Selezneva, N.N., & Ionova, A.F. (2006). *Finansovyy analiz. Upravlenie finansami [Financial analysis. Financial management]*. Moskva: JuNITI-DANA [In Russian].
19. Molotskyi, M.Ya., Vasylykivskiy, S.P., & Kniazuk, V.I. (2008). *Selektsiia ta nasinnystvo polovykh kultur [Selection and seed production of field crops]*. Bila Tserkva [In Ukrainian].
20. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., & Shpychak, O.O. (2017). *Teoretyko-metodolohichni ta praktychni osnovy tsinoutvorennia : monohrafiia [Theoretic-methodological and practical bases of pricing: monograph]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: TsP "Kompriint" [In Ukrainian].
21. Shpychak, O.M., Pliushch, I.S., Sabluk, P.T., et al. (2002). *Tsinoutvorennia v protsesi reformuvannia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy (1990-2001 pp.) [Pricing in the reforming process of the agro-industrial complex of Ukraine (1990-2001 pp.)]*. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: IAE [In Ukrainian].
22. Shubravskaya, O.V. (2012). *Rozvytok selektsiinoi diialnosti ta rynku selektsiinoi produktsii v Ukraini ta sviti [Development of selection activity and market of selection products in Ukraine and in the world]*. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, pp. 86-98 [In Ukrainian].

The purpose of the article is to develop an effective organizational and economic mechanism for the production of prebasic categories of spire cereal seeds and determine the basis for the formation of its production cost.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: dialectical method of cognition for the analysis of scientific works of scientists on the problems of organizational and economic mechanism; calculation methods for determining the volumes of work, material costs and production cost in different stages of prebasic categories of seeds production.

Research results. The organizational and economic mechanism of the production of prebasic spire seeds has been proposed, which is based on the optimization of production and its innovative development. The peculiarities of the organizational and economic mechanism of production of prebasic categories of seeds have been determined. There's been made the calculation of works volumes, material costs and production cost at stages of prebasic categories of seeds production, which allows solving the problem of more rational use of labor resources of a scientific institution engaged in the seeds production. The analysis of formation of material costs at each stage of prebasic categories of seeds reproduction has been detailed. This provides with the rational formation of the cost of spire cereal seeds and the efficiency of its production and selling.

Elements of scientific novelty. The description of the components of the organizational and economic mechanism of prebasic categories of seeds production in the system of the state scientific institution has been given. The methodology for calculating the production cost of all categories of prebasic seed has been proposed.

Practical significance. It has been substantiated that the accomplished organizational and economic mechanism of prebasic categories of seeds production is one of the main elements of an adaptation of scientific institution to the conditions of an external circumstance that will provide successful functioning and sustainable development during the period of insufficient state financing. Tabl.: 2. Figs.: 3. Refs.: 22.

Keywords: organizational and economic mechanism, variety, system of seed production, prebasic seed, cost, price.

Buniak Nataliia Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, director of The V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat (1, Myru st., Doslidne vill., Nosivka dist., Chernihiv reg.)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Danylko Iryna Mykolaivna - post-graduate student, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Буняк Н.Н., Данилко И.Н. Организационно-экономический механизм производства добавочных семян зерновых колосовых

Цель статьи - разработать эффективный организационно-экономический механизм производства семян добавочных категорий зерновых колосовых и определить основы формирования его производственной себестоимости.

Методика исследования. Использованы диалектический и расчетный методы.

Результаты исследования. Предложен организационно-экономический механизм производства добавочных семян колосовых, в основе которого лежит оптимизация производства и его инновационное развитие. Обозначены особенности организационно-экономического механизма производства семян добавочных категорий, проведен расчет объемов работ, материальных затрат и производственной себестоимости продукции, что дает возможность решать проблему более рационального использования трудовых ресурсов научного учреждения, которое занимается производством семян. Детализирован анализ формирования материальных ресурсов на каждом этапе воспроизводства семян добавочных категорий.

Элементы научной новизны. Приведена характеристика составляющих организационно-экономического механизма производства семян добавочных категорий в системе государственного научного учреждения. Осуществлен расчет производственной себестоимости всех категорий добавочных семян.

Практическая значимость. Обоснован вывод, что совершенный организационно-экономический механизм производства семян добавочных категорий является одним из главных элементов адаптации научного учреждения к условиям внешней среды, что обеспечит ее успешное функционирование и устойчивое развитие в период недостаточного финансирования со стороны государства. Табл.: 2. Илл.: 3. Библиогр.: 22.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, сорт, система семеноводства, добавочные семена, себестоимость, цена.

Буняк Наталья Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, директор Носовской селекционно-опытной станции Мироновского института пшеницы имени В.Н. Ремесла НААН (Черниговская обл., Носовский р-н, с. Опытное, ул. Мира, 1)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Данилко Ирина Николаевна - аспирант, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 02.04.2018 р.

Фахове рецензування: 17.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Буняк Н. М., Данилко І. М. Організаційно-економічний механізм виробництва добавочного насіння зернових колосових. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 23-32.

*

Аналіз тенденцій розвитку галузі молочного скотарства в ланці молокопродуктового ланцюга

Мета статті – дослідити динамічні процеси змін у молочному скотарстві - частки галузі у валовій продукції сільського господарства загалом і тваринництва зокрема, поголів'я, продуктивності та обсягів виробництва молокопродукції з розподілом по господарствах усіх форм власності.

Методика дослідження включає табличний метод рядів динаміки розвитку галузі скотарства, аналізу поголів'я, продуктивності корів та обсягів виробництва молокопродукції, групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я корів, графічний метод кумулятивної кривої розподілу поголів'я, синтезу тенденцій розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Результати дослідження. Визначено частку молочного скотарства у валовій продукції сільського господарства у цілому і тваринництва зокрема. Встановлено тенденції розвитку молочного скотарства у господарствах усіх форм власності. Проведено розподіл сільських домогосподарств і сільськогосподарських підприємств за наявністю в них корів. Доведено поширення концентрації поголів'я корів у корпоративному секторі великотоварного сільськогосподарського виробництва.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано переорієнтацію молочного скотарства від дрібнотоварного до великотоварного промислового виробництва. Виявлено кількість однотипних за розміром молочного стада підприємств. З'ясовано взаємозв'язок збільшення кількості господарств корпоративного типу з підвищенням рівня концентрації в них поголів'я корів.

Практична значущість. Досліджено тенденції розвитку молочного скотарства, що слугують орієнтиром для ухвалення управлінських рішень щодо державного регулювання і бюджетної підтримки галузі, а в перспективі сприятимуть розв'язанню проблем її функціонування у ланці молокопродуктового ланцюга. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 8.

Ключові слова: молочне скотарство, поголів'я, продуктивність, обсяг виробництва, динаміка, розвиток, розподіл.

Петриченко Олександр Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)
E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Постановка проблеми. Молочне скотарство останні два десятиліття характеризується асиметричністю розвитку, спричиненого етапами перебігу перехідних процесів від спеціалізованого великотоварного виробництва до дрібнотоварного господарства і навпаки. Перший етап пов'язаний з реструктуризацією сільськогосподарських підприємств, паюванням землі та майна, розпорощенням основних засобів морально і фізично застарілої матеріально-технічної бази, порушенням системи кормозабезпечення, зниженням ефективності виробництва молока, а відповідно й інвестиційної привабливості галузі з тривалим періодом окупності фінансових вкладень.

Другий етап окреслюється формуванням у сільському господарстві на правах оренди землі корпоративних структур, особливо великих агрохолдингових об'єднань з диверсифікованим виробництвом, високими інве-

стиційними можливостями будівництва промислових молочних ферм і комплексів, впровадження новітніх технологій виробництва, збільшення поголів'я худоби інтенсивних молочних типів з однотипною цілорічною годівлею корів загальнозмішаним раціоном. Одночасно відбувається переорієнтація галузі молочного скотарства з дрібнотоварного виробництва молока на великомасштабне товарне виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан молочного скотарства з аналізом чинників зниження та проблем збільшення обсягів виробництва молока, пропозицією розроблення дієвої програми розвитку галузі, яка б мала стійку фінансову основу й орієнтувалася на підтримку інвесторів, розглядає А. С. Іванова [4]. Створення для розвитку молочного скотарства інтегрованих виробничих структур в молокопродуктовому підкомплексі, де головним інтегратором виступатиме переробне підприємство, яке зможе оптимізувати сировинну базу відповідно до своїх потужностей, пропонує

В. С. Ніценко [7]. Моніторинг стану молочної галузі з виявленням проблем її розвитку і визначенням напрямів активізації механізмів об'єднання та консолідації зусиль суб'єктів молочного ринку зі створенням передумов та регламентуванням державою правил ведення бізнесу здійснює Т. Л. Керанчук [5]. Розвиток молочного скотарства у структурних підрозділах агрохолдингів із встановленням причин їх входження в молочний бізнес та основних конкурентних переваг над молочнотоварними підприємствами інших організаційно-правових формувань досліджує Л. Ю. Кучер [6]. Динаміку розвитку молочного скотарства з окресленням проблем та шляхів подолання кризового стану вивчає А.Р. Дудок [2]. Оцінювання стану та обґрунтування подальших напрямів розвитку молочного скотарства в Україні щодо створення сімейних ферм, виробничих і обслуговуючих кооперативів, інтеграції сільськогосподарських підприємств з переробними підприємствами та будівництва власних переробних потужностей опрацьовує О. М. Барилевич [1]. Оцінку існуючої системи організації процесу відтворення поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку для підтримання його оптимальної структури способом інтенсивного вирощування ремонтного молодняку та скорочення тривалості відтворювального циклу обґрунтовує В. В. Зубченко [3]. При висвітленні досліджуваної проблеми актуальним залишається питання комплексного аналізу динаміки структурних змін щодо поголів'я,

продуктивності корів і обсягів виробництва молока у господарствах країни.

Мета статті - дослідити динамічні процеси змін у розвитку молочного скотарства - частки галузі у валовій продукції сільського господарства загалом і тваринництва зокрема, поголів'я, продуктивності та обсягів виробництва молокопродукції з розподілом по господарствах усіх форм власності.

Виклад основних результатів дослідження. У перехідний період України до нової економічної формації - капіталістичного способу виробництва з ринковими відносинами, конкуренцією та іншими перевагами й недоліками цього економічного укладу, процеси розвитку молочної галузі набувають своєрідного змісту. Реструктуризація підприємств аграрного сектору, що спричинила безперервну кризу функціонування галузі, виявилася надзвичайно складною проблемою в економічному житті молочного скотарства. З огляду на зазначене важливим є запровадження ефективного організаційно-економічного механізму зацікавленості всіх партнерів молокопродуктового ланцюга у формуванні сировинної бази на засадах докорінної перебудови міжгалузових відносин.

При збільшенні валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. у динаміці 2000-2016 рр. - у 1,7 раза, а тваринницької продукції - у 1,2 раза, обсяги виробництва молока у ціновому еквіваленті знизилися на 13 %. За період 2000-2010 рр. валове виробництво молока зменшилося на 5,7 %, а за 2010-2016 рр. - на 7,8 % (рис. 1).

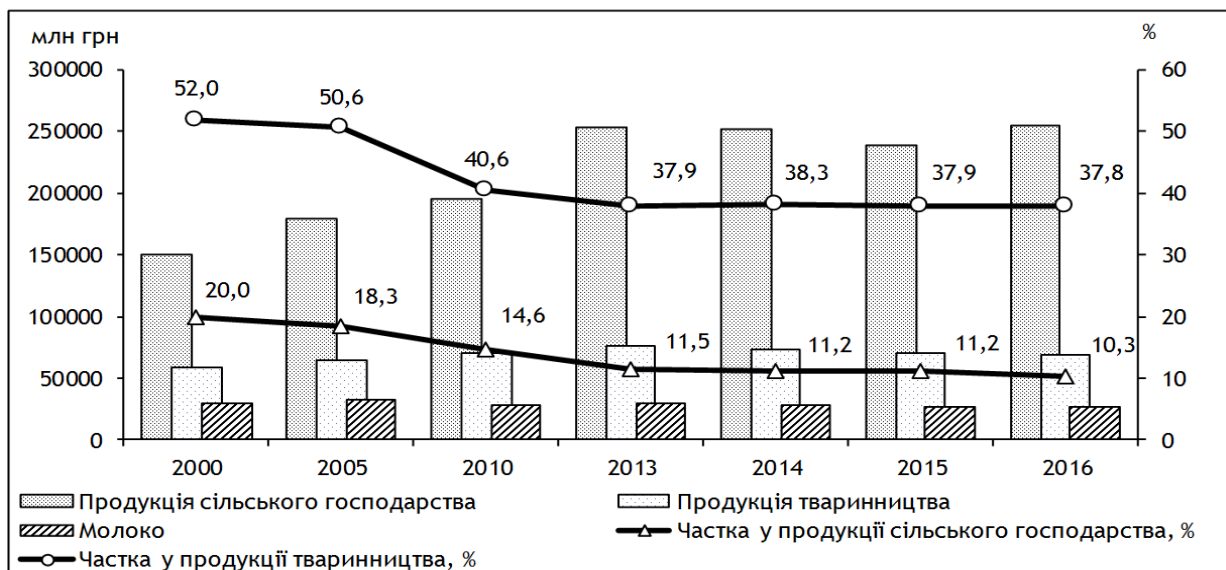

Рис. 1. Частка виробництва молока у валовій продукції в динаміці у постійних цінах 2010 р.*

*Розроблено автором.

За даними рис. 1, частка молока у структурі валової сільськогосподарської продукції за досліджуваний період зменшилася на 9,7 в.п., а у структурі продукції тваринництва - на 14,2 в.п. Водночас упродовж 2000-2010 рр. в сільськогосподарській продукції частка молока знизилася на 5,4 в.п., 2010-2016 рр. - на 4,3, а продукції тваринництва - на 11,4 і 2,8 в.п. відповідно, що свідчить про поступову стабілізацію виробництва молока.

У галузі молочного скотарства сільського господарства загалом у 2017 р. середньорічне поголів'я корів знизилася порівняно з 1990 р. у 4 рази, з 2000 р. - у 2,5 раза, а з 2010 р. - в 1,3 раза. Щодо 1990 р. кількість корів у сільськогосподарських підприємствах у 2017 р. зменшилася майже у 13 разів, і в 2000 і 2010 р. - в 4,5 і 1,2 раза відповідно. У господарствах населення в 2017 р. поголів'я корів становило значно менше порівняно з 1990, 2000 і 2010 р. - відповідно в 1,3, 1,9 та 1,3 раза (табл. 1).

1. Динаміка поголів'я, продуктивності корів і виробництва молока*

Рік	Господарства усіх форм власності			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	середньорічне поголів'я корів, тис. гол.	продуктивність корів, кг	виробництво молока, тис. т	поголів'я корів, тис. гол.	продуктивність корів, кг	виробництво молока, тис. т	поголів'я корів, тис. гол.	продуктивність корів, кг	виробництво молока, тис. т
1990	8453	2863	24508	6273	2941	18634	2180	2637	5874
2000	5195	2359	12658	2163	1588	3669	3032	2960	8989
2005	3781	3487	13714	908	2952	2583	2873	3643	11132
2010	2684	4082	11249	597	3975	2217	2087	4110	9032
2011	2607	4174	11086	586	4109	2246	2020	4192	8840
2012	2568	4361	11378	579	4676	2535	1989	4276	8842
2013	2532	4446	11488	570	4827	2583	1961	4343	8906
2014 ¹	2386	4508	11133	547	5027	2648	1838	4363	8485
2015 ¹	2215	4644	10615	517	5352	2669	1698	4437	7946
2016 ¹	2138	4735	10382	495	5643	2706	1643	4473	7676
2017 ¹	2109	4898	10329	485	5703	2764	1624	4657	7565
2017 у % до									
1990	24,9	171,1	42,1	7,7	193,9	14,8	74,5	176,6	128,8
2000	40,6	207,6	81,6	22,4	359,1	75,3	53,6	157,3	84,2
2010	78,6	120,0	91,8	81,2	143,5	124,7	77,8	113,3	83,8

¹ Без окупованих територій.

*Джерело: тут і далі сформовано автором за даними інформаційної бази ННЦ «ІАЕ».

Аналіз даних табл. 1 показує, що продуктивність корів у господарствах усіх форм власності підвищилася у 2017 р. порівняно з 1991 р. в 1,7 раза, а в 2000 та 2010 р. - у 2,1 і 1,2 раза відповідно. У сільськогосподарських підприємствах у 2017 р. надій на корову збільшився проти 1990, 2000 і 2010 р. відповідно в 1,9, 3,6 і 1,4 раза. Господарства населення у 2017 р. підвищили продуктивність корів щодо 1990, 2000 і 2010 р. у 1,8, 1,6 і 1,1 раза відповідно.

Швидке зниження поголів'я у сільському господарстві стало основним чинником згорання виробництва молока. Так, у 2017 р. валові надої в господарствах усіх форм власності зменшились порівняно з 1990, 2000 і

2010 р. відповідно у 2,4, 1,2 та майже 1,1 раза. Натомість 1990 і 2000 р. обсяг виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах став меншим у 2017 р. в 6,7 та 1,3 раза відповідно, а порівняно з 2010 р. збільшився в 1,2 раза. У господарствах населення в 2017 р. валове виробництво молока зросло порівно з 1990 р. в 1,3 раза, а щодо 2000 і 2010 р. зменшилося відповідно у 1,2 і 1,2 раза. Найбільший обсяг виробництва молока, що становив 11,1 млн т в господарствах населення, за досліджуваний період припадає на 2005 р.

Отже, ми дійшли висновку, що в сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів скорочується швидше, ніж у господар-

ствах населення. Однак продуктивність корів у господарствах населення підвищується повільніше, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Темпи спаду поголів'я корів у господарствах населення випереджають темпи підвищення продуктивності корів, а в сільськогосподарських підприємствах вони наздоганяють темпи скорочення поголів'я. З 2010 р. сільськогосподарські підприємства поступово починають нарощувати виробництво молока, а господарства населення -

скорочувати, що пов'язано з багатьма чинниками впливу на розвиток галузі молочного скотарства.

Так, у 2017 р. кількість сільських домогосподарств, які не мали корів, збільшилася порівняно з 2008 р. на 13,8 в.п. Кількість господарств населення, які утримували одну, дві, три, чотири і більше корів за період 2008-2017 рр. зменшилася на 11,1, 2,3, 0,4 та 0,1 в.п. відповідно (табл. 2).

2. Розподіл сільських домогосподарств за наявністю корів, %

Показники	Роки									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Домогосподарства, які не утримують корів	65,3	69,6	71,8	71,1	72,7	73,1	74,2	74,5	76,8	79,1
Домогосподарства, які утримують: 1 корову	26,7	22,9	21,6	21,7	20,5	19,9	18,7	18,8	17,3	15,6
2 корови	6,5	6,2	5,5	5,9	5,5	5,5	5,4	5,1	4,5	4,2
3 корови	1,1	1,0	0,8	0,9	1,0	1,0	1,3	1,1	0,9	0,7
4 корови і більше	0,5	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4

Практично здійснюється переорієнтація розвитку молочного скотарства на спеціалізоване великотварне виробництво, в якому ефективність забезпечує значний обсяг виробництва. Переваги спеціалізації й концентрації у галузі молочного скотарства були доведені в період адміністративного управління плановою економікою. Відповідно були виділені типи спеціалізованих господарств з обґрунтованими розмірами молочних ферм, створені на промисловій основі молочні комплекси, навіть за деяких ускладнень через недосконалість управління, досягли на той час високих економічних результатів.

Процеси реструктуризації економіки, паювання землі та майна сільськогосподарських підприємств зумовили перебування галузі у стані кризи. Висока вартість засобів виробництва для реконструкції та переоб-

ладнання застарілих тваринницьких приміщень і будівництва молочнотоварних ферм на новій технологічній базі, проблеми кредитування галузі, капіталомісткість утримання корови, що становить майже 8 тис. дол. США з терміном окупності 7-8 років стримують залучення інвестицій у молочну галузь [8].

Зменшилася у динаміці й кількість сільськогосподарських підприємств, які утримували корів. Якщо в 2007 р. їх нараховувалося 6043 од., то у 2016 р. кількість корів зменшилась до 2614 од., що становить 43,3 % від попереднього періоду. Чисельність підприємств, що мали до 5 гол., у 2016 р. знизилася порівняно з 2007 р. у 3,2 раза, або від 14,2 до 10,3 % від загальної кількості при збільшенні кількості корів на одне підприємство в середньому від 2,3 гол. у 2007 р. до 3,7 гол. у 2017 р. (табл. 3).

3. Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я корів*

Показники	на 1.01.2007				на 1.01.2011				на 1.01.2016			
	Підприємств		Корів		Підприємств		Корів		Підприємств		Корів	
	од.	%	тис. гол.	%	од.	%	тис. гол.	%	од.	%	тис. гол.	%
Всього підприємств	6043	100	764	100	3741	100	589	100	2614	100	505	100
З них мали: до 5 гол.	856	14,2	2	0,3	534	14,3	1,4	0,2	269	10,3	1	0,2
6-10	439	7,3	4	0,4	299	8,0	2,4	0,4	202	7,7	2	0,3
11-15	280	4,6	4	0,5	174	4,7	2,3	0,4	100	3,8	1	0,3
16-20	237	3,9	4	0,6	134	3,6	2,4	0,4	109	4,2	2	0,4
21-29	272	4,6	7	0,9	136	3,6	3,3	0,6	103	3,9	3	0,5

30-39	344	5,7	11	1,5	178	4,8	6,0	1,0	111	4,2	4	0,7
40-49	250	4,1	11	1,4	114	3,0	5,1	0,9	91	3,5	4	0,8
50-99	969	16,0	69	9,0	502	13,4	35,9	6,1	326	12,5	24	4,7
100-199	1118	18,5	156	20,4	668	17,9	93,5	15,9	470	18,0	68	13,4
200-299	524	8,7	123	16,1	373	10,0	88,8	15,1	292	11,2	70	13,8
300-399	328	5,4	110	14,4	235	6,3	79,4	13,5	186	7,1	63	12,4
400-499	165	2,7	72	9,4	125	3,3	54,9	9,3	104	4,0	46	9,0
500-999	230	3,8	148	19,4	225	6,0	147,1	25,0	187	7,2	124	24,5
1000-1499	22	0,4	26	3,4	31	0,8	35,6	6,0	42	1,6	50	10,0
1500 і більше	9	0,1	18	2,3	13	0,3	31,0	5,2	22	0,8	45	9,0

*Розроблено автором.

За досліджуваний період у 2,2 раза зменшилась кількість підприємств з поголів'ям від 6 до 10 гол., при зростанні їх частки у загальній чисельності підприємств, що утримували корів, на 0,4 в.п., зниженні загального поголів'я у 2 рази і збільшенні кількості корів на одне підприємство у середньому від 9,1 гол. в 2007 р. до 9,9 гол. у 2016 р., або на 10,9 %.

Підприємства, що мали від 11 до 15 корів, за цей період зменшили свою частку в загальній кількості на 0,8 %, а також загальне поголів'я у своїй групі на 75,0 %, а на одне підприємство – на 30,0 %.

У групі підприємств з поголів'ям від 16 до 20 гол. загальна їх кількість у динаміці зменшилась у 2,2 раза, поголів'я корів скоротилось у 2 рази, а на одне підприємство в середньому підвищилось від 16,9 до 18,3 гол., або на 6,5 %.

Для групи від 21 до 29 гол. за період 2007-2016 рр. зменшення кількості підприємств становить 2,6, чисельності поголів'я - 2,3 раза, а для кількості корів у середньому на одне підприємство властиве збільшення на 13,2 %.

Група з поголів'ям корів від 30 до 39 гол. у динаміці характеризується зменшенням чисельності підприємств у 3,1 раза, частки від загальної кількості їх на 1,5 в.п., поголів'я корів у групі – в 2,8 раза та нарощенням стада на одне підприємство в середньому від 32 до 36 гол., або на 12,5 %.

Кількість підприємств з поголів'ям від 40 до 49 гол. знизилась у 2016 р. порівняно з 2007 р. у 2,7 раза, їх частка від загальної кількості - на 0,6 в.п., кількість корів - у 2,7 раза, що свідчить про стабільність поголів'я у динаміці в середньому на рівні 44 гол. на одне підприємство.

Аналіз підприємств з поголів'ям у групах від 5 до 40-49 гол. показує, що їх кількість зменшилася за досліджуваний період від

2678 (44,4 %) до 985 (37,6 %), або на 6,8 в.п., а загальна кількість корів - від 43 тис. гол. (5,6 %) до 17 тис. гол. (3,2 %), або на 2,4 в.п. Вища частка підприємств, які виходять з молочного бізнесу в цих групах, від частки зменшення загального поголів'я корів підтверджують концентрацію поголів'я в середньому на одне підприємство.

У групі від 50 до 99 гол. кількість підприємств зменшилась від 969 од. у 2007 р. до 326 од. у 2016 р., або майже в 3 рази при скороченні поголів'я від 69 до 24 тис. гол. (2,9 раза) і збільшенні кількості корів у середньому на одне підприємство на 3,4 %.

Найбільше підприємств у фізичних і відносних показниках до загальної кількості спостерігаємо у групі від 100 до 199 гол. Проте в динаміці їх чисельність знизилась у 2,4 раза, поголів'я у них - в 2,3 раза, а в середньому на одне підприємство стало більше від 140 до 145 корів (3,6 %).

З підвищенням поголів'я корів у групі від 200 до 299 гол., кількість підприємств і загальна кількість корів за 2007-2016 рр. зменшились в 1,8 раза, в середньому на одне підприємство зросла від 235 до 240 гол. (2,1 %), а частка підприємств цієї групи - від 8,7 до 11,2 %.

При зменшенні кількості підприємств у групі від 300 до 399 гол. у динаміці майже в 1,8 раза, їх частка у загальній кількості підприємств підвищується від 8,7 % у 2007 р. до 11,2 % у 2016 р., або на 2,5 в.п. Загальна кількість корів у групі зменшується від 110 до 63 тис. гол. (1,7 раза), а в середньому на одне підприємство підвищується від 335 до 339 гол.

Частка підприємств, що входять у групу 300-399 гол., збільшилася від 2,7 % (2007 р.) до 4,0 % (2016 р.), або на 1,3 в.п. Кількість підприємств у групі за досліджуваний період зменшилася на 58,7 %, усього корів - на

56,5 %, а в середньому на підприємство зроста від 436 до 442 корів, або на 1,4 %.

По групі 500-999 гол. зростання частки підприємств у динаміці становить 3,4 в.п., зниження кількості підприємств - 1,9 раза, загальної кількості корів - 1,2 раза, а на одне підприємство в середньому спостерігається приріст від 643 до 663 гол.

Підвищення частки підприємств у групі 1000-1499 гол. за період 2007-2016 рр. на 1,2 % супроводжується збільшенням кількості підприємств на 20 од., поголів'я корів - від 26 до 50 тис. гол. (1,9 раза), в середньому на одне підприємство - від 1182 до 1190 гол., або на 0,7 %.

У групі 1500 гол. і більше кількість підприємств у динаміці досліджуваного періоду збільшилась на 13 од. (2,4 раза) при зростанні частки їх у загальній кількості на 0,7 %, чисельності корів - на 27 тис. гол. (2,5 раза), а на одне підприємство в середньому від 2000 до 2045 гол. (2,3 %).

Усе це дає змогу стверджувати про наявність тенденції до концентрації поголів'я в динаміці. Якщо кількість підприємств, які утримували корів, за досліджуваний період зменшилась у 2,3 раза, то загальне поголів'я корів у них - в 1,5 раза, а з розрахунку на одне підприємство в середньому збільшилося на 52,8 %.

У корпоративному секторі кількість господарств, що утримували понад 1000 корів, зроста від 31 до 66 од., зі збільшенням їх частки у загальній кількості сільськогосподарських підприємств, які вирощували корів, відповідно від 0,5 до 2,4%. Загальне поголів'я у всіх сільськогосподарських підприємствах зросло від 34 до 95 тис. гол. - у 2,8 раза, а з розрахунку на одне господарство - від 1097 до 1484 гол., або в 1,4 раза. Це свідчить про зацікавленість великого бізнесу молочним скотарством.

Водночас зменшується частка сільськогосподарських підприємств з незначним поголів'ям корів (рис. 2).

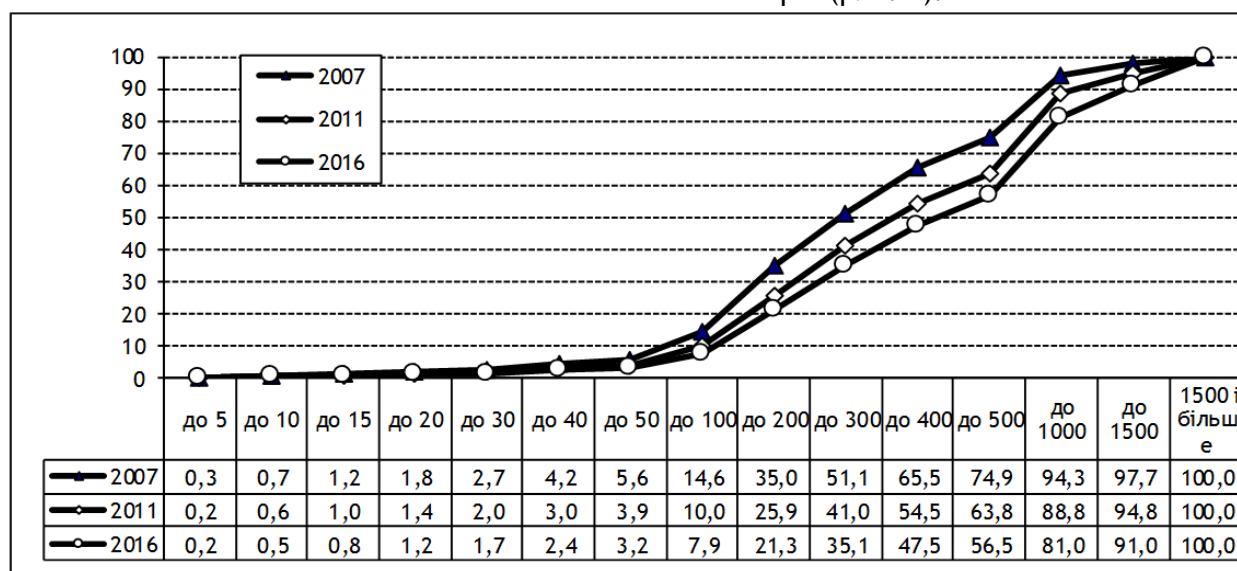

Рис. 2. Розподіл поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах у динаміці*

*Розроблено автором.

За даними рис. 2, у підприємствах з поголів'ям до 50 гол. у 2007 р. утримувалося 5,6 % худоби молочної продуктивності, у 2011 р. - 3,9 %, а в 2016 р. - 3,2 % загальної кількості корів. З 2007 по 2016 рр. у підприємствах з поголів'ям до 100, 200 і 300 гол. щодо загального поголів'я корів знизилася в 1,8, 1,6 та 1,5 раза відповідно. У підприємствах до 400, 500, 1000 і 1500 гол. поголів'я стало менше відносно до загальної кількості корів відповідно в 1,4, 1,3, 1,2 та 1,1 раза. Проведений аналіз виявляє тенденцію до

концентрації поголів'я корів у корпоративному секторі.

Висновки. Безперервна криза у галузі молочного скотарства спричинила структурні зміни у виробництві молокопродукції господарств усіх форм власності. У 2017 р. основним виробником молока залишаються господарства населення, які забезпечили 73,2 % валового обсягу молокопродукції. Водночас порівняно з 2000 р. вони зменшили виробництво молока на 15,8 %, а відносно 2010 р. - на 16,2 %. Така ситуація викли-

кана невідповідністю між скороченням поголів'я і підвищенням продуктивності корів.

За незначної частки у валовому виробництві молока, що в 2017 р. становила 16,8 %, сільськогосподарські підприємства поступово почали нарощувати обсяги молокопродукції. За період 2010-2017 рр. виробництво молока у них збільшилося на 24,7 %. При цьому продуктивність корів зростала швидшими темпами, ніж зниження поголів'я тварин.

За період 2008-2016 рр. кількість сільських домогосподарств, які утримували корів, зменшилася на 13,8 в.п., а сільськогоспо-

дарських підприємств з 2007 по 2016 р. - на 56,7 %. Водночас збільшується частка підприємств, які нарощують поголів'я корів, і стає меншою частка їх з незначним поголів'ям.

Оскільки рівень розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу країни визначається домінуючими тенденціями виробництва молока в основних ланках регіональних молокопродуктових ланцюгів, то подальші наукові дослідження слід сконцентрувати на розвитку сировинної бази та обсягах виробництва молока у регіонах.

Список бібліографічних посилань

1. Барилевич О. М. Стан, проблеми та перспективи розвитку молочного скотарства. URL : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
2. Дудок А. Р. Молочне скотарство - стан і перспективи розвитку. URL : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
3. Зубченко В. В. Особливості організації відтворення молочного стада у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка та управління АПК*. 2014. № 2. С. 57-62.
4. Іванова А. С. Молочне скотарство: сучасний стан та проблеми вирішення. *Агросвіт*. 2017. № 22. С. 23-27.
5. Керанчук Т. Л. Молочна галузь України: перспективи і проблеми розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 3 (08). С. 133-136.
6. Кучер Л. Ю. Розвиток молочного скотарства в агрохолдингах України. URL : www.researchgate.net/profile/Lesya_Kucher/publication
7. Ніценко В. С. Розвиток молочного скотарства в умовах інтеграції. *Наук. праці ПДАА*. 2013. Вип. 1 (6). Т. 1. С. 199-208.
8. Ткачук С. П. Перспективи формування пропозиції на регіональному ринку молока в умовах інтеграції. *Біоресурси і природокористування*. 2010. Т. 2. № 1-2. С. 145-150.

References

1. Barylovych, O.M. (n.d.). Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku molochnoho skotarstva [State, problems and prospects of dairy cattle breeding]. Retrieved from: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? [In Ukrainian].
2. Dudok, A.R. (n.d.). Molochne skotarstvo - stan i perspektyvy rozvytku [Dairy cattle breeding - the state and prospects of development]. Retrieved from: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? [In Ukrainian].
3. Zubchenko, V.V. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii vidtvorennia molochnoho stada u silskohospodarskykh pidpryemstvakh [Features of the organization of reproduction of dairy herds in agricultural enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 2, pp. 57-62 [In Ukrainian].
4. Ivanova, A.S. (2017). Molochne skotarstvo: suchasnyi stan ta problemy vyryshennia [Dairy cattle breeding: current state and solving of problem]. *Ahrosvit*, 22, pp. 23-27 [In Ukrainian].
5. Keranchuk, T.L. (2017). Molochna haluz Ukrainy: perspektyvy i problemy rozvytku [Dairy industry of Ukraine: prospects and problems of development]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 3 (08), pp. 133-136 [In Ukrainian].
6. Kucher, L.Yu. (2010). Rozvytok molochnoho skotarstva v ahrokhodynakh Ukrainy [Development of dairy cattle breeding in agroholdings of Ukraine]. Retrieved from: www.researchgate.net/profile/Lesya_Kucher/publication [In Ukrainian].
7. Nitsenko, V.S. (2013). Rozvytok molochnoho skotarstva v umovakh intehtatsii [Development of dairy cattle breeding in terms of integration]. *Nauk. pratsi PDAA*, 1 (6), Vol. 1, pp. 199-208 [In Ukrainian].
8. Tkachuk, S.P. (2010). Perspektyvy formuvannia propozyitsii na rehionalnomu rynku moloka v umovakh intehtatsii [Perspectives of forming a proposal on the regional milk market in terms of integration]. *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, 1-2, Vol. 2, pp. 145-150 [In Ukrainian].

Petrychenko O.A. Trend analysis of development of the dairy cattle breeding in the dairy product chain

The purpose of the article is to investigate the dynamic processes of changes in dairy cattle breeding, establish industry trends, determine the proportion of milk in gross agricultural production in general and in livestock in particular and analyze productivity and volumes of dairy production in agriculture.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: the table method of the development dynamics of the dairy industry; the analysis of the livestock, the productivity of cows and the volumes of dairy production; the grouping of agricultural enterprises by the presence of cows; the graphical method of cumulative distribution of livestock; the synthesis of development trends in the raw material base of dairy product subcomplex.

Research results. The decrease in the share of milk in the structure of gross agricultural output in general and livestock production in particular have been determined. The main factor in reducing the volume of milk production was the decline in the number of cows. The pace of reduction of cows' livestock in the households is ahead of the increase in cow productivity, and in agricultural enterprises, the growth rate of productivity of cows significantly outstrips the decline rate in livestock. The development trends of dairy cattle breeding in farms of these forms of ownership have been established. The distribution of private households and agricultural enterprises has been carried out by the cows' presence in them.

Elements of scientific novelty. The reorientation of dairy cattle breeding from small-scale production to large-scale industrial production has been substantiated. The number of agricultural enterprises with the same size of livestock has been found. The correlation between the increasing of the number of farms of corporate type with the increasing of concentration of cows' livestock in them has been revealed.

Practical significance. The development tendencies of dairy cattle breeding, which serve as a benchmark for the adoption of managerial decisions on state regulation and budget support of the industry, in perspective will contribute to solve the problems of its functioning at the link of the dairy product chain. Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 8.

Keywords: dairy cattle breeding, livestock, productivity, volume of production, dynamics, development, distribution.

Petrychenko Oleksandr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of analysis and statistics, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Петриченко А.А. Анализ тенденций развития отрасли молочного скотоводства в звене молокопродуктовой цепи

Цель статьи - исследовать динамические процессы изменений в молочном скотоводстве: доли отрасли в валовой продукции сельского хозяйства в целом и животноводства в частности, поголовья, производительности и объемов производства молочной продукции с распределением по хозяйствам всех форм собственности.

Методика исследования включает табличный метод рядов динамики развития отрасли скотоводства, анализа поголовья, продуктивности коров и объемов производства молочной продукции, группировки сельскохозяйственных предприятий по наличию поголовья коров, графический метод кумулятивного кривой распределения поголовья, синтеза тенденций развития сырьевой базы молокопродуктов подкомплекса.

Результаты исследования. Определена доля молочного скотоводства в валовой продукции сельского хозяйства в целом и животноводства в частности. Установлены тенденции развития молочного скотоводства в хозяйствах всех форм собственности. Проведено распределение сельских домохозяйств и сельскохозяйственных предприятий по наличию в них коров. Доказано распространение концентрации поголовья коров в корпоративном секторе крупнотоварного сельскохозяйственного производства.

Элементы научной новизны. Обосновано переориентацию молочного скотоводства от мелкотоварного к крупнотоварному промышленному производству. Выявлено количество однотипных по размеру молочного стада предприятий. Доказана взаимосвязь увеличения количества хозяйств корпоративного типа с повышением концентрации в них поголовья коров.

Практическая значимость. Исследованы тенденции развития молочного скотоводства, являющиеся ориентиром для принятия управленческих решений относительно государственного регулирования и бюджетной поддержки отрасли, а в перспективе будут способствовать решению проблем ее функционирования в звене молокопродуктовой цепи. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 8.

Ключевые слова: молочное скотоводство, поголовье, производительность, объем производства, динамика, развитие, распределение.

Петриченко Александр Анатольевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры анализа и статистики, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3).

E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 17.05.2018 р.

Фахове рецензування: 18.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Петриченко О. А. Аналіз тенденцій розвитку галузі молочного скотарства в ланці молокопродуктового ланцюга. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 33-40.

*

Новини АПК

Прийняття законопроекту про передачу фермерських земель у власність фермерам посилить розвиток малого бізнесу

Підготовлений законопроект про передачу земель постійного користування у власність фермерам сприятиме сталому розвитку фермерства в Україні. Про це йшлося на засіданні Ради Асоціації фермерів та приватних землевласників України за участю заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Віктора Шеремети 22 травня нинішнього року.

Метою проекту Закону є забезпечення реалізації конституційного права громадян на землю шляхом надання їм можливості переоформити права довічного успадкованого володіння землею та права постійного користування землею громадянами, які ведуть фермерське господарство.

«Мінагрополітики разом з Асоціацією фермерів України підтримує прийняття урядового законопроекту, який сприятиме розвитку фермерських господарств, підвищенню зайнятості населення та дасть позитивний поштовх для розвитку сільського господарства. Крім того цим законопроектом передбачаються додаткові преференції для малого бізнесу», - зазначив Віктор Шеремета. Він відмітив, що особливістю урядового законопроекту є передача фермерських земель із постійного користування у власність фермерському господарству.

Також на засіданні було схвалено хід виконання державної програми з підтримки сімейних та фермерських господарств у 2018 р. Додатково були внесені пропозиції щодо удосконалення прозорості та масовості використання держпідтримки фермерами.

Прес-служба Мінагрополітики України

Індикатори продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку

Мета статті - оцінити сучасний рівень забезпечення продовольчої безпеки України та визначити встановлені тенденції у зміні основних індикаторів.

Методика дослідження. Використано такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу, індексний, порівняння, графічний, ранжування.

Результати дослідження. Здійснено оцінку сучасного рівня забезпечення продовольчої безпеки України та визначено тенденції у зміні основних індикаторів: стан продовольчої безпеки у 2016 р. в Україні за більшістю показників не задовольняє порогові значення та норми. За продукцією тваринницького походження зменшилася середньодобова калорійність раціону населення країни; погіршився рівень доступності продуктів харчування; рівень достатності запасів зерна в державних ресурсах нижчий порівняно з гранично визначеною межею; встановлено високий рівень продовольчої залежності за м'ясом, молоком і рибними продуктами, плодами, ягодами та виноградом; перевищує пороговий рівень відсоток імпортозалежності України по олії, плодах, ягодах та винограду; значення окремих індикаторів, розрахованих за даними 2016 р. порівняно з 1995 р. позитивно характеризують динаміку продовольчої безпеки України. Встановлено збільшення в раціоні харчування м'ясних і рибних продуктів; за більшістю видів продукції покращився рівень достатності їх споживання. Потреби населення у продовольстві забезпечувалися за рахунок сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва, високою є самозабезпеченість населення за основними видами продовольства.

Елементи наукової новизни. Сучасний стан продовольчої безпеки в Україні за індикаторами (добова енергетична цінність раціону людини, достатність споживання окремого продукту і запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність продуктів харчування, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом) досліджено не як окремі блоки, а у їх взаємозв'язку з урахуванням впливу різних факторів на різних рівнях (макро- та мікрорівнях, домогосподарства).

Практична значущість. Результати дослідження спрямовані на запровадження стійкої продовольчої системи України в умовах євроінтеграції. Отримані результати визначають індикатори стану та динаміки продовольчої безпеки України, що дають змогу формувати політику продовольчої безпеки України на різних рівнях (макро- та мікрорівнях, домогосподарства). Табл.: 4. Рис.: 3. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатори, раціон, зернові продовольчі ресурси, економічна доступність продуктів, ємність внутрішнього ринку, продовольча незалежність, диференціація вартості харчування.

Бабич Микола Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, докторант, Миколаївський національний аграрний університет (м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе 9)
E-mail: babichnn@i.ua

Постановка проблеми. Процес формування продовольчої безпеки повинен супроводжуватися добре організованим моніторингом за характером змін, їх кількісною і якісною оцінкою з метою підготовки відповідних рекомендацій та управлінських рішень. Система моніторингу має ґрунтуватися на поєднанні економічних та соціальних індикаторів з показниками, які відображають результативність діяльності органів державної влади з вирішення проблеми продовольчої безпеки. За результатами моніторингу уповноважені органи виконавчої влади повинні приймати рішення щодо змін продовольчого кошика для основних соціальних і демографічних груп населення, а уповноважені органи виконавчої влади ухвалити рішення щодо змін і затверджувати на-

бори харчових продуктів для основних соціальних і демографічних груп населення [4].

В умовах євроінтеграції, що передбачає відкритість внутрішніх та зовнішніх ринків продовольства, необхідним є постійний моніторинг індикаторів продовольчої безпеки країни, що дасть змогу оперативно реагувати на зміни та формувати відповідну їм державну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки має певні рівні, на яких він проводиться: міждержавний, національний, макро- та мікрорівнях, рівень домогосподарств.

Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки на міждержавному (глобальному) рівні здійснює ФАО. Відомості про методологію оцінки та безпосередньо значення індикаторів розміщено на офіційному сайті ФАО [13], які організація об'єднала в єдину базу даних з метою забезпечення відкритого

доступу до інформації та створення об'ємної інформаційної системи продовольчої безпеки. Індикатори класифікують за чотирма складовими виміру продовольчої безпеки - наявності, доступу, використання і стабільності. Наразі ФАО розробляє індикатори для моніторингу продовольчої безпеки та харчування (ЦСР 2) [12] в рамках нового глобального Порядку денного «Цілі Сталого Розвитку - 2016-2030».

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 року [8] визначено перелік завдань органам виконавчої влади щодо здійснення моніторингу індикаторів продовольчої безпеки України на національному, макро- та мікрорівнях:

1) Міністерству охорони здоров'я визначати кожні п'ять років рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів у середньому на 1 особу;

2) Міністерству аграрної політики та продовольства, Міністерству соціальної політики і Державній службі статистики України забезпечити в межах своїх повноважень подання Міністерству економічного розвитку і торгівлі України щороку до 31 липня інформації, необхідної для розрахунку основних індикаторів продовольчої безпеки;

3) Міністерству економічного розвитку і торгівлі України готувати та оприлюднювати щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України.

На офіційному сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України відсутній звіт про стан продовольчої безпеки України за будь-який період. Щодо продовольчої безпеки оголошено лише баланси попиту і пропозиції м'яса і м'ясопродуктів, цукру, молока та молокопродуктів, олій рослинних станом на 01.04.2015 року, розрахунковий баланс попиту і пропозиції зерна на 2014/2015 МР по всіх категоріях господарств.

Фактично моніторинг індикаторів продовольчої безпеки здійснюють переважно науковці. За останні п'ять років у відкритому доступі (на офіційному сайті Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) нараховується більше двадцяти наукових праць, присвячених дослідженню індикаторів продовольчої безпеки України. Проте тільки в трьох роботах авторів П. Сухого, О. Крупи та К. Голікова проаналізовано більшу частину індикаторів продовольчої без-

пеки на національному рівні. Інші автори, а саме: М. Лисак, Н. Котвицька, Т. Олефіренко, І. Гришова, Н. Чорна, Е. Кіреєва, А. Полторак, Г. Пенчук спостерігають динаміку споживання основних продуктів харчування.

Частину індикаторів продовольчої безпеки, відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» [8], можна знайти на сайті Державної служби статистики України, однак вони знаходяться в різних інформаційних джерелах, не структуровані і не мають необхідної інтерпретації для широкої громадськості.

Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки на рівні домогосподарств в Україні не розроблено.

Мета статті - оцінити сучасний рівень забезпечення продовольчої безпеки України та визначити встановлені тенденції у зміні основних індикаторів.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, ухваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» (у редакції від 21.10.2011 р.) [8], оцінка сучасного стану продовольчої безпеки в Україні проводиться за такими індикаторами: добова енергетична цінність раціону людини, достатність споживання окремого продукту і запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність харчових продуктів, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом. При цьому індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховують за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди й виноград; цукор; олія; м'ясо та м'ясопродукти; молоко, молокопродукти; риба, рибопродукти; яйця.

Добова енергетична цінність раціону людини. Починаючи з 1990 року калорійність середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на 1 особу постійно перевищувала граничний рівень. У 2016 р. середньодобова поживність раціону українця становила 2742 ккал, що на 9,7 % більше від граничного критерію (2500 ккал). Разом із тим у 2016 р. порівняно

із 1990 р. споживання калорій населенням України зменшилось на 23,8 % і мало найни-

жчий рівень за період дослідження ще на початку 2005 р. (рис. 1).

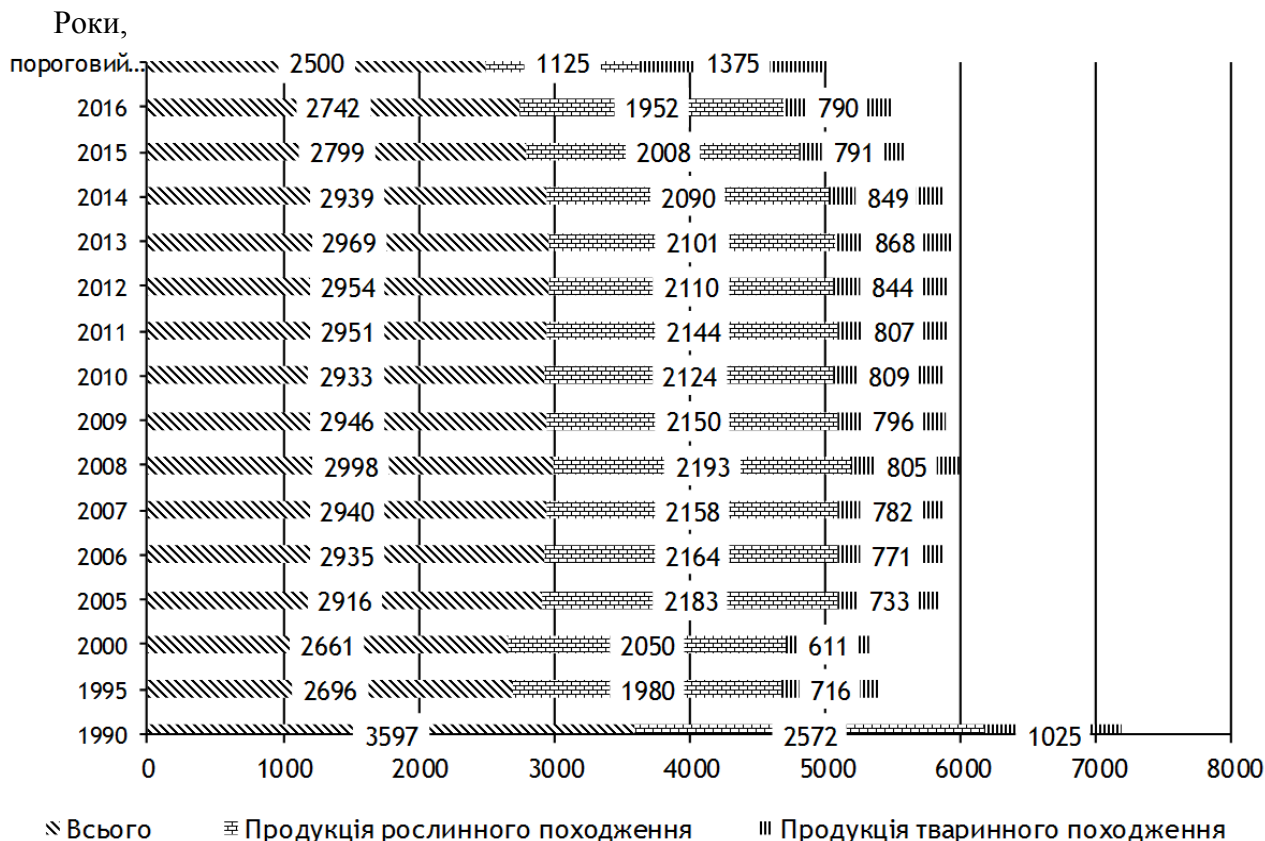

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на 1 особу, ккал на добу

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Натомість, починаючи з 1990 р. калорійність середньодобового споживання продуктів рослинного походження була значно більша за граничний рівень, а за калорійністю середньодобового споживання продуктів тваринного походження постійно спостерігався дефіцит. У 2016 році лише 28,8% середньодобового раціону задовольняється за рахунок споживання продукції тваринного походження, що на 26,2 % нижче за встановлений пороговий критерій (55 %). Таким чином, відповідно до запропонованої О. В. Кочетковим та Р. В. Марковим [7] класифікації, продовольче забезпечення населення в Україні відповідає третьому мінімальному рівню (2300-2800 ккал на душу населення), що прогнозує наявність таких обсягів продовольчих ресурсів, які унеможливають виникнення голоду і які треба розглядати під час планування забезпечення населення продовольством в екстремальних (кризових) умовах.

Очевидним є факт заміни «дорогих» калорій «дешевими», що дасть змогу задовольнити потребу в енергії, але не забезпечує

надходження в організм усіх необхідних мікроелементів, вітамінів та мінералів. У результаті з'являється інша проблема продовольчої безпеки - переїдання та ожиріння.

Неповноцінні харчові раціони можуть призвести до збільшення надмірної ваги і пов'язаних з харчуванням неінфекційних захворювань, які все більшою мірою поширюються серед бідних верств населення. Було встановлено, що ожиріння відбувається через відсутність продовольчої безпеки в ряді груп дорослого населення і асоціюється з бідністю. Співіснування недоїдання і надлишкового харчування відчутно позначилося на країнах, які проводять швидкі перетворення, і стало подвійним тягарем неповноцінного харчування [10]. До таких країн, зокрема, належить і Україна.

Достатність споживання окремого продукту. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі (орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу насе-

лення України на 2005-2015 рр.), тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює 1.

У 2016 р. в Україні порівняно з 2015 р. фактичне споживання основних видів продукції погіршилося (за винятком споживання риби, овочів та картоплі) і лише по хлібних продуктах, овочах і картоплі (30% позицій) знаходилося на рівні раціональних норм. Стабільна позитивна динаміка встановлена лише відносно споживання овочів, картоплі та олії (табл. 1).

Як і в попередні роки зберігається відставання фактичного споживання від раціональної норми продуктів тваринного походження: молока та молочних продуктів - на 44,9 %, м'яса і м'ясопродуктів - на 35,8 %. Слід відзначити, що невідповідність фактичного споживання продукції тваринного походження раціональним нормам споживання пов'язана, насамперед (крім яєць), із зменшенням поголів'я худоби та виробництва продукції на 1 особу.

1. Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування на особу на рік, кілограмів

Вид продукції	Раціональна норма*	Фактичне споживання					Індикатор достатності споживання				
		1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Хлібні продукти	101,0	128,4	124,9	108,5	103,2	101,0	1,271	1,237	1,073	1,022	1,000
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	38,9	32,8	54,1	50,9	51,4	0,486	0,410	0,686	0,636	0,643
Молоко та молочні продукти	380,0	243,6	199,1	222,8	209,9	209,5	0,641	0,524	0,586	0,552	0,551
Риба та рибні продукти	20,0	3,6	8,4	11,1	8,6	9,6	0,180	0,420	0,540	0,430	0,480
Яйця (шт.)	290	171	166	310	280	267	0,590	0,572	1,072	0,965	0,921
Овочі та баштанні продовольчі культури	161,0	96,7	101,7	163,2	160,8	163,7	0,601	0,632	1,013	0,999	1,017
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	90,0	33,4	29,3	52,3	50,9	49,7	0,371	0,326	0,600	0,566	0,552
Картопля	124,0	123,8	135,4	141,0	137,5	139,8	0,998	1,092	1,169	1,109	1,127
Цукор	38,0	31,6	36,8	36,3	35,7	33,3	0,832	0,968	0,961	0,939	0,876
Олія рослинна всіх видів	13,0	8,2	9,4	13,1	12,3	11,7	0,631	0,723	1,062	0,946	0,900

* Розрахунки МОЗ України.

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

У 2016 р., як і в попередні роки, встановлено дефіцит споживання плодів, ягід і винограду (44,8 %), риби та рибопродуктів (52,0 %) та цукру (12,4 %). Крім того, у 2016 р., на відміну від 2014 р., встановлено недостатній, порівняно з раціональними нормами, рівень споживання яєць (менший на 7,9 %) та олії (менший на 10,0 %).

Дефіцит споживання основних груп продуктів харчування особливо негативно впливає на розвиток дітей. Якщо дитина стикається з відсутністю продовольчої безпеки, то, швидше за все, вона буде відста-

вати в рості [11, 14]. Щодо взаємозв'язку між особистим досвідом відсутності продовольчої безпеки і надмірною вагою серед дітей, то наявні докази недостатньо переконливі, хоча діапазон інших шкідливих наслідків відсутності продовольчої безпеки для дітей, включаючи менш здорові раціони харчування і негативні психосоціальні наслідки, досить добре вивчений [15].

Достатність запасів зерна у державних ресурсах. На початок 2016 р. у державному інтервенційному фонді обліковувалося 500 тис. т зернових та зернобобових культур

[9], обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 5745 тис. т [2]. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна сягав 8,7%, що не узгоджується із положеннями Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [5], статтю 9 якого встановлено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20% від внутрішнього споживання. Крім того, даний індикатор менший на 8,3 % від граничного (порогового) критерію для зазначеного показника (відпо-

відно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки) у 17 %, що відповідає 60 дням споживання. Фактично показник запасів зерна є вищим, адже крім державного інтервенційного фонду такі запаси є в підприємствах, що займаються переробкою та зберіганням продукції, а також - у сільськогосподарських підприємствах.

Економічна доступність продуктів харчування. За даними Державної служби статистики України у 2016 р. сукупні витрати домогосподарств на харчування становили 2852,69 грн на місяць проти 2633,97 грн у 2015 р. (табл. 2).

2. Сукупні витрати домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої, грн/міс.

Показник	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2015 р.
У середньому на домогосподарство	2633,97	2852,69	108,3
у % до сукупних витрат домогосподарств	53,2	49,9	-3,3
у % до споживчих сукупних витрат	57,2	53,5	-3,7
У міських поселеннях	2627,57	2812,6	107,0
у % до сукупних витрат домогосподарств	51,8	48,4	-3,4
у % до споживчих сукупних витрат	55,1	51,5	-3,7
У сільській місцевості	2647,05	2934,99	110,9
у % до сукупних витрат домогосподарств	56,4	53,1	-3,3
у % до споживчих сукупних витрат	62,0	58,0	-4,0
Дані по сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями			
- продукти харчування та безалкогольні напої	19,48	122,39	x
- відносно сукупних витрат	4,6	4,7	x
- відносно споживчих сукупних витрат	6,9	6,5	x

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

При цьому встановлено коливання даного індикатора по категоріях домогосподарств у міських та сільських поселеннях - відповідно 48,4 і 53,1% до сукупних витрат. Натомість у динаміці спостерігається зменшення частки сукупних витрат домогосподарств як сільської місцевості, так і міських поселень на харчові продукти та безалкогольні напої. Така динаміка є позитивною, проте частка сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої залишається високою.

По регіонах України також досліджується строкатість частки грошових витрат домогосподарств на харчові продукти та безалкогольні напої: найнижчим є показник у Закарпатській області, а найвищим - у Дніпропетровській. Відносно низький рівень витрат на продукти харчування (за їх часткою в загальній сумі грошових витрат) спостерігається в Закарпатській, Чернівецькій, Сумській, Івано-Франківській та Луганській областях; критичний рівень - в Дніпропетровсь-

кій, Одеській, Херсонській та Львівській областях (рис. 2).

Причому як збільшення, так і зменшення частки витрат на харчові продукти може мати як позитивні, так і негативні причини та наслідки. З одного боку, зменшення частки витрат на харчові продукти, що саме по собі відображає позитивну динаміку індикатора, може означати, що споживачі регіону більшу частку продуктів харчування виробляють самостійно (натуральне господарство), або рівень доходів домогосподарств вищий (за інших рівних умов), або харчові продукти в регіоні дешевші. З іншого боку, така динаміка може свідчити про нижчий у регіоні індикатор достатності споживання основних видів продуктів харчування.

Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2015 р. знаходився у граничних межах і становив 49,6 % при його 60%-му граничному критерії. Порівняно із попереднім роком цей показник погіршився на 1,9 відсоткових пункти.

Рис. 2. Частка грошових витрат домогосподарств на харчові продукти та безалкогольні напої за регіонами України, %

Джерело: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Слід відмітити значний вплив на вибір тих чи інших харчових продуктів власних уподобань та традиційних звичок вживання певних видів продукції. Порівняння показника забезпеченості основними продуктами харчування з часткою витрат на них у загальній сумі витрат на харчування свідчить, що практично найвища та найменша частка

витрат відповідно на хлібні продукти (17,5 %) та на картоплю (1,6 %). Тобто саме на ті види продуктів, по яких раціональні норми споживання досягнені, при цьому по споживанню картоплі раціональна норма на 22,8 % перевищує даний показник по хлібних продуктах (рис. 3).

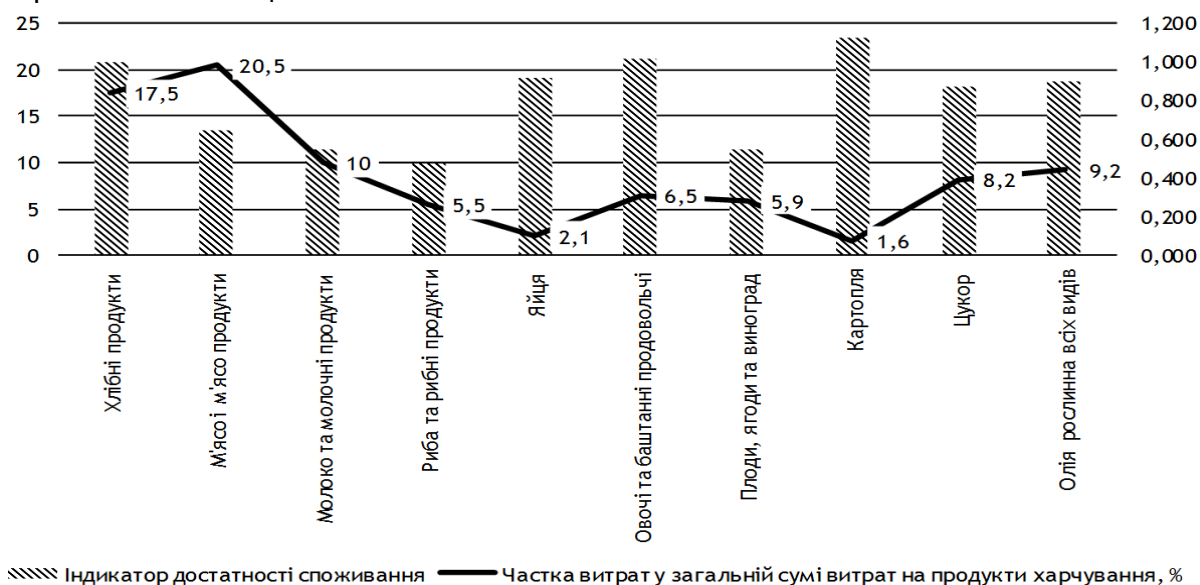

Рис. 3. Порівняння частки витрат у загальній сумі витрат на харчові продукти з індикатором достатності споживання у 2016 р.

Джерело: Узагальнено автором на основі даних Державної служби статистики України [2, 3].

Диференціація вартості харчування за соціальними групами. За даними Державної служби статистики, в Україні у 2016 р. 10% домогосподарств із найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 3354,69 грн/міс., а 10% домогосподарств із найменшими прибутками - 1908,60 грн.

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,76 проти 1,71 у 2015 році, тобто упродовж досліджуваного періоду відбулося підви-

щення рівня диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат.

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів. Порівняно з 1995 р. у 2016 р. відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: м'ясо і м'ясопродукти - на 9,1 %, риба й рибні продукти - на 120,3, яйця - на 29,0, овочі та баштанні продовольчі культури - на 39,6, плоди, ягоди та виноград - на 22,6, олія - на 397,3% (табл. 3).

3. Оцінка ємності внутрішнього ринку, тис. т

Вид продукції	Ємність внутрішнього ринку						
	фактична				за умови дотримання раціональних норм споживання		
	1995 р.	2000 р.	2016 р.	2016 р. у % до 1995 р.	1995 р.	2000 р.	2016 р.
Хлібні продукти	6641,9	6173,8	4308,7	64,9	5224,6	4992,4	4288,1
М'ясо і м'ясопродукти	2012,2	1621,3	2195,0	109,1	4138,3	3954,4	3396,5
Молоко та молочні продукти	12601,0	9841,5	8942,0	71,0	19656,8	18783,3	16133,3
Риба та рибні продукти	186,2	415,2	410,2	220,3	1034,6	988,6	849,1
Яйця	510,8	473,9	659,0	129,0	868,2	827,8	712,5
Овочі та баштанні продовольчі культури	5002,1	5027,0	6984,1	139,6	8328,3	7958,2	6835,4
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	1727,7	1448,3	2118,7	122,6	4655,6	4448,7	3821,0
Картопля	6404,0	6692,8	5966,3	93,2	6414,3	6129,3	5264,5
Цукор	1634,6	1819,0	1420,4	86,9	1965,7	1878,3	1613,3
Олія рослинна всіх видів	424,2	464,6	497,3	117,2	672,5	642,6	551,9

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Разом із тим від'ємне відхилення між фактичною ємністю ринку та розрахованою за раціональними нормами споживання (дефіцит) визначено по таких групах продовольства: м'ясо і м'ясопродукти - 54,7 %, молоко і молокопродукти - 80,4, риба та рибні продукти - 107,0, плоди, ягоди та виноград - 80,3, цукор - 13,6, олія - 11,0 %.

Продовольча незалежність за окремим продуктом. Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2016 р., як і у попередні роки, здійснювалося переважно за рахунок продукції вітчизняного виробництва (табл. 4).

4. Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства

Вид продукції	Імпорт продуктів, тис. т					Відсоток імпортозалежності, %				
	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Хлібні продукти	200	1010	263	190	240	3,0	16,4	5,6	4,3	5,6
М'ясо і м'ясопродукти	19	38	201	158	182	0,9	2,3	8,6	7,3	8,3
Молоко та молочні продукти	58	50	357	78	105	0,5	0,5	3,7	0,9	1,2
Риба та рибні продукти	5	2	-	-	-	1,0	0,4	-	-	-

Яйця	41	29	7	11	5	0,8	0,6	0,9	0,2	0,8
Овочі та баштанні продовольчі культури	309	179	225	95	136	17,9	12,4	3,2	1,4	1,9
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	126	11	856	588	732	2,0	0,2	38,1	27,0	34,5
Картопля	123	177	40	17	27	7,5	9,7	0,7	0,3	0,5
Цукор	-	-	7	4	5	-	-	0,4	0,3	0,4
Олія рослинна всіх видів	-	-	223	160	219	-	-	39,7	30,5	44,0

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Найбільш уразливими з точки зору імпортозалежності залишаються позиції «плоди, ягоди та виноград» та «олія рослинна всіх видів» частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 34,5 та 44,0 % при 30%-му пороговому критерії цього індикатора.

Згідно з інформацією аналітичного департаменту Ukrainian Food Export Board (UFEB) [1], за 11 міс. 2016 р. українські виробники експортували сільськогосподарської продукції на 13,3 млрд дол. США. Виручка від експорту готової харчової продукції з урахуванням рослинної олії становила 42% від загальної суми (5,6 млрд дол. США), а без урахування олії – 16% (2,1 млрд дол. США). Тобто частка олії в експорті сягала 26% (з виручкою близько 3,5 млрд дол. США відповідно). Експорт олії в ЄС у 2016 МР збільшився на 8,5%, і ця тенденція, згідно з висновками експертів, буде тривати й надалі (ґрунтуючись на споживчому попиті та зменшенні посівних площ під культуру в країнах Європи). Багато продукції експортується, оскільки внутрішнє споживання олії соняшникової становить лише 450-500 млн т з тенденцією до підвищення. Таким чином, головна проблема в тому, що вивозиться з України олія соняшникова, а імпортується дешевша олія - пальмова, соєва та ріпакова, що при значних обсягах експорту соняшникової олії залишається високий рівень імпортозалежності по позиції «олія рослинна всіх видів».

Висновки. Стан продовольчої безпеки у 2016 р. в Україні за багатьма показниками не задовольняє визначені порогові значення та норми. Значення окремих індикаторів, розрахованих за даними 2016 р., порівняно з 1995 р. позитивно характеризують динаміку продовольчої безпеки України:

– встановлено збільшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше зазнає відставання від раці-

ональних норм (м'ясні та рибні продукти), за більшістю видів продукції покращився рівень достатності їх споживання;

– задоволення потреб населення у продовольстві здійснювалося переважно за рахунок сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва;

– в Україні спостерігається висока самозабезпеченість населення за основними видами продовольства.

Крім того, стан продовольчої безпеки України не можна визначати як стабільно позитивний:

– за продукцією тваринницького походження зменшилася середньодобова калорійність раціону населення країни;

– погіршився рівень доступності продуктів харчування для населення країни;

– ступінь достатності запасів зерна у державних ресурсах нижчий порівняно з гранично встановленою межею;

– встановлено високий рівень продовольчої залежності (за умови дотримання раціональних норм споживання) за м'ясом, молоком та рибними продуктами, плодами, ягодами та виноградом;

– перевищує пороговий ступінь відсотка імпортозалежності України по олії, плодах, ягодах та винограду. Порівняно з 1995 р. даний індикатор збільшився на 25 відсоткових пунктів.

Україна за наявним ресурсним потенціалом, за оцінками різних науковців, має можливість «годувати» близько 100-150 млн осіб [6]. Натомість склалася парадоксальна ситуація, коли країна за експортом сировини (соняшнику) у переліку п'ятьох світових лідерів і при цьому має 40% значення індикатора імпортозалежності за олією рослинною. Очевидною є необхідність вираженої державної політики регулювання внутрішнього ринку та аграрного сектору країни.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз ринку. Перспективи соняшнику. «Високоолеїнова» ніша. URL : <https://msb.aval.ua/news/?id=25886>.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник за 2016 рік / відп. за вип. О. М. Прокопенко. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України: статистичний збірник за 2016 рік / відп. за вип. І. І. Осипова. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Електронний каталог Верховної ради України : [Законодавство України]. - Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7.
5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» (редакція від 05.04.2015). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
6. Котикова О. І. Індикація економічного стану сільськогосподарського землекористування в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Миколаїв, 2015. Вип. 2 (83). Т. 1. С. 25-34.
7. Кочетков О. В., Марков Р. В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 142-158.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» (2007 р.) (редакція від 21.10.2011). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>.
9. Прибуток «Аграрного фонду» за 2016 рік склав 48,7 млн гривень. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/pributok-agrarnogo-fondu-za-2016-rik-sklav-487-mln-griven>.
10. FAO (2014). «The State of Food Insecurity in the world - 2014. Improving the enabling environment for food security and nutrition», available at: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf> (Accessed 25 January 2017).
11. FAO (2016). «Methods for estimating comparable rates of food insecurity experienced by adults throughout the world». Rome, FAO (see page 28).
12. FAO (2016). «Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030: Conclusions and future plans», available at: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf> (Accessed 25 January 2017).
13. FAO (2017). «Food security statistics», available at: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.WIT09PCLS00> (Accessed 30 January 2017).
14. Fram, M.S., Bernal, J. & Frongillo E.A. (2015). «The Measurement of Food Insecurity among Children: Review of literature and concept note, Innocenti Working» Paper No.2015-08, UNICEF Office of Research, Florence.
15. IOM (Institute of Medicine) (2011). «Hunger and Obesity: Understanding a Food Insecurity Paradigm: Workshop Summary». Washington, DC: The National Academies Press.

References

1. Analiz rynku. Perspektyvy soniashnyku. "Vysokooleinova" nisha [Market analysis. Prospects for sunflower. "High-oil" niche]. (2017). Retrieved from: <https://msb.aval.ua/news/?id=25886> [In Ukrainian].
2. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy : statystychnyi zbirnyk za 2016 rik [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine: statistical collection for 2016]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy: statystychnyi zbirnyk za 2016 rik [Expenditures and resources of households in Ukraine: statistical collection for 2016]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy : Proekt Zakonu Ukrainy vid 28.04.2011 # 8370-1 [On food safety of Ukraine: Draft Law of Ukraine from 28.04.2011 No. 8370-1]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 [In Ukrainian].
5. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 1.01.2017 # 1877-15 [On state support of agriculture in Ukraine: Law of Ukraine from 1.01.2017 No. 1877-15]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> [In Ukrainian].
6. Kotyikova, O.I. (2015). Indykatsiia ekonomichnoho stanu silskohospodarskoho zemlekorystuvannia v Ukraini [Indication of the economic state of agricultural land use in Ukraine]. *Visnyk ahrranoi nauky Prychornomoria*, 2 (83), Vol. 1, 25-34 [In Ukrainian].
7. Kochetkov, O.V., & Markov, R.V. (2002). Formuvannia systemy pokaznykiv prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Formation of the system of indices of food security of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 142-158 [In Ukrainian].
8. Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.10.2011 # 1379 [Some issues of food security: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 21.10.2011 No. 1379]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [In Ukrainian].
9. Prybutok "Ahrarnoho fondu" za 2016 rik sklav 48,7 mln hryven [Profit of the "Agrarian Fund" for 2016 amounted to UAH 48.7 million]. (2017). *Agravery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/pributok-agrarnogo-fondu-za-2016-rik-sklav-487-mln-griven> [In Ukrainian].
10. The state of food insecurity in the world - 2014. Improving the enabling environment for food security and nutrition. (2014). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf> [In Ukrainian].
11. Methods for estimating comparable rates of food insecurity experienced by adults throughout the world. (2016). Rome: FAO [In English].
12. Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030: Conclusions and future plans. (2016). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf> [In English].
13. Food security statistics. (2017). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.WIT09PCLS00> [In English].
14. Fram, M.S., Bernal, J. & Frongillo, E.A. (2015). The measurement of food insecurity among children: Review of literature and concept note. Innocenti Working Paper, 2015-08. Florence: UNICEF Office of Research [In English].
15. Hunger and obesity: Understanding a food insecurity paradigm: workshop summary. (2011). Institute of Medicine. Washington, DC: The National Academies Press [In English].

The purpose of the article is to assess the current level of food security of Ukraine and define set trends in the main indicators change.

Research methodology. The theoretical basis of the research are: the fundamental provisions of formation of the food supply system; modern economic theory, which defines goals and patterns of sustainable development of the world and Ukraine; scientific works of domestic and foreign scientists on issues of food security, public administration and legislative regulation of this problem. The methodological basis of the research consists of general scientific and specific methods of scientific knowledge. In the process of research, the following methods of economic research have been used: abstract and logical (the formation of theoretical generalizations and conclusions); monographic (study of scientific works on problems of food security formation at different hierarchical levels); terminological and concepts analysis (research of conceptual approaches to the formation of a system of indicators of food security at different hierarchical levels); direct analysis and synthesis, comparison, graphing, ranking.

Research results. There has been made an assessment of the current level of food security in Ukraine and trends in changing key indicators have been identified: the state of food security in 2016 in Ukraine by most indicators did not meet the established thresholds and norms.

Elements of scientific innovation. The current state of food security in Ukraine has been investigated through indicators (daily energy value of the human diet, sufficiency consumption of certain products, the adequacy of supplies of grain in state resources, the economic availability of food, the differentiation value of food by social groups, the market capacity of individual products, the food independence for the individual product) taking into account their connections and their influence of various factors on different levels.

The practical significance. An assessment of the current level of food security in Ukraine has been made and established trends in changing key indicators, which allows us to formulate a food security policy of Ukraine at different levels (macro and micro, household). Tabl.: 4. Figs.: 3. Refs.: 15.

Keywords: food security, indicators, diet, grain food resources, economic availability of products, market capacity, food independence, the differentiation value of food.

Babych Mykola Mykolaiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, PhD, assistant professor (9, Heorhiyia Honhadze st., Mykolayiv)
E-mail: babichnn@i.ua

Бабич Н.Н. Индикаторы продовольственной безопасности в Украине: тенденции развития

Цель статьи - оценить современный уровень обеспечения продовольственной безопасности Украины и определить установленные тенденции в изменении основных индикаторов.

Методика исследования. Используются следующие методы: диалектический, абстрактно-логический, системного анализа, индексный, сравнения, графический, ранжирование.

Результаты исследования. Осуществлена оценка современного уровня обеспечения продовольственной безопасности Украины и определены тенденции в изменении основных индикаторов: состояние продовольственной безопасности в 2016 г. в Украине по большинству показателей не удовлетворяло пороговые значения и нормы. По продукции животного происхождения уменьшилась среднесуточная калорийность рациона населения страны; ухудшился уровень доступности продуктов питания; уровень достаточности запасов зерна в государственных ресурсах ниже по сравнению с предельно определенной чертой; установлен высокий уровень продовольственной зависимости от мяса, молока и рыбных продуктах, плодах, ягодах и винограду; превышает пороговый уровень процент импортозависимости Украины по маслу, плодам, ягодам и винограду; значение отдельных индикаторов, рассчитанных по данным 2016 г. по сравнению с 1995 г. положительно характеризует динамику продовольственной безопасности Украины. Установлено увеличение в рационе питания мясных и рыбных продуктов; по большинству видов продукции повысился уровень достаточности их потребления. Потребности населения в продовольствии обеспечивались за счет сельскохозяйственной продукции отечественного производства, высокой является самообеспеченность населения по основным видам продовольствия.

Элементы научной новизны. Современное состояние продовольственной безопасности в Украине по индикаторам (суточная энергетическая ценность рациона человека, достаточность потребления отдельного продукта и запасов зерна в государственных ресурсах, экономическая доступность продуктов питания, дифференциация стоимости питания по социальным группам, емкость внутреннего рынка отдельных продуктов, продовольственная независимость за отдельным продуктом) исследованы не как отдельные блоки, а в их взаимосвязи, с учетом влияния различных факторов на разных уровнях (макро- и микроуровнях, домохозяйства).

Практическая значимость. Результаты исследования направлены на внедрение устойчивой продовольственной системы Украины в условиях евроинтеграции. Полученные результаты определяют индикаторы состояния и динамики продовольственной безопасности Украины, позволяющие формировать политику продовольственной безопасности Украины на разных уровнях (макро- и микроуровне, домохозяйства). Tabl.: 4. Илл.: 3. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикаторы, рацион, зерновые продовольственные ресурсы, экономическая доступность продуктов, емкость внутреннего рынка, продовольственная независимость, дифференциация стоимости питания.

Бабич Николай Николаевич - кандидат экономических наук, доцент, докторант, Николаевский национальный аграрный университет (г. Николаев, ул. Георгия Гонгадзе 9)
E-mail: babichnn@i.ua

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.

Фахове рецензування: 19.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бабич М. М. Индикаторы продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 41-50.

* * *

Н.Л. ПРАВДЮК, доктор економічних наук, професор
О.В. ТОМЧУК, кандидат економічних наук

Формування ринку біоенергетики в Україні та його інформаційно-аналітичне забезпечення

***Мета статті** – узагальнити потреби та сформувати складові системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку ринку біоенергетики.*

***Методика дослідження.** Використано методи: статистико-економічний, порівняльний, розрахунковий, аналітичний, регресійний для визначення меж та структури інформаційного забезпечення ринку біоенергетики.*

***Результати дослідження.** Визначено тенденцію до поступового нарощування обсягів виробництва відновлювальних джерел енергії та збільшення їх частки у структурі валового кінцевого енергоспоживання. Це актуалізує потребу удосконалення механізму управління та регулювання сфери біоенергетики. Установлено динаміку відновлювальної енергетики за видами, а також регіональну локалізацію виробництва біомаси як основи біоенергетичного ринку. В контексті реалізації політики енергоефективності та енергозбереження з урахуванням закордонного досвіду висвітлено стан і перспективи розвитку інформаційного забезпечення відновлювальної енергетики України.*

***Елементи наукової новизни.** Охарактеризовано потреби та структуру інформаційного забезпечення вітчизняного ринку біоенергетики для різних суб'єктів та рівнів управління. Запропоновано систему формування інформаційного потоку ринку біоенергетики.*

***Практична значущість.** Пропозиції щодо поліпшення інформаційно-аналітичного забезпечення ринку біоенергетики дають змогу вирішити проблему ефективного управління його розвитком на різних рівнях виробничого та державного менеджменту. Табл.: 6. Рис.: 3. Бібліогр.: 29.*

***Ключові слова:** біоенергетика, ринок, енергоспоживання, біопаливо, відновлювальні джерела енергії, інформаційно-аналітичне забезпечення.*

Правдюк Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: npravduyk@gmail.com

Томчук Олеся Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: olesya-tomchuk@yandex.ru

Постановка проблеми. Розвиток ринку альтернативної енергетики в Україні спричинено енергетичною кризою, що має внутрішньо- і зовнішньоекономічне спрямування, формує свої завдання і шляхи їх досягнення. Неодмінною складовою цього процесу є створення інституційного середовища його аналітично-інформаційного забезпечення.

Проблеми формування та розвитку ринку біоенергетики є важливим загальнодержавним завданням, оскільки тут закони природи пов'язані із соціально-економічними, що потребує врахування множини складових: сировинного біоенергетичного потенціалу, енергетичних ринків, екологічної рівноваги, продовольчої і цінової безпеки тощо. Межі

ринку біоенергетики, його ємність та складові визначаються нормативно-правовим регулюванням, наявністю та впровадженням технічних проектів відновлювальної енергії, міжнародним співробітництвом, напрямками державної фінансової підтримки, комплексним науковим, технологічним і технічним забезпеченням.

Мета статті – узагальнити потреби та сформувати складові системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку ринку біоенергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ринку біоенергетики займаються вітчизняні вчені Г.Г. Гелетука, Т.А. Желєзна [4], О.П. Ігнатенко [8], Г.М. Калетнік [9-11], У.І. Когут, С.Б. Романшин, С.С. Садовник [12], М.В. Роїк, В.Л. Курило [2], О.М. Соляник [19] та ін. Окремі проблеми інформаційного забезпе-

чення розвитку біоенергетики досліджували П.Т. Саблук, В.М. Жук, Л.В. Гуцаленко, О.А. Подолянчук, Н.І. Коваль, Т.В. Колесник [15], І.В. Гончарук, Я.П. Іщенко [5] та ін.

У Росії проблеми ринку альтернативної енергетики досліджують Т.І. Андрієнко, Ю.Ю. Рафікова, Н.В. Тетеріна [1], В.Ф. Федоренко [22] та ін. Серед закордонних учених відомі Е. Durusut, F. Tahir, S. Foster,

D. Dineen, M. Clancy [24], J.H. Kalicki, D.L. Goldwyn [27], G. Eastwood [25], I. Vázquez-Rowe, A. Marvuglia, S. Rege [29], C.C. Hinrichs, A.M. Rossi [28] та ін. Загалом методологічні контури (наукові аспекти) енергетичного ринку відновлювальних ресурсів уже створені, його основні складові наведено в табл. 1.

1. Методологічні контури розвитку ринку біоенергетики

Дослідники	Аспекти досліджень
Інституційний розвиток ринку біоенергетики	
Гелетуха Г. Г., Желєзна Т.А. [4]	Питання екологічної значимості та доцільності розвитку теплової енергетики, що використовує місцеві альтернативні джерела енергії - біопалива. Показані правові, економічні і організаційно-структурні бар'єри на шляху розвитку біоенергетики в Україні
Роїк М.В. [2]	Питання удосконалення технологічних процесів, застосування адаптивних технологій вирощування енергетичних культур, здійснення загального науково-методичного і технологічного забезпечення процесу вирощування та використання біомаси
Наукове та інвестиційно-інноваційне супроводження розвитку ринку біоенергетики	
Соляник О.М. [19]	Розглядають питання щодо оцінки ефективності фінансових вкладень у виробництво і використання біоенергетичних ресурсів та інвестицій у диверсифікацію сільськогосподарського виробництва. Аналізують оптимальне співвідношення витрат та результатів при вирощуванні енергетичних культур
Інформаційне забезпечення окремих складових біоенергетики	
Строкаченко О.І. [20]	Визначення структури реєстру статистичних одиниць для формування інформаційної системи енергетичної статистики
Федоренко В.Ф. [22]	У межах інформаційного моніторингу біоенергетики формують добірки аналітичних матеріалів, спрямовані на аналіз різних проблем в галузі біоенергетики: техніко-економічний аналіз створення біокластерів, порівняльна оцінка застосування обладнання для виробництва біопалива (твердого, рідкого і газоподібного), виробництва високоенергетичної рослинної сировини, формування собівартості виробництва біопалив
Екологічні та соціальні аспекти біоенергетики	
Мироненко М.Ю., Польова О.Л. [14]	Досліджено можливості та перспективи розвитку біоенергетики в Україні як альтернативного джерела енергії. Наведено основні типи біотехнологій, які ґрунтуються на впровадженні інновацій з позиції використання відновлювальних джерел енергії
Зарубіжний досвід розвитку ринку біоенергетики	
Alissa M. Rossi, C. Clare Hinrichs [28]	Державна політика та програми уряду США, спрямовані на розвиток сільськогосподарської біоенергетики, тенденції та пріоритети національних цілей енергетичної безпеки, економічного зростання та охорони навколишнього середовища. Маргіналізація місцевого досвіду, поглядів та проблем фермерів і сільських громад, які виробляють потрібні енергетичні культури

Джерело: Складено на підставі інформації сайтів: <http://www.nbu.gov.ua>; <https://scholar.google.com.ua/>.

Як видно з наведених даних, окремі наукові аспекти розвитку ринку біоенергетики за методологією досліджень можна поділити на такі: інституційний розвиток, наукове та інвестиційно-інноваційне супроводження розвитку ринку біоенергетики, інформаційне забезпечення окремих складових біоенергетики, екологічні й соціальні аспекти біоенергетики, закордонний досвід у межах досліджуваної проблеми.

Проте поле для проведення системних наукових досліджень в частині формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління розвитком ринку біоенергетики залишається ненаповненим, особливо в умовах створення на загальнодержавному рівні пріоритетності розвитку відтворювальної енергетики та у її складі біоенергетики.

Виклад основних результатів дослідження. Формування стратегії відновлювальної енергетики передбачено в Договорі

про заснування Енергетичного Співтовариства (підписано Україною у 2005 р.), в рамках Національного проекту «Енергія природи» (2010), спрямованого на будівництво комплексу вітрових, сонячних та малих гідроелектростанцій, виробництво твердого альтернативного палива, Енергетичній Стратегії України до 2030 р. (2013 р.), Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована 2014 р.), Національному Плані дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р. (2014 р.), Стратегії сталого розвитку

«Україна-2020» (2015 р.) [8, 21]. Однак йдеться про ринок біоенергетики, ймовірно, за часів, коли Україна набула статусу повноправного члена Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA), з виходом на міжнародну арену.

За даними Державної служби статистики України, частка біоенергетики в альтернативній упродовж 2015-2017 рр. становила понад 80%, тоді як у 2010 р. - 57%.

За даними Енергетичного балансу (табл. 2, 3) за 2016 р. було вироблено 63 600 тис. т нафтового еквіваленту енергії, з яких на біопаливо та відходи припадає 5,26%.

2. Структура виробництва енергії у 2016 і 2010 рр. (тис. т н.е./%)

Вугілля й торф	Сира нафта	Природний газ	Атомна енергія	Гідроелектро-енергія	Вітрова, сонячна енергія	Біопаливо та відходи	Теплоенергія	Усього
2016								
20146	2304	15172	21247	660	124	3348	599	63600
31,68	3,62	23,86	33,41	1,04	0,19	5,26	0,94	100,00
2010								
33716	3590	15426	23387	1131	4	1458	-	78712
42,83	4,56	19,60	29,71	1,44	0,01	1,85	-	100,00

Джерело: Дані Держстату України.

У загальному постачанні енергії (табл. 3) в обсязі 91,7 млн т, біоенергетиці належить 3,1%. Як зазначають експерти [23], у структурі постачання первинної енергії нові потужності біоенергетичного комплексу дасть змогу замінити 3,5 млрд м3 природного газу, тоді як у 2010 р. - лише 1,1 млрд м3 газу на рік.

Таким чином, у 2016 р. проти 2010 р. біоенергетика збільшилася на 130% за показником «виробництво біопалив та відходів» і на

92% «загальне постачання первинної енергії з біопалив та відходів». Згідно з Національним планом [21], у 2016 році, біоенергетика мала вийти на рівень 4,25 млрд м3 газу.

Розвиток біоенергетики випереджає сонячну й вітрову енергетику за обсягами заміщення, але темпи росту останніх, за даними табл. 2 та 3, по виробництву й постачанню, збільшилися на 210% за цей самий період.

3. Структура загального постачання енергії у 2016 і 2010 рр. (тис. т н.е./%)

Вугілля й торф	Сира нафта	Нафто-продукти	Природний газ	Атомна енергія	Гідроелектро-енергія	Вітрова, сонячна енергія	Біопаливо	Електро-енергія	Теплоенергія	Усього
2016										
29727	2806	8387	25598	21247	660	124	2832	-323	599	91658
32,43	3,06	9,15	27,93	23,18	0,72	0,14	3,09	-0,35	0,65	100,00
2010										
38251	11497	1682	55229	23387	1131	4	1476	-349	-	132308
28,91	8,69	1,27	41,74	17,68	0,85	0,00	1,12	-0,26	-	100,00

Джерело: Дані Держстату України.

Згідно з даними Енергетичного балансу, за 2007-2016 рр. загальне постачання енергії, виробленої з біомаси, збільшилося на 88% - від 1,5 млн т н.е. на рік до 2,83 млн т. Зростання потужностей вітрової та сонячної енергії становило 120 тис. т н.е. у 2016 р. з 4 - у 2007 році.

За цей період споживання електричної та теплової енергії, яка виробляється з біома-

си (табл. 4), у загальному енергоспоживанні підвищилося з 1,1% по 3,1%. При цьому основний приріст відбувся саме в останні два роки. Це значно більше, ніж разом дають решта відновлювальних джерел енергії, так частка біоенергетики у відновлювальних джерелах сягає 78% у 2016 р., тоді як у 2007 р. - 63%.

4. Енергоспоживання на основі відновлюваних джерел за 2007-2016 рр¹, тис. т н.е.

Загальне постачання первинної енергії	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	139330	134562	114420	132308	126438	122488	115940	105683	90090	91658
<i>Із них</i>										
Гідроенергетика	872	990	1026	1131	941	901	1187	729	464	660
у % до підсумку	0,6%	0,7%	0,9%	0,9%	0,7%	0,7%	1,0%	0,7%	0,5%	0,7%
Енергія біопалива та відходи	1508	1610	1433	1476	1563	1522	1875	1934	2102	2832
у % до підсумку	1,1%	1,2%	1,3%	1,1%	1,2%	1,2%	1,6%	1,8%	2,3%	3,1%
Вітрова та сонячна енергія	4	4	4	4	10	53	104	134	134	124
у % до підсумку	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Усього енергія від відновлювальних джерел										
Загальне постачання	2384	2604	2463	2611	2514	2476	3166	2797	2700	3616
Частка постачання	1,7%	1,9%	2,2%	2,0%	2,0%	2,0%	2,7%	2,6%	3,0%	3,9%

¹ 2014-2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Джерело: Дані Держстату України.

Щодо стану біоенергетики, то, на думку експертів [18; 23] 2017 р., то вона розвивається, але темпи росту все ж таки недостатні для реальної альтернативи традиційній

енергетиці. Більш детальний аналіз виробництва альтернативної енергії в Україні свідчить про таке (рис. 1).

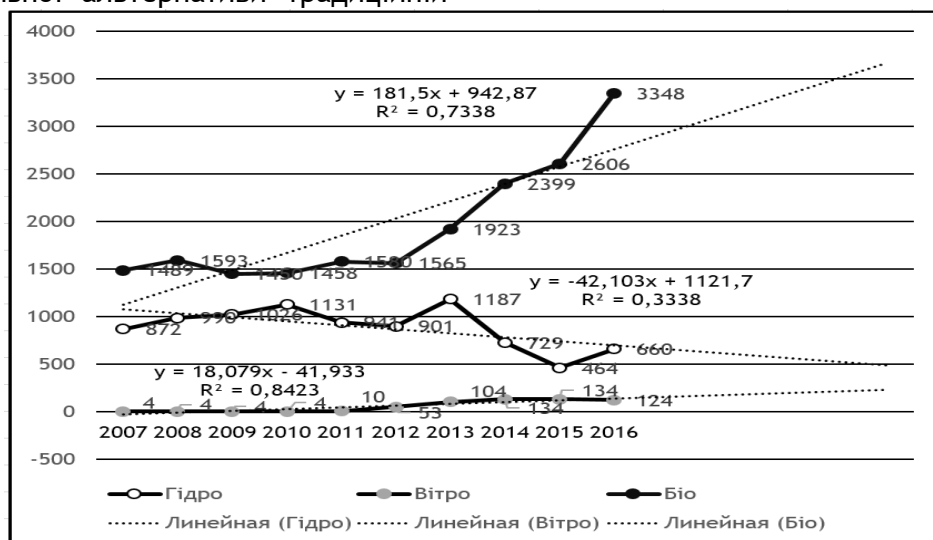

Рис. 1. Виробництво альтернативної енергії в Україні у 2007 - 2016 рр., тис. т н.е.

Джерело: Розраховано за даними Держстату України.

З наведених даних на рис. 1 у проекції на 3-річний період по біоенергетиці (на рис. пряма лінійна, біо) з високою достовірністю можна стверджувати, що темпи її росту зберігатимуться й надалі.

Рівняння регресії виробництва біоенергетики за 2007-2016 рр. з достовірністю 74% означає, що щорічний приріст відбувається на рівні 157,5 тис. т н.е., але через нерівномірний розвиток виробництво до 2021 р. може змінитися незначно.

Основу ринку формує система попиту-пропозиції товару. Щодо біоенергетики, то донедавна не йшлося про власне ринок, а лише - про галузь. Наприклад, як зазначає голова Біоенергетичної асоціації України Г. Гелетука, «проблемою розвитку біоенергетики є відсутність ринку біопалива і необхідність «створення електронної системи торгівлі біомасою» [3]. На цю саму проблему вказує юрист М. Сисоєв, зазначаючи, що «найбільша проблема - відсутність ринку біомаси. Тому важко укласти довгострокові договори чи шукати заміни постачальників біомаси, бо немає розуміння, наскільки стабільним буде виробництво. Тому проекти реалізують або ті, у кого є власна сирови-

на, або хто має гарні контакти. Особливо складна ситуація з ринком паливної біомаси сільськогосподарського походження. Продаж тюків соломи, стебел кукурудзи та інших видів аграрної біомаси відбувається на неорганізованому ринку, а дуже часто потенційні покупці не можуть знайти постачальника біомаси» [23].

Голова Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження С. Савчук вважає, що потрібно стимулювати не лише пропозицію, а й попит, а «роль держави у розвитку біоенергетики полягає у створенні сприятливих умов для ведення бізнесу та впровадження проектів у зазначеній сфері, залучення іноземних та вітчизняних інвестицій, а також вдосконалення законодавства та приведення його у відповідність до європейських норм» [18].

Однак необхідно відзначити, що у даному випадку йдеться про окремі організаційні моменти, що стримують розвиток ринку біоенергетики до масштабів, прийнятих у розвинених країнах. А у цілому ринок біоенергетики (БЕ) має структуру в частині нормативної бази, об'єктів, суб'єктів та комунікацій (рис. 2).

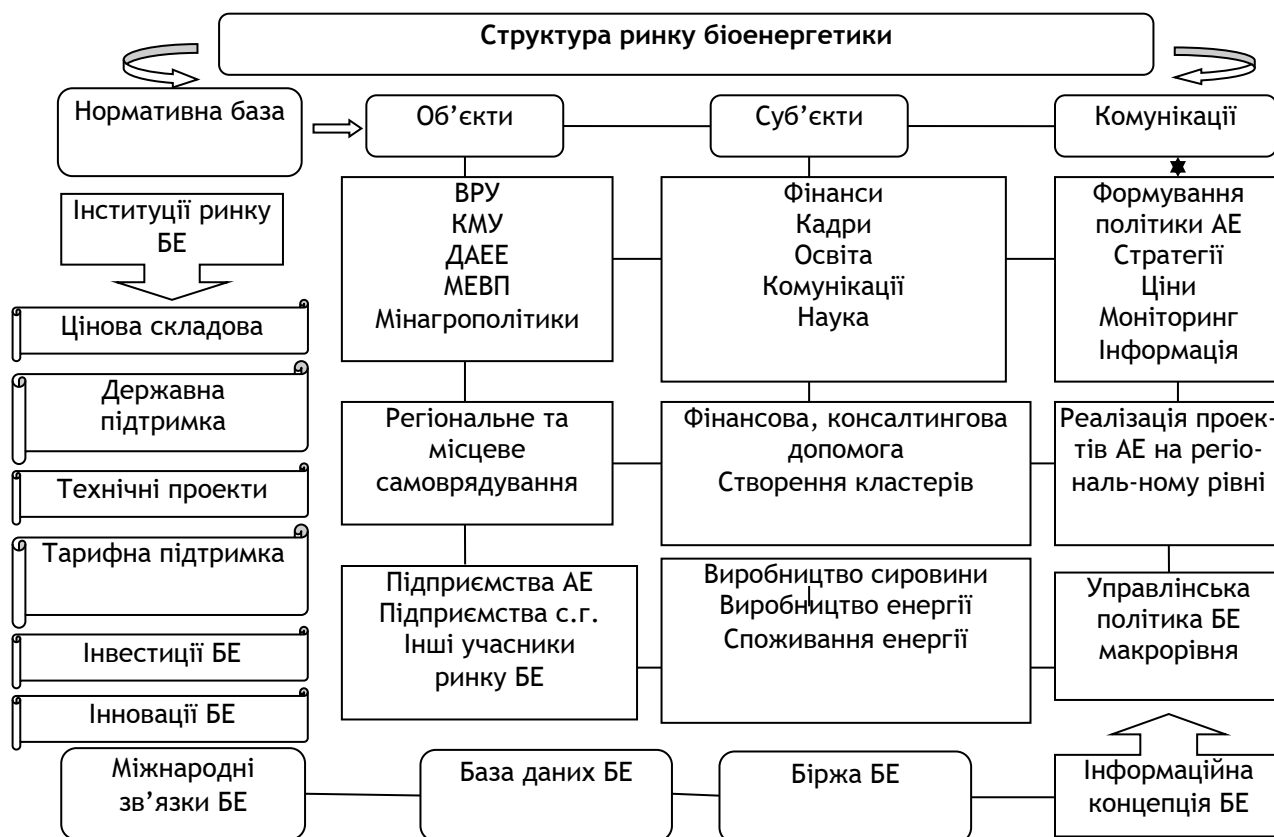

Рис. 2. Структура ринку біоенергетики, сформована для потреб аналітично-інформаційного забезпечення його розвитку

Джерело: Розроблено на основі даних табл. 1 та джерел [4, 9, 12, 13].

При формуванні потреб аналітично-інформаційного забезпечення розвитку ринку біоенергетики, вчені, зокрема Г.Г. Гелетуха, Т.А. Желєзна [4], звертають увагу на необхідність посилення координації та співпраці між різними органами виконавчої влади, Верховної Ради України та європейськими партнерами, відкритості всіх етапів надання державної допомоги й гарантування підтримки сталого розвитку біоенергетики. Відтак аналізуються правові, економічні і організаційно-структурні бар'єри на шляху розвитку біоенергетики в Україні та напрями їх подолання.

Дослідниками також наголошено, що є ряд обставин і чинників, які перешкоджають прискореному розвитку біоенергетики. До них відносять: недостатню законодавчу ба-

зу, відсутність податкових преференцій для сегмента біоенергетики, неналежні заходи підтримки з боку держави інноваційного бізнесу і підприємництва, недосконалу промислову базу для розвитку біоенергетики, нерозвинену логістичну інфраструктуру виробництва і збуту біоенергоносіїв [4].

У зазначеній схемі охарактеризовано структуру та потреби інформаційного забезпечення вітчизняного ринку біоенергетики для різних суб'єктів та рівнів управління за складовими, базою для яких виступає нормативне регулювання, а також інституції, основою яких є державна й тарифна підтримка, інвестиції та інновації.

Кінцеве енергоспоживання галузей економіки за період 2007-2016 рр. приведено в табл. 5.

5. Кінцеве енергоспоживання за галузями економіки у 2007-2016 рр. тис. т н.е.

Загальне кінцеве енергоспоживання	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	85955	83283	67555	74004	75852	73107	69557	61460	50831	51645
<i>Із них:</i>										
<i>Промисловість</i>	32852	30942	22629	25327	26253	24845	21864	20570	16409	14955
<i>у %</i>	38,2	37,2	33,5	34,2	34,6	34,0	31,4	33,5	32,3	29,0
<i>Транспорт</i>	15417	15141	12396	12627	12611	11448	11280	10327	8750	9165
<i>у %</i>	17,9	18,2	18,3	17,1	16,6	15,7	16,2	16,8	17,2	17,7
<i>Домашні господарства</i>	23001	22845	22084	23813	23604	23466	23495	20384	16554	17586
<i>у %</i>	26,8	27,4	32,7	32,2	31,1	32,1	33,8	33,2	32,6	34,1
<i>Сектор послуг</i>	4956	4952	4176	4643	4802	5037	5745	4663	3838	4856
<i>у %</i>	5,8	5,9	6,2	6,3	6,3	6,9	8,3	7,6	7,6	9,4
<i>Сільське, лісове та рибне господарство</i>	2018	2107	1994	2036	2246	2195	2242	2016	1961	2142
<i>у %</i>	2,3%	2,5%	3,0%	2,8%	3,0%	3,0%	3,2%	3,3%	3,9%	4,1%
<i>Неенергетичне використання енергії</i>	7712	7295	4269	5547	6008	6116	4932	3500	3318	2910
<i>у %</i>	9,0	8,8	6,3	7,5	7,9	8,4				

Джерело: Дані Держстату України.

Низька інформованість окремих, насамперед низових, ланок ринку біоенергетики, зумовлена його відносно невеликими обсягами та переважно локальним рівнем послуг. Наприклад, профільні асоціації наразі працюють «над новим законопроектом, який запускатиме біопаливну біржу або електронну площадку для торгівлі біопаливом ... власне, функція біржі, полягатиме в створенні механізму ринкової закупівлі великої кількості біопалива»¹.

Оскільки відновлювальна енергетика в основному має джерела, формовані у сільському господарстві, розвиток галузі біоенергетики дасть змогу насамперед аграр-

ному сектору стати енергетично автономним, використовувати переважно відновлювані джерела енергії, що сприятиме його значному розвитку, дозволить вирішити ряд екологічних та соціальних проблем [15, 19]. Саме тому важливе створення системи інформаційного забезпечення розвитку біоенергетики на різних рівнях управління.

Формування інформаційного середовища управління передбачає визначення загального та локального рівнів ринку біоенергетики, враховуючи необхідність супроводження процесів виробництва біомаси та її переробки на біопаливо, з відображенням пов'язаних складових цього процесу, передусім екологічних і соціально-відповідальних аспектів для ринку біоенергетики.

¹ В Україні готується запуск біопаливної біржі. URL : <http://agroportal.ua/ua/news/ukraine/v-ukraine-gotovitsya-zapusk-biotoplivnoi-birzhi/> (дата звернення 30.03.2018).

Регіональну локалізацію виробництва біомаси (потенціалу енергетичних насаджень) як основу біоенергетичного ринку наведено на рис. 3.

Загалом аналітично-інформаційне забезпечення інституційного розвитку біоенергетики має охоплювати дослідження потенціалу і можливостей розвитку та її майбутніх перспектив. Відповідно до цих напрямів розробляють програми фінансування, орієнтовані на певні індикатори ефективності. За

розрахунками Біоенергетичної асоціації України [3], на вирощування 1 га енергетичних насаджень необхідно не менше 10 тис. грн, а субсидія на вирощування має становити до 38% вартості заміщуваного газу. Сумарні ресурси основних видів біомаси, придатної для енергетичного використання, за сучасних обсягів господарської діяльності в Україні, за розрахунками того самого джерела, сягають близько 20 млн т у.п. на рік, тобто задіяно лише 14% потенціалу.

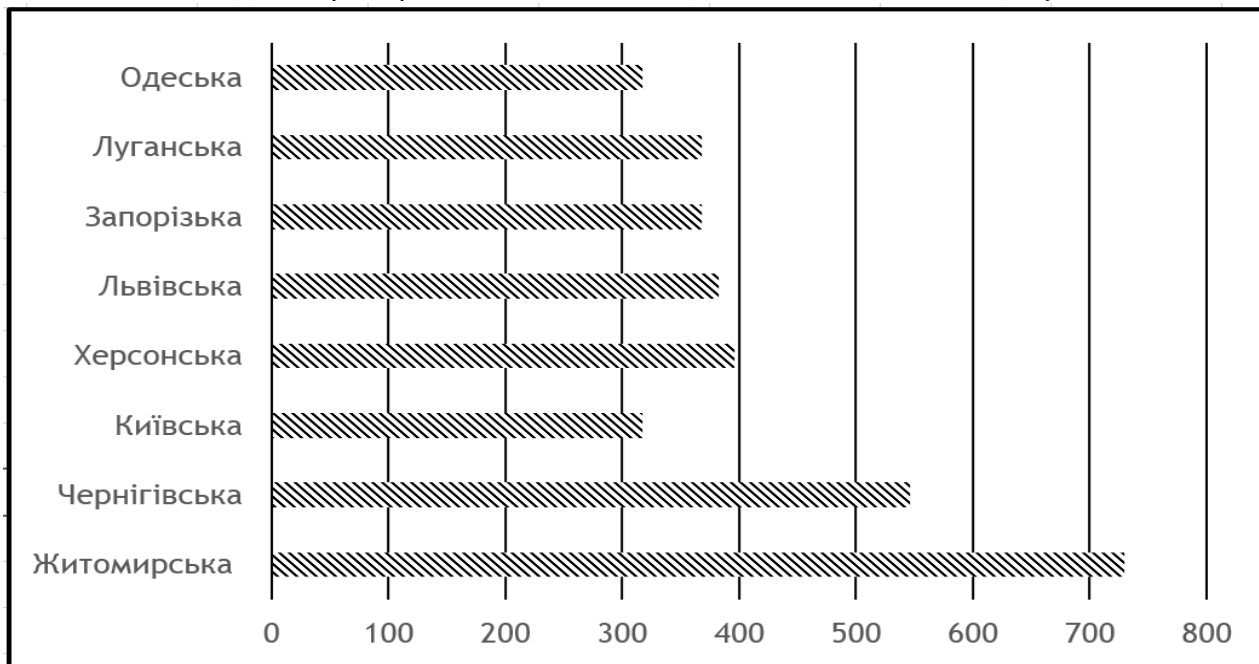

Рис. 3. Потенціал енергетичних насаджень (міскантус, енергетична верба й тополя) за регіональною локалізацією, тис. га

Джерело: Розроблено на основі джерел [7, 25].

Згідно з Державною цільовою економічною програмою енергоефективності та розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2017 рр. [21], джерелами фінансування є державний й місцеві бюджети та ін. Одним із важливих напрямів регулювання розвитку біоенергетики було встановлено «зелений» тариф, відповідно до Закону України «Про електроенергетику». За ним закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, зокрема на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), з альтернативних джерел енергії.

За даними Держенергоефективності [6], у 2013-2016 рр. потужність об'єктів електроенергетики, що працюють за «зеленим» тарифом (з урахуванням АР Крим), збільшилася в 2,5 рази (від 644 МВт на початку 2013 р.

до 1 612 МВт наприкінці 2016 р.). Обсяг виробництва електроенергії об'єктами енергетики, що виробляють електроенергію з біогазу, у 2016 р. порівняно з 2013 р. збільшився в 17,8 рази. У 2016 р. було встановлено 120,6 МВт потужності об'єктів електроенергетики, які діють за «зеленим» тарифом (у 4 рази більше, ніж за минулий рік), що характеризує відновлення темпів розвитку відновлюваної електроенергетики. Після майже дворічного послаблення у секторах вітроенергетики та біоенергетики було введено 3 вітроелектростанції загальною потужністю 11,6 МВт та 1 електростанцію на біомасі - 3,5 МВт. Загальний обсяг виробництва електроенергії об'єктами відновлюваної електроенергетики, що працюють за «зеленим» тарифом, залишився на рівні 2015 року.

Щодо іноземного досвіду, то за даними IRENA [26], наразі понад 170 країн сформували цілі відновлюваної енергетики і майже

150 з них впровадили політику стимулювання інвестицій в технології. У світі, за даними агентства «Bloomberg New Energy Finance»¹, в 2014 р. було вкладено 329 млрд дол. США у відновлювальну енергетику (крім гідро), біотехнології стають все більш конкурентоспроможними, а згідно з дослідженням аналітичного центру «Clean Energy Canada»², обсяг світових інвестицій в 2015 р. досяг 367 млрд дол. США проти 263 млрд дол. США інвестицій у викопне паливо.

Порівняно із закордонним досвідом, темпи росту відновлювальної енергії в Україні незначні, хоча загалом рівень інвестицій у 2017 р. сягнув рекорду у майже 1 млрд євро [23].

Інформаційне забезпечення здійснюється по-різному, але спільним є те, що для державного управління й міжнародної координації використовується надскладна багатопарамет-

рична система інформації, з узгодженням систем збору, оброблення та розповсюдження даних, обмеженням дублювання, ефективним обміном і поширенням кращої практики у сфері офіційної енергетичної статистики тощо. Злагоженістю стандартів за кордоном займається група Осло [7], технічним завданням якої є підготовка основного набору таблиць і визначення мінімальних вимог на національному та міжнародному рівнях для задоволення основних потреб користувачів.

У контексті реалізації політики енергоефективності та енергозбереження, з урахуванням іноземного досвіду перспективи розвитку інформаційного забезпечення біоенергетики України набувають більш загальних рис. Систему формування інформаційного потоку ринку біоенергетики наведено в табл. 6.

6. Формування інформаційного потоку ринку біоенергетики

Напрямок	Зміст потоку
Потреба в даних	Енергоспоживання технічних об'єктів Енергоємність кінцевого споживача Секторальна енергоємність
Показники процесу	Показники технічних об'єктів і сировини Деагреговані показники Макропоказники
Мета інформаційних потоків	Розвиток логістичного сервісу Оптимізація ресурсів через зменшення невизначеності попиту Досягнення конкурентних переваг
Сектори інформації	Ділова інформація (біржова, фінансова, комерційна, економічна, статистична) Професійно орієнтована інформація (науково-технічна та спеціальна). Масова споживча інформація
Класифікація інформаційних потоків	За видом носіїв інформації За часом виникнення й періодичністю використання За призначенням інформації За ступенем відкритості й рівнем значимості За способом передачі даних
Інформаційні потоки за операціями	Операційні виробничі процедури Управління замовленнями Управління збутом
Інформаційні потоки для прогнозування	Ретроспективна інформація Обсяг виробництва Ринковий попит Стадії життєвого циклу Цінові зміни і субсидії Структура споживчого попиту
Результат інформаційного потоку	Забезпечення повноти інформації про ринок біоенергетики Забезпечення ефективності процедур, контролю якості Маркетинговий аналіз попиту й ринку

Джерело: Розроблено на підставі [1, 7, 12, 22].

Інформаційно-аналітичне забезпечення формування ринку біоенергетики передба-

чає такі напрями інформаційного потоку: потреба в даних, показники процесу, завдання та мета потоків, сектори інформації, класифікація потоків, виділення операцій у

¹ Bloomberg New Energy Finance <https://about.bnef.com/>.

² Clean Energy Canada <http://cleanenergycanada.org/>.

інформаційних потоках, результативність інформаційного потоку.

Висновки. Розвиток біоенергетики сприяє формуванню повноцінного ринку і є одним із пріоритетних напрямів енергетичної політики держави. Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення формування ринку біоенергетики полягає в обслуговуванні процесу поступової заміни традиційних енергетичних ресурсів на відновлювальні джерела енергії, з урахуванням множини інтересів учасників процесу, необхідності дотримання міжнародних вимог щодо збору й узагальнення інформації, залучення диверсифікації джерел енергопостачання.

Для інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку ринку біоенергетики окреслено методологічний контур, складовими якого є: інституційний розвиток ринку біоенергетики як синтез правових, економічних і організаційно-структурних складових; наукове та інвестиційно-інноваційне супроводження розвитку ринку біоенергетики в частині оцінки ефективності фінансових вкладень у виробництво й використання біоенергетичних ресурсів; інформаційне за-

безпечення окремих складових біоенергетики як визначення структури реєстру статистичних одиниць для формування інформаційної системи енергетичної статистики, техніко-економічний аналіз створення біокластерів; екологічні та соціальні аспекти біоенергетики.

За аналізом статистичних даних визначено тенденцію до поступального збільшення обсягів виробництва відновлювальних джерел енергії в Україні та підвищення їх частки у структурі валового кінцевого енергоспоживання.

У контексті реалізації політики енергоефективності та енергозбереження, з урахуванням іноземного досвіду, висвітлено стан і перспективи розвитку інформаційного забезпечення відновлювальної енергетики України. Очікується, що результати дослідження сприятимуть розвитку управління біоенергетикою і диверсифікацією аграрного виробництва. Напрямом подальших наукових досліджень є розробка системних блоків завдань на кожній ділянці інформаційного забезпечення ринку біоенергетики.

Список бібліографічних посилань

1. Андреевко Т. И., Рафикова Ю. Ю., Тетерина Н. В. Структура информационного обеспечения оценки ресурсов биоэкономики (на примере биоэнергетики). *Биоэкономика в России: возможности развития : коллективная монография* / под ред. С. Н. Бобылёва, П. А. Кирюшина и О. В. Кудрявцевой. Москва: Проспект М, 2016. С. 120-124.
2. Біоенергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. Роїк М. В., Курило В. Л., Ганженко О. М., Гументик М. Я. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 5-10.
3. Біоенергетична асоціація України. URL : <http://www.uabio.org/> (дата звернення 12.03.2018).
4. Гелетуха Г. Г., Железна Т. А. Бар'єри для розвитку біоенергетики в Україні. *Аналітична записка БАУ*. 2013. URL : <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-4-ua.pdf> (дата звернення 12.03.2018).
5. Гончарук І. В., Іщенко Я. П., Стригун І. В. Організаційні аспекти облікового забезпечення управління в інтегрованих науково-виробничих структурах (на прикладі Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків Національної академії аграрних наук України). *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 33-45.
6. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL : <http://saee.gov.ua/sites/default/files/Info%20elektry%60ka%20VDE.pdf> (дата звернення 12.03.2018).
7. Зарубіжний досвід енергетичної статистики міжнародних організацій (МЕА, Евростат, ООН), нормативно-правове забезпечення та автоматизовані системи збору і оброблення інформації енергетичної статистики. URL : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-Statystyka-energetyki.pdf> (дата звернення 12.03.2018).
8. Ігнатенко О. П. Удосконалення правового регулювання сфери біоенергетики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 2. С. 149-154.
9. Калетнік Г. М. Біопаливо: продовольча, енергетична та екологічна безпека України. *Біоенергетика*. 2013. № 2. С. 12-14.

References

7. Andreenko, T.I., Rafikova, Ju.Ju., & Teterina, N.V. (2016). Struktura informacionnogo obespechenija ocenki resursov bioekonomiki (na primere bioenergetiki) [Structure of information provision for an assessment of bioeconomic resources (on an example of bioenergetics)]. *Bioekonomika v Rossii: vozmozhnosti razvitiya. Kollektivnaja monografija - Bioeconomics in Russia: opportunities for development. Collective monograph*. S.N. Bobyljov, P.A. Kirjushin, & O.V. Kudryavceva (Eds.). (pp. 120-124). Prospekt M [In Russian].
8. Roik, M.V., Kurylo, V.L., Hanzhenko, M.V., & Humenyt, M.Ya. (2013). Bioenerhetyka v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Bioenergy in Ukraine: state and development prospects]. *Bioenerhetyka*, 1, pp. 5-10 [In Ukrainian].
9. Bioenerhetychna asotsiatsiia Ukrainy [Bioenergy association of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.uabio.org> [In Ukrainian].
10. Heletukha, H.H., & Zhelezna, T.A. (2013). Bariery dlja rozvytku bioenerhetyky v Ukraini [Barriers to the development of bioenergy in Ukraine]. *Analitichna zapyska BAU*. Retrieved from: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-4-ua.pdf> [In Ukrainian].
11. Goncharuk, I.V., Ishhenko, Ja.P., & Strygun, I.V. (2017). Organizacijni aspekty oblikovogo zabezpechennja upravlinnja v integrovanyh naukovy-vyrobnych strukturah (na prykladi Instytutu bioenergetychnykh kultur i cukrovych burjakiv Natsionalnoi akademii agrarnykh nauk Ukrainy) [Organizational aspects of accounting provision in integrated research and production structures (on an example of the Institute of Bioenergetic Cultures and Sugar Beet of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine)]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannja nauky i praktyky*, 9, pp. 33-45 [In Ukrainian].
12. Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozbezrehennia Ukrainy [State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine]. Retrieved from: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/Info%20elektry%60ka%20VDE.pdf> [In Ukrainian].

10. Калетник Г. М., Пиндик М. В. Поняття альтернативних джерел енергії та їх місце в реалізації політики енергоефективності України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 8. С. 7-18.
11. Калетник Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 11-16.
12. Козут У. І., Романишин С. Б., Садовник С. С. Альтернативна енергетика в Україні: стан, фінансово-інституційне забезпечення та перспективи розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. 2017. Вип. 27(2). С. 11-16.
13. Козлова А. І., Климчук М. М. Ітерація інституційної детермінанти розвитку підприємств альтернативної енергетики. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43. С. 152-157.
14. Мироненко М. Ю., Польова О. Л. Соціально-економічне значення біоенергетики та перспективи інноваційного прориву. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 24-29.
15. Подолянчук О. А., Коваль Н. І., Колесник Т. В. Основні аспекти обліково-аналітичного забезпечення виробництва біоенергетичних культур у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 12. С. 81-91.
16. Потенціал відновлюваних джерел енергії в Україні. URL : <https://www.agroexpert.ua/ru/potencial-vidnovluyanih-dzherel-energiy-v-ukraini> (дата звернення 12.03.2018).
17. Правдюк Н. Л. Облікове забезпечення управління виробництвом біологічного палива. *Облік і фінанси*. 2016. № 1. С. 74-82.
18. Савчук С. Розвиток біоенергетики - це точка росту всієї української економіки. URL : <https://agropolit.com/interview/211-sergiy-savchuk-rozvitok-bioenergetiki-tse-tochka-rostu-vsiyeyi-ukrayinskoyi-ekonomiki> (дата звернення 12.03.2018).
19. Соляник О. М., Несветов О. О., Пелих В. В. Диверсифікація АПК шляхом залучення інвестицій до виробництва та використання біоенергетичних ресурсів. *Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка*. 2014. № 1. С. 5-11.
20. Строкаченко О. І. Визначення структури реєстру статистичних одиниць для формування інформаційної системи енергетичної статистики. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 4 (73). С. 9-15.
21. Урядовий портал. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення 12.03.2018).
22. Федоренко В. Ф. Информационно-аналитическое обеспечение развития биоэнергетики : Материалы 2-го Международ. конгресса «Биоэнергетика-2007». Москва : ФГНУ «Росинформагротех», 2008. С. 83-88.
23. Ярошук О. «Зелений» резерв - річні підсумки альтернативної енергетики в АПК та плани на 2018. URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/396-zeleniy-rezerv-richni-pidsumki-alternativnoyi-energetiki-v-apk-ta-plani-na-2018> (дата звернення 01.03.2018).
24. Durusut E., Tahir F., Foster S., Dineen D., Clancy M. (2016). BioHEAT: A policy decision support tool in Ireland's bioenergy and heat sectors. *Applied Energy*, Volume 213, Issue null, P. 306-321.
25. Eastwood G. (2007). The Biofuels Market Outlook. Market Drivers, growth opportunities, and regulatory change. New York, NY: Business Insights Ltd, P. 27.
26. IRENA. URL : <http://www.irena.org/>.
27. Kalicki J.H., Goldwyn D. L. (2005). Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy [eds.]. - Washington - Baltimore: Woodrow Wilson Center Press; Johns Hopkins University Press, 604 p.
28. Rossi A. M., Hinrichs C. C. (2011) Hope and skepticism: Farmer and local community views on the socio-economic benefits of agricultural bioenergy. *Biomass and Bioenergy*. Vol.35, Issue 4, pp. 1418-1428.
29. Vázquez-Rowe I., Marvuglia A., Rege S. (2014). Applying consequential LCA to support energy policy: bioenergy production land use change effects Science of the Total. DOI: 10.1016/j.scitotenv.2013.10.097.
7. Zarubizhnyi dosvid enerhetychnoi statystyky mizhnarodnykh orhanizatsii (MEA, Yevrostat, OON), normatyvno-pravove zabezpechennia ta avtomatyzovani systemy zboru i obrobлення informatsii enerhetychnoi statystyky. [Foreign experience of energy statistics of international organizations (MEA, Eurostat, UN), regulatory and automated systems for collecting and processing of energy statistics information]. (2015). Retrieved from: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-Statystyka-energetyky> [In Ukrainian].
8. Ihnatenko, O.P. (2017). Udoskonalennja pravogo reguluvannja sfery bioenergetyky Ukrainy [Improvement of the right regulation of the sphere of bioenergy of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi Rady Ukrainy*, 2, pp. 149-154 [In Ukrainian].
9. Kaletnik, H.M. (2013). Biopalyvo: prodovolcha, enerhetychna ta ekologichna bezpeka Ukrainy [Biofuels: food, energy and environmental safety of Ukraine]. *Bioenergetyka*, 2, pp. 12-14 [In Ukrainian].
10. Kaletnik, H.M., & Pyndyk, M.V. (2016). Ponjattja alternatyvnyh dzherel energii ta ih misce v realizacii polityky energoefektyvnosti Ukrainy [Concept of alternative energy sources and their place in the implementation of Ukraine's energy efficiency policy]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannja nauky i praktyky*, 8, pp. 7-18 [In Ukrainian].
11. Kaletnik, H.M. (2013). Rozvytok rynku biopalyv v Ukraini [Development of biofuel market in Ukraine]. *Bioenergetyka*, 1, pp. 11-16 [In Ukrainian].
12. Kohut, U.I., Romanysyn, S.B., & Sadovnyk, S.S. (2017). Alternatyvna energetyka v Ukraini: stan, finansovo-instituciynne zabezpechennja ta perspektivy rozvytku [Alternative energy in Ukraine: state, financial and institutional provision and prospects for development]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Serija ekonomichna*, 27 (2), pp. 11-16 [In Ukrainian].
13. Kozlova, A.I., & Klymchuk, M.M. (2014). Iteracija instyucijnoi determinanty rozvytku pidpryjemstv alternatyvnoi energetyky [Iteration of the institutional determinants of the development of alternative energy companies]. *Naukovi praci MAUP*, 43, pp. 152-157 [In Ukrainian].
14. Myronenko, M.Yu., & Polova, O.L. (2016). Sotsialno-ekonomichne znachennia bioenerhetyky ta perspektivy innovatsiinoho proryvu [Socio-economic importance of bioenergetics and the prospect of innovation breakthrough]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 7, pp. 24-29 [In Ukrainian].
15. Podoljanchuk, O.A., Koval, N.I., & Kolesnyk, T.V. (2016). Osnovni aspekty oblikovo-analitychnogo zabezpechennja vyrobnytstva bioenergetychnykh kultur u silskogospodarskykh pidpryjemstvah [Main aspects of accounting and analytical provision of the production of bioenergetic crops in agricultural enterprises]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannja nauky i praktyky*, 12, pp. 81-91 [In Ukrainian].
16. Syvolapov, V., Huz, M., Novytskyi, A., & Marchenko, V. (2016). Potentsial vidnovliuvanykh dzherel enerhii v Ukraini [Potential of renewable energy sources in Ukraine]. *Agroexpert*, 12 (101). Retrieved from: <https://www.agroexpert.ua/ru/potencial-vidnovluyanih-dzherel-energiy-v-ukraini> [In Ukrainian].
17. Pravdjuk, N.L. (2016). Oblikove zabezpechennja upravlinnja vyrobnytctvom biologichnogo palyva [Accounting software for managing the production of biofuels]. *Oblik i finansy*, 1, pp. 74-82 [In Ukrainian].
18. Savchuk, S. (2016). Rozvytok bioenerhetyky - tse tochka rostu vsiiei ukraïnskoi ekonomiky [Development of bioenergetics is the point of growth in the entire Ukrainian economy]. *Agropolit*. Retrieved from: <https://agropolit.com/interview/211-sergiy-savchuk-rozvitok-bioenergetiki-tse-tochka-rostu-vsiyeyi-ukrayinskoyi-ekonomiki> [In Ukrainian].
19. Solianyk, O.M., Niesvietov, O.O., & Pelykh, V.V. (2014). Dyversyfikatsiia APK shliakhom zaluchennia investysii do vyrobnytstva ta vykorystannia bioenerhetychnykh resursiv [Diversification of the agroindustrial complex by attracting investments in the production and use of bioenergy resources]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, 1, pp. 5-11 [In Ukrainian].

20. Strokachenko, O.I. (2013). Vyznachennia struktury reiestru statystychnykh odynyts dlia formuvannia informatsiinoi systemy enerhetychnoi statystyky [Determination of the structure of the register of statistical units for the formation of the information system of energy statistics]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 4 (73), pp. 9-15 [In Ukrainian].
21. Uriadovyi portal [Government portal]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua> [In Ukrainian].
22. Fedorenko, V.F. (2008). Informacionno-analicheskoe obespechenie razvitiia bioenergetiki [Information and analytical support for the development of bioenergy]. *Materialy 2-go Mezhdunar. kongressa "Bioenergetika-2007"*. (pp. 83-88). Moscow: FGNU "Rosinformagroteh" [In Russian].
23. Iaroshchuk, O. (2018). "Zelenyi" rezerv - richni pidsumky alternatyvnoi enerhetyky v APK ta plany na 2018 ["Green" reserve - annual results of alternative energy in the AIC and plans for 2018]. *Agropolit*. Retrieved from: <https://agropolit.com/spetsproekty/396-zeleniy-rezerv-richni-pidsumki-alternativnoi-energetiki-v-apk-ta-plani-na-2018> [In Ukrainian].
24. Durusut, E., Tahir, F., Foster, S., Dineen, D., & Clancy, M. (2016). BioHEAT: A policy decision support tool in Ireland's bioenergy and heat sectors. *Applied Energy*, 213, pp. 306-321. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2017.12.111> [In English].
25. Eastwood, G. (2007). *The biofuels market outlook. Market drivers, growth opportunities, and regulatory change*. New York: Business Insights Ltd [In English].
26. International Renewable Energy Agency. Retrieved from: <http://www.irena.org> [In English].
27. Kalicki, J.H., & Goldwyn, D.L. (2005). *Energy and security: toward a new foreign policy strategy*. Washington - Baltimore: Woodrow Wilson Center Press; Johns Hopkins University Press [In English].
28. Rossi, A.M., & Hinrichs, C.C. (2011) Hope and skepticism: Farmer and local community views on the socio-economic benefits of agricultural bioenergy. *Biomass and Bioenergy*, 35, Issue 4, pp. 1418-1428 [In English].
29. Vázquez-Rowe, I., Marvuglia, A., & Rege, S. (2014). Applying consequential LCA to support energy policy: land use change effects of bioenergy production. *Science of the Total Environment*, 472, pp. 78-89. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.10.097> [In English].

Pravdyuk N.L., Tomchuk O.V. Formation of the bioenergy market in Ukraine and its informational and analytical provision

The purpose of the article is to generalize needs and form the components of the information and analytical framework for a development of the bioenergy market.

Research methodology. The methodological basis is taking into account the peculiarities of the emergence of the bioenergy market as an independent sector, which is closely connected with other markets (energy, renewable biosources, biofuels and financial). Statistical-economic, comparative, calculation, analytical, regression methods for determining the boundaries and structure of information provision of bioenergy market have been used. A number of dominant players in this market have been structured according to already formed and expected features.

Research results. Using the data of the State Statistics Service of Ukraine and international statistics, a tendency towards a steady increase in the volumes of renewable energy production and the growth of their share in the structure of gross final energy consumption has been determined. The problem of growth addresses the need to improve the mechanism of management and regulation of the bioenergy sector, taking into account the peculiarities of this market. The dynamics of renewable energy by type, regional localization of biomass production as the basis of the bioenergy market have been determined. In the context of implementation of the policy of energy efficiency and energy saving, taking into account foreign experience, the state and prospects of the development of informational provision of renewable energy of Ukraine have been highlighted.

Elements of scientific novelty. The needs and structure of the information support of the domestic bioenergetics market for different subjects and levels of management have been determined. The system of formation of the information flow of the bioenergy market has been proposed.

Practical significance. The proposals set forth in the article allow solving the problem of the formation of reliable information provision of the managing process of bioenergy development at different levels of production and public management. *Tabl.: 6. Figs.: 3. Refs.: 29.*

Keywords: bioenergy, market, energy consumption, biofuels, renewable energy sources, information and analytical provision.

Pravdiuk Nataliia Leniivna - doctor of economic sciences, professor, head of the accounting department, Vinnytsia National Agrarian University (3, Sonyachna st., Vinnytsia)

E-mail: npravduyk@gmail.com

Tomchuk Olesya Valeriivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the accounting department, Vinnytsia National Agrarian University (3, Sonyachna st., Vinnytsia)

E-mail: olesya-tomchuk@yandex.ru

Цель статьи - обобщить потребности и сформировать составляющие системы информационно-аналитического обеспечения развития рынка биоэнергетики.

Методика исследования. Использованы методы: статистико-экономический, сравнительный, расчетный, аналитический, регрессионный для определения границ и структуры информационного обеспечения рынка биоэнергетики.

Результаты исследования. Определена тенденция к поступательному наращиванию объемов производства возобновляемых источников энергии и рост их доли в структуре валового конечного энергопотребления. Это актуализирует необходимость совершенствования механизма управления и регулирования сферы биоэнергетики. Установлена динамика возобновляемой энергетики по видам, а также региональная локализация производства биомассы в качестве основы биоэнергетического рынка. В контексте реализации политики энергоэффективности и энергосбережения с учетом зарубежного опыта освещены состояние и перспективы развития информационного обеспечения возобновляемой энергетики Украины.

Элементы научной новизны. Охарактеризованы потребности и структура информационного обеспечения отечественного рынка биоэнергетики для различных субъектов и уровней управления. Предложена система формирования информационного потока рынка биоэнергетики.

Практическая значимость. Предложения по улучшению информационно-аналитического обеспечения рынка биоэнергетики позволяют решить проблему эффективного управления его развитием на разных уровнях производственного и государственного менеджмента. Табл.: 6. Илл.: 3. Библиогр.: 29.

Ключевые слова: биоэнергетика, рынок, энергопотребление, биотопливо, возобновляемые источники энергии, информационно-аналитическое обеспечение.

Правдюк Наталия Леонидовна - доктор экономических наук, профессор кафедры бухгалтерского учёта, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: npravduyk@gmail.com

Томчук Олеся Валерьевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учёта, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: olesya-tomchuk@yandex.ru

Стаття надійшла до редакції 27.04.2018 р.

Фахове рецензування: 11.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Правдюк Н. Л., Томчук О. В. Формування ринку біоенергетики в Україні та його інформаційно-аналітичне забезпечення. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 51-62.

*

Новини АПК

Посівна - 2018: ярі зернові та зернобобові посіяні на 95% прогнозованих площ

Станом на кінець травня цього року ярі зернові та зернобобові культури (з кукурудзою) посіяно на площі 7,0 млн га (95% до прогнозних 7,4 млн га).

У тому числі:

ранніх ярих зернових - 2,3 млн га (96%), (пшениці - 167 тис. га, або 96%, ячменю - 1,5 млн га, або 96%, вівса - 190 тис. га, або 93% та гороху - 418 тис. га, або 99%); кукурудзи на зерно - 4,5 млн га (97%); гречки - 85 тис. га (56%); проса - 35 тис. га (62%).

Триває посів технічних культур. Вже посіяно: цукрових буряків - 281 тис. га (94%); соняшнику - 5,5 млн га (майже 100%); сої - 1,6 млн га (85%).

За агрометеорологічними розрахунками масове досягання зерна озимої пшениці у нинішньому році розпочнеться на півдні - у другій, на решті території країни - у третій декаді червня, що на 1-2 тижні раніше від середніх багаторічних строків.

Колосіння ярих ячменю та пшениці розпочнеться на більшій частині території країни наприкінці травня - на початку червня, що майже на тиждень раніше від середніх багаторічних строків. У західних областях колосіння ярини - у середині червня, що близько до середніх багаторічних строків -

Прес-служба Мінагрополітики України

**Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Д.Ю. ГРИЩЕНКО, аспірант***

Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні

Мета статті - узагальнити наявні тенденції розвитку ринку олійних культур та науково обґрунтувати доцільність та наслідки застосування заходів його фіскального регулювання.

Методика дослідження - історичний, абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, індексний, факторного аналізу, порівняння, оцінки нормативно-правової бази, табличний, графічний, узагальнення та наукового передбачення.

Результати дослідження. Представлено результати дослідження доцільності й можливих наслідків запровадження заходів фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. Визначено значимість олійних для економіки сільськогосподарських підприємств та формування зовнішньоторговельного балансу країни. Узагальнено світовий досвід фіскального регулювання зовнішньоекономічних операцій із олійними культурами. Охарактеризовано наявні законодавчі ініціативи щодо формування інструментарію фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні, зокрема в частині зміну режиму оподаткування ПДВ експортних операцій. Запропоновано можливі варіанти врегулювання проблеми збільшення поставок сої та ріпаку на переробку з метою збільшення обсягів доданої вартості, що формується олієжировою галуззю.

Елементи наукової новизни. Узагальнено можливості використання сформованого світовою практикою інструментарію фіскального регулювання зовнішньоторговельних операцій із насінням олійних культур та продуктів його переробки в Україні. Виокремлено ключові загрози та окреслено можливі негативні сценарії практичної реалізації заходів фіскального стимулювання розвитку олійних культур, що ґрунтуються на зміні режиму оподаткування ПДВ експортних операцій, а також встановлено основні економічні вигоди та втрати основних учасників / груп інтересів на цьому ринку.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використанні в процесі подальшого наукового опрацювання проблеми формування інструментарію фіскального регулювання розвитку олійних в частині стимулювання збільшення обсягів створюваної доданої вартості олієжировою галуззю та для економічного обґрунтування законодавчих ініціатив, спрямованих на зміну наявної сировинної моделі їх розвитку. Табл.: 3. Рис.: 7. Бібліогр.: 23.

Ключові слова: фіскальне регулювання, митно-тарифна політика, ринок олійних культур, експортне мито, податок на додану вартість, режим справляння ПДВ, експорт олійних, бюджетне відшкодування ПДВ.

Тулуш Леонід Дмитрович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

Грищенко Дмитро Юрійович - аспірант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Постановка проблеми. Одним із ключових питань подальшого розвитку агропромислового комплексу України є формування політики державного регулювання ринку олійних культур, а також важливої її складової - застосування інструментарію фіскального регулювання. Адже олійні культури відіграють дедалі помітнішу роль в економіці аграрного сектору України - на них припадають значні площі сільгоспугідь та левова частка прибутків сільгосппідприємств.

При цьому заходи державного регулювання щодо ринку олійних культур в Україні

в останні роки практично не застосовувалися. Свого часу було запроваджено 23 %-ве вивізне мито на експорт насіння соняшнику¹ (1999), проте після вступу України до СОТ (2008) його ставка суттєво знизилася. Також серед інструментів фіскального регулювання варто згадати скасування практики застосування нульової ставки ПДВ при експорті насіння соняшнику та ріпаку (2011) із поверненням до стандартного порядку оподаткування ПДВ експортних поставок даних видів продукції (з 2016 р.).

Наслідком відсутності заходів фіскального регулювання щодо ринку олійних в час-

* Науковий керівник - О.В. Боднар, доктор економічних наук, старший науковий співробітник.

© Л.Д. Тулуш, Д.Ю. Грищенко, 2017

¹ Закон України від 10.09.1999 р. № 1033-ХІV «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур».

тині сої та ріпаку стало формування фактично сировинної моделі розвитку. Така ситуація є неприйнятною й потребує коригування в напрямі стимулювання збільшення обсягів доданої вартості.

Завданням державної політики має стати забезпечення економічної трансформації ринку олійних в частині зміни сировинної моделі розвитку за мінімальних втрат сільгосптоваровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку ринку олійних культур в Україні та світі, узагальнення тенденцій та особливостей його функціонування в цілому та окремих їх видів займається численна когорта вчених та практиків, серед яких треба виділити О. Боднар [2], М. Калінчика [6], С. Капшука [7], Ю. Карнасюка [8], О. Лозовського [11], Ю. Лупенка [1], С. Чехова [15], О.М. Шпичака [1], О.О. Шпичака [17].

Натомість, проблема фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні, в тому числі й податкового регулювання експортних операцій із сільськогосподарською продукцією, все ще залишається малодослідженою. Серед науковців та практиків, які приділяють увагу зазначеній проблемі варто зазначити праці В. Діза [19], Д. Ендіно [18], О. Євдокимова [5], О. Кінжебаєвої [9], І. Кричевського [10], К. Муліка [18], Д. Рідера [19], І. Палієнка [12], М. Парра [21], Н. Шмиголя [16].

Досить ґрунтовно дана проблематика висвітлена в працях іноземних авторів, проте наявні закордонні дослідження мають бути адаптовані до умов економіки України та специфіки вітчизняної практики аграрного бізнесу.

Особливої актуальності дослідження набуває за умов значної кількості законодавчих ініціатив щодо застосування інструментарію фіскального, і передусім податкового, регулювання експорту продукції вирощування олійних культур та продуктів її переробки з метою зміни наявної сировинної моделі розвитку ринку олійних в Україні².

Відсутність належного обґрунтування наявних законодавчих ініціатив у випадку їх

практичної реалізації у господарську практику може спровокувати негативні процеси на ринку олійних та зумовити зменшення економічних вигід багатьох учасників даного ринку, насамперед - сільгосптоваровиробників.

Мета статті - узагальнити наявні тенденції розвитку ринку олійних культур і науково обґрунтувати доцільність та наслідки застосування заходів їх фіскального регулювання.

Виклад основних результатів дослідження. Олійні культури вже давно займають провідні позиції на вітчизняному аграрному ринку. Динамічному розвитку ринку олійних в Україні посприяли: наявність високопродуктивних земель, кон'юнктура зовнішнього ринку (до 2014 р.) та девальвація національної валюти (з 2014 р.). Сукупність даних факторів зумовила збільшення впливу олійних культур та продуктів їх переробки не лише для галузі, а й для національної економіки в цілому.

Крім того, достатньо швидкий розвиток ринку олійних в Україні (передусім, в частині соняшнику та сої) частково зумовлений й наявною фіскальною політикою. Адже на згадані культури поширювалася дія спецрежиму ПДВ, внаслідок проциклічності якого вирощування, наприклад соняшнику, було надрентабельним [3, 14].

Причому, поряд із застосуванням спецрежиму справляння ПДВ, розвитку ринку сприяло і відшкодування ПДВ при експорті соєвих бобів та соняшnikової олії. Натомість при вивезенні ріпаку та експортоорієнтованих видів зернових культур відшкодування ПДВ було недоступним.

Відповідно для вирощування сої та соняшнику в Україні було створено «тепличі» умови, які передбачали потрійну вигоду товаровиробників, яка формувалася за рахунок наступних факторів:

дія спецрежиму ПДВ із акумуляцією ПДВ-зобов'язань на спецрахунках підприємств (рентабельніша діяльність - більші суми ПДВ-акумуляції);

відшкодування ПДВ при експорті відповідної продукції, незважаючи на те, що бюджет не отримує відповідних надходжень внаслідок дії режиму ПДВ-акумуляції (по сої - напяму, по соняшнику - через експорт соняшnikової олії, що позитивно позначалося на рівні закупівельних цін);

² Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур» № 7403 від 14.12.2017 р. та альтернативні законопроекти (№ 7403-1, № 7403-2, № 7403-д).

відсутність безпосереднього оподаткування прибутку від ведення будь-якої сільгоспдіяльності (в тому числі й від надрентабельного вирощування олійних), а також незастосування будь-яких підвищувальних коефіцієнтів до фіксованого сільгосподатку / єдиного податку (з 2015 р.) до площ під олійними культурами.

З огляду на наявність таких тепличних податкових умов обсяги виробництва олійних в Україні швидко підвищувалися. Причому тенденція щодо збільшення площ під олійними культурами з'явилася ще у другій половині 90-х р. За останні майже чверть століття лише упродовж трьох років (2001, 2004, 2009)

не було забезпечено приросту площ цими культурами проти минулого року.

Якщо в середині 90-х р. площі під трьома основним олійними ледве займали 2 млн га, то надалі вони почали істотно зростати: на початку 2000-х р. перевищили 3 млн га, у 2003-2005 рр. - 4, у 2006-2007 рр. - 5,1, 2010-2011 рр. - 6,7, 2014-2015 рр. - майже 8 млн га. У поточному році очікується досягнення позначки у 9 млн га. Отже, площі під олійними за останні двадцять років збільшилися в Україні у понад 3 рази.

Як наслідок, співвідношення між посівними площами зернових та олійних культур у сільгосп підприємствах невпинно зменшується (рис. 1).

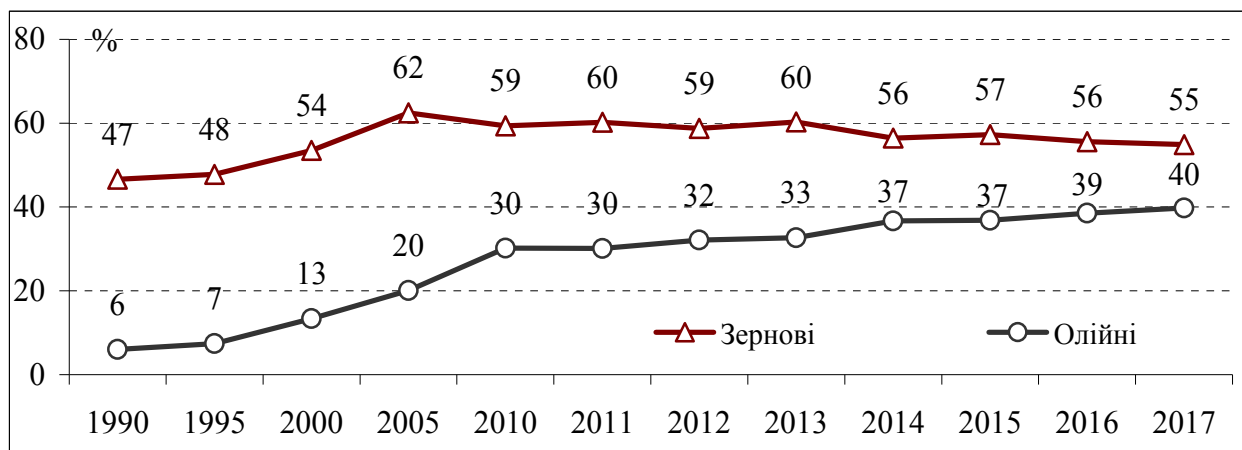

Рис. 1. Частка зернових і олійних культур у посівах сільгосп підприємств

Джерело: Складено за даними [4].

Якщо в середні 90-х р. площі під зерновими у сільгосп підприємствах понад у 7 разів перевищували площі під олійними, то на початку 2000-х р. відповідна різниця знизилася до 2 разів, а 2017 р. - до 1,38. За наявних тенденцій паритет між площами олійних та зернових буде забезпечено вже у найближчі п'ять років. Понад 85 % площ під олійними культурами припадає на сільгосп підприємства.

Майже 70 % у загальній структурі площ під олійними займає соняшник (причому його частка у площі олійних залишається більш-менш незмінною вже понад десять років - із кінця 2000-х р.). Ще майже чверть, в останні роки, - за соєю. Однак площі під ріпаком є незначними - порівняно із двома іншими культурами - соєю та соняшником, характеризуються волатильністю та дещо знижуються в динаміці - проти рекордного 2008 р., в якому було зафіксовано понад 1,4 млн га.

Істотне збільшення площ під основними олійними культурами в усіх категоріях господарств - лише за останні десять років плюс 3 млн га - закономірно зумовило збільшення частки цих культур у загальній посівній площі - плюс 10 в.п. (рис. 2).

Як видно з рис. 2, в останні роки майже третина всіх посівних площ в Україні знаходиться під трьома основними олійними культурами. При цьому в сільгосп підприємствах цей показник наблизився до 40 %. Такі значення аналізованих показників свідчать про надважливе значення олійних культур в економіці аграрного сектору економіки України.

Понад чверть у посівних площах сільгосп підприємств нині займає соняшник - разом з тим ще десять років тому його частка у загальних площах посівів сільгосп підприємств не перевищувала 17 %.

Рис. 2. Динаміка частки олійних культур у загальній посівній площі в усіх категоріях господарств та у сільгосппідприємствах, %

Джерело: Складено за даними [4].

За останні двадцять років урожайність олійних істотно збільшилася, особливо сої та ріпаку: по соняшнику - до 22 ц/га (фактично подвоїлася), по сої - до 22-23 ц/га (удвічі); по ріпаку - до 26-27 ц/га (утричі).

Наслідком значного зростання площ та врожайності олійних стало відчутне підвищення обсягів їх виробництва останнім часом. Якщо у середині 90-х р. обсяги виробництва трьох основних олійних культур становили не більше 2,4 млн т, то у середині 2000-х р. - перевищили 6, на початку 2010-х р. - 12, а у 2016 р. - 19 млн т.

Отже, за останні двадцять років обсяг виробництва олійних культур зріс, а за останні десять - понад утричі. Нині в Україні пропозиція на ринку насіння олійних культур сягає 19 млн т, з яких понад 2/3 (понад 13 млн т) - насіння соняшнику.

При цьому треба відзначити, що виробництво соняшнику із 2013 р. характеризується меншою динамікою зростання, ніж це було у попередні п'ятнадцять років. А обсяги виробництва ріпаку визначаються значною волатильністю і в останні десять років теж не вирізняються суттєвою динамікою щодо підвищення (ще у 2008 р. вироблено 2,8 млн т, тоді як у 2017-му - лише 2,2 млн, або 80 % від максимального історичного значення).

Єдиною олійною культурою, обсяги виробництва якої до цього часу дуже збільшувалися, є соя. Проте, із 2014 р. зростання є помірним і фактично коливається близько позначки у 4 млн т (+/- 5 %).

Отже, істотного підвищення ринку олійних в Україні очікувати не варто - обсяги у розмірі близько 20 млн т відчутно перевищити буде складно. Подальший розвиток

виробництва олійних можливий або за рахунок площ (проте для соняшнику та ріпаку є обмеження з огляду на агроєкологічні вимоги) або завдяки подальшому вдосконаленню технологій вирощування.

Високий рівень агротехнологій, в тому числі й при вирощуванні олійних, донедавна зумовлювався функціонуванням спецрежиму справляння ПДВ - ПДВ-аккумуляції [14]. Остання забезпечувала збільшення дохідності сільгоспдіяльності в середньому на 8,5-9,0 %. Частину отриманих ресурсів підтримки сільгосппідприємства вкладали у розвиток агротехнологій.

Нині застосування подібного до ПДВ-аккумуляції інструмента держдопомоги сільгоспвиробництва не передбачено, внаслідок чого можливості сільгосппідприємств, особливо з врахуванням наявного стану розвитку кредитного ринку, є обмеженими. Відтак досягнуті показники розвитку ринку олійних можна вважати певною мірою максимальними.

Варто відзначити, що олійні культури відіграють важливу роль в економіці сільгосппідприємств - з другої половини 2000-х р. стали значимими для економіки сільгосппідприємств. Їх частка у валовій продукції рослинництва в останні роки стабільно перевищує 40,5 %, частка у доходах - 42, а у прибутках від рослинництва - 50 %. Високе значення останнього показника зумовлено вищою маржинальністю вирощування олійних культур, ніж виробництва інших видів продукції рослинництва (рис. 3).

Так, вирощування олійних культур є значно рентабельнішим порівняно із зерновими - в середньому різниця перевищує 20 в.п. З фінансового погляду, доцільніше займатися олійними культурами - в такому випадку

ефективність їх діяльності буде вищою. Відповідно вирощування олійних є пріоритет-

ним видом сільгоспдіяльності у сфері рослинництва.

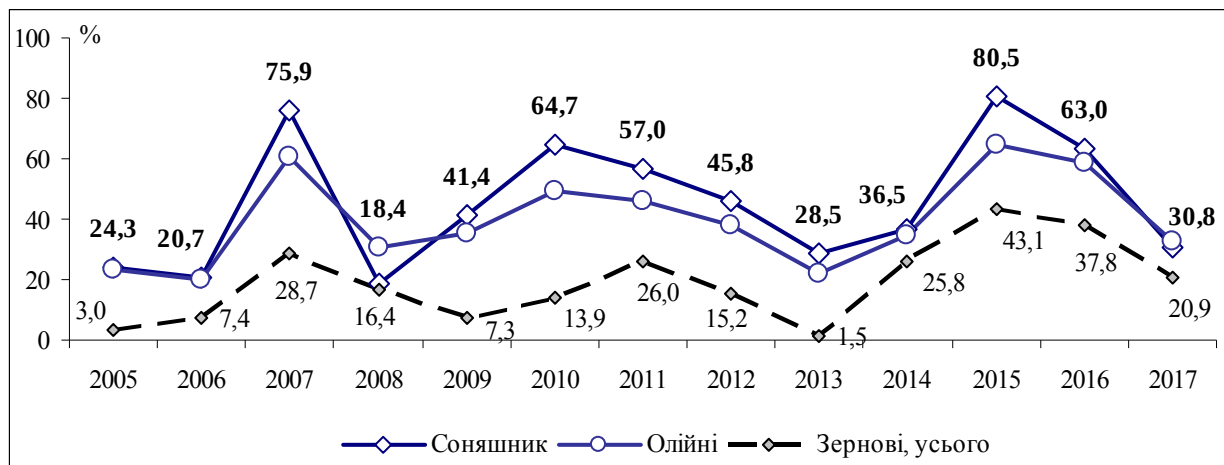

Рис. 3. Динаміка рентабельності вирощування олійних та зернових культур, %

Джерело: Складено за даними [4].

З олійних культур найвищою рентабельністю характеризується вирощування соняшнику, тоді як для сої та ріпаку даний показник істотно не відрізняється від рентабельності рослинницької діяльності у цілому.

Таким чином, з другої половини 2000-х р. олійні розглядаються сільгосппідприємствами як основні прибуткоформуєчі культури. Відтак, висока маржинальність вирощування олійних забезпечувалася сприятливою зовнішньою кон'юнктурою та швидким розвитком експортоорієнтованої інфраструктури, зумовленим активним виходом на вітчизняний ринок міжнародних трейдерських структур.

Отже, можна стверджувати, що на світовому ринку олійних Україна є чистим експортером, постачальником дешевої соняшникової олії і насіння (бобів) соняшнику й рі-

паку, конкурентоспроможність яких за ціною формується за рахунок мінімального податкового навантаження, низької вартості оренди та незначного рівня зарплати працівників галузі - порівняно із відповідними показниками інших країн.

Продукція вирощування олійних культур має важливе значення при експорті сільгосппродукції (рис. 4).

Як видно з рис. 4, останнім часом обсяги експорту продукції олійних та продуктів її переробки у доларовому еквіваленті відчутно зростають - із 3,82 млрд дол. у 2010 р. до 7,36 у 2017 р. (майже удвічі). Лише за три роки (2015-2017), коли валютний курс був більш-менш стабільним, експорт продукції олійних та продуктів її переробки збільшився на третину.

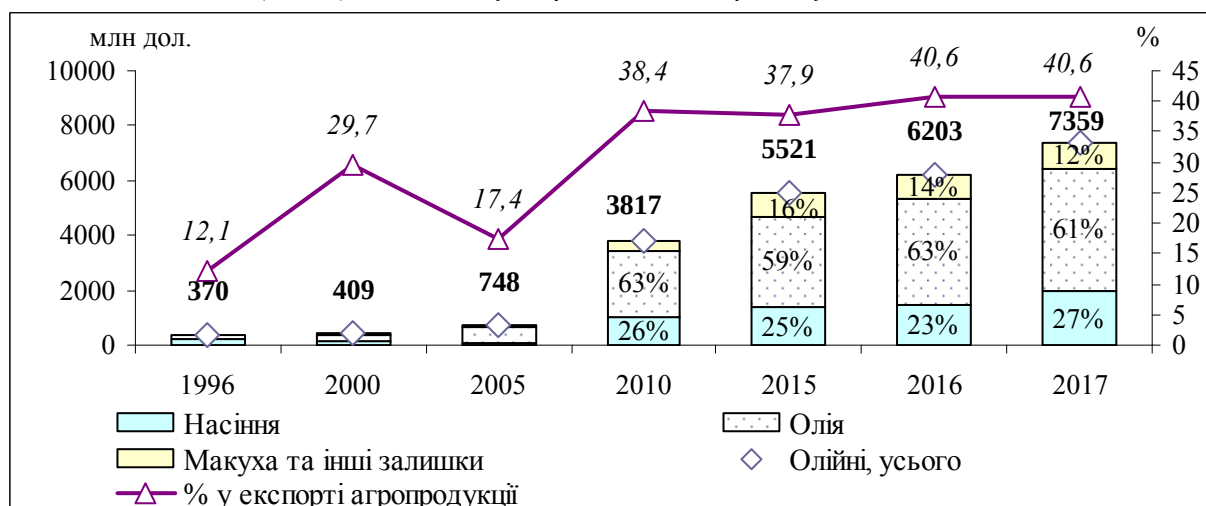

Рис. 4. Динаміка та структура експорту насіння олійних культур та продуктів їх переробки в Україні у вартісному виразі (дол. США)

Джерело: Складено за даними [4].

Частка експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у загальній вартості експорту агропродовольчої продукції з України в останні роки значно зростає, сягнувши у 2017 р. майже 41 %.

Таким чином, продукція вирощування олійних культур формує експортний потенціал України, забезпечуючи понад 1/6 надходжень всієї валютної виручки в Україну в межах торговельного балансу.

Понад 60 % в обсягах експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у вартісному виразі посідає олія, понад чверть - насіння у непереробленому вигляді, і лише 14 % - макуха (шрот). Тобто поставки продукції вирощування олійних у

необробленому вигляді займають ще досить значну частку, створюючи резерви для збільшення обсягів експорту в перспективі (за нашими розрахунками - не менше 30 %).

Досить значним є нарощування обсягів експорту продукції вирощування олійних і продуктів її переробки у натуральному виразі - насамперед для експорту насіння ріпаку та сої (рис. 5).

З рис. 5 видно, що обсяги експорту насіння соняшнику відчутно знизилися із початку 2000-х р., після запровадження вивізного мита на цю товарну позицію. В останні роки вони не перевищують 100-200 тис. т, або 0,5 % від загальних обсягів його виробництва.

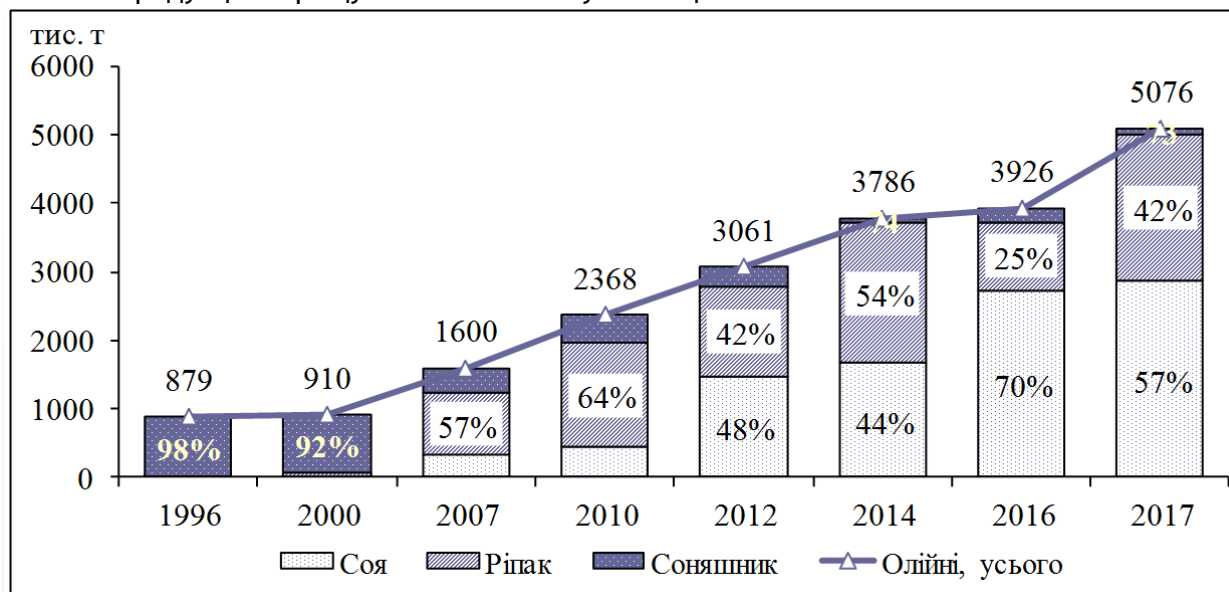

Рис. 5. Динаміка та структура експорту насіння олійних культур

Джерело: Складено за даними [4].

Експорт насіння олійних у 2017 р. був рекордним - понад 5 млн т, в 1,3 раза більше за рівень 2015-2016 рр. Приріст обсягів експорту насіння олійних у натуральному виразі у 2017 р. проти 2016-го - плюс 1,15 млн т - зумовлений відповідним збільшенням обсягів виробництва ріпаку. Із загального обсягу експорту майже 2,9 млн т (57 %) припадало на сою, понад 2,1 (42 %) - на ріпак.

Вартість експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки у національній валюті швидко зростає - за останні три роки майже втричі: від 75,3 млрд грн у 2014 р. до 196 млрд грн. у 2017-му.

Про значні обсяги експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки свідчить відношення обсягів експорту

продукції вирощування олійних і продуктів її переробки до ВВП України - воно збільшилося із 3,4 % у 2013 р. до 6,6 % у 2017 р., тобто майже вдвічі (рис. 6).

Експортоорієнтованість продукції вирощування олійних культур у непереробленому вигляді характеризується таким. Ріпак та соя експортуються переважно у непереробленому вигляді: ріпак майже повністю (понад 97 %), соя - понад 70 % (у 2017 р.). При цьому частка експорту насіння ріпаку відносно обсягів його виробництва із середини 2000-х р. не знижувалася нижче 90 %, а сої - 60 % (крім 2014-го). Натомість насіння соняшнику у «сирому» вигляді практично не вивозиться.

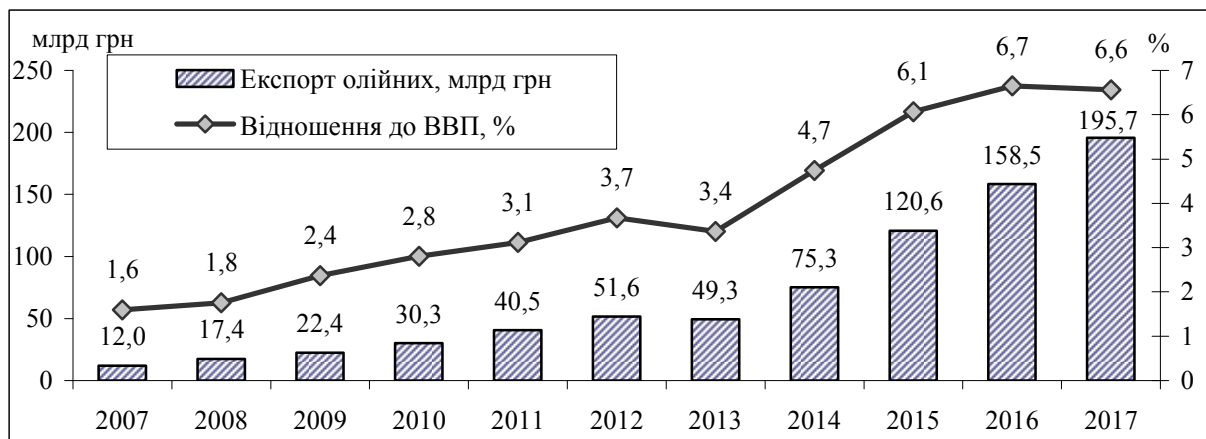

Рис. 6. Обсяги експорту продукції вирощування олійних та продуктів її переробки та їх відношення до ВВП України

Джерело: Складено за даними [4].

Нині майже увесь обсяг вирощеного ріпаку та три чверті соєвих бобів спрямовується на експорт, створюючи базу для формування доданої вартості в країнах-імпортерах вітчизняної сировини. Україна по даних культурах перетворюється на постачальника олійної сировини для завантаження виробничих потужностей країн Захід-

ної Європи (по ріпаку) та Близького Сходу (по сої). Відтак, українські чорноземи працюють на наповнення виробничих потужностей олієпереробних заводів більш розвинених країн.

Оцінку експортного потенціалу продуктів переробки олійних культур (по основних їх видах) представлено в табл. 1.

1. Динаміка обсягів виробництва та експорту продуктів переробки насіння (бобів) основних олійних культур, тис. т

Культура	2010	2012	2014	2016	2017
Виробництво олії					
Соняшник	3030	3972	4671	5119	6052
Соя	69	93	154	198	233
Ріпак	2	2	101	92	65
Усього	3101	4067	4926	5409	6350
Експорт олії					
Соняшник	2701	3614	4342	4842	5757
Соя	46	58	122	153	167
Ріпак	0	5	100	92	64
Усього	2748	3677	4564	5087	5988
% експорту до виробництва					
Соняшник	89,2	91,0	93,0	94,6	95,1
Соя	67,4	62,4	79,0	76,9	71,5
Ріпак	12,0	90,0	99,4	99,9	98,8
Усього	88,6	90,4	92,7	94,0	94,3

2010	2012	2014	2016	2017
Виробництво шрот/макуха				
2789	4233	3852	4104	4898
232	447	721	984	882
1	3	116	108	74
3021	4682	4689	5197	5854
Експорт шрот/макуха				
2649	4097	3791	39839	4800
4,6	14,8	108,8	334,7	308,7
0,5	2,5	115,2	107,2	73,6
2654	4115	4015	4425	5182
% експорту до виробництва				
95,0	96,8	98,4	97,0	98,0
2,0	3,3	15,1	34,0	35,0
84,1	96,6	99,4	99,3	99,3
87,9	87,9	85,6	85,1	88,5

Джерело: Складено за даними [4].

Останнім часом понад 95 % обсягів виробленої соняшникової олії вивозиться. Рівень експорту соняшникового шроту до обсягів його виробництва становить понад 98 %. Щодо продукції переробки насіння ріпаку відповідні показники сягають понад 99 % (насіння ріпаку в Україні практично не переробляється).

Стосовно продуктів переробки соєвих бобів - тут спостерігаються схожі тенденції - в

останні роки експортується три чверті виробленої соєвої олії та більш як третина шроту.

Отже, соняшник та ріпак вирощують в Україні практично для задоволення потреб зовнішнього ринку - відповідна продукція повністю вивозиться з України або в сирому, або в переробленому вигляді. Частка внутрішнього споживання продуктів переробки сої в останні роки - менше 10 % від загального обсягу виробництва соєвих бобів.

Відповідно по олійних культурах Україна є сировинною базою для інших країн світу, які імпортують вирощену вітчизняними сільгосптоваровиробниками недорогою продукцію - передусім, соняшникову олію.

Важливим аспектом досліджуваної проблеми є оцінка рівня завантаженості відповідних переробних потужностей (рис. 7).

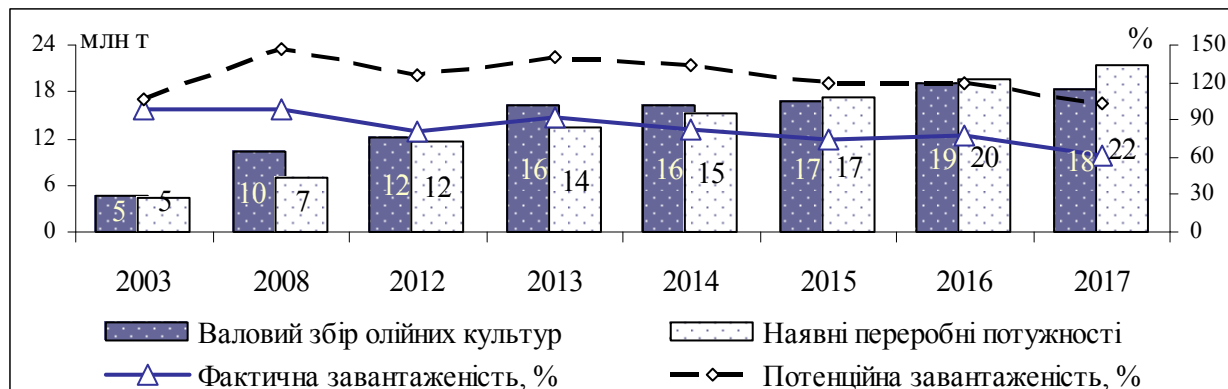

Рис. 7. Динаміка обсягів виробничих потужностей та рівня їх завантаження

Джерело: Складено за даними Асоціації «Укроїлпром» <http://www.ukroilprom.org.ua>.

Як видно з даних рис. 7, переробні потужності олієжирового комплексу істотно зростали - бізнес активно інвестував у будівництво нових олієекстракційних заводів. Практично кожна бізнес-група, яка займалася діяльністю у сфері рослинництва в Україні, вважала за доцільне мати власні потужності з переробки олійних.

Внаслідок значної інвестиційної активності у цій сфері наявні переробні потужності наприкінці 2017 р. стали перевищувати навіть потенційно можливі обсяги вирощування олійних в Україні. А з огляду на великі обсяги експорту насіння ріпаку та соєвих бобів у непереробленому вигляді (понад 5 млн грн) фактичний рівень завантаженості виробничих потужностей у 2017 р. знизився до 62 %.

Отже, непродумані інвестиційні рішення щодо будівництва нових потужностей олієжирового комплексу зумовили гострий дефіцит сировини на ринку переробки олійних. Останнє спричинило жорстку конкуренцію на ринку переробки олійних з боку переробних підприємств.

Це поставило виробників соняшнику в особливе становище - за таких умов вони отримували вищу ціну, а відповідно, й вищий рівень доходів, ніж це відбувалося б в умовах ринкової рівноваги. Фактично стався перерозподіл частини доходів переробників на користь товаровиробників внаслідок жорсткої конкуренції серед перших.

Важливим аспектом проблеми фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні є оцінка її місця у світовому

виробництві та в загальних обсягах зовнішньоторговельних операцій із даними культурами.

За результатами узагальнення напрямів (географії) експорту продукції вирощування олійних культур встановлено, що основними споживачами переробленої продукції є переважно країни Південно-Східної Азії та Східної Європи, тоді як продукція в необробленому вигляді надходить на ринки Європи та Близького Сходу. Зміна предмета поставки із сировини на готовий продукт може негативно вплинути на обсяги експорту. Адже відповідні ринки збуту освоювалися не один рік, тому зміна товарної номенклатури експорту потребуватиме певного часу для знаходження нових ринків збуту.

На нашу думку, більш легко можна переорієнтуватися на нові ринки у тому разі, коли країна є світовим лідером з виробництва та переробки певного продукту - тоді можна запропонувати споживачам кращі умови поставок. Передусім - соняшнику, оскільки позиції України на світовому ринку його виробництва та продуктів переробки виглядають досить потужно: майже 30 % світового виробництва насіння й шроту (макухи), майже третина світового виробництва олії. Як наслідок, Україна є лідером на світовому ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки, а тому може диктувати свої умови.

Натомість позиції України на ринках сої та ріпаку є значно скромнішими: по сої - 1,2 % світового виробництва, 0,3 - олії та

шроту; по ріпаку - 3,0 світового виробництва, 0,3 % - шроту.

З такими обсягами «погоди» на світовому ринку не зробиш, відповідно можливості щодо завоювання нових ринків є вкрай об-

меженими і визначаються в першу чергу логістичними перевагами.

Характеризуючи світовий баланс сої (табл. 2), варто відзначити, що Україна займає лише восьме місце у світовому рейтингу її виробників.

2. Окремі показники top-9 виробників сої у світі у 2016/2017 МР, млн т

Показники	США	Бразилія	Аргентина	Китай	Індія	Парагвай	Канада	Україна	Росія
Виробництво	116,9	114,1	57,8	12,9	11,0	10,7	6,6	4,3	3,1
Імпорт	0,6	0,3	1,7	93,5	0,1	0,0	0,5	0,0	2,2
Внутрішнє споживання	55,5	44,3	47,8	102,8	10,3	3,9	2,5	1,4	5,0
- % до виробництва	47,5	38,8	82,7	796,9	93,9	36,7	37,7	31,5	157,9
Експорт	59,2	63,1	7,0	0,1	0,3	6,1	4,1	2,9	0,4
- % до виробництва	50,6	55,3	12,2	0,9	2,4	57,4	62,6	67,8	12,0

Джерело: Складено за даними [23].

При цьому відношення обсягів експорту сої до обсягів її виробництва в Україні є найвищим з переліку top-9 країн-виробників - понад дві третини за результатами 2016/2017 МР. У Канади даний показник становить близько 60 %, Бразилії та Парагваю - 55, США - 50 %. Аргентина виробляє сої у 12 разів більше від України, проте експортує лише у 4 рази більше. Досить показовим є досвід Китаю і, особливо, Росії.

Отже, більшість країн із top-9 намагаються забезпечити переробку вирощеної сої на власній території. Натомість, рівень переробки сої в Україні в останні роки знижується.

Серед причин треба виділити як зменшення поголів'я худоби, і, як наслідок, зниження потреби у використанні сої на корми, так і відносна дорожнеча сої як компоненти кормів порівняно з іншими їх складовими. Тому вітчизняна соя спрямовується на експорт, а на корми використовуються дешевші інгредієнти.

Таким чином, постає питання фіскального регулювання подальшого регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні - з огляду на його значну залежність від стану світового ринку. Насамперед щодо стимулювання збільшення обсягів експорту продуктів переробки олійних, а не вивезення сировини у непереробленому вигляді для завантаження іноземних виробничих потужностей.

Серед економічних регуляторів зовнішньоекономічних операцій із сільгосппродукцією та продуктами харчування розрізняють тарифні та нетарифні заходи. З-поміж тарифних методів регулювання зовнішньоекономічних операцій в частині експорту слід виокремити інструменти митно-тарифного

регулювання та зміну режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних, які можна узагальнити як експортні податки. При цьому нетарифні методи, серед яких важлива роль належить квотуванню, ліцензуванню та наданню експортних субсидій, є на нашу думку, неефективними і практично нездійсненним за умов сучасного розвитку економіки України.

Ринок олійних культур у світовій практиці зазнає значного державного регулювання - як правило, багато країн, що здійснюють зовнішньоекономічні операції із продукцією олійних культур або продуктів її переробки, застосовують протекціоністські заходи з метою збільшення обсягів доданої вартості, що створюється всередині країни за рахунок стимулювання внутрішньої переробки.

Зокрема, в частині експорту насіння олійних окремі країни використовують як тарифні (наприклад, Аргентина - мито), так і нетарифні (наприклад, Бразилія - квоти) методи регулювання. Натомість обтяження щодо операцій із вивезення продуктів переробки олійних не здійснюються. І навпаки операції із імпорту продуктів переробки насіння олійних, як правило, є предметом застосування імпортного мита (наприклад, в ЄС та США), тоді як відповідні операції щодо сировини митом не обкладаються.

Експортні податки є одним із найбільш поширених видів експортних обмежень в країнах, що розвиваються. Серед видів сільгосппродукції, на які найчастіше накладаються обтяження у вигляді експортних податків, передусім - вивізного мита, є «сире» зерно окремих видів сільгоспкультур (наприклад, рису), шкури тварин тощо.

Україна має досвід застосування вивізної мита¹ - серед переліку товарів, на які законодавством України запроваджено відповідну практику, необхідно виділити насіння соняшнику, льону та ріжю (10 %), велику рогату худоби та вівці (10 %), шкури тварин необроблені (20 %).

Як вдалий приклад фіскального регулювання розвитку ринку олійних досить часто згадується запровадження у 1999 р. експортного мита на насіння соняшнику². Якщо до застосування експортного мита вивозилося переважно насіння соняшнику, то після - соняшникова олія. Причому із початку 2010-х рр. обсяги експорту насіння соняшнику у непереробленому вигляді є мізерними.

Відповідна практика встановлювалась як тимчасова (на три маркетингових роки), проте діє й нині, хоч розмір ставки мита відчутно знизився: із липня 2011 р. - до 17 %, а після вступу України до СОТ (з 2008 р.) - щороку на 1 в.п. до 10 % (нинішній розмір).

У 2016 р. у Верховній Раді України були зареєстровані законодавчі ініціативи щодо скасування експортного мита на олійні, в тому числі й на насіння соняшнику³, проте вони не були підтримані Комітетом з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України.

З огляду на значну інвестиційну активність на ринку переробки олійних культур в Україні, у 2017 р. гостро постала проблема заповнення наявних виробничих потужностей заводів із переробки цієї продукції. Це зумовило виникнення жорсткої конкуренції між переробниками за сировину, наслідком чого стало зниження маржинальності діяльності з переробки.

Враховуючи це, власники потужностей з переробки олійних культур в Україні через своє лобі у Верховній Раді України ініціювали зміни до Податкового кодексу України⁴, частина з яких набула законодавчої сили⁵.

Законодавчими новаціями передбачається зміна практики оподаткування ПДВ операцій із експорту сої та ріпаку за межі митної території України - із режиму оподаткування за нульовою ставкою (відповідно до загальноприйнятої світової практики) на режим звільнення від оподаткування (відповідно до вітчизняної практики 2011-2016 рр., яка застосовувалась до експорту зернових та технічних культур, крім сої). По сої зміни порядку оподаткування передбачено із 1 вересня поточного року, по ріпаку - із 1 січня 2020 р. (причому, як і випадку із соняшником зміни декларуються як тимчасові - до 31 грудня 2021 р.).

Варто звернути увагу на використовуваний інструмент регулювання операцій із експорту сої та ріпаку - зміну режиму оподаткування ПДВ експортних операцій, а не запровадження експортного мита, як із соняшником. Причиною цього є угода із СОТ, яка практично виключає односторонні дії України щодо митно-тарифної політики. Натомість зміна режиму оподаткування ПДВ експортних операцій із олійними не викличе нарікань з боку СОТ.

Через відповідне рішення переробники намагаються забезпечити більш повне завантаження наявних виробничих потужностей, незалежно від предмета поставок: або за рахунок поставок сої та ріпаку на переробку; або через поставки соняшнику, яким виробники будуть змушені заміщати посіви сої та ріпаку з метою недопущення втрати доходів.

Переробники роблять спробу гарантувати перерозподіл частини прибутку від вирощування високорентабельних олійних культур на свою користь, замкнувши на собі ланцюжок поставок. Те саме стосується і держави, яка у разі запровадження практики невідшкодування ПДВ при експорті олійних у «сирому» вигляді у непрямий спосіб фактично буде оподатковувати доходи сільгосп-підприємств від їх вирощування.

Науково обґрунтовану оцінку можливого впливу вжиття заходів фіскального регулювання на учасників економічних відносин у даному секторі АПК в узагальненому вигляді наведено в табл. 3.

¹ Закон від 07.05.1996 № 180/96-ВР «Про вивіз (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» (із змінами та доповненнями);

Закон України від 10.09.1999 № 1033-ХІV «Про ставки вивізної (експортної) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями).

² Закон України від 10.09.1999 № 1033-ХІV «Про ставки вивізної (експортної) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями).

³ Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізної (експортної) мита на насіння деяких видів олійних культур» (щодо забезпечення конкурентоспроможності виробників насіння соняшника)» від 26.01.2015 №1837.

⁴ Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних

надходжень у 2018 році» від 14.11.2017 р. № 6776-Д (текст до другого читання).

⁵ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» № 2245 від 07.12.2017 р. (із урахуванням редакційних уточнень від 21.12.2017 р.).

3. Узагальнення економічних вигід/втрат окремих учасників / груп інтересів на ринку олійних при зміні режиму оподаткування ПДВ їх експортних поставок

Учасники / групи інтересів на ринку олійних	Вигоди (+) / втрати (-), пов'язані зі зміною режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних культур
Виробники олійних культур	<i>Короткострокові:</i> (-) втрата частини доходів, оскільки закупівельні ціни переробників будуть нижчими за ціни експорту насіння; <i>Довгострокові:</i> (-) втрата частини доходів внаслідок переорієнтації на вирощування інших культур, що є менш рентабельними
Переробники продукції олійних культур	<i>Короткострокові:</i> (+) додаткові доходи за рахунок вищого рівня наповненості виробничих потужностей та усунення надмірної конкуренції на ринку сировини для переробки; При цьому: (-) ризики втрати доходів внаслідок зміни предмету поставок (по ріпаку та сої) та необхідності пошуку нових ринків; <i>Довгострокові:</i> (-) втрата частини доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Трейдери - оператори олійного ринку	<i>Короткострокові:</i> (-) втрата частини доходів, внаслідок переорієнтації товарних потоків на переробку; <i>Довгострокові:</i> (+) зростання доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (фіскальні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) зростання доходів бюджету внаслідок економії на бюджетному відшкодуванні ПДВ при експорті; <i>Довгострокові:</i> (0) нівелювання зростання доходів внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (монетарні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (-) зниження валютних надходжень в Україну внаслідок втрати напрацьованих ринків збуту по сої та ріпаку; <i>Довгострокові:</i> (0) нівелювання втрати частини валютних надходжень через переорієнтацію виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Держава (економічні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) зміна сировинної моделі розвитку галузі, збільшення експорту продукції з більшою доданою вартістю; <i>Довгострокові:</i> (+) формування більш збалансованої структури аграрної економіки внаслідок переорієнтації виробників на вирощування інших культур, крім олійних
Місцеві громади (фіскальні інтереси)	<i>Короткострокові:</i> (+) збільшення податкових надходжень за рахунок створення додаткових робочих місць переробними підприємствами (ПДФО); <i>Довгострокові:</i> (+) збільшення податкових надходжень за рахунок диверсифікації виробництва й зростання підприємницької активності
Місцеві громади (економічні інтереси)	Створення додаткових робочих місць на селі за рахунок: функціонування потужностей з переробки олійних; диверсифікації аграрної економіки.

Джерело: Узагальнено авторами.

Як видно з табл. 3, зміна режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних зумовлює певні вигоди для всіх учасників / груп інтересів, представлених на даному ринку (крім безпосередніх товаровиробників).

Разом із тим рішення щодо зміни політики фіскального регулювання ринку олійних культур в Україні містить істотні ризики для подальшого розвитку аграрної економіки, передусім, у вигляді втрати зовнішніх ринків поставок продуктів переробки тих видів олійних, які нині експортуються у необробленому вигляді.

Висновки. Ринок олійних культур в Україні характеризується динамічним зростан-

ням обсягів виробництва. Як наслідок, вони стали відігравати важливу роль в економіці сільгосппідприємств, забезпечуючи вагому частку їх прибутків. Крім того, продукція вирощування олійних культур та продуктів їх переробки забезпечує значну частку надходжень валютної виручки - понад 2/5 в обсягах аграрного експорту, майже 1/6 у загальному обсязі експорту товарів з України.

Однак в останні роки темпи зростання ринку олійних культур призупинилися. На цьому фоні спостерігалось серйозне поживлення інвестиційної активності у сфері переробки олійних, вводилися в експлуатацію нові переробні потужності. Через це виник-

ла диспропорція, що зумовлює відчутне недозавантаження наявних переробних потужностей. Більш того, на ринку сої й ріпаку сформувалася сировинна модель розвитку, яка не може влаштовувати державу з огляду на втрату доданої вартості та частини валютних надходжень.

Отже, ринок олійних потребує втручання з боку держави з метою як зміни сировинної моделі розвитку, так і перерозподілу частини доходів товаровиробників на користь інших учасників ринку.

Проте відповідні рішення є досить чутливими для ринку і при непродуманому підході можуть спричинити неочікувані негативні наслідки.

Зважаючи на членство України в СОТ, використання окремих методів економічного

регулювання операцій із продукцією вирощування олійних культур є обмеженим - насамперед щодо мита. Натомість зміна режиму оподаткування ПДВ експортних поставок олійних може бути ефективною, але вимагає зваженого підходу при застосуванні.

У будь-якому випадку запровадження інструментів фіскального регулювання на ринку олійних має бути виваженим і враховувати можливі ризики та загрози для усіх учасників ринку. Зокрема, невиважене та поспішне рішення щодо скасування практики надання експортного відшкодування ПДВ при експорті сої може призвести до втрати напрацьованих зовнішніх ринків. Це передусім зумовить істотне зниження закупівельних цін на дану культуру та зменшення економічних вигід усіх учасників ринку.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків рослинницької продукції в Україні та світі : монографія. Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Боднар О. В. та ін. / за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 336 с.
2. Боднар О. В., Педорченко А. Л. Перспективи збільшення доданої вартості на ринку соєвих бобів і продуктів їх переробки в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 51-60.
3. Грищенко О. Ю., Тулуш Л. Д. Оцінювання рентабельності діяльності як передумова надання держфінпідтримки сільгосппідприємствам. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 60-71.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Евдокимов А. А. Налоговое регулирование экспортно-импортных операций: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Саратов, 2007. 19 с.
6. Калінчик М.В., Ільчук М. М., Новосельцева А. М. Розвиток підприємств олієжирового підкомплексу в системі євроінтеграції : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 224 с.
7. Капшук С. Потужності з переробки соняшнику завантажені на 70 %. *Agravery*: Аграрне інформаційне агентство. 01.12.2018. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/potuznosti-z-pererobki-sonasniku-zavantazeni-na-70-kapsuk>.
8. Карнасюк Ю. Ринок сої: розвиток, тенденції і прогнози. *Агробізнес сьогодні*: Електронний аграрний портал. 2017. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/8978-rynok-soi-rozvytok-tendentsii-i-prohnozy.html>.
9. Кинжебаева Е. В. Налоговые инструменты государственного регулирования экспорта в современной международной торговле : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Екатеринбург, 2012. 26 с.
10. Кричевський І. AgroCheck: експортне мито на соняшник зробило Україну №1 за виробництва олії. *Agravery*: Аграрне інформаційне агентство. 2018. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/agrocheck-eksportne-mito-na-sonasnik-zrobilo-ukrainu-no1-z-virobnictva-oli>.
11. Лозовський О., Слободянюк С. Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 195-198.
12. Палієнко І. Нові правила відшкодування ПДВ для олійних культур: що це означає для України. Економічний інформаційний портал. 2017. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091>.
13. Податковий кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Тулуш Л. Д. Режим ПДВ-акумуляції як інструмент фіскального стимулювання розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 44-55.

References

1. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Bodnar, O.V., et al. (2015). *Analiz potочноi koniunktury i prohnoz rynkiv roslыnnыtskoi produktsii v Ukraini ta sviіi: monohrafiia* [Analysis of the current situation and forecast of crop production markets in Ukraine and in the world: monograph]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
2. Bondar, O.V., & Pedorchenko, A.L. (2015). *Perspektyvy zbilshennia dodanoi vartosti na rynku soievykh bobiv i produktiv yikh pererobky v Ukraini* [Prospects for increasing the value added on the market of soybeans and their processing products in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp.54-60 [In Ukrainian].
3. Hryshchenko, O.Yu., & Tulush, L.D. (2016). *Otsiniuvannia rentabelnosti diialnosti yak peredumova nadannia derzhfinpidtrymky silhosppidpriemstvam* [Estimation of profitability as a precondition for a provision of state financial support to agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 60-71 [In Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Evdokimov, A.A. (2007). *Nalogovoe regulirovanie jeksportno-importnykh operacij* [Tax regulation of export-import operations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saratov [In Russian].
6. Kalinchyk, M.V., Ilchuk, M.M., & Novoseltseva, A.M. (2014). *Rozvytok pidpriemstv oliie-zhyrovoho pidkompleksu v systemi yevrointehratsii: monohrafiia* [Development of enterprises of oil and fat subcomplex in the system of European integration: monograph]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
7. Kapshuk, S. (2018). *Potuzhnosti z pererobky soniashnyku zavantazheni na 70 %* [Capacity for processing sunflower is loaded by 70%]. *Agravery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/potuzhnosti-z-pererobki-sonasniku-zavantazeni-na-70-kapsuk> [In Ukrainian].
8. Karnasiuk, Yu. (2017). *Rynok soi: rozvytok, tendentsii i prohnozy* [Soybean market: development, trends and forecasts]. *Ahrobiznes Sogodni: Elektronyi ahrarnyi portal*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/8978-rynok-soi-rozvytok-tendentsii-i-prohnozy.html> [In Ukrainian].
9. Kinzhebaeva, E.V. (2012). *Nalogovye instrumenty gosudarstvennogo regulirovaniia jeksporta v sovremennoj mezhdu narodnoj torгоve* [Tax instruments of state regulation of exports in modern international trade]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ekaterinburg [In Russian].

15. Чехов С., Чехова І. Ринок сої України: тенденції та перспективи. *Економіка України*. 2016. № 10. С. 46-55.
16. Шмиголь Н. М., Антонюк А. А., Анікеєва Д. О. Експортне мито в Україні: причини використання та наслідки. *Держава та регіони*. 2013. № 4. С. 16-21.
17. Шпичак О. О. Оподаткування експорту-імпорту продукції рослинництва та продуктів її переробки : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2004. 258 с.
18. Andino J., Mulik K., Koo W. The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.
19. Deese W., Reeder J. Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. *Journal of International Commerce and Economics*. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.
20. Food and Agricultural Policy Research Institute (FAPRI). 2011. FAPRI-ISU 2011 World Agricultural Outlook Database URL: <http://www.fapri.org/tools/outlook.aspx>.
21. Parra M., Schubert S., Brutschin E. Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. European Parliament's Committee on Development. April 2016. 47 p. doi:10.2861/077894 (pdf).
22. The World bank. World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet) URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/536761525295567334/CMO-Pink-Sheet-May-2018.pdf>.
23. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service/ Market and Trade Data. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>.

10. Krychevskyi, I. (2018). AhroCheck: eksportne myto na soniashnyk zrobylo Ukrainu #1 z vyrobnytstva olii [AgroCheck: an export duty on sunflower seeds has made Ukraine the #1 oil producer]. *Agavery*. Retrieved from: <http://agavery.com/uk/posts/show/agrocheck-eksportne-mito-na-sonasnik-zrobilo-ukrainu-no1-z-virobnictva-olii> [In Ukrainian].
11. Lozovskiy, O., & Slobodianiuk, S. (2013). Perspektyvy rozvytku oliino-zhyrovoy haluzi v Ukraini [Prospects for a development of the oil and fat industry in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz*, 12, Vol. 1, pp. 195-198 [In Ukrainian].
12. Paliienko, I. (2017). Novi pravyla vidshkoduvannia PDV dlia oliinykh kultur: shcho tse dast Ukraini [New rules for VAT refunds for oilseed crops: what will it bring for Ukraine]. *Ekonomichna pravda: Ekonomichnyi informatsiyni portal*. Retrieved from: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091> [In Ukrainian].
13. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. *Baza danykh. "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [In Ukrainian].
14. Tulush, L.D. (2015). Rezhym PDV-akumulatsii yak instrument fiskalnoho stymuliuвання rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [VAT-accumulation mode as an instrument of fiscal stimulation for a development of agro-industrial production]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 44-55 [In Ukrainian].
15. Chekhov, S., & Chekhova, I. (2016). Rynok soi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Ukrainian soybean market: trends and prospects]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 46-55 [In Ukrainian].
16. Shmyhol, N.M., Antoniuk, A.A., & Anikieieva, D.O. (2013). Eksportne myto: prychny vykorystannia ta naslidky [Export duties in Ukraine: causes and consequences]. *Derzhava ta rehiony*, 4, pp. 16-21 [In Ukrainian].
17. Shpychak, O.O. (2004). *Opodatkuvannia eksportu-importu produktiv roslinnytstva ta produktiv yii pererobky: monohrafiia* [Taxation of export-import of crop production and products of its processing: monograph]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
18. Andino, J., Mulik, K., & Koo, W. (2005). *The impact of Brazil and Argentinas currency devaluation on U.S. soybean trade*. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND [In English].
19. Deese, W., & Reeder, J. (2007). Export taxes on agricultural products: recent history and economic modeling of soybean export taxes. *Journal of International Commerce and Economics*, September. Retrieved from: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals> [In English].
20. FAPRI-ISU World Agricultural Outlook Database (2011). *Food and Agricultural Policy Research Institute*. Retrieved from: <http://www.fapri.org/tools/outlook.aspx> [In English].
21. Parra, M., Schubert, S., & Brutschin, E. (2016). Export taxes and other restrictions on raw materials and their limitation through free trade agreements: impact on developing countries. *European Parliaments Committee on Development*. doi:10.2861/077894 [In English].
22. World Bank commodities price data. (2018). Retrieved from: <http://pubdocs.worldbank.org/en/536761525295567334/CMO-Pink-Sheet-May-2018.pdf> [In English].
23. Market and trade data. *United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service*. Retrieved from: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery> [In English].

Tulush L.D., Hryshchenko D.Yu. Fiscal regulation of oilseed market development in Ukraine

The purpose of the article is to summarize existing trends in the market of oilseeds and scientifically substantiate an assessment of the feasibility and consequences of the application of fiscal regulation measures for a development of the oilseeds market in Ukraine and modeling the possible effects of their introduction.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: historical, abstract and logical, empirical, series of dynamics, index, factor analysis, comparison, evaluation of normative and legal framework, tabular, graphical, generalization and scientific prediction.

Research results. The results of the study of expediency and possible consequences of introduction of measures of fiscal regulation of the market of oilseed crops in Ukraine have been presented. The current tendencies of the market of oilseeds and their processing products in Ukraine have been summarized. The significance of oilseeds for the economy of agricultural enterprises and formation of the foreign trade balance of the country have been determined. The world experience of fiscal regulation of foreign-economic operations with oilseeds has been generalized. The existing legislative initiatives concerning the creation of fiscal steering tools for a development of the oilseeds market in Ukraine, in particular, regarding the change of the VAT regime for export

operations of oilseeds beyond the territory of Ukraine, have been described. Possible options for solving the problem of supply of soy and rapeseed for processing in order to increase the value added formed by the oil and fat industry have been proposed.

Elements of scientific novelty. The possibility of using the world-wide practice of tools for fiscal regulation of foreign trade operations with products of cultivation of oilseeds and products of its processing in Ukraine has been generalized. The key threats and possible negative scenarios of the practical implementation of fiscal regulations for the development of oilseeds, based on the change in the VAT treatment of export operations with oilseeds, have been identified. The basic economic benefits and losses of the main participants or interest groups in the oilseed crops market have been determined by changing the VAT regime of their export deliveries.

Practical significance. The results of the research can be used in the process of further scientific research of the problem of tools' formation for fiscal regulation of the oilseeds development in Ukraine in terms of stimulation of the amount of added value created by the oil and fat industry. Also, the results of this study can be used as an economic substantiation of the relevant legislative initiatives aimed at changing the existing raw material model for a development of the oilseed market in Ukraine. Tabl.: 3. Figs.: 7. Refs.: 23.

Keywords: fiscal regulation, customs tariff policy, oilseed market, export duty, value added tax, VAT collection regime, oil exports, budget reimbursement of VAT.

Tulush Leonid Dmytrovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), head of the department of financial-credit and tax policy, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: tulush@ukr.net

Hryshchenko Dmytro Yuriiovych - post-graduate student, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Тулуш Л.Д., Грищенко Д. Ю. Фискальное регулирование развития рынка масличных культур в Украине

Цель статьи - обобщить имеющиеся тенденции развития рынка масличных культур и научно обосновать оценку целесообразности и последствий применения мер фискального его регулирования.

Методы исследования - исторический, абстрактно-логический, эмпирический, рядов динамики, индексный, факторного анализа, сравнения, оценки нормативно-правовой базы, табличный, графический, обобщения и научного предвидения.

Результаты исследования. Представлены результаты исследования целесообразности и возможных последствий введения мер фискального регулирования развития рынка масличных культур. Определена значимость масличных для экономики сельскохозяйственных предприятий и формирования внешнеторгового баланса страны. Обобщен мировой опыт фискального регулирования внешнеэкономических операций с масличными культурами. Охарактеризованы имеющиеся законодательные инициативы по формированию инструментария фискального регулирования развития рынка масличных культур в Украине, в частности, в части изменения режима налогообложения НДС экспортных операций. Предложены возможные варианты урегулирования проблемы увеличения поставок сои и рапса на переработку с целью увеличения объемов добавленной стоимости, которая формируется масложировой отраслью.

Элементы научной новизны. Определены возможности использования сформированного мировой практикой инструментария фискального регулирования внешнеторговых операций с масличными культурами и продуктами их переработки. Выделены ключевые угрозы и обозначены возможные негативные сценарии практической реализации мер фискального стимулирования развития масличных культур, основанные на изменении режима налогообложения НДС экспортных операций, а также установлены основные экономические выгоды и потери основных участников/групп интересов на данном рынке.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в процессе дальнейшей научной работы по проблеме формирования инструментария фискального регулирования развития масличных в части стимулирования увеличения объемов создаваемой добавленной стоимости масложировой отраслью и для экономического обоснования законодательных инициатив, направленных на изменение существующей сырьевой модели развития рынка масличных в Украине. Tabl.: 3. Илл.: 7. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: фискальное регулирование, таможенно-тарифная политика, рынок масличных культур, экспортная таможенная пошлина, налог на добавленную стоимость, режим взимания НДС, экспорт масличных, бюджетное возмещение НДС.

Тулуш Леонид Дмитриевич - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отдела финансово-кредитной и налоговой политики, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

Грищенко Дмитрий Юрьевич - аспирант, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: lavrinenko@gmail.ru

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018 р.

Фахове рецензування: 11.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Тулуш Л. Д., Грищенко Д. Ю. Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 63-76.

* * *

УДК 631.11:338.43

**М.М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
С.І. УС, кандидат економічних наук
І.І. АНДРОСОВИЧ, кандидат економічних наук**

Оптимізаційні рішення організації виробництва в агробізнесі

Мета статті - поглибити теоретико-методичні засади та розробити практичні рекомендації щодо прийняття оптимізаційних рішень організації агробізнесу України.

Методика дослідження. Дослідження проводилися з використанням економіко-математичного моделювання оптимізації виробництва.

Результати дослідження. Виявлено рівень впливу основних чинників виробництва на його результативність та розроблено оптимізаційну модель виробничої структури підприємств на перспективу, яка дає можливість прийняти управлінські рішення щодо подальшої диверсифікації виробництва через розширення виробничої діяльності в галузі тваринництва та загальної кількості виробленої продукції рослинництва шляхом оптимізації сівозмін.

Елементи наукової новизни. Запропоновано оптимізаційні рішення організації виробництва, які сприятимуть сталому розвитку аграрного сектору економіки. Дані рішення можуть бути корисними для сільськогосподарських підприємств України в забезпеченні їх подальшого розвитку.

Практична значущість. Забезпечення сталого розвитку підприємницьких структур агробізнесу України потребує прийняття оптимізаційних рішень поєднання розглянутих видів ефективності виробництва, що може бути досягнуто за рахунок розроблення оптимізаційної моделі із зазначенням кількісних та якісних обмежень щодо інтересів бізнесу, суспільства й навколишнього середовища. Впровадження запропонованої оптимізаційної структури у виробничу діяльність спонукає до розширення інвестиційної діяльності підприємницьких структур агробізнесу, включаючи застосування інноваційних розробок. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 8.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, агробізнес, кон'юнктура ринку, виробнича функція, ефективність виробництва, оптимізаційна модель.

Ільчук Микола Максимович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Ус Сергій Іванович - кандидат економічних наук (м. Київ)

E-mail: sergey.us.ua@gmail.com

Андросович Іван Іванович - кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)

E-mail: androsovich_ivan@ukr.net

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних змін вітчизняної економіки, зростання ризиків та недостатнього фінансування виникає потреба в підвищенні рівня ефективності сільськогосподарського виробництва. Забезпечення зазначеної умови залежить від раціонального використання наявних виробничих ресурсів. Одним із шляхів досягнення високих показників виробничої діяльності є впровадження оптимізаційних рішень у виробництво підприємницьких структур агробізнесу.

Поставлені завдання потребують кількісного та якісного аналізу доступних для ви-

користання ресурсів, а також врахування умов зовнішнього середовища. Метою таких оптимізаційних рішень є поліпшення виробничої структури підприємств, збільшення прибутку й зростання їх конкурентоспроможності та виробленої продукції. Оскільки оптимізаційні рішення виступають одним з основних методів передбачення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств у нестабільному ринковому середовищі, надзвичайно важливим є визначення теоретичних і методичних особливостей її втілення, аналіз взаємозв'язків між виробничими ресурсами та їх вплив на кінцевий результат, а також вибір параметрів й

© М.М.Ільчук, С.І.Ус, І.І.Андросович, 2018

обмежень для побудови оптимізаційної моделі в умовах обмежених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження оптимізаційних рішень у виробництво займають вагомe місце у дослідженнях багатьох вітчизняних учених: М. М. Ільчука [1], С. М. Кваші [2], І. А. Коновала [1], Ю. О. Лупенка, М. Й. Маліка [3], О. М. Шпичака [6], С. С. Шумської [7] й інших вчених та іноземних авторів, таких як К. Волш [4], Г. В. Генс [5], Є. Ю. Духонін [5].

Високо оцінюючи внесок згаданих вище науковців у розроблення теоретико-методологічних основ оптимізаційних рішень виробництва підприємницьких структур агробізнесу, слід відзначити, що залишаються не повною мірою дослідженими питання щодо впливу основних чинників аграрного виробництва на його ефективність, розроблення прогресивних моделей впровадження оптимізаційних рішень у виробництво сільськогосподарських підприємств в умовах зростання ризиків з урахуванням економічних, соціальних й екологічних аспектів та прогнозування виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств на перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до економічної теорії суспільного добробуту кожне підприємство має максимізувати ефект від використання виробничих ресурсів, у тому числі суспільного інтересу. Беручи до уваги логіку дослідження та основні положення теорії добробуту, необхідний інтерпретаційний підхід, згідно з яким під оптимізаційними рішеннями розуміють «визначення оптимальних значень кількісно-якісних показників процесу створення продукту чи послуги та приведення цього процесу в оптимальний стан, враховуючи економічні, соціальні та екологічні параметри виробництва». У результаті оптимальний варіант структури виробництва передбачає визначення конкретного кількісного співвідношення всіх виробничих ресурсів і міри інтенсивності їх використання.

Вибір оптимізаційних рішень передбачає визначення основних параметрів для аналізу поточної ситуації з подальшим розробленням оптимізаційної моделі. Передусім, при виборі економіко-соціально-екологічної оптимізації, економічними критеріями є: ціна реалізації, собівартість та урожайність або продуктивність худоби; для соціальної: заробітна плата, продуктивність праці та кі-

лькість працівників на 100 га або на 100 ум. гол. худоби; для екологічної: якість ґрунту, кількість викидів в атмосферу та якість виробленої продукції.

Забезпечення сталого розвитку підприємницьких структур агробізнесу України потребує прийняття оптимізаційних рішень поєднання розглянутих видів ефективності виробництва, що може бути досягнуто за рахунок розроблення оптимізаційної моделі із зазначенням кількісних та якісних обмежень щодо інтересів бізнесу, суспільства та навколишнього середовища. Установлено, що одним із методів дослідження ефективності використання виробничих ресурсів є виробнича функція Кобба-Дугласа, яку у загальному вигляді можна відобразити формулою (1):

$$Y_t = f(K_t, L_t) = A K_t^a L_t^b, \quad (1)$$

де A - коефіцієнт ефективності виробництва; a і b - коефіцієнти еластичності виробництва, відповідно, по капіталу K і праці L . Згідно з неокласичною теорією дані коефіцієнти відображають роль кожного чинника виробництва у прирості кінцевого продукту чи частку доходу відповідного чинника в одиниці сукупного доходу.

Для визначення оптимальної структури посівних площ вирішуємо оптимізаційну задачу з використанням методів економікоматематичного моделювання. У роботі оптимізаційну задачу розв'язано за допомогою цільової функції на максимум прибутку за формулою (2):

$$w = \sum_{i=1}^N c_i x_i \Rightarrow \max., \quad (2)$$

де N - кількість культур, для яких потрібно визначити площі $x_1, x_2, \dots, x_N$, що максимізують прибуток, при цьому відомі такі характеристики культур: прибуток з 1 га - $c_1, c_2, \dots, c_N$, витрати на 1 га $b_1, b_2, \dots, b_N$. Загальна величина витрат не повинна перевищувати B (бюджетне обмеження), а загальна площа - S (обмеження площі).

Характерною особливістю ринкових трансформацій є збільшення частоти їх виникнення та швидкості впливу на функціонування аграрних формувань, що потребує вчасної адаптації до нових ринкових умов. Серед перспективних напрямів розвитку підприємств в умовах постійних трансформаційних змін особливого значення набуває

прогнозування із впровадженням системи управління ризиками. Формування оптимальної структури та розмірів виробництва підприємницьких структур агробізнесу є важливою складовою адаптації до трансформаційних змін. Передусім, необхідно аналізувати зміни чинників, що впливають на оптимальність виробничої структури та розмірів аграрних підприємств. Основними серед них є: природно-кліматичні умови; попит на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки; рівень окупності витрат; термін обігу капіталу; ступінь оснащеності виробничими засобами й можливість його

підвищення, наявність і спроможність використання державної та міжнародної підтримки. Для вивчення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на господарську діяльність підприємства науковцями розроблено спеціальні методи аналізу. Серед багатьох із них на особливу увагу заслуговують методи SWOT-аналізу та PESTEL-аналізу.

При ухваленні управлінських рішень щодо розвитку агробізнесу необхідно оцінити його існуючу виробничу структуру. Нижче наведено структуру посівних площ та поголів'я худоби у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (рис. 1).

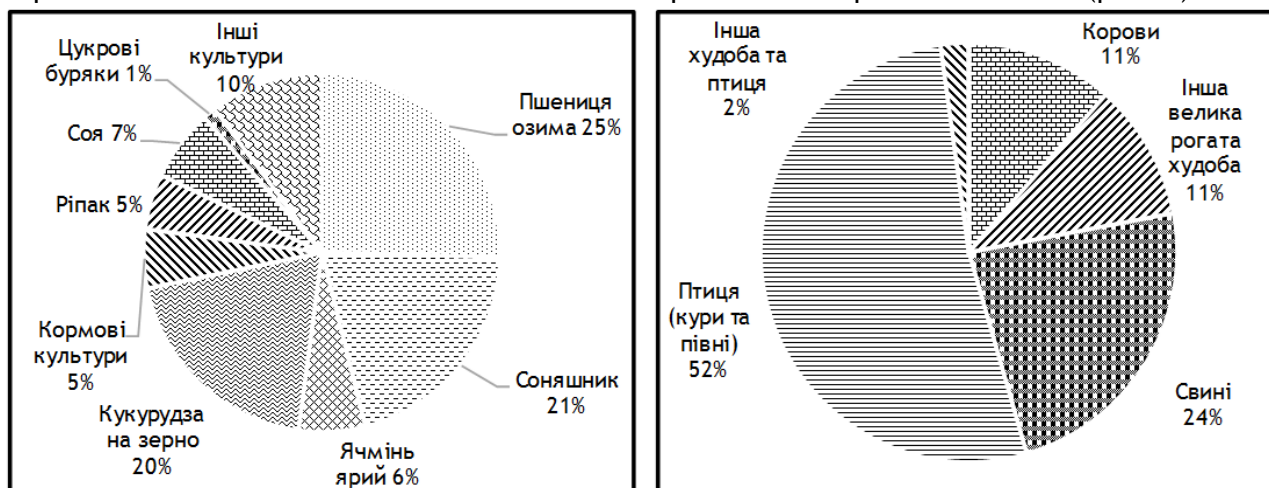

Рис. 1. Структура посівних площ та поголів'я худоби сільськогосподарських підприємств Черкаської області, 2016 р.

Джерело: Розрахунок авторів на основі даних Державної служби статистики України.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області зосереджені на виробництві чотирьох найприбутковіших сільськогосподарських культур: озимої пшениці, кукурудзи, соняшнику та сої. Під зерновими посівами й надалі залишається понад 50 % від загальної площі земельних угідь сільськогосподарських підприємств. Натомість, структура вирощування зернових диференціюється: якщо в 2011 р. на озиму пшеницю припадало 43,9 %, ярий ячмінь - 20,9 %, а на кукурудзу - 12,7 %, то у 2016 році посівні площі під пшеницею становили 25 %, під ячменем - 6, а під кукурудзою - 20 %. Одна із причин - можливість одержання більших прибутків з 1 га на вирощуванні кукурудзи.

Ще однією тенденцією є зменшення посівних площ під кормовими культурами, що пов'язано зі скороченням поголів'я худоби й птиці та обсягу виробництва окремих видів продукції тваринництва. Зміна структури поголів'я худоби пояснюється вищим показ-

ником рентабельності та меншим періодом обороту капіталу при вирощуванні курятини й свинини. Водночас утримання великої рогатої худоби у більшості підприємницьких структур агробізнесу взагалі збиткове. Однак зменшення поголів'я великої рогатої худоби має як негативні соціальні (скорочення робочих місць, зниження доходів), так і негативні екологічні наслідки, зокрема зменшення кількості внесених органічних добрив. Крім того, створення великих комплексів з виробництва свинини і м'яса птиці передбачає істотні ризики у разі поширення епідемії, а також може негативно впливати на навколишнє середовище.

Для оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції використано систему показників, серед яких: собівартість 1 ц, кількість реалізованої продукції, ціна реалізації, прибуток на 1 ц та рівень рентабельності (табл. 1).

1. Основні показники ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2016 р.

Продукція	Собівартість 1 ц, грн	Кількість реалізованої продукції, ц	Ціна реалізації 1 ц, грн	Прибуток, грн/ц	Рівень рентабель- ності, %
Пшениця (озима+яра)	146,2	6998047	187,2	41,0	28,0
Соняшник	281,9	3920759	384,7	102,8	36,5
Кукурудза	140,1	14950106	176,8	36,7	26,2
Соя	346,8	1363196	466,5	119,7	34,5
Ячмінь	144,6	1349163	171,1	26,5	18,3
Ріпак	324,2	1061920	418,8	94,6	29,2
М'ясо птиці	1281,5	3102711	1084,5	-197,0	-15,4
Яйця, 1000 шт.	503,2	644403	799,1	295,9	58,8
Свинина	1747,7	303617	1845,9	98,2	5,6
Яловичина	2128,4	179518	1365,1	-763,3	-35,9
Молоко	328,3	2760868	364,5	36,2	11,0

Джерело: Розрахунок авторів на основі даних Державної служби статистики України.

Проведений аналіз свідчить, що кількість працюючих у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області становить 25 осіб на 1000 га та 34 особи на 1000 умовних голів. Внесення органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур стабілізувалося останніми роками і станом на початок 2016 р. знаходиться на рівні 1,1 т/га.

Враховуючи євроінтеграційну спрямованість України, для дослідження конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств було використано статистичні дані Державної служби статистики Ук-

раїни та Центрального статистичного офісу Польщі. Водночас рівняння виробничої функції сільськогосподарських підприємств зазначених країн отримано для часового періоду 2006-2016 рр. та оцінено методом найменших квадратів у середовищі системи економетричного моделювання Eviews. Побудовані регресійні моделі показують залежність випуску продукції (V) від вартості основних засобів (K) та фонду оплати праці (L).

За розрахунками рівняння виробничої функції на прикладі сільськогосподарських підприємств України було одержано таку модель за формулою (3):

$$\text{LOG}(V)=0,883946409941 \cdot \text{LOG}(K)+0,39057559305 \cdot \text{LOG}(L)-4,11555079483, \quad (3)$$

де коефіцієнт детермінації ($R^2=0,986$).

Останній дає змогу вважати, що зміна обсягу виробництва на 98,6 % зумовлена зміною вартості основних засобів та фонду оплати праці. Коефіцієнти $L=0,88$ та $K=0,39$ у сумі дорівнюють $1,27>1$, що вказує на висо-

кий рівень відтворення, важлива роль у якому належить праці. За розрахунками рівняння виробничої функції на прикладі сільськогосподарських підприємств Республіки Польщі було одержано модель за формулою (4):

$$\text{LOG}(V)=2,41071851164 \cdot \text{LOG}(K)-0,00510739466941 \cdot \text{LOG}(L)-16,9488145948, \quad (4)$$

де коефіцієнт детермінації ($R^2=0,899$).

Коефіцієнти $L=0,01$ та $K=2,41$ у сумі дорівнюють $2,42>1$, що свідчить про розширене відтворення, домінуюча роль у якому належить капіталу. Встановлено, що виробництво сільськогосподарських підприємств України працемістке і йому притаманна набагато менша капіталоємність порівняно з виробництвом сільськогосподарських підпри-

ємств Республіки Польщі, що підтверджує меншу конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

На основі проведеного комплексного аналізу було розв'язано оптимізаційну задачу із цільовою функцією на максимум прибутку, обмеженнями на площу та витрати і з урахуванням чинника ризику, яка розраховується за формулою (5):

$$w = \sum_{i=1}^N c_i x_i \Rightarrow \max; \sum_{i=1}^N b_i x_i \leq B; \sum_{i=1}^N x_i \leq S; \sum_{i=1}^N \sigma_i^2 x_i^2 \leq \sigma^2(V). \quad (5)$$

На заключному етапі побудови моделі з метою зменшення варіативності показників внаслідок інфляційних процесів, дані тестових підприємств А і Б було приведено до цін 2015 року. Основними видами виробництва продукції рослинництва на підприємствах є: пшениця (1), кукурудза (2), соняшник (3), ячмінь (не розглядається через низький рівень рентабельності), соя (4). У результаті розрахунків одержано близькі значення до-

$$\bar{c} (3,6; 4,9; 8,0; 4,1); \bar{b} (7,9; 9,4; 8,9; 6,4); \sigma^2 (5,0; 10; 440; 70); S_1 \leq 3000 \text{ га}; S_2 \leq 1400 \text{ га}; \\ B_1 \leq 25 \text{ млн грн}; B_2 \leq 10 \text{ млн грн}. \quad (6)$$

Одним із варіантів розв'язання оптимізаційної задачі на максимізацію прибутку через пошук оптимального співвідношення посівних площ сільськогосподарських культур є обмеження дисперсії прибутку аграрного підприємства. Для того щоб не застосовувати обмеження на дисперсію та штучні обмеження на площі окремих сільськогосподарських культур, з'ясовано, що максимізує прибуток монокультура з максимальним показником рентабельності.

При вирішенні оптимізаційної задачі було використано замість величини очікуваного прибутку показник прибутку на зазначеному рівні значимості. Це дає можливість враховувати як показники прибутковості, так і показники ризику виробничої діяльності. Для

ходів та витрат для обох господарств. Тому в цільовій функції та в лівих частинах обмежень задаються однакові коефіцієнти. Встановлено, що підприємства відрізняються масштабами виробництва, тому права частина обмежень (бюджетне, площа, дисперсія) зазначається окремо. Нижче наведемо коефіцієнти для цільової функції та обмежень у векторній формі за формулою (6):

аграрного виробництва виконується загальне економічне співвідношення відносно існування прямої залежності між прибутковістю та ступенем ризику. Однак, якщо застосовувати показник ризику виробничої діяльності, залежність стає нелінійною та існує певний рівень ризику, що забезпечує максимальну прибутковість на заданому рівні значимості. Точність проведених розрахунків залежить від наявності необхідних даних за тривалий проміжок часу. У дослідженні використано дані за період 2008-2016 рр. Здійснено аналіз запропонованих оптимізаційних рішень щодо структури посівних площ у тестових підприємствах А і Б (табл. 2).

2. Оптимізація структури посівних площ тестових підприємств А і Б та ефективність виробництва на перспективу

Показник	Базовий рік (2016 р.)		Проект (2025 р.)		Зміна показника
	га	%	га	%	
Тестове підприємство А					
Пшениця (озима+яра)	460	15,8	1167	37,3	+153,6 %
Кукурудза	1850	63,4	1334	42,6	-27,9 %
Ячмінь	135	4,6	0	0,0	-100,0 %
Соняшник	300	10,3	74	2,4	-75,3 %
Соя	171	5,9	199	6,4	+16,4 %
Кормові культури	0	0,0	355	11,3	+355 га
Загальна площа	2916	100	3129	100	+7,3 %
Витрати, грн/га	8826,1		7989,8		-9,5 %
Прибуток, грн/га	4068,2		4314,5		+6,0 %
Тестове підприємство Б					
Пшениця	134	9,6	443	31,5	+230,6 %
Кукурудза	800	57,3	551	39,3	-31,0 %
Ячмінь	130	9,3	0	0,0	-100,0 %
Соняшник	154	11,0	33	2,4	-78,5 %
Соя	179	12,8	84	6,0	-53,0 %
Кормові культури	0	0,0	292	20,8	+292 га
Загальна площа	1397	100	1403	100	+0,4 %
Витрати, грн/га	8640,2		7484,0		-13,4 %
Прибуток, грн/га	3970,6		4205,3		+5,9 %

Джерело: Розрахунок авторів на основі даних Державної служби статистики України.

Запропоновані оптимізаційні рішення є економічно ефективними для досліджуваних підприємств. Так, у підприємства А зростання середнього прибутку на 1 га становить 6 %, а у підприємства Б - 5,9 %. Наведені розрахунки пояснюють, чому основна товарна позиція для визначення продовольчої безпеки (пшениця) в ринкових умовах

залишається у структурі посівів значної частки аграрних підприємств. Це пов'язано із співвідношенням прибутковості та ризику, що гарантує підприємству стабільні прибутки. Представлено оптимізаційні рішення щодо структури поголів'я худоби в тестових підприємствах А і Б (табл. 3).

3. Оптимізація структури поголів'я худоби у тестових підприємствах А і Б та ефективність виробництва на перспективу

Показник	Базовий рік (2016 р.)		Проект (2025 р.)		Зміна показника
	гол.	%	гол.	%	
Тестове підприємство А					
Велика рогата худоба	194	24,3	173	12,3	−10,8 %
у т. ч. корови	134	69,1	143	83,1	+138,3 %
Свині	1456	75,7	3838	87,7	+163,6 %
у тому числі свиноматки	91	6,3	213	5,5	+134,1 %
Поголів'я, ум. гол.	577	100	1312	100	+127,4 %
Витрати, грн/ум. гол.	11112,7		9017,5		−18,9 %
Прибуток, грн/ум. гол.	−1639,5		990,9		+2630,4 грн
Тестове підприємство Б					
Велика рогата худоба	565	63,8	190	19,1	−66,4 %
у тому числі корови	250	44,3	160	84,2	−36,0 %
Свині	831	36,2	2521	80,9	+203,4 %
у т. ч. свиноматки	49	5,9	171	6,8	+249,0 %
Поголів'я, ум. гол.	688	100	934	100	+35,8 %
Витрати, грн/ ум. гол.	15374,5		11242,0		−26,9 %
Прибуток, грн/ум. гол.	−5215,1		826,2		+6041,3 грн

Джерело: Розрахунок авторів на основі даних Державної служби статистики України.

Розроблені оптимізаційні моделі дають можливість ухвалити управлінські рішення подальшої диверсифікації виробництва через розширення виробничої діяльності галузі тваринництва та загальної кількості виробленої продукції рослинництва способом оптимізації сівозмін. Впровадження запропонованої оптимізаційної структури у виробничу діяльність спонукає до розширення інвестиційної діяльності підприємницьких структур агробізнесу, включаючи застосування інноваційних розробок.

Висновки. Для прийняття оптимізаційних рішень організації виробництва агробізнесу на перспективу необхідно розробити оптимізаційні задачі з використанням економіко-математичних моделей, зокрема з оптимізації виробництва. Економічна оцінка виробничої діяльності підприємницьких структур агробізнесу із застосуванням рівняння виробничої функції показала, що зміна обсягу виробництва на 98,6 % зумовлена зміною вартості основних засобів (К) та фонду оплати праці (L). Коефіцієнти $L=0,88$ та $K=0,39$ у сумі дорівнюють $1,27 > 1$, що свідчить про високий рівень відтворення, домінуюча

роль у якому належить праці. Крім того, встановлено, що в сільськогосподарських підприємствах Республіки Польщі обсяг виробництва на 89,9 % зумовлений чинниками (К) та (L), коефіцієнти яких у сумі дають $2,42 > 1$, що свідчить про високий рівень відтворення, провідна роль у якому належить капіталу. Розрахунки доводять, що виробництво сільськогосподарських підприємств України працемістке і йому притаманна набагато менша капіталоємність порівняно з виробництвом сільськогосподарських підприємств Республіки Польщі, що вказує на меншу конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

Авторський методичний підхід до розроблення оптимізаційної моделі забезпечує ухвалення рішень з підвищення показника середнього прибутку на 1 га в тестових підприємствах А на 6 % і Б на 5,9 %, а також зменшення витрат від 8826,1 до 7989,8 грн/га у тестовому підприємстві А та від 8826,1 до 7989,8 грн/га у тестовому підприємстві Б. Крім того, скорочено витрати виробництва продукції тваринництва на 18,9 та 26,9 % в обох підприємствах відповідно і

досягнуто беззбитковості цієї галузі. Зробивши припущення про впровадження у виробництво запропонованої оптимізованої моделі на рівні Чорнобаївського району можна одержати зростання прибутку на 23,7 млн грн, або на 100,9 %, а на рівні Черкаської області на 314,1 млн грн, або на 41,3 %. Це сприятиме розвитку місцевого самоврядування через збільшення надходжень до місцевих бюджетів до 2025 року.

Поряд із незначним підвищенням економічної ефективності, розроблені оптиміза-

ційні рішення забезпечать зростання соціальної та екологічної ефективності. Запропонована виробнича структура дасть змогу створити робочі місця на рівні району для 1681 особи, області - для 22246 осіб, а також збільшити внесення органічних добрив до 3,1 т/га, або на 181,8 %. Це підвищить рівень виробництва якісних продуктів харчування населення відповідно до європейських стандартів, створить умови для сталого розвитку сільських територій і зменшення безробіття на селі.

Список бібліографічних посилань

1. Ільчук М. М., Коновал І. А., Ус С. І. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 51-58.
2. Прогнозування виробництва продукції рослинництва та його ресурсне забезпечення в Україні / Кваша С. М., Ільчук М. М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 244 с.
3. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О. та ін. ; за ред. М. Й. Малика. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 429 с.
4. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента: Как анализировать, сравнивать и контролировать данные, определяющие стоимость компании / К. Уолш ; пер. с англ. В. Н. Егорова. 2-е изд. Москва : Дело, 2001. 360 с.
5. Управление эффективностью бизнеса. Концепция Business Performance Management / Е. Ю. Духонин и др. ; под ред. Г. В. Генса. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 269 с.
6. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 85-95.
7. Шумська С. С. Особливості побудови та використання інтегральних показників у міжнародній та українській практиці. *Економіст*. 2006. № 11. С. 74 - 77.
8. Ilchuk M. M., Us S. I. Production optimization of agricultural enterprises' structures in Ukraine. *Innovations in the development of socio-economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels* : collective monograph / ed. by J. Žukovskis, K. Shaposhnikov. Kaunas : Baltija Publishing, 2016. Vol. 3. P. 308-326.

References

1. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., & Us, S.I. (2017). Metodichni pidkhody do otsinky efektyvnosti pidpriyemnytskoi diialnosti ahrarnoi sfery [Methodical approaches to the evaluation of effectiveness of entrepreneurial activities in the agrarian sector]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].
2. Kvascha, S.M., Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., Fedushko, M.M., et al. (2013). *Prohnozuvannya vyrobnytstva produktsii roslinnytstva ta yoho resursne zabezpechennia v Ukraini* [Forecasting of crop production and its resource support in Ukraine]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., Vitvitskyi, V.V., Shpykuliak, O.H., et al. (2016). *Rozvytok pidpriyemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyj aspekt : monohrafiia* [Development of the entrepreneurship: institutional aspect: monograph]. M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Walsh, K. (2001). *Klyuchevyye pokazateli menedzhmenta: Kak analizirovat, sravnivat i kontrolirovat dannyye, opredelyayushchiye stoimost kompanii* [Key management ratios: How to analyze, compare and control the data to determine company's value]. (V. N. Yegorova, Trans.). 2nd ed. Moscow: Delo [In Russian].
5. Dukhonyn, E.Yu., Isayev, D.V., Mostovoy, Ye.L., Boyko, A.G., Goryanskiy, P.S., Dukhonina, O.V., et al. (2005). *Upravlenie effektivnostyu biznesa. Kontseptsiya Business Performance Management* [Business performance management. Conception of Business Performance Management]. Moscow: Alpyna Byznes Buks [In Russian].
6. Shpychak, O.M. (2015). *Ekonomico-orhanizatsiini neuzghodzhennosti vzaïmovidnosyn u produktovykh lantsiuhakh v umovakh inflatsiino-devalvatsiinykh protsesiv: napriamy vrehuliuvannia* [Economic-organizational relationships inconsistencies in the food chain in terms of inflation-devaluation processes: directions settlement]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 85-95 [In Ukrainian].
7. Shumska, S.S. (2006). *Osoblyvosti pobudovy ta vykorystannia intehralnykh pokaznykiv u mizhnarodnii ta ukrain-skii praktysi* [Features of construction and use of integral indicators in international and Ukrainian practice]. *Ekonomist*, 11, pp. 74-77 [In Ukrainian].
8. Ilchuk, M.M., & Us, S.I. (2016). Production optimization of agricultural enterprises' structures in Ukraine. *Innovations in the development of socio-economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels: Collective monograph*. J. Zukovskis, K. Shaposhnikov (Eds.). (Vol. 3). (pp. 308-326). Kaunas: Baltija Publishing [In English].

Ilchuk N.M., Us S.I., Androsovich I.I. Optimization decisions of the organization of agribusiness production

The purpose of the article is to deepen theoretical and methodological principles and develop practical recommendations for making optimization decisions of the organization of production of agribusiness in Ukraine.

Research methodology. The research has been carried out with the use of economical and mathematical modeling of production optimization on the basis of an adoption of optimization solutions for its development in the future.

Research results. The main results of the research are the proved level of influence of the main factors of production on its effectiveness and developed optimization model of the industrial structure of enterprises for the future. It's made possible to make managerial decisions about further production diversification through production activity expansion in animal production as well as crop production amount through using crop rotation optimization. In particular, labor factor level has big influence on output level which makes Ukrainian enterprises less competitive than Polish ones.

Elements of scientific novelty. The scientific novelty of the research lies in proposed optimization decisions of the organization of production, which ensure the sustainable development of the agricultural sector of economy. Risk factor in animal and crop production must be calculated and used to propose optimization structure with highest guaranteed profitability level. These solutions can be useful for Ukrainian agricultural enterprises, which could ensure their effective development.

Practical significance. Ensuring sustainable development of entrepreneurial structures of agribusiness in Ukraine requires an adoption of optimization decisions on combining the considered types of production efficiency. This can be achieved through the development of an optimization model with indication of quantitative and qualitative restrictions on the interests of business, society and environment. Optimization structure implementation in production activity leads to an adoption of management decisions that will ensure investment activity expansion of agribusiness structures including innovation application and investment support. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 8.

Keywords: agricultural enterprise, agribusiness, market conditions, production function, production efficiency, optimization model.

Ilchuk Nikolay Maksymovych - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, head of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Us Sergei Ivanovich - candidate of economic sciences (Kyiv)

E-mail: sergey.us.ua@gmail.com

Androsovich Ivan Ivanovich - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: androsovich_ivan@ukr.net

Ильчук Н.М., Ус С.И., Андросович И.И. Оптимизационные решения организации производства в агробизнесе

Цель статьи - углубление теоретико-методических основ и разработка практических рекомендаций по принятию оптимизационных решений организации агробизнеса Украины.

Методика исследования. Исследования проводились с использованием экономико-математического моделирования оптимизации производства.

Результаты исследования. Доказано влияние основных факторов производства на его результативность и разработана оптимизационная модель производственной структуры предприятий на перспективу, которые дают возможность принять управленческие решения о дальнейшей диверсификации производства из-за расширения производственной деятельности в отрасли животноводства и общего количества продукции растениеводства путем оптимизации севооборотов.

Элементы научной новизны. Предложены оптимизационные решения организации производства, которые способствуют устойчивому развитию аграрного сектора экономики. Данные решения будут полезными для сельскохозяйственных предприятий Украины, которые обеспечат их эффективное развитие.

Практическая значимость. Обеспечение устойчивого развития предпринимательских структур агробизнеса Украины требует принятия оптимизационных решений сочетания рассмотренных видов эффективности производства, что может быть достигнуто за счет разработки оптимизационной модели с указанием количественных и качественных ограничений интересов бизнеса, общества и окружающей среды.

Внедрение оптимизационной структуры в производственную деятельность побуждает к расширению инвестиционной деятельности предпринимательских структур агробизнеса, включая использование инновационных разработок. Tabl.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 8.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, агробизнес, конъюнктура рынка, производственная функция, эффективность производства, оптимизационная модель.

Ильчук Николай Максимович - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заведующий кафедрой предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: organizing_chair@nubip.edu.ua

Ус Сергей Иванович - кандидат экономических наук (г. Киев)

E-mail: sergey.us.ua@gmail.com

Андросович Иван Иванович - кандидат экономических наук, доцент кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: androsovich_ivan@ukr.net

Стаття найшла до редакції 12.04.2018 р.

Фахове рецензування: 19.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук М. М., Ус С. И., Андросович И. И. Оптимізація рішення організації виробництва в агробізнесі. Економіка АПК. № 5. 2018. С. 77-84.

* * *

УДК 331.56(477)

С.Т. СЛЮСАР, кандидат економічних наук

Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання

Мета статті - виявити можливості підвищення рівня зайнятості на ринку праці України за результатами вивчення та аналізу проблем безробіття.

Методика дослідження. Методи: статистико-економічний, порівняльного аналізу, розрахунковий.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан ринку праці та рівень безробіття в Україні, визначено причини зростання рівня безробіття, сформульовано пропозиції щодо підвищення рівня зайнятості серед населення.

Елементи наукової новизни. Проаналізовано сутність феномену «безробіття». Проведено аналіз рівня безробіття в Україні за 2011-2017 рр., де розглянуто динаміку кількості безробітних та їх рівень. Наведено структуру безробітного населення України у 2017 р., внесено пропозиції щодо основних шляхів подолання проблем безробіття та підвищення рівня зайнятості населення в Україні.

Практична значущість. Викладено сутність поняття «безробіття». Розглянуто основні проблеми безробіття населення України. Здійснено аналіз динаміки рівня безробіття та визначено причини і фактори, які формують рівень безробіття в Україні в останні роки. Запропоновано основні напрями його подолання та вдосконалення регулювання безробіття в Україні: створення (з боку держави) необхідних умов для залучення працівників на роботу в сфері національного господарства, забезпечення робочих місць у проблемних регіонах країни, а також з боку підприємців щодо створення робочих місць, надання державою робочих місць шляхом залучення безробітних до виконання громадських робіт, відображення реальної, достовірної інформації про рівень безробіття. Табл.: 1. Рис.: 3. Бібліогр.: 13.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, робоча сила, ринок праці, соціальний захист, міграційні процеси, трудова міграція, рівень безробіття.

Слюсар Світлана Тимофіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30)
E-mail: devko89@ukr.net

Постановка проблеми. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку України є безробіття. Це складне макроекономічне явище економічного життя. Економічна криза в Україні згубно позначається на зайнятості в країні. Нині безробіття стає неодмінним елементом життя України, що впливає не тільки на соціально-економічну, а й політичну ситуацію в державі. Воно залишається в центрі уваги і населення, і наукової громадськості, а також є однією з актуальних проблем у країні.

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як структурні зміни в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, співвідношення цін на фактори виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький

рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси.

З огляду на нинішню ситуацію, в якій знаходиться країна, безробіття - це найбільш гостра проблема, з якою стикається населення України в умовах сьогодення. Причиною цього є неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за гідну плату, війна на сході країни. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і несе реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам безробіття в Україні присвячено чимало праць науковців. Дана проблематика знайшла відображення у дослідженнях вітчизняних учених. А.О. Борищук та К.Д. Семенова проаналізували рівень

безробіття в Україні [1]. І.С. Зайцева дослідила проблеми зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу [3]. Л.О. Шаульська та Н.А. Якімова у своїй науковій праці дослідили проблеми тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці [12] й багато інших.

Проте варто зазначити, що незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання аналізу причин, рівня безробіття та шляхів подолання безробіття як одне з глобальних проблем світу на сучасному етапі реформування економіки України є актуальним, потребує подальшого вивчення й додаткових наукових і практичних розробок. Таким чином, ряд питань, пов'язаних з особливостями виявів безробіття в Україні наразі необхідно вивчати та аналізувати.

Мета статті - виявити можливості підвищення рівня зайнятості на ринку праці України за результатами вивчення та аналізу проблем безробіття.

Виклад основних результатів досліджень. Безробіття є невід'ємною складовою ринкової економіки, одним з негативних наслідків самої природи ринку, результатом дії його головного закону - попиту і пропозиції. Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі фактори, як зміни в економіці, сповільнення темпів економічного розвитку, співвідношення цін на фактори виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, що сприяє скороченню капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення, що викликає збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу, співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працездатних технологій, сезонні коливання виробництва, що здійснюють коливання у попиті на робочу силу, науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси, які відбуваються в країні.

Безробіття - соціально-економічне явище, за якого працездатне населення не може знайти роботу, стан зайнятості частини економічно активного населення [6].

Провівши аналіз наукової літератури, а також розглянувши різні визначення поняття «безробіття», ми дійшли висновку, що не

існує єдиного погляду щодо цього соціально-економічного явища. Узагальнивши всі зазначені твердження пропонуємо таке розуміння поняття «безробіття».

Безробіття - це суспільна ситуація в країні, спричинена економічними, політичними або соціальними чинниками, за яких значна частина працездатного населення не може реалізувати свій трудовий і творчий потенціал через обмежену кількість вакантних робочих місць або через свою неконкурентоспроможність на ринку праці.

Безробіття в економічному житті - це перевищення пропозиції робочої сили над попитом на працю. Його не можливо скасувати, бо в кращому випадку воно може бути зведене до «природного» рівня безробіття. Незважаючи на значне зменшення кількості безробітних, його рівень, як і раніше, досить високий.

Таким чином, безробіття зумовлено процесом соціально-економічного розвитку держави і суспільства. Воно є невід'ємним елементом розвитку виробництва. В певному сенсі можна сказати, що безробіття - це макроекономічне явище, що визначає темпи і рівень економічного розвитку країни.

У Законі України «Про зайнятість населення» безробіття трактується як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [4].

Отже, серед учених немає єдиної думки щодо визначення поняття «безробіття» як складного і багатогранного явища. Безробітні поряд із зайнятими формують робочу силу країни. У реальному економічному житті безробіття виступає як перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї [1].

Виникнення безробіття призводить до таких наслідків: збільшення соціального напруження; збільшення осіб з психічними захворюваннями; посилення соціальної диференціації; виникнення випадків кримінального характеру; зниження трудової активності, а також рівня життя населення; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; зростання витрат на допомогу безробітним [5].

Попри всі негативні наслідки, безробіття має й позитивні сторони:

- підвищення соціальної цінності робочого місця;

- збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи;
- зростання соціальної значимості й цінності праці;
- створення конкуренції між працівниками;
- стимулювання підвищення інтенсивності і продуктивності праці [5].

За ринкових умов безробіття є не тільки економічною, але й серйозною соціальною проблемою. Причому соціальні аспекти даної проблеми є більш відчутними для суспільства і дуже актуальні наразі.

Проаналізуємо рівень безробіття в Україні за останні роки. Значної шкоди Україні завдала світова фінансова криза, окупація Криму та ситуація на сході країни. Саме тому найбільшого скорочення зайнятості на початку кризи зазнали такі сектори, як промисловість та будівництво. За останні чотири роки рівень безробіття в Україні знизився на 0,3 %. Такі дані в жовтні 2017 р. оприлюднила Державна служба статистики України [2].

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як струк-

турні зміни (міжгалузеві, внутрішньогалузеві, регіональні) в економіці (наприклад, упровадження нових технологій, згорання виробництва в традиційних галузях, закриття технічно відсталих підприємств), зниження темпів економічного розвитку, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси [5].

Розглянемо динаміку кількості безробітних та рівень безробіття в Україні за 2011-2017 рр. (табл.).

За даними табл. 1 можемо спостерігати стійку неоднозначну тенденцію: після 2011 р. рівень безробіття знижувався до 2013 р., а упродовж 2014-2016 рр. повільно, але зростав. Цікавий такий факт: за даними Державної служби статистики України, щороку із січня до вересня кількість безробітних стабільно зменшується.

Динаміка кількості безробітних та рівня безробіття в Україні

Роки	Безробітне населення			
	У віці 15-70 років		Працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	% до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	% до працездатного населення відповідної вікової групи
2011	1732,7	7,9	1731,7	8,6
2012	1657,2	7,5	1656,6	8,1
2013	1576,5	7,2	1576,4	7,7
2014	1848,3	9,0	1847,6	9,4
2015	1654,7	9,1	1653,9	9,5
2016	1691,5	9,4	1691,1	9,7
2017	1786,9	7,5	1766,8	7,6

Джерело: [1, с. 32].

У 2013 р. за 9 міс. роботу знайшли 422,1 тис. осіб, які на початку року були безробітними, у 2014 р. - 418,1, у 2015 р. - 407,4, у 2016 р. - 341,5 тис. осіб. У 2017 р. така тенденція збереглася: у вересні безробітних було на 303 тис. менше, ніж у січні [8].

Зниження рівня безробіття сприятиме економічному розвитку України. Але подолання цієї проблеми потребує реалізації комплексу рішень, починаючи від адекватного розподілу державного замовлення при підготовці спеціалістів у навчальних закладах і завершуючи проведенням економічних реформ та залученням інвестицій.

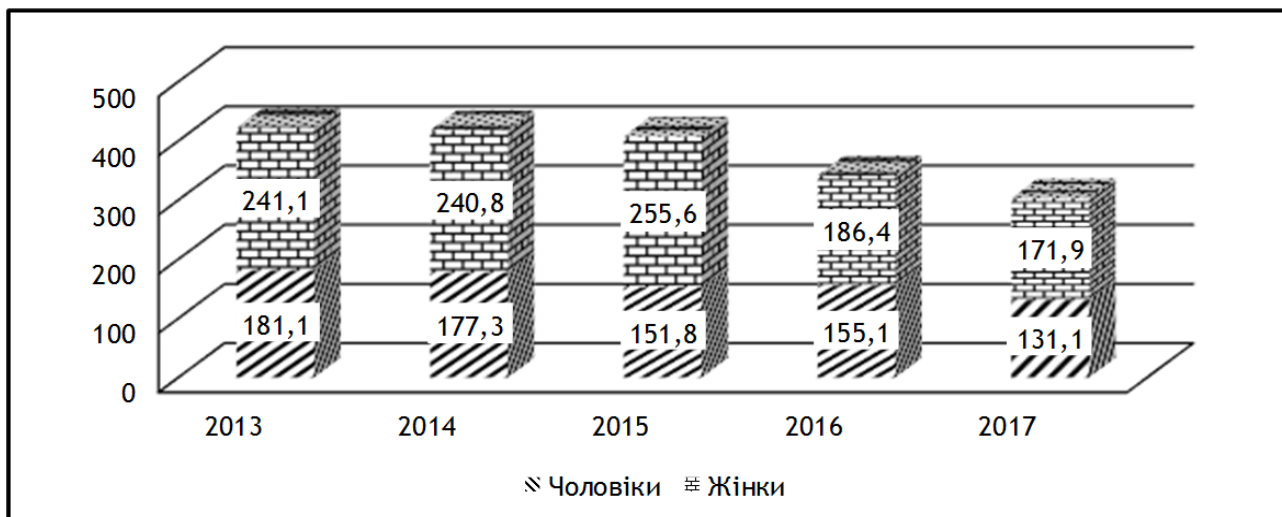

Рис. 1. Аналіз рівня безробіття в Україні за статтю, 2013-2017 рр. (вересень), осіб

Джерело: [8].

Порівнюємо дані (рис. 1) та розглянемо також графічно кількість безробітних за місцем проживання (рис. 2).

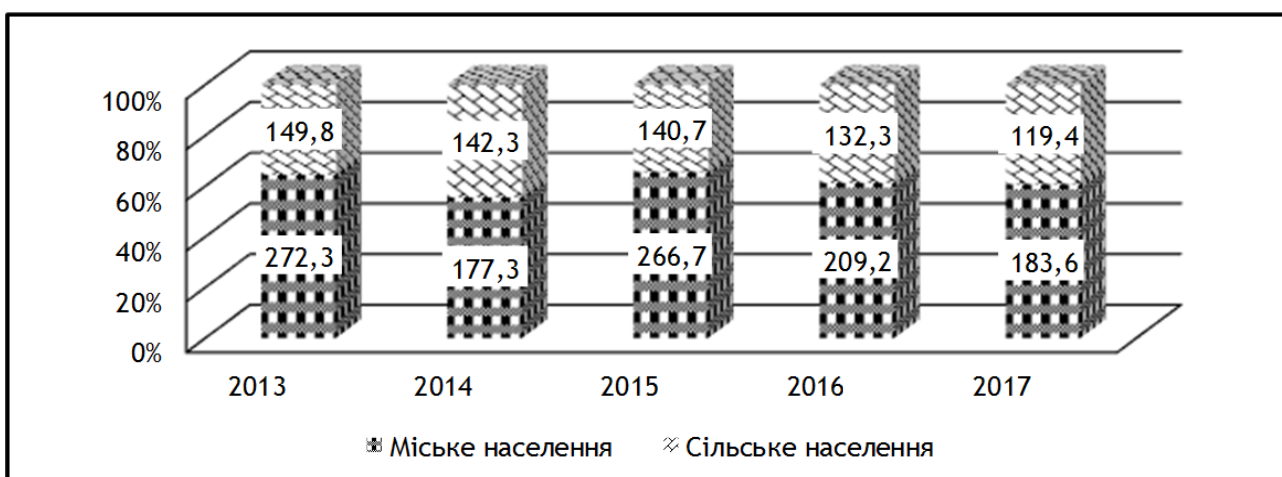

Рис. 2. Аналіз рівня безробіття в Україні за місцем проживання, тис. осіб

Джерело: [8].

Також варто зазначити, що у вересні 2017 р. за показником наповненості ринку праці вакансіями країна наблизилася до рівня 2014 р. Чотири роки тому на одне робоче місце на ринку претендували у середньому 5 осіб, нині - 4. Як і у випадку з відсотком безробітних, на початку року кількість людей, що не мають роботи, традиційно більша, ніж наприкінці року. Найгіршою була ситуація в 2015-2016 рр.: у січні 2015 р. на одну незакриту вакансію претендували 13, у вересні того самого року - 10, у січні 2016 р. - 16 осіб.

Україна у 2014-2015 рр. втратила 3 млн робочих місць внаслідок окупації Донбасу і Криму. Однак вважаємо, що така позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності [1].

При аналізі безробіття населення важливо відзначити причини безробіття. Наведемо структуру безробітного населення України у 2017 р. (рис. 3).

Проаналізувавши структуру безробітних за даними рис. 3, можна стверджувати, що у 2017 р. в Україні найчастіше населення ставало безробітним через звільнення за власним бажанням (30 % від загальної кількості безробітних), наступними причинами безробіття є звільнення з економічних передумов і неможливість працевлаштування після закінчення навчальних закладів загальної середньої освіти та вищих (20 та 18 % безробітних відповідно). Безробітними ставали через демобілізацію з військової строкової служби (2 % безробітних) [1].

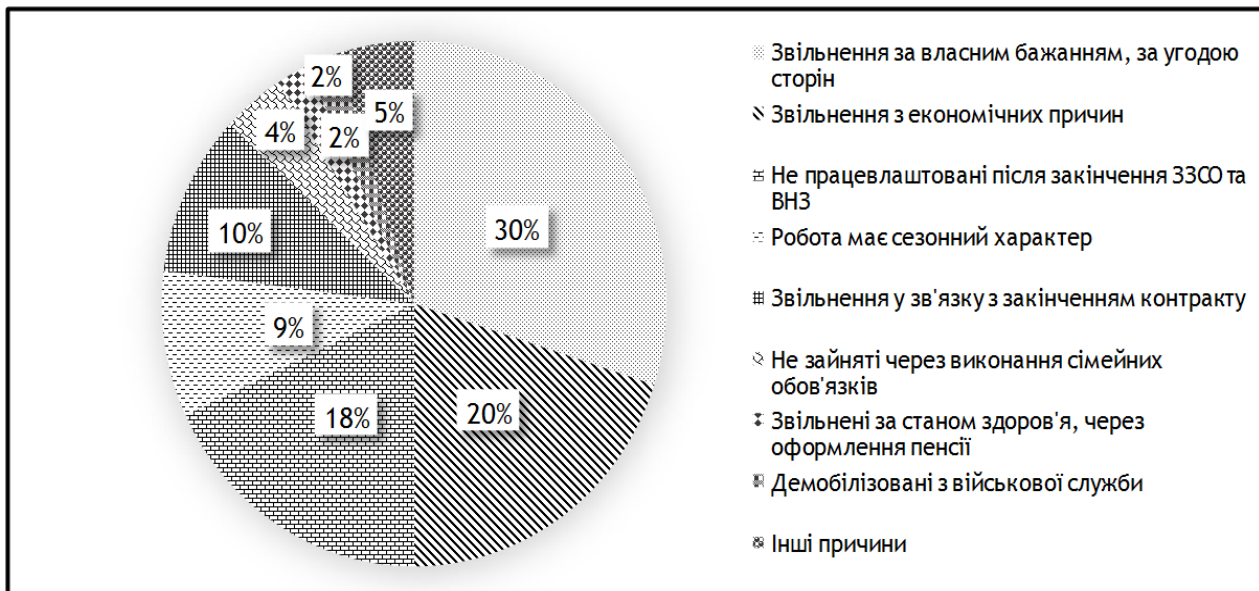

Рис. 3. Структура безробітного населення України за причинами незайнятості, 2017 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Також вважаємо, що існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дають змогу об'єктивно оцінювати реалії безробіття в Україні, до них належить:

відсутність статистики про осіб, які втратили надію на отримання роботи в Україні, які не стоять на обліку в службі зайнятості;

статистика не враховує часткову зайнятість;

неправдива інформація з боку безробітних. Велика кількість робітників працюють без офіційного працевлаштування, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю й задіяний у тіньовій економіці. Натомість статистика не бере до уваги, що саме через відсутність роботи 7,5 млн наших співвітчизників виїхали за кордон на заробітки.

Реальну ситуацію, яка сталася наразі в Україні, можемо бачити і без статистики. Враховуючи демографічну ситуацію, яка панує в різних регіонах України, можна передбачити, що при нинішньому рівні створення нових робочих місць і природному прирості населення рівень безробіття в регіонах у майбутньому набуде ще більшої гостроти.

Сьогодні економічна криза впливає найбільше на сфери фінансових послуг, нерухомість, будівельну галузь, металургію, торгівлю, хімічну та добувну промисловість, однак перелік цей може бути набагато більшим. Також актуальною на ринку праці України є проблема мобільності робочої сили. Трансформаційні економічні перетво-

рення в Україні створили можливості для появи нових умов та видів мобільності робочої сили.

Основні шляхи вирішення проблем безробіття мають включати цілу низку заходів, зокрема:

- запровадити механізми захисту внутрішнього ринку праці країни;

- реалізувати Державні та регіональні програми зайнятості населення;

- знизити податки для підприємств за умови збереження робочих місць;

- застосувати економічні стимули фінансово-кредитного механізму для створення інвестиційного клімату та ефективного ринкового середовища;

- варто розвивати розгалужену систему державної служби зайнятості професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів;

- необхідно сприяти підвищенню конкурентоспроможності робочої сили за рахунок поліпшення рівня освіти по професіях, необхідних на ринку праці;

- слід здійснювати кооперацію, спеціалізацію та інтенсифікацію виробництва на інноваційній основі з урахуванням зональної спеціалізації способом відновлення;

- гарантувати виплату заробітної плати, яка повинна бути не нижче законодавчо встановленого мінімального рівня заробітної плати (з 1 січня 2018 р. 3723 грн), недопускати затримання з її виплати, через що організувати постійний всебічний контроль з боку державних органів;

- сформувати легалізацію тіньової зайнятості [1].

Наразі в Україні спостерігається тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, кількості найнятих робітників, які скористалися послугами служби зайнятості. Гострою на сьогодні є проблема високої частки безробітних з вищою освітою в Україні.

Останнім часом також постійно загострюється ситуація із зайнятістю молоді в Україні. Частка молоді у загальній кількості безробітних досягла 30%.

На нашу думку, держава повинна проводити певні заходи для зниження рівня безробіття, а саме:

- вдосконалення нормативно-правової бази до міжнародних норм і стандартів;

- створення нових робочих місць у сфері малого та середнього бізнесу, так як він сприяє відродженню традиційних ремесел, народних промислів, кустарництва, розвитку туризму в Україні;

- розвиток сільського господарства через вдосконалення системи збуту продукції;

- розвивати «надомний» бізнес, бо це значно покращить рівень зайнятості населення в Україні;

- створення «сімейних ферм» у сільській місцевості;

- перепідготовка безробітних, залучення їх до суспільних робіт.

Першочерговим завданням для зниження рівня безробіття в державі має стати реалізація виваженої економічної політики, зорієнтованої на зменшення рівня бідності та безробіття, підвищення частки оплати праці в структурі реальних доходів населення, забезпечення стабільного розвитку національної економіки.

Сукупність цих заходів дасть можливість проаналізувати виконання регіональних програм, робити міжрегіональні порівняння, розрахувати витрати Фонду зайнятості на конкретні напрями державної політики зайнятості. Водночас державним органам влади необхідно якомога швидше створити відповідну правову базу з метою захисту прав наших громадян - заробітчан за кордоном.

Запорукою вирішення проблеми безробіття в Україні є розробка і реалізація широкого комплексу відповідних заходів, насамперед, у соціально-трудовій сфері. Варто звернути увагу на оновлення та підвищення технічного рівня робочих місць, зокрема, для

того, щоб кожне з них забезпечувало зайнятому прожитковий мінімум і подальше збільшення заробітної плати (з урахуванням інфляції). Це дозволить привести заробітну плату у відповідність з продуктивністю праці, скасувати фіктивні робочі місця, зменшити приховане безробіття [6].

Запровадження запропонованих вище шляхів подолання безробіття значно покращить ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме поліпшенню як економічного, так і соціального рівня розвитку українського суспільства.

Висновки. Проблема безробіття є ключовим питанням сьогодення, насамперед у ринковій економіці країни. І якщо її не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати.

Для зниження безробіття в Україні потрібно проводити певні заходи: підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; здійснення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; організація спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників; розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес; посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури.

Отже, запровадження таких заходів дасть змогу покращити ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме поліпшенню як економічного, так і соціального рівня розвитку суспільства в державі у цілому. Для вирішення проблем безробіття в Україні треба докорінно змінювати політику зайнятості. Не можна сьогодні пасивно стримувати безробіття. Тільки цілеспрямоване активне підвищення рівня зайнятості населення на діючих і на новостворених високоефективних робочих місцях допоможе вивести економіку з безвихідного становища, дати простір розвитку ринкових і соціальних перспектив.

Список бібліографічних посилань

1. Борищук А. О., Семенова К. Д. Аналіз рівня безробіття в Україні. *Статистика - інструмент соціально-економічних досліджень* : зб. наук. студ. пр. Вип. 3. Ч. 1. Одеса. 2017. С. 29-34.
2. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Зайцева І. С. Проблеми зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу. *Управління розвитком*. 25.03.2016. № 11. С. 125-130.
4. Закон України «Про зайнятість населення» від 01.01.2018 р., підстава 2148-19. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
5. Кочума І. Ю. Стан зайнятості та безробіття в Україні на сучасному етапі. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 119-126.
6. Лисюк О. С. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України. *Зб. наук. праць ВНАУ*. 2012. № 4(70). С. 48-53.
7. Пазюк О., Пономарьова О. Проблеми безробіття в Україні. *Україна : аспекти праці*. 2004. № 2. С. 3-10.
8. Полуяктова О. В. Проблеми безробіття в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 31-35.
9. Статистичні дані Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
10. Транченко Л. В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства. *Економіка та держава*. 2014. № 4. С. 12-13.
11. Чурилова О. А. Безробіття в Україні: причини, наслідки. *Зб. наук. стат. у 2 т. Континент*. 2010. № 12. С. 182-184.
12. Шаульська Л. О., Якимова Н. А. Проблеми тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці : економічні науки. 01.04.2017. № 2. С. 28-35.
13. Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 752-755.

References

1. Boryshchuk, A.O., & Semenova, K.D. (2017). Analiz rivnia bezrobittia v Ukraini [Analysis of the unemployment rate in Ukraine]. *Statystyka - instrument sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zb. nauk. stud. pr.*, 3 (1). (pp. 29-34). Odesa [In Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Zaitseva, I.S. (2016). Problemy zainiatosti ta bezrobittia v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Problems of employment and unemployment in Ukraine and countries of the European Union]. *Upravlinnia rozvytkom*, 11, pp. 125-130 [In Ukrainian].
4. Pro zainiatist naselennia : Zakon Ukrainy vid 01.01.2018 # 2148-19 [On employment of the population: Law of Ukraine from 01.01.2018 No. 2148-19]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> [In Ukrainian].
5. Kochuma, I.Yu. (2013). Stan zainiatosti ta bezrobittia v Ukraini na suchasnomu etapi [State of employment and unemployment in Ukraine at the present stage]. *Finansovy pristir*, 3, pp. 119-126 [In Ukrainian].
6. Lysiuk, O.S. (2012). Bezrobittia yak sotsialno-ekonomichna problema naselennia Ukrainy [Unemployment as a socio-economic problem of the population of Ukraine]. *Zb. nauk. prats VNAU*, 4(70), pp. 48-53 [In Ukrainian].
7. Paziuk, O., & Ponomarova, O. (2004). Problemy bezrobittia v Ukraini [Problems of unemployment in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 2, pp. 3-10 [In Ukrainian].
8. Poluiaktova, O.V. (2016). Problemy bezrobittia v Ukraini [Problems of unemployment in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, 2, pp. 31-35 [In Ukrainian].
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
10. Tranchenko, L.V. (2014). Bezrobittia yak sotsialna problema rynkovoho suspilstva [Unemployment as a social problem of a market society]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, pp. 12-13 [In Ukrainian].
11. Churylova, O.A. (2010). Bezrobittia v Ukraini: prychyny, naslidky [Unemployment in Ukraine: causes, consequences]. *Zb. nauk. stat. (Vols. 1-2)*, 12. (pp. 182-184). Kontynent [In Ukrainian].
12. Shaulska, L.O., & Yakymova, N.A. (2017). Problemy tinovoi zainiatosti v konteksti strukturnykh transformatsii rynku pratsi [Problems of shadow employment in context of structural transformations in the labor market]. *Ekonomichni nauky*, 2, pp. 28-35 [In Ukrainian].
13. Yarova, L.H. (2015). Analiz rivnia bezrobittia v Ukraini ta napriamky yoho podolannia [Analysis of the unemployment rate in Ukraine and directions for its overcoming]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 4, pp. 752-755 [In Ukrainian].

Slisar S.T. Analysis of unemployment level in Ukraine: problems and ways of its solving

The purpose of the article is to identify opportunities to increase the employment level in labor market of Ukraine by the studying results and analysis of unemployment problems.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: statistic and economic, comparative analysis, calculation.

Research results. The current state of labor market and unemployment level in Ukraine have been analyzed, the reasons of growth of unemployment level have been defined, and offers to increase the employment level among the population have been formulated.

Elements of scientific novelty. There has been analyzed an essence of a phenomenon of "unemployment". The analysis of unemployment level in Ukraine has been carried out taking into account the dynamics of the number of unemployed and unemployment level in Ukraine in the period between 2011 and 2017. The analysis of unemployment level has uncovered the structure of an unemployed population in 2017 in Ukraine, according to which have been proposed the main ways of overcoming problems of unemployment of the population in Ukraine.

Practical significance. The essence of the concept "unemployment" has been determined. The main problems of unemployment of the population of Ukraine have been considered. The analysis of dynamics of the unemployment level has been carried out and the reasons and factors that determine the unemployment level in Ukraine in recent years have been defined. On the basis of the carried-out analysis the main directions of unemployment overcoming and improvement of its regulation in Ukraine have been offered: creation (by the state) of necessary conditions for involvement of workers in the sphere of national economy, providing jobs in problem regions of the country, stimulation of businessmen to create new jobs, creation of jobs by the state through involvement of the unemployed in public works, reflection of real, reliable information about the unemployment level. Tabl.: 1. Figs.: 3. Refs.: 13.

Keywords: unemployment, employment, labor, labor market, social protection, migration processes, labor migration, unemployment level.

Sliusar Svitlana Tymofiivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of accounting and taxation, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University (30, Sukhomlynskooho st., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv reg.)
E-mail: devko89@ukr.net

Слюсар С.Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання

Цель статьи - выявить возможности повышения уровня занятости на рынке труда Украины по результатам изучения и анализа проблем безработицы.

Методика исследования. Методы: статистико-экономический, сравнительного анализа, расчетный.

Результаты исследования. Проанализировано современное состояние рынка труда и уровень безработицы в Украине, определены причины роста уровня безработицы, сформулированы предложения по повышению уровня занятости среди населения.

Элементы научной новизны. Проанализированы сущность феномена «безработицы». Проведен анализ уровня безработицы в Украине за 2011-2017 гг., где рассмотрена динамика количества безработных и их уровень. Приведены структура безработного населения Украины в 2017 г., внесены предложения основных путей преодоления проблем безработицы и повышение уровня занятости населения в Украине.

Практическая значимость. Изложена сущность понятия «безработица». Рассмотрены основные проблемы безработицы населения Украины. Осуществлен анализ динамики уровня безработицы и определены причины и факторы, формирующие уровень безработицы в Украине в последние годы. Предложены основные направления его преодоления и совершенствования регулирования безработицы в Украине: создание (со стороны государства) необходимых условий для привлечения работников на работу в сфере народного хозяйства, обеспечения рабочих мест в проблемных регионах страны, агитация предпринимателей к созданию рабочих мест, предоставление государством рабочих мест путем привлечения безработных к выполнению общественных работ, отражение реальной, достоверной информации об уровне безработицы. Табл.: 1. Илл.: 3. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: безработица, занятость, рабочая сила, рынок труда, социальная защита, миграционные процессы, трудовая миграция, уровень безработицы.

Слюсар Светлана Тимофеевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения, Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30)
E-mail: devko89@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 13.04.2018 р.

Фахове рецензування: 19.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Слюсар С. Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 85-92.

Новини АПК

Державна продовольчо-зернова корпорація України продовжує укладання договорів закупівлі зерна врожаю 2018 року

ПАТ "ДПЗКУ" продовжує весняну форвардну програму закупівлі ранніх і пізніх зернових культур. На сьогодні план із закупівлі пшениці врожаю 2018 р. виконано на 100%. Сільгоспвиробників профінансовано на суму понад 450 млн грн.

Наприкінці травня закінчується етап укладання форвардних договорів на поставку пшениці, ячменю та вівса. На сьогодні увага держкорпорації зосереджена на закупівлі стратегічної експортної зернової культури - кукурудзи врожаю 2018 р. Згідно з планом форвардної програми ДПЗКУ має намір закупити 300 тис. т цієї культури та перерахувати аграріям майже 900 млн грн попередньої оплати.

За результатами показників форвардних закупівель ранніх зернових врожаю 2018 р. лідирують Хмельницький, Волинсько-Рівненський, Сумський та Дніпропетровсько-Запорізький регіональні відділи.

Умови закупівель зерна майбутнього врожаю 2018 р. залишаються без змін. Після підписання договору на поточний рахунок сільгоспвиробника перераховується попередня оплата в розмірі 3000 грн за 1 т. Вартість коштів не буде перевищувати 11% річних. Оформлення сільгоспвиробником аграрної розписки прискорює процедуру погодження й отримання попередньої оплати за зерно майбутнього врожаю. Поставка кукурудзи за форвардними договорами має бути здійснена до 1 грудня поточного року.

Форвардна програма є надійним інструментом державної фінансової підтримки дрібних і середніх фермерських господарств. Завдяки її зрозумілим та прозорим умовам, на сьогодні форвардна програма ДПЗКУ є однією з найсприятливіших для українського сільгоспвиробника.

Прес-служба ПАТ "ДПЗКУ"

УДК 375.6; 311.21; 657; 631.1

В.М. ЯКУБІВ, доктор економічних наук
Ю.В. МАКСИМІВ, кандидат економічних наук

Впорядкування статистичної інформації про виробництво твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо впорядкування статистичної звітності при виробництві твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами задля забезпечення необхідними даними управлінців і споживачів.

Методика дослідження. Використано методи: порівняльного аналізу, синтезу та аналізу, розрахунково-конструктивний.

Результати дослідження. За результатами проведеного дослідження визначено механізм впорядкування статистичної інформації про виробництво твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами завдяки удосконаленню діючих КВЕД на основі доповнення секцій та підсекцій інформацією про виробництво продуктів твердого біопалива з вторинної сировини сільськогосподарськими й деревообробними підприємствами. Відповідно до запропонованих змін у класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), визначено необхідність внесення відповідних змін до форм статистичної звітності сільськогосподарських та деревообробних підприємств, а також наведено механізм реалізації таких змін.

Елементи наукової новизни. Запропоновано удосконалити КВЕД секції С розділом 34 «Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул), виготовлених із вторинної сировини (тирси, стружки, соломи, лушпиння соняшнику тощо)»; обґрунтовано схему деталізації доповненого розділу 34 секції С для сільськогосподарських і деревообробних підприємств: 34.1. Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) способом переробки деревинної вторинної сировини; 34.2. Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) шляхом переробки сільськогосподарської вторинної сировини (лушпиння соняшнику, солома сільськогосподарських культур тощо); покращено форми статистичної звітності згідно із змінами КВЕД.

Практична значущість. Зазначені зміни щодо впорядкування статистичної інформації з виробництва продуктів твердого біопалива сільськогосподарських та деревообробних підприємств дадуть можливість підвищити якість і своєчасність прийняття управлінських рішень на зазначених підприємствах в процесі стратегічного й тактичного планування їх діяльності, а також сприятиме отриманню необхідної інформації зацікавленим споживачам продукції твердого біопалива. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: статистична інформація, звітність, біопаливо, відходи як вторинна сировина, сільськогосподарські підприємства, деревообробні підприємства.

Якубів Валентина Михайлівна - доктор економічних наук, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

E-mail: yakubiv.valentyna@gmail.com

Максимів Юлія Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

E-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Постановка проблеми. Впорядкування статистичної інформації є прерогативою держави для вповноважених органів. Водночас цей процес відбувається з участю суб'єктів господарювання, які продукують масиви інформації, представляючи їх у вигляді звітності, яка повинна формуватися відповідно до тенденцій попиту на економі-

чну статистику. При цьому механізм формування інформації має бути зорієнтований саме на кінцевого користувача, зацікавленого у використанні репрезентативної та якісної інформації.

Про якість статистичної інформації слушно висловився президент Європейського центрального банку Жан-Клод Тріше, наголосивши, що світ наразі бомбардується статистикою, обсяг якої часто створює плута-

© В.М. Якубів, Ю.В. Максимів, 2018

нину, а не інформацію, тому нині постає завдання знайти найбільш відповідні цифри для певного явища [14, с. 3].

За результатами Адаптованої глобальної оцінки національної статистичної системи, проведеної представниками Європейської комісії, Європейської асоціації вільної торгівлі та Економічної комісії ООН для Європи, статистика України визнана такою, що значною мірою відповідає європейським вимогам, а інформація, що поширюється органами державної статистики, є продуктом високої якості у більшості галузей статистичного виробництва [11]. Водночас з визнанням досягнень, результати аналізу поточного стану розвитку державної статистики свідчать про наявність сфер, в яких у подальшому необхідно поліпшити стан статистичної діяльності [11].

Проведені дослідження доводять, що такою сферою є виробництво й споживання біологічних видів палива, виготовлених із вторинної сировини (тирси, стружки, соломи, лушпиння соняшнику тощо), саме про неї недостатньо інформації для прийняття рішень як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження та публікації вважаємо, що проблеми формування статистичної інформації в різних її аспектах є широко висвітленими у працях таких вчених як О.Г. Осауленко, О.О. Васечко [9, 10], Л.Є. Купінець, О.В. Жавнерчик [5], М.В. Корягін, П.О. Куцик [4], В. Гончар, О. В. Кузьміна [1], П.Я. Хомин [12], проте досліджень з питань удосконалення методики формування інформації про пріоритетні напрями інноваційної діяльності є вкрай недостатньо.

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо впорядкування статистичної інформації про виробництво твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами задля забезпечення необхідними даними управлінців і споживачів.

Виклад основних результатів дослідження. У подальшому можна визначити певні тенденції попиту на статистичну інформацію, яка, ймовірно, буде змінюватися у найближчі роки в напрямі розкриття інформації про екологічні, соціальні та інновацій-

ні аспекти діяльності інституційних одиниць.

Суспільство повинно усвідомлювати необхідність розвитку статистики як важливого джерела інформації, яка є основою ухвалення рішень на всіх рівнях управління. А статистика, передусім, має забезпечити максимально можливе залучення суспільства до формування суспільно корисної статистичної інформації, починаючи з вивчення потреб користувачів і завершуючи поширенням кінцевого продукту [9, с. 9].

Сьогодні користувачі послугуються статистичною інформацією про альтернативні джерела енергії, зокрема біоенергетику, оскільки така діяльність є привабливою для інвестування. Проте, за результатами SWOT-аналізу, встановлено, що однією з слабких сторін інноваційних напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва є відсутність повної, детальної і своєчасної інформації про окремі види діяльності [13, с. 29-30].

У Законі України «Про альтернативні види палива» [3] зазначено, що одним із організаційно-економічних заходів щодо стимулювання виробництва й споживання альтернативних видів палива є необхідність «створення спеціального інформаційного фонду з метою накопичення, систематизації й поширення інформації про наявність в Україні нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини». А це можливо зробити за рахунок удосконалення форм статистичної звітності та нормативно-правових актів, які безпосередньо пов'язані з її формуванням.

Розглянемо проблеми формування статистичної інформації про обсяги виробництва твердого біопалива (брикетів та гранул), виготовлених з відходів деревообробних та сільськогосподарських підприємств. Згідно з ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [7] (далі - КВЕД-2010) суб'єкти господарювання, які займаються наведеним вище видом діяльності належать до переробної промисловості (секція С), а саме в установчих документах вказують код 16.29. «Виробництво інших виробів з деревини; виготовлення виробів з корка, соломки та рослинних матеріалів для плетіння» (табл. 1).

1. Витяг із КВЕД-2010

Клас	Назва видів економічної діяльності та пояснення до них
16.29	Виробництво інших виробів з деревини; виготовлення виробів з корка, соломки та рослинних матеріалів для плетіння Цей клас включає: <i>Виробництво різноманітних виробів з деревини:</i> рукояток і корпусів для інструментів, щіток, мітел, пензлів; колодок та розтяжок для взуття, вішаків для одягу; предметів домашнього вжитку та кухонного посуду; виробництво статуеток і прикрас, виробів із мозаїкою та інкрустацією; шкатулок і футлярів для ювелірних, ножових і подібних виробів; катушок, шпуль, бобін для ниток і подібних виробів; інших виробів з деревини. <i>Оброблення натурального корка, виробництво агломерованого корка:</i> виготовлення виробів з натурального й агломерованого корка, у т.ч. покриттів для підлоги. <i>Виробництво:</i> плетениці та виробів з рослинних матеріалів для плетіння: матів, циновок, ширм тощо; кошиків і плетених виробів; брикетів і гранул для опалення, виготовлених із пресованої деревини або її замінників, таких як мелені зерна кави або боби сої; дерев'яних рам для дзеркал і картин; підрамників для полотен художників; дерев'яних частин для взуття (наприклад, підборів і колодок); ручок для парасольок, тростин тощо; заготовок для виготовлення люльок для паління

*Джерело: [3].

Дані Державної служби статистики України, які формуються за чинною редакцією КВЕД-2010 [7] та Номенклатурою продукції промисловості [8] не дають можливості зацікавленим сторонам розподіляти інформацію про виробництво твердого біопалива за видами сировини, яка є в її основі. Статистична інформація про «виробництво брикетів і гранул для опалення, вироблених із пресованої деревини або її замінників, таких як мелені зерна кави або боби сої» входить до класу «Виробництво інших виробів з деревини; виготовлення виробів з корка, соломки та рослинних матеріалів для плетіння».

Як видно з рис. 1, де представлено статистичні дані про виробництво твердого біопалива без деталізації за джерелом походження сировини, можемо зробити висновок тільки про загальну тенденцію такого виробництва. Це пов'язано з тим, що використання коду 16.29.14.91.20 «Паливні брикети та гранули з деревини та іншої природної сировини» не дає змоги розмежувати інформацію, про те з якої саме сировини вироблено тверде біопаливо (відходів, які

утворюються під час лісозаготівлі, лісопильного, стругального виробництва чи відходів сільського господарства тощо) і, як наслідок, ухвалити обґрунтоване рішення, наприклад, у контексті стимулювання виробників твердого біопалива.

Таким чином, поза межами класифікації за КВЕД-2010 залишаються сільськогосподарські підприємства, які інтенсифікують свою діяльність способом переробки рослинних відходів (лушпиння соняшнику, солома сільськогосподарських культур тощо) як вторинної сировини у тверде біопаливо.

З огляду на те, що КВЕД-2010 [7] є не тільки інструментом впорядкування статистичної інформації, а й застосовується в багатьох інших сферах (соціальному та податковому регулюванні, ліцензуванні, системі тарифів тощо), вважаємо, що потрібно внести зміни як до самого КВЕД, так і до Номенклатури продукції промисловості, як взаємопов'язаних документів.

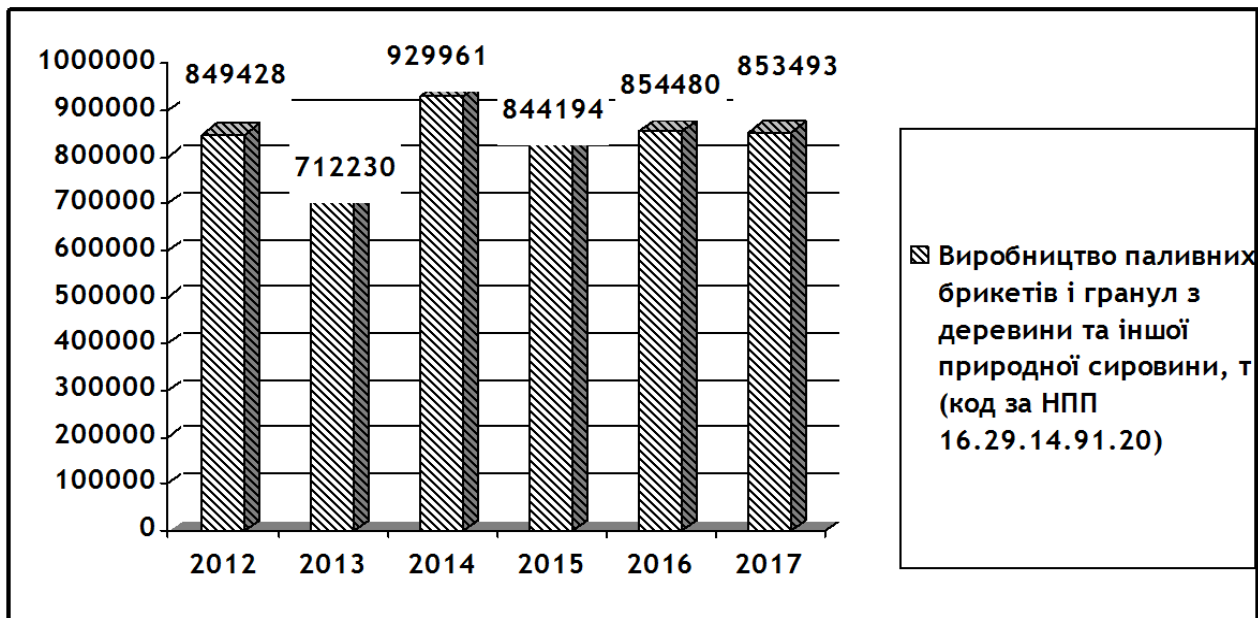

Рис. 1. Виробництво паливних брикетів і гранул з деревини та іншої природної сировини, т (код за НПП 16.29.14.91.20)

*Джерело: [6].

Доцільно відзначити, що Номенклатура продукції промисловості [8] призначена для використання при зборі, обробці та для міждержавного обміну статистичною інформацією і може бути корисною при вирішенні завдань каталогізації продукції та для економіко-статистичного аналізу виробництва, реалізації та використання продукції на макроекономічному, регіональному й галузевому рівнях, а також для структурування інформації за видами виробленої продукції з метою проведення маркетингових обстежень і здійснення постачально-збутових операцій. Зазначений документ охоплює секції В, С, D національного класифікатора ДК

009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності».

Взаємозв'язок між КВЕД 2010 та НПП в контексті відображення інформації про виробництво твердого біопалива представлено на рис. 2. Кодування продукції, яке передбачено НПП, застосовується суб'єктами господарювання під час формування статистичної звітності «Звіт про виробництво промислової продукції», № 1-П (місячна) «Терміновий звіт про виробництво промислової продукції (товарів, послуг) за видами», дані якої систематизуються Державною службою статистики України.

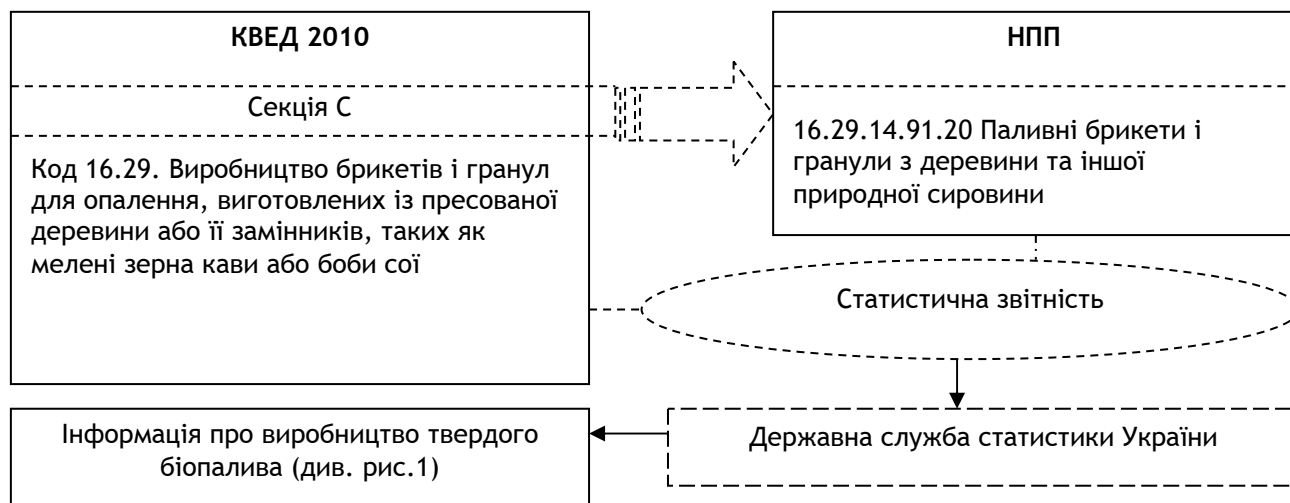

Рис. 2. Взаємозв'язок між КВЕД 2010, НПП та статистичною звітністю в контексті відображення інформації про виробництво твердого біопалива

Джерело: Авторська розробка.

Тому важливо доповнити Секцію С розділом 34 «Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) із вторинної сировини

(тирси, стружки, соломи, лушпиння соняшнику тощо)» (табл. 2), а також слід вилучити код 16.29.

2. Пропозиції щодо удосконалення КВЕД 2010

Розділ	Назва
10	Виробництво харчових продуктів
11	Виробництво напоїв
12	Виробництво тютюнових виробів
13	Текстильне виробництво
14	Виробництво одягу
15	Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів
16	Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння
17	Виробництво паперу та паперових виробів
18	Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації
19	Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення
20	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції
21	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
22	Виробництво гумових і пластмасових виробів
23	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції
24	Металургійне виробництво
25	Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування
26	Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції
27	Виробництво електричного устаткування
28	Виробництво машин і устаткування
29	Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів
30	Виробництво інших транспортних засобів
31	Виробництво меблів
32	Виробництво іншої продукції
33	Ремонт і монтаж машин та устаткування
34	«Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) із вторинної сировини (тирси, стружки, соломи, лушпиння соняшника тощо)»

* Джерело: Авторська розробка на основі КВЕД [7].

З цього випливає, що розділ 34 КВЕД-2010 повинен включати такі підрозділи:

34.1. Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) із вторинної деревної сировини (тирса, стружка тощо);

34.2. Виробництво твердого біопалива (брикетів і гранул) із вторинної сільськогосподарської сировини (лушпиння соняшнику, солома сільськогосподарських культур тощо).

Отже, обґрунтовані пропозиції уможливають:

1) виконання вимог Закону України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 р. № 1391-XIV [10], згідно з яким виробники біопалива зобов'язані вести облік виробленого ними біопалива;

2) ідентифікацію за рахунок коректного КВЕД суб'єкта господарювання, який займається виробництвом твердого біопалива з відходів деревообробних чи сільськогосподарських підприємств;

3) реалізацію основного принципу КВЕД, що полягає в об'єднанні підприємств, що виробляють подібні товари чи послуги або використовують подібні процеси для створення товарів чи послуг (тобто сировину, виробничий процес, методи або технології).

З наведених пропозицій окремо необхідно виділити такий очікуваний результат як «зростання довіри до державної статистики», що відповідає очікуванням Стратегії розвитку державної статистики в Україні [11].

Висновки. З огляду на необхідність стимулювання виробництва твердого біопалива, як пріоритетного виду діяльності згідно з пропозиціями є основою для розмежування такого виду діяльності і на цій основі надання пільг по податках та зборах.

Очікувані результати від впровадження пропозицій щодо впорядкування статистичної інформації дадуть змогу підвищити достовірність офіційних даних про виробництво твердого біопалива для подальшого ухва-

лення рішень як державними органами (щодо розробки чи удосконалення стратегій розвитку, оптимізації податкового навантажен-

ня на пріоритетні види економічної діяльності, проведення наукових досліджень тощо), так і потенційними інвесторами.

Список бібліографічних посилань

1. Гончар В., Кузьміна О. В. Якість статистичної інформації : поняття та характеристика. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 1. С. 75-80.
2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року [Електронний ресурс]. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085.
3. Закон України "Про альтернативні види палива" від 21.05.2009 р. [Електронний документ]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1391>.
4. Корягін М.В., Куцук П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2016. 276 с.
5. Купінець Л. Є., Жавнерчик О.В. Удосконалення інформаційного забезпечення екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 61-73.
6. Лист Державної служби статистики України від 26.01.2018 №15.2-20/142ПІ про Виробництво окремих видів промислової продукції в Україні за 2011-2017 роки.
7. Національний класифікатор України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» від 11.10.2010 р. № 457. [Електронний ресурс]. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html.
8. Номенклатура продукції промисловості. Затв. наказом Державного комітету статистики України від 30.08.2002 р. № 320 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Осауленко О. Г. Координація національної статистичної системи в контексті інформаційної безпеки. *Вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2017. № 4. С. 7-12.
10. Осауленко О. Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація : монографія. Київ: Інформ.-аналіт. агентство, 2008. 415 с.
11. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2017 року. Затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України №145-р від 20 березня 2013 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80>.
12. Хомин П. Я. Облікове забезпечення звітності сільськогосподарських підприємств : Методологія і методика. - Тернопіль : Економічна думка, 2001. 454 с.
13. Якубів В.М. Розвиток органічного землеробства в Україні: екологічний та соціоекономічний ефекти. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 27 - 32.
14. Enrico Giovannini. Understanding Economic Statistics. OECD publications, 2, RUE ANDRÉ-PASCAL, Paris , 2008. 199 с.

References

1. Honchar, O.V., & Kuzmina, O.V. (2012). Yakist statystychnoi informatsii : poniattia ta kharakterystyka [Quality of statistical information: concept and characteristic]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 1, pp. 75-80 [In Ukrainian].
2. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku [Energy strategy of Ukraine for the period up to 2035]. *Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine*. Retrieved from: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085 [In Ukrainian].
3. Pro alternatyvni vydy palyva : Zakon Ukrainy vid 21.05.2009 r. # 1391-VI [On alternative fuels: Law of Ukraine from 21.05.2009 No. 1391-VI]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1391> [In Ukrainian].
4. Koriahin, M.V., & Kutsyk, P.O. (2016). *Problemy ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoi zvitnosti : monohrafiia* [Problems and prospects of development of accounting reporting: monograph]. Kyiv: Interservis [In Ukrainian].
5. Kupinets, L.Ye., & Zhavnerchik, O.V. (2017). Udokonalennia informatsiinoho zabezpechennia ekolohobezpechnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia [Improvement of information providing for ecologically safe agricultural land use]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 61-73 [In Ukrainian].
6. Pro Vyrobnystvo okremykh vydiv promyslovoi produktsii v Ukraini za 2011-2017 roky : Lyst Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 26.01.2018 # 15.2-20/142PI [On the production of certain types of industrial products in Ukraine for 2011-2017: Letter of the State Statistical Service of Ukraine from 26.01.2018 No. 15.2-20/142PI] [In Ukrainian].
7. Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy DK 009:2010 "Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti" vid 11.10.2010 r. № 457 [National classifier of Ukraine DK 009:2010 "Classification of types of economic activity" from 11.10.2010 No. 457]. *State Statistical Service of Ukraine*. Retrieved from: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html [In Ukrainian].
8. Nomenklatura produktsii promyslovosti zatv. nakazom Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy vid 30.08.2002 r. № 320 iz zminamy ta dopovnenniamy [Nomenclature of industrial products, approved by order of the State Statistical Committee of Ukraine dated 30.08.2002 No. 320 with amendments and additions]. *State Statistical Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
9. Osaulenko, O.H. (2017). Koordynatsiia natsionalnoi statystychnoi systemy v konteksti informatsiinoi bezpeky [Coordination of the national statistical system in the context of information security]. *Visnyk natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu*, 4, pp. 7-12 [In Ukrainian].
10. Osaulenko, O.H. (2008). *Natsionalna statystychna systema: stratehichne planuvannia, metodolohiia ta orhanizatsiia* : monohrafiia [National statistical system: strategic planning, methodology and organization: monograph]. Kyiv: Inform.-analit. ahentstvo [In Ukrainian].
11. Stratehiia rozvytku derzhavnoi statystyky na period do 2017 roku, zatverdzhena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy №145-r vid 20 berezhnia 2013 r. [Strategy of development of the state statistics for the period till 2017, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 20.03.2013 No. 145-r]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80> [In Ukrainian].
12. Khomyn, P.Ya. (2001). *Oblikove zabezpechennia zvitnosti silskohospodarskykh pidpriemstv : metodolohiia i metodyka* [Accounting providing of agricultural enterprises' reporting: methodology and methods]. Ternopil: Ekonomichna dumka [In Ukrainian].

13. Yakubiv, V.M. (2013). Rozvytok orhanichnoho zemlerobstva v Ukraini: ekolohichni ta sotsioekonomichni efekty [Development of organic farming in Ukraine: environmental and socioeconomic effects]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 27-32 [In Ukrainian].

14. Giovannini, E. (2008). *Understanding economic statistics*. Paris: OECD publications, 2, RUE ANDRÉ-PASCAL [In English].

Yakubiv V.M., Maksymiv Yu.V. Arranging statistical information on production of solid biofuel by agricultural and wood-processing enterprises

The purpose of the article is to substantiate proposals for arranging statistical information on production of solid biofuel by agricultural and wood-processing enterprises in order to provide the necessary data for managers and consumers.

Research methodology. In the research process there have been used such scientific methods: comparative analysis, synthesis and analysis, calculation and constructive methods.

Research results. The mechanism of arranging statistical information on production of solid biofuels by agricultural and wood-processing enterprises has been substantiated. It was done by improving the existing CTEA (code of types of economic activity) based on the addition of sections and sub-sections of the information on the production of solid biofuels from secondary raw materials by agricultural and wood-processing enterprises. At present, such information is not available in statistical data, but it is crucial for managerial decisions-making on identifying priority areas for further development of enterprises in these sectors as well as for potential consumers of solid biofuels. According to the proposed changes in the CTEA, the necessity to introduce appropriate amendments to the forms of statistical reporting of agricultural and wood enterprises has been substantiated, as well as a mechanism for the implementation of such changes.

Elements of scientific novelty. It's been proposed to improve the CTEA in section C, chapter 34 "Production of solid biofuel (briquettes and granules), made from secondary raw materials (sawdust, shavings, straw, sunflower husk, etc.)". The scheme of detailing chapter 34, section C for agricultural and wood enterprises has been substantiated: 34.1. Production of solid biofuel (briquettes and granules) by processing wood secondary raw materials; 34.2. Production of solid biofuel (briquettes and granules) by processing agricultural secondary raw materials (husk of sunflower, straw of agricultural crops, etc.). There have been improved the forms of statistical reporting with the proposed changes in the CTEA.

Practical significance. The proposed changes for arranging the statistical information on production of solid biofuel products of agricultural and wood processing enterprises will make it possible to improve the quality and timeliness of managerial decisions-making at the abovementioned enterprises in the process of strategic and tactical planning of their activities. Also it will facilitate obtaining necessary information for interested consumers of solid biofuel products. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 14.

Keywords: statistical information, reporting, biofuel, waste as secondary raw materials, agricultural enterprises, wood-processing enterprises.

Yakubiv Valentyna Mychajlivna - doctor of economic sciences, head of the department of management and business administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk)
E-mail: yakubiv.valentyna@gmail.com

Maksymiv Yuliia Vasulivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk)
E-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Якубив В.М., Максимив Ю.В. Упорядочение статистической информации о производстве твердого биотоплива сельскохозяйственными и деревообрабатывающими предприятиями

Цель статьи - обосновано предложение по упорядочению статистической информации о производстве твердого биотоплива сельскохозяйственными и деревообрабатывающими предприятиями для обеспечения необходимыми данными управленцев и потребителей.

Методика исследования. Методы: сравнительного анализа, синтеза и анализа, расчетно-конструктивный.

Результаты исследования. По результатам проведенного исследования в статье обоснован механизм упорядочения статистической информации о производстве твердого биотоплива сельскохозяйственными и деревообрабатывающими предприятиями путем усовершенствования действующих КВЭД на основе дополнения секций и подсекций информацией о производстве продуктов твердого биотоплива из вторичного сырья сельскохозяйственными и деревообрабатывающими предприятиями. Согласно предлагаемым изменениям в КВЭД обоснована необходимость внесения соответствующих изменений в формы статистической отчетности сельскохозяйственных и деревообрабатывающих предприятий, а также приведен механизм реализации таких изменений.

Элементы научной новизны. Предложено усовершенствовать КВЭД секции С разделом 34 «Производство твердого биотоплива (брикетов и гранул), изготовленных из вторичного сырья (опилок, стружки, соломы, шелухи подсолнечника и т.д.)»; обоснована схема детализации дополненного раздела 34 секции С для сельскохозяйственных и деревообрабатывающих предприятий: 34.1. Производство твердого биотоплива (брикетов и гранул) путем переработки древесной вторичного сырья; 34.2. Производство твердого биотоплива (брикетов и гранул) путем переработки сельскохозяйственного вторичного сырья (шелуха подсолнечника, солома сельскохозяйственных культур и т.д.); усовершенствованы формы статистической отчетности соответственно с изменениями КВЭД.

Практическая значимость. Обозначенные изменения по упорядочению статистической информации по производству продуктов твердого биотоплива сельскохозяйственных и деревообрабатывающих предприятий позволят повысить качество и своевременность принятия управленческих решений на указанных предприятиях в процессе стратегического и тактического планирования их деятельности, а также будут способствовать получению необходимой информации заинтересованными потребителями продукции твердого биотоплива. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: статистическая информация, отчетность, биотопливо, отходы как вторичное сырье, сельскохозяйственные предприятия, деревообрабатывающие предприятия.

Якубив Валентина Михайловна - доктор экономических наук, заведующая кафедрой управления и бизнес-администрирования, Государственное высшее учебное заведение «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)
E-mail: yakubiv.valentyna@gmail.com

Максимів Юлія Васильевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Государственное высшее учебное заведение "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника" (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)
E-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 10.04.2018 р.

Фахове рецензування: 14.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Якубів В. М., Максимів Ю. В. Впорядкування статистичної інформації про виробництво твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 93-100.

*

УДК 338.43: 631.15:339.137.2

В.В. ВІТВИЦЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
Ю.О. АВРАМЕНКО

Управління продуктивністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті соціально-економічних цілей розвитку

Мета статті - узагальнити розвиток теоретико-методологічних засад формування соціально-економічних цілей суспільства в управлінні продуктивністю та його конкурентоспроможністю, а також виявити основні чинники їх впливу на економічні, соціальні, демографічні цілі суспільного розвитку.

Методика дослідження. Використано методи: абстрактно-логічний, діалектичний, системного аналізу і гармонізації процесів (теоретичні і методологічні узгодження).

Результати дослідження. Обґрунтовано, що продуктивність і конкурентоспроможність як інтегровані взаємозалежні економічні категорії, між якими відбувається процес взаємодії й гармонізації інституційних чинників (інвестиції, інновації, якість людського капіталу), виступають складовими економічної системи розвитку та добробуту населення. Дано оцінку стану соціально-економічних цілей розвитку аграрної економіки і країни в цілому згідно з міжнародним рейтингом з метою забезпечення розвитку агропромислового виробництва і сільських територій держави.

Елементи наукової новизни. Виявлено теоретико-методологічний системний підхід до формування цілей суспільства щодо зростання продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі концептуально-аналітичних моделей, індикаторів та економічного зростання виробництва і добробуту населення. Запропоновано визначення класифікаційної сутності видів продуктивності.

Практична значущість. Обґрунтовано інтегральну сутність економічних категорій «продуктивність» і «конкурентоспроможність». Рис.: 2. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: соціально-економічні цілі суспільства, економічне зростання аграрного виробництва, аграрні підприємства, продуктивність, конкурентоспроможність, добробут населення.

Вітвицький Володимир Валентинович - доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Авраменко Юлія Олексіївна - молодший науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: avramenko.yuliya@gmail.com

Постановка проблеми. Глибокі зміни в економіці країни, зокрема в її аграрній сфері діяльності, зумовлюють актуалізацію та пріоритетність формування системи управління продуктивністю й конкурентоспроможністю. Трансформація середовища потребує впровадження головних принципів устрою економічного розвитку, економічних норм, загаль-

ритетність формування системи управління продуктивністю й конкурентоспроможністю. Трансформація середовища потребує впровадження головних принципів устрою економічного розвитку, економічних норм, загаль-

© В.В. Вітвицький, Ю.О. Авраменко, 2018

Максимів Юлія Васильевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Государственное высшее учебное заведение "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника" (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)
E-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 10.04.2018 р.

Фахове рецензування: 14.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Якубів В. М., Максимів Ю. В. Впорядкування статистичної інформації про виробництво твердого біопалива сільськогосподарськими та деревообробними підприємствами. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 93-100.

*

УДК 338.43: 631.15:339.137.2

**В.В. ВІТВИЦЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
Ю.О. АВРАМЕНКО**

Управління продуктивністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті соціально-економічних цілей розвитку

Мета статті - узагальнити розвиток теоретико-методологічних засад формування соціально-економічних цілей суспільства в управлінні продуктивністю та його конкурентоспроможністю, а також виявити основні чинники їх впливу на економічні, соціальні, демографічні цілі суспільного розвитку.

Методика дослідження. Використано методи: абстрактно-логічний, діалектичний, системного аналізу і гармонізації процесів (теоретичні і методологічні узгодження).

Результати дослідження. Обґрунтовано, що продуктивність і конкурентоспроможність як інтегровані взаємозалежні економічні категорії, між якими відбувається процес взаємодії й гармонізації інституційних чинників (інвестиції, інновації, якість людського капіталу), виступають складовими економічної системи розвитку та добробуту населення. Дано оцінку стану соціально-економічних цілей розвитку аграрної економіки і країни в цілому згідно з міжнародним рейтингом з метою забезпечення розвитку агропромислового виробництва і сільських територій держави.

Елементи наукової новизни. Виявлено теоретико-методологічний системний підхід до формування цілей суспільства щодо зростання продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі концептуально-аналітичних моделей, індикаторів та економічного зростання виробництва і добробуту населення. Запропоновано визначення класифікаційної сутності видів продуктивності.

Практична значущість. Обґрунтовано інтегральну сутність економічних категорій «продуктивність» і «конкурентоспроможність». Рис.: 2. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: соціально-економічні цілі суспільства, економічне зростання аграрного виробництва, аграрні підприємства, продуктивність, конкурентоспроможність, добробут населення.

Вітвицький Володимир Валентинович - доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Авраменко Юлія Олексіївна - молодший науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: avramenko.yuliya@gmail.com

Постановка проблеми. Глибокі зміни в економіці країни, зокрема в її аграрній сфері діяльності, зумовлюють актуалізацію та пріоритетність формування системи управління продуктивністю й конкурентоспроможністю. Трансформація середовища потребує впровадження головних принципів устрою економічного розвитку, економічних норм, загаль-

ритетність формування системи управління продуктивністю й конкурентоспроможністю. Трансформація середовища потребує впровадження головних принципів устрою економічного розвитку, економічних норм, загаль-

© В.В. Вітвицький, Ю.О. Авраменко, 2018

них, правових та інших основоположних цінностей суспільства. Досвід різних країни світу свідчить, що найбільш успішно розвивається економіка в тих країнах, де змогли змінити не тільки технологічні засади, а й побудувати інституціональне середовище управління продуктивністю на основі інновацій з врахуванням традиційних цінностей і правил суспільного життя. Прикладом ефективного розвитку економіки може слугувати досвід Німеччини, Японії, Південної Кореї, Китаю, Сінгапуру та інших країн.

Формування ринкових відносин за більш як чверть століття не наблизили нашу економіку до стандартів розвинених країн світу та не забезпечили кращий рівень життя. Серед багатьох причин такого стану чи не найголовнішою є повне ігнорування як на макро-, так і на мікрорівні таких найважливіших потоку ринку біоенергетики наведе, як продуктивність і конкурентоспроможність та її складових. Це підтверджується навіть тим, що показники даних економічних категорій подаються дуже обмежено і не розглядаються як система виробництва в основних соціально-економічних показниках статистичних збірників і щорічників України про висвітлення стану сільського господарства. Як наслідок, в українській економіці здійснюються фрагментарні заходи чи програми з цих проблем, тому повністю відсутня системність в управлінні продуктивністю. Натомість, світовою теорією і практикою доведено: тільки на основі зростання продуктивності оптимально вирішуються практично всі соціальні, економічні й екологічні проблеми будь-якої країни [5].

Актуальність статті полягає в тому, що українська економіка не має системи поточного і стратегічного управління соціально-економічним зростанням і відповідних цілей. Це необхідно усвідомити, що не досить того положення, що конкурентоспроможною продуктивністю треба управляти постійно й на високому професійному рівні. Тільки в цьому випадку почнеться соціально-економічне зростання [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічному обґрунтуванню соціально-економічних цілей в управлінні продуктивністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств присвячено ряд наукових публікацій, які аналізують і розкривають теорію і практику багатьох аспектів даної проблеми [5; 9; 15]. Дослідження вче-

них розвинених країн переконують, що будь-яке суспільство може бути конкурентоспроможним і може досягати поставлених цілей, але основою кожної є її пов'язаність із продуктивністю [18; 23]. Саме завдяки цілеспрямованій державній політиці створення макроекономічного та мікроділового інноваційно-технологічного середовища будуть підвищуватися продуктивність і конкурентоспроможність, добробут населення [12; 13; 19]. Проте якість життя як головного чинника збільшення продуктивності та конкурентоспроможності як в аграрному секторі економіки, так і в цілому по країні за роки незалежності не покращилася, а за останні роки навіть погіршилася [16; 25–27].

Мета статті - узагальнити концептуалізаційні та теоретико-методологічні засади формування соціально-економічних цілей суспільства в управлінні продуктивністю в агропромисловому виробництві та його конкурентоспроможність, а також виявити основні чинники їх впливу на економічні, соціальні, екологічні, демографічні цілі суспільного розвитку, головною метою яких є підвищення добробуту населення.

Виклад основних результатів дослідження. Головною метою економіки будь-якої країни, регіону, підприємства є задоволення різноманітних потреб людей у продуктах харчування, одязі, житлі, товарах і послугах, що створюються з використанням рідкісних економічних ресурсів - праці, землі, сировини, енергії, різних матеріалів, які у свою чергу потребують якісного управління.

Світовий досвід стверджує, що будь-яке суспільство є конкурентоспроможним, коли воно ставить реальні цілі й досягає їх з цього напрямку розвитку, якщо серед поставлених цілей основоположною визначає продуктивність. Узагальнюючою і результативною метою суспільства є постійне підвищення індексу людського розвитку, складовими якого є такі рівні: тривалості життя, освіченості, екологічного довілля тощо. Відокремлюють за змістом і суттю такі стратегічні цілі суспільства: економічні, соціальні, демографічні й екологічні (рис. 1).

У розвинутих країнах поняття конкурентоспроможності на основі продуктивності все більше пов'язується з якістю кінцевої продукції та ресурсів, що використовують, а головне з удосконаленням процесу виробництва. Загальновідома аксіома стверджує,

що першорядними елементами в підвищенні продуктивності й конкурентоспроможності є трудові ресурси та умови праці – якість й управління ними. Очевидним є той факт, що підвищення продуктивності і поліпшення умов життя працівників пов'язані між собою. А це значить, що продуктивність необхідно розглядати невідривно від стратегічних цілей суспільства як в економічному, так і в соціальному, і в екологічному аспектах.

Важливість соціально-економічних аспектів зростання продуктивності нині врахову-

ється на багатьох підприємствах країн Заходу. Так, дослідження, які були проведені серед менеджерів та у профспілках на американських фірмах, свідчать, що більшість керівників (78 %) і профспілкових лідерів (70 %) використовують не тільки кількісні визначення продуктивності. Вони віддають перевагу більш широкому її тлумаченню, яке включає якісні аспекти щодо конкретної організації.

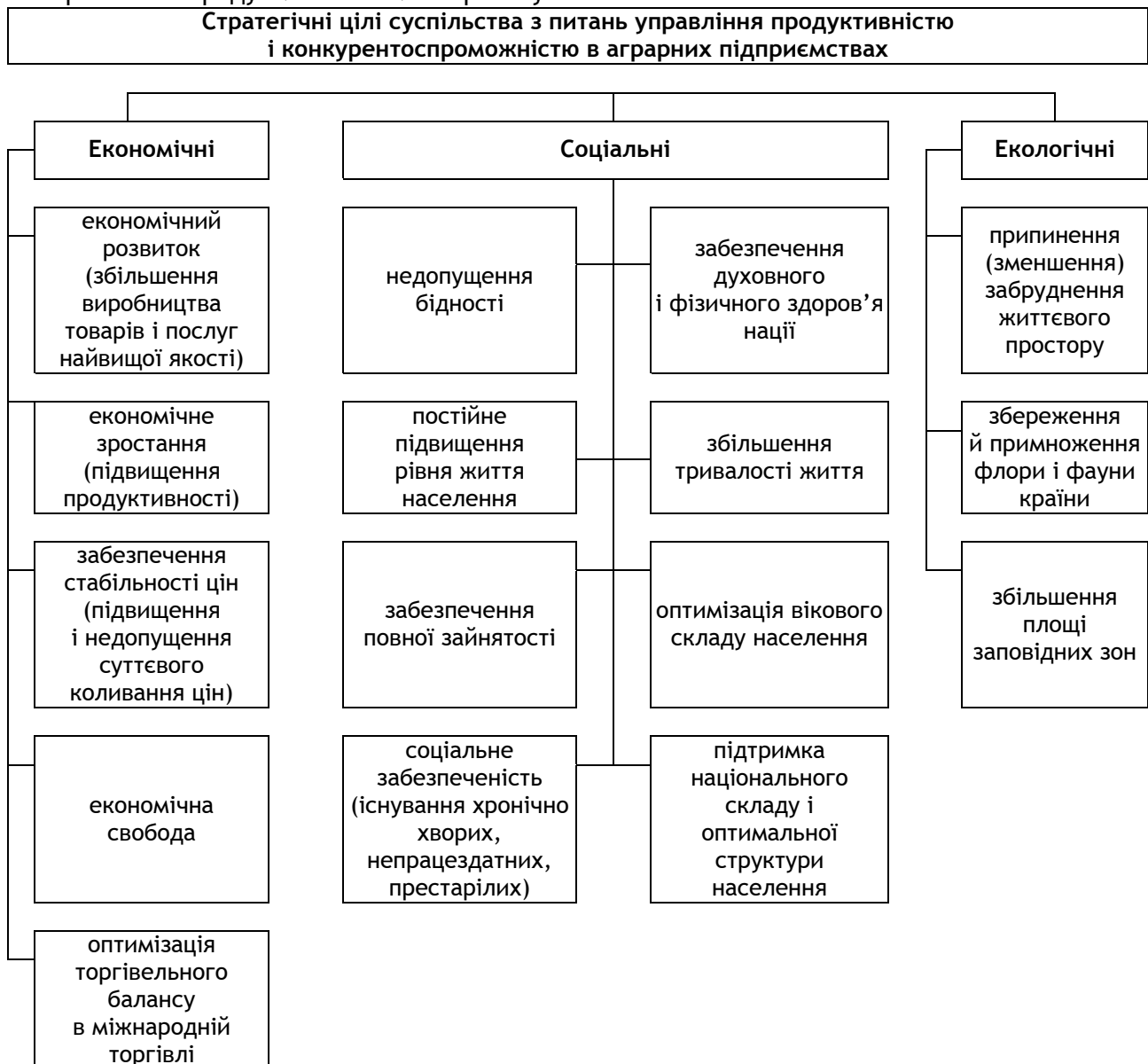

Рис. 1. Класифікаційна модель індикаторів стратегічних цілей розвитку суспільства в управлінні продуктивністю

Джерело: Розроблено авторами на основі [5, 11].

Керівники фірм та профспілок під продуктивністю розуміють загальну ефективність і результати діяльності окремих організацій. До них належать не тільки матеріальні, але

й нематеріальні ознаки, такі як відсутність зупинок у роботі, невиходів на роботу і навіть задоволеність роботою та задоволеність споживача [9].

Нині побутує думка, що продуктивність виражається відношенням обсягу реалізованої на ринку продукції до сукупних витрат. Проте такий підхід значно звужує розуміння продуктивності, оскільки при цьому враховується тільки продукція підприємств, яка виходить на ринок і купується споживачами. Продукція виготовляється не тільки на підприємствах, а й в усіх ланках економіки — на робочих місцях, у бригадах, на виробничих ділянках, в галузях, на мікро- й макрорівні, в наукових установах, а розуміння цього, впровадження та ефективне управління продуктивністю впливає на конкурентоспроможність як підприємства, так і країни в цілому. Ось чому визначення сутності продуктивності повинно здійснюватися на всіх рівнях економіки [9].

Крім того, підхід до визначення продуктивності не враховує прямої чи побічної шкоди, яка зумовлюється виробничими процесами й завдається соціальному чи навколишньому середовищу, що призводить до зменшення обсягів ВВП і національного багатства країни.

Таким чином, визначення продуктивності є системно-комплексним питанням, тобто це не тільки технічна чи управлінська проблема. Це — предмет піклування вчених, урядових і профспілкових інституцій, менеджерів фірм і підприємств.

Вчені-економісти, розглядаючи поняття продуктивності і вплив її складових, виходили з положень своїх досліджень щодо підходів до близьких за змістом визначень. Так, Л. О. Городецька й Г. Т. Завіновська вважають, що продуктивність - це економічна категорія, яка характеризує ефективність ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) для виробництва продукції, надання послуг. Вона виражає взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів, наданих послуг і ресурсами, які були витрачені на їх виробництво та реалізацію [6; 10].

Професор Є. П. Качан погоджується з вищезгаданим визначенням. Разом із тим він є прихильником того, що сучасна теорія не дає відповіді на роль і точну частку тих чи інших ресурсів у виробничих витратах, тому найчастіше для визначення ефективності виробництва використовується показник продуктивності праці [7].

Й. С. Завадський, Т. В. Осовська та О. О. Юшкевич вважають продуктивність

технічною ефективністю: «Досягнення цілей організації за мінімумом затрат і зусиль. Продуктивний менеджер використовує людські і матеріальні ресурси з найвищим результатом» [8].

Отже, *продуктивність* - економічна категорія, що визначає ефективність складових результативності за певний період часу через систему показників використання людських і матеріальних ресурсів та методи їх вимірювання внутрішніх, зовнішніх, природно-біологічних і соціально-екологічних чинників й мети суб'єкта економічної діяльності [4].

Продуктивність розглядається як складна економічна категорія, яка має інтегральну сутність, що дає можливість класифікувати її за такими сутнісними видами: соціально-економічна, еколого-економічна та чиста продуктивність.

Економічна продуктивність характеризується відношенням відповідних результатів, отриманих у певній ланці економіки (ВВП, доданої вартості, товарної продукції тощо), до сукупних витрат.

Соціально-економічна продуктивність виражається відношенням отриманих результатів у певній ланці економіки, зменшених на суму соціальних видатків чи збитків, спричинених виробничими процесами, до загальних витрат. Необхідність визначення цього виду продуктивності зумовлюється тією обставиною, що певні виробничі процеси негативно впливають на здоров'я людей. І тому соціальні витрати чи збитки, пов'язані із негативним впливом на соціальне середовище, повинні враховуватися в обсязі кінцевої продукції зі знаком мінус.

Еколого-економічна продуктивність повинна визначатися з урахуванням шкоди, яка завдається виробничими процесами довкіллю, різноманітним видам флори і фауни, зменшує їх кількісні та якісні величини. Отже, на основі цього зменшеного результату й повинна вимірюватись продуктивність.

Чиста продуктивність є відношенням отриманих результатів у певній ланці економіки, зменшених на величину соціальних і екологічних збитків, спричинених виробничими процесами, до загальних витрат.

Дослідженнями встановлено, що поняття економічної категорії «конкурентоспроможність» у різних авторів дуже близькі за суттю з незначними доповненнями залежно від

результатів їх вивчення. Д. Бакасса вважає, що конкурентоспроможність - це «здатність продавати» [21], М. Портер - «ефективність (продуктивність, успіх)» [14, с. 28]; Організація економічного співробітництва та розвитку (англ. ОЕСР) - «здатність фірм найбільш ефективно розпоряджатись своїми ресурсами» [22]; Г. Азоєв - «здатність випереджати суперників в досягненні поставлених економічних цілей» [2, с. 60]; Центр міжнародної конкурентоспроможності - «підвищення рівня життя для тих, хто в ній бере участь» [24]. На наш погляд, найбільш повно і точно дано визначення Європейською комісією «...постійно високі темпи зростання продуктивності підприємства (випередження своїх конкурентів у плані наукових досліджень, інновацій і комунікаційних технологій, підприємництва, конкуренції освіти і професійної підготовки)» [20]

Отже, розглядаючи продуктивність та конкурентоспроможність як взаємозалежні поняття з погляду ефективності, стверджуємо, що перша є абсолютною мірою ефективності підприємства (аграрного підприємства, фермерського господарства), тоді як друга порівнює цю продуктивність з конкурентами. Наприклад, фермерське господарство одночасно може бути економічно неефективним, але конкурентоспроможним, оскільки інші подібні господарства можуть бути навіть менш ефективними. З іншого боку, ефективне господарство не обов'язково є конкурентоспроможним, якщо всі інші господарства також є економічно ефективними. Конкурентоспроможність також виходить за межі вартісних показників та поширюється на функції, що пов'язані з виробництвом продукції підприємством (сектором, країною), такими якісними характеристиками як натуральність та розпізнавальність. Наприклад, фермерське господарство може мати порівняно високі витрати на одиницю продукції, але водночас може отримувати вигоду від високої «нецінової» конкурентоспроможності, що дає йому змогу продавати свою продукцію за більш високою ціною [23]. Проте такий стан довго тривати не може, і підприємство обов'язково через деякий час стає збитковим.

Однак багато менеджерів мають недостатню підготовку в питаннях управління взагалі й підвищення продуктивності та конкурентоспроможності зокрема, щоб втілити цю ідею. Управління водночас є мистецтвом і

наукою. На жаль, нині «ми швидше прокладаємо практичні шляхи нового образу думок, пізніше обґрунтуємо новий образ дій» [17].

Нами зроблено спробу викласти концептуальні теоретичні підходи до обґрунтування цілей управління продуктивністю на основі їх планування, вимірювання, оцінки, контролю та підвищення. Головна ідея полягає в тому, що вирішальне значення має послідовність реалізації цілей щодо операцій у сфері управління продуктивністю на аграрних підприємствах, що передбачає наявність таких елементів:

1. Обґрунтування стратегічної цілі розвитку (підприємства, галузі, суспільства).

2. Обґрунтування етапів її досягнення, а отже й визначення оперативних та тактичних цілей.

3. Врахування економічної, екологічної та соціальної складової у стратегічних, оперативних і тактичних цілях.

4. Врахування у цілях усіх рівнів пов'язаності їх з продуктивністю та конкурентоспроможністю.

Щоб управління продуктивністю і конкурентоспроможністю було успішним, необхідно сумлінно виконувати всі етапи цілепокладання в наведеній послідовності [3].

Результативність розвитку аграрного підприємства, регіону і країни в цілому формується як її джерелами, так і обраними управлінськими моделями економічного конкурентоспроможного підвищення. Чинники продуктивності є визначальними для конкурентоспроможності та економічного розвитку в сучасному суспільстві й тісно взаємопов'язані, створюючи потужний синергетичний ефект. Зростання економіки на основі продуктивності в широкому розумінні в умовах посилення внутрішнього й міжнародного конкурентного тиску, передусім залежить від інституційних, інноваційних і структурних чинників, які сприяють ефективному використанню факторів виробництва, зростанню прибутків підприємств і доданої вартості [9], що повинно бути враховано в цілях.

У свою чергу, вища продуктивність через ефективне використання чинників, трансформується з боку попиту у зниження цін для споживачів і відповідно у збільшення реальних доходів населення, прибутків підприємств, інвестицій, а з боку пропозиції - в ефективне використання потужностей і ре-

сурсів, їх розширення та збільшення робочих місць. Через ланцюжки зв'язків між підприємствами з різних галузей підвищення продуктивності в одному секторі економіки сприяє попиту на продукцію в споріднених секторах, збільшенню інвестицій в розширення виробництва й зайнятості. У цілому результатом цього віртуального циклу є збільшення валового продукту та доданої вартості.

Цілеспрямована державна політика створення стабільного макроекономічного та мікроділового середовища, стимулювання інновацій та технологічного оновлення може суттєво посилити взаємодію чинників зростання продуктивності та їхній вплив на управління нею й конкурентоспроможністю як сільськогосподарських підприємств, так і

національної економіки, сприяючи технічному прогресу, економічному зростанню і, як результат, зайнятості та добробуту населення (рис. 2).

Ряд учених-аграрників під поняттям конкурентоспроможності аграрних підприємств розуміють здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції/послуг та засобів виробництва, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучкості реагування на зміну його кон'юнктури [12].

Рис. 2. Модель економічного зростання через взаємозв'язок між чинниками продуктивності, конкурентоспроможності

Джерело: Розроблено авторами за джерелом [13].

Водночас вони вважають, що конкурентоспроможність є латентним показником. Латентний у перекладі з латини означає прихований, недоступний. Науковий термін «латентні ознаки в економіці» використовується для відображення складних атрибутивних економічних понять, які неможливо кількісно виміряти в метричній шкалі, а рівень їх визначають за величиною чинників-симптомів, факторів [19].

Розглядаючи аграрну реформу в Україні, можемо зазначити, що вона зумовила суттєву трансформацію фактичної зайнятості

сільського населення. Бачимо, що основними соціально-економічними та правовими чинниками, що призвели до цього, є реформування майнових відносин, роздержавлення на початку 90-х років в Україні колишніх колгоспів, розпаювання та приватизація земель; реструктуризація сільського господарства й становлення нових організаційно-правових форм господарювання на селі; створення реального власника землі, майна, виробленої продукції; розвиток інфраструктури аграрного ринку тощо. Нині сільське господарство та сфера зайнятості

сільського населення перебуває на адаптаційній стадії свого розвитку, що характеризується несталою динамікою розвитку аграрної сфери, параметрів зайнятості та безробіття, низьким рівнем і якістю життя сільського населення. Ця проблема особливо актуальна для сьогодення нашого суспільства, в якому майже половина населення України проживає на селі.

У господарському комплексі країни аграрна сфера посідає провідне місце, а у багатьох селах - і перше, і останнє, оскільки є чи не єдиним матеріальним виробництвом, основним джерелом забезпечення потреб у продуктах харчування, а також переробних галузей - сировиною та джерелом доходу сільських мешканців, як основних представників середнього класу суспільства.

Відтак, реформування сільського господарства спричинило не лише позитивні зміни в організації аграрної сфери, у продуктивності праці зайнятих у ній, але й розкрило чимало соціальних проблем, зокрема безробіття (рівень безробіття сільського населення у 2017 р. порівняно з минулим роком становив 9,6 %, тоді як у 2000 р. - 10,1 %) [1]; нелегальну робітничу міграцію (50 тис. працездатних мешканців села щороку). За існуючого стану ринку праці виникає нагальна потреба радикальної державної підтримки, яка недостатньою мірою компенсується службою зайнятості, що реалізує комплекс заходів, спрямованих на покращення ситуації на ринку праці (працевлаштування, професійне навчання, перенавчання громадян і залученням їх до громадських робіт). Проте якість життя, як головний чинник підвищення продуктивності та конкурентоспроможності, в аграрному секторі так і в цілому по країні за роки незалежності не покращується, а за останні роки знизилась.

Організацією Об'єднаних Націй обраховано індекс щастя, за яким Норвегію визнано як країну з найщасливішими жителями, а Україна з 156 країн посіла 132 щабель. Даний індекс включає 12 показників, які розділені на 3 групі індекси:

- ріст і розвиток: ВВП на душу населення, ВВП на одного працюючого, очікувана тривалість життя, зайнятість населення;

- інклюзивність: коефіцієнт розшарування суспільства за розподілом багатства, медіанний дохід;

- спадкоємність поколінь і стійкість розвитку: скориговані чисті заощадження, пар-

никова інтенсивність ВВП, державний борг, коефіцієнт демографічного навантаження.

З даних групових індексів розраховують підсумковий - їх середнє арифметичне [16].

Відповідно до опублікованого рейтингу «Ведення бізнесу 2017» (Doing Business 2017), Україна займає 80-те місце серед 190 країн світу, показуючи поліпшення в загальному бізнес-середовищі у 2015 і 2016 рр., поступаючись Польщі й Російській Федерації (24-те та 40-ве місце відповідно) [25].

Згідно з опублікованим Всесвітнім економічним форумом у Давосі (далі - ВЕФ) звітом «Про індекс глобальної конкурентоспроможності 2016-2017» (*The Global Competitiveness Index*), Україна посіла за складовими «Інтенсивність конкуренції» й «Витрати аграрної політики» 108-ме та 69-те місце відповідно з 138 країн світу. Для порівняння: Японія - 1-ше і 116-те, Нова Зеландія - 29-те і 1-ше, Польща - 47-ме і 91-ше місце, Російська федерація - 81-ше і 110-те місце відповідно [26].

За результатами дослідження, країни з високим рівнем аграрних витрат мають доволі високі показники інтенсивності конкуренції (наприклад, Нова Зеландія), але високий показник рівня конкуренції не обов'язково означає значні витрати на аграрну політику (наприклад, Японія). В Україні на 1 % сільського населення припадає 0,39 % доданої вартості сільського господарства (наприклад, Нова Зеландія має 0,5 %).

Механізм ринку як інституціональна система власною природою обумовлює конкуренцію, яка, передусім, спонукає економічних агентів працювати у напрямі власної й продукуючої конкурентоспроможності. У свою чергу, конкурентоспроможність як інститут виконує роль виразника здатності фірми і країни в цілому конкурувати, ефективно представляти товар на ринку, враховуючи потреби споживачів. Так, згідно зі звітом ВЕФ, Україна за індексом конкурентоспроможності мала наступну динаміку: 2012-2013 рр. 73-тє місце (з 144 країн); 2013-2014 рр. 84-те (з 148 країн); 2014-2015 рр. 76-те з 144 країн); 2015-2016 рр. 79-те (з 140 країн); 2016-2017 рр. 85-те (з 138 країн); 2017-2018 рр. - 81-ше місце (з 137 країн). Як бачимо, незначне зміщення у кращий бік: Україна змістилася на 4 позиції за рік, проте все ж не має відповідного рівня конкурентоспроможності [27].

Висновки. Дослідження свідчать, що соціально-економічною метою суспільства в управлінні продуктивністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств, як нового концептуального підходу соціально-економічного розвитку суспільства, має стати процес гармонізації чинників й індикаторів стратегічних елементів ефективного управління продуктивністю. Насамперед, це економічні, соціальні, демографічні й екологічні чинники. Отже, економічні категорії «продуктивність» і «конкурентоспроможність» мають інтегральну сутність. У зв'язку з цим нами запропоновано класифікацію поняття продуктивності за такими сутнісними видами: економічна, соціально-економічна, еколого-економічна і чиста.

Аналізуючи продуктивність і конкурентоспроможність як інтегровані взаємозалежні економічні категорії, вбачаємо їх як відокремлені, узгоджені й водночас системоутворювальні елементи, між якими відбувається процес взаємодії і гармонізації інституційних чинників: інвестицій, якості людського капіталу, інновацій як суб'єктів економічної системи зростання продуктивності

й конкурентоспроможності, добробуту населення.

Згідно з оцінкою міжнародних рейтингів євроінтеграційних процесів (а саме: 80-те місце серед 190 країн світу в рейтингу оцінки загального стану бізнес-середовища; 81-ше місце з 137 країн із визначення стану конкурентоспроможності країни в цілому; 69-те місце з 138 країн світу за витратами аграрної політики), ми дійшли висновку, що наша держава має неповноцінний соціально-економічний розвиток аграрної економіки та країни в цілому. Причиною цього є відсутність системи в розробці та впровадженні заходів у досягненні соціально-економічних цілей суспільства. Отже, соціально-економічні цілі суспільства в управлінні продуктивністю аграрних підприємств в умовах євроінтеграції є системою інтегрованих економічних взаємозв'язків усіх рівнів чинників, спрямованих на досягнення злагодженого функціонування економічного механізму в часі й просторі з метою економічного зростання аграрного виробництва і добробуту населення.

Список бібліографічних посилань

1. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 26.01.2018).
2. Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. Москва : Новости, 2000. 252 с.
3. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. Москва : Прогресс, 1985. 328 с.
4. Вітвіцький В. В. Категорійно-концептуальні аспекти управління продуктивністю в аграрних підприємствах. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 38-46.
5. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. Москва : НОРМА-ИНФОРМ, 1999. 412 с.
6. Городецька Л. О. Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посіб. Київ : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ - друк», 2009. 400 с.
7. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. проф. Є. П. Качана. Тернопіль: ТДЕУ, 2006. 373 с.
8. Економічний словник / редкол. : Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. Київ : Кондор, 2006. 255 с.
9. Єременко В. О. Підвищення продуктивності: теорія, світовий досвід, шлях України. Краматорськ : Вид-во Центру продуктивності Міністерства праці і соціальної політики України, 2000. 268 с.
10. Завіновська Г. Т. Економіка праці: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 300 с.
11. Ласкавий А. О. Менеджмент продуктивності : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 288 с.
12. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.
13. Мусіна Л. О. Інтеграція програм підвищення конкурентоспроможності української економіки до стратегічних документів урядової політики. *Вісник інституту прогнозування*. 2007. № 4. С. 19-25.
14. Портер Э. М. Конкуренция : пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.

References

1. Derzhavna slizhba statystyky Ukrainy [State statistics service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
2. Azoev, G.L., & Chelenkov, A.P. (2000). *Konkurentnye preimushhestva firmy* [Competitive advantages of the company]. Moskva: Novosti [In Russian].
3. Akoff, R. (1985). *Planirovanie budushhego korporatsii* [Planning for the future of the corporation]. Moskva: Progress [In Russian].
4. Vitvitskyj, V.V. (2017). *Katehorijno-kontseptualni aspekty upravlinnia produktyvnosti v ahrarynykh pidpriemstvakh* [Category and conceptual aspects of managing productivity in agrarian enterprises]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 38-46 [In Ukrainian].
5. Genkin, B.M. (1999). *Ekonomika i sotsiologiya truda* [Economics and sociology of labor]. Moscow: NORMA- INFORM [In Russian].
6. Horodetska, L.O. (2009). *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny : navch. posibnyk* [Labor economics and social-labor relations: tutorial]. Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho aviatorsnogo universytetu "NAU - druk" [In Ukrainian].
7. Kachan, Ye.P. (Ed.) (2006). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: navch.-metod. posibnyk* [Labor economics and socio-labor relations: tutorial manual]. Ternopil: TDEU [In Ukrainian].
8. Zavadskyj, Y.S., Osovska, T.V., & Yushkevych, O.O. (Eds.) (2006). *Ekonomichniy slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyiv: Kondor [In Ukrainian].
9. Yeremenko, V.O. (2000). *Pidvyschennia produktyvnosti: teoriia, svitovij dosvid, shliakh Ukrainy* [Productivity enhancement: theory, world experience, way for Ukraine]. Kramatorsk: Vyd-vo Tsentru produktyvnosti Ministerstva pratsi i sotsialnoi polityky Ukrainy [In Ukrainian].
10. Zavinovska, H.T. (2003). *Ekonomika pratsi: navch. posibnyk* [Labor economics: tutorial]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].

15. Прокопенко И. И. Управление производительностью: практическое руководство : пер. с англ. Киев : Техника, 1990. 319 с.
16. РБК Україна. У Давосі придумали нову систему оцінки економічного розвитку країн. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/davose-pridumali-novuyu-sistemu-otsenki-ekonomicheskogo-1516972374.html> (дата звернення 26.01.2018).
17. Скотт С. Д. Управление производительностью: планирование, измерение, оценка, контроль и повышение. Москва : Прогресс, 1989. 502 с.
18. Томас В., Дейлі М., Дарешар А. Якість економічного зростання: пер. з англ. Київ : Видавництво «Основа», 2002. 350 с.
19. Янковой О. Г. Конкурентоспособность підприємства: оцінка рівня та напрямів підвищення : монографія. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
20. European Commission (2016), "Glossary Enterprise and Industry", available at: http://ec.europa.eu/enterprise/glossary/index_en.htm, (Accessed 22 Aug 2016).
21. Krisciukaitiene I., Melnikiene R., Galnaityte A. (2011), Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium - term perspectives. Lithuania : Lithuanian Institute of Agrarian Economics, URL:https://www.google.com.ua/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=0ahUKEwjT67rz6cTSAhUMEpKHfbvCsQFghhMAG&url=http%3A%2F%2Fwww.laei.lt%2Ffile_download.php%3Fpid%3D1077&usg=AFQjCNGdQBYE9KJSkre0dKgMq7RreOTdPg&sig2=s-sDgGi_42Tf1PDt2w-BNQ (дата звернення 15.03.2018).
22. OECD (2014). Glossary of statistical terms. URL: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> (дата звернення 15.03.2018).
23. Technical Report Series GO-19-2017 (2017). Productivity and Efficiency Measurement in Agriculture. URL: <http://gsars.org/wp-content/uploads/2017/02/TR-17.02.2017-Productivity-and-Efficiency-Measurement-in-Agriculture.pdf> (дата звернення 15.03.2018).
24. The Centre for International Competitiveness (2018). European Competitiveness Index. URL : <http://www.cforic.org/pages/european-competitiveness.php> (дата звернення 15.03.2018).
25. World Bank (2017). Doing Business 2017: Equal Opportunity for All" Washington. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> (дата звернення 15.03.2018).
26. World Economic Forum (2016). The Global Competitiveness Report 2016-2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення 15.03.2018).
27. World Economic Forum (2017). The Global Competitiveness Report 2017-2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення 22.03.2018).
11. Laskavyi, A.O. (2004). *Menedzhment produktyvnosti: navch. posibnyk [Management of productivity: tutorial]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
12. Malik, M.Y., & Nuzhna, O.A. (2007). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy : monohrafiia [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms: monograph]*. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky [In Ukrainian].
13. Musina, L.O. (2007). Intehratsiia prohram pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ukrainskoi ekonomiky do stratehichnykh dokumentiv uriadovoi polityky [Integration of programs to increase competitiveness of the Ukrainian economy to strategic documents of government policy]. *Visnyk instytutu prohnozuvannia*, 4, pp. 19-25 [In Ukrainian].
14. Porter, Je.M. (2005). *Konkurencija [Competition]*. (Trans.). Moskva: Izdatelskij dom "Vijame" [In Russian].
15. Prokopenko, I.I. (1990). *Upravlenie proizvoditelnostyu: prakticheskoe rukovodstvo [Performance management: practical guide]*. (Trans.). Kiev: Tehnika [In Russian].
16. U Davosi pryдумaly novu systemu otsinky ekonomichnoho rozvytku krain [Davos came up with a new system for assessing the economic development of countries]. (2018). *RBK Ukraina*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/ukr/news/davose-pridumali-novuyu-sistemu-otsenki-ekonomicheskogo-1516972374.html> [In Ukrainian].
17. Skott, S.D. (1989). *Upravlenie proizvoditelnostju: planirovanie, izmerenie, ozenka, kontrol i povyszenie [Performance management: planning, measuring, evaluating, monitoring and enhancing]*. Moskva: Progress [In Russian].
18. Tomas, V., Dejli, M., & Dareshar, A. (2002). *Yakist ekonomichnoho zrostantia [Quality of economic growth]*. (Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo "Osnova" [In Ukrainian].
19. Yankovoi, O.H. (2013). *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia : monohrafiia [Competitiveness of enterprise: assessment of the level and directions of improvement: monograph]*. Odesa: Atlant [In Ukrainian].
20. Glossary enterprise and industry. (2016). *European Commission*. Retrieved from: http://ec.europa.eu/enterprise/glossary/index_en.htm [In English].
21. Krisciukaitiene, I., Melnikiene, R., & Galnaityte, A. (2011). *Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium-term perspectives*. Lithuania: Lithuanian Institute of Agrarian Economics. Retrieved from: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=0ahUKEwjT67rz6cTSAhUMEpKHfbvCsQFghhMAG&url=http%3A%2F%2Fwww.laei.lt%2Ffile_download.php%3Fpid%3D1077&usg=AFQjCNGdQBYE9KJSkre0dKgMq7RreOTdPg&sig2=s-sDgGi_42Tf1PDt2w-BNQ [In English].
22. Glossary of statistical terms. (2014). *OECD*. Retrieved from: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> [In English].
23. Productivity and efficiency measurement in agriculture. (2017). *Technical Report Series GO-19-2017*. Retrieved from: <http://gsars.org/wp-content/uploads/2017/02/TR-17.02.2017-Productivity-and-Efficiency-Measurement-in-Agriculture.pdf> [In English].
24. European competitiveness index. (2018). *The Centre for International Competitiveness*. Retrieved from: <http://www.cforic.org/pages/european-competitiveness.php> [In English].
25. *Doing business 2017: equal opportunity for all*. (2017). Washington. Retrieved from: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> [In English].
26. The global competitiveness report 2016-2017. (2016). *World Economic Forum*. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf [In English].
27. The Global Competitiveness Report 2017-2018. (2017). *World Economic Forum*. Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport/2017%E2%80%932018.pdf> [In English].

Vitvitsky V.V., Avramenko Yu.O. Productivity and competitiveness management in agrarian enterprises in the context of socio-economic development goals

The purpose of the article is to generalize and develop theoretical and methodological principles of formation of socio-economic goals of society in the management of productivity and competitiveness, and also identify the main factors of their influence on the economic, social, demographic goals of social development.

Research methodology. In the research process have been used the following scientific methods: abstract and logical, dialectical, system analysis and harmonization of processes (theoretical and methodological coordination).

Research results. The results of the research substantiate the conclusion that productivity and competitiveness as integrated interrelated economic categories, which involve the process of interaction and harmonization of such institutional factors as: investment, innovation, quality of human capital, which act as subjects of the economic system of growth and welfare of the population. There has been given an assessment of the state of socio-economic goals of the agrarian economy and the country as a whole in the international rating in order to ensure the development of agricultural production and rural areas of the state.

Elements of scientific novelty. There has been revealed the theoretical and methodological system approach to formation of the society's goals for increasing the productivity and competitiveness of agrarian enterprises on the basis of conceptual-analytical models, indicators and economic growth of production and welfare of the population. There has been proposed a definition of the classification essence of types of productivity.

The practical significance. There has been substantiated the integral essence of economic categories of "productivity" and "competitiveness". Figs.: 2. Refs.: 27.

Keywords: socio-economic goals of society, economic growth of agrarian production, agrarian enterprises, productivity, competitiveness, welfare of population.

Vitvitsky Volodymyr Valentynovich - doctor of economic sciences, professor, honored worker of science and technology of Ukraine, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Avramenko Yuliya Oleksiivna - junior research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: avramenko.yuliya@gmail.com

Витвицкий В.В., Авраменко Ю.А. Управление производительностью и конкурентоспособностью аграрных предприятий в контексте социально-экономических целей развития

Цель статьи - обобщить и развить теоретико-методологические основы формирования социально-экономических целей общества в управлении производительностью и его конкурентоспособностью, а также выявить основные факторы их влияния на экономические, социальные, демографические составляющие общественного развития.

Методика исследования. Используются методы: абстрактно-логический, диалектический, системного анализа и гармонизации процессов (теоретические и методологические согласования).

Результаты исследования. Обосновано, что производительность и конкурентоспособность как интегрированные взаимозависимые экономические категории, между которыми происходит процесс взаимодействия и гармонизации институциональных факторов (инвестиции, инновации, качество человеческого капитала), выступают составляющими экономической системы развития и благосостояния населения. Дана оценка состояния социально-экономических целей развития аграрной экономики и страны в целом согласно с международными рейтингами с целью обеспечения развития агропромышленного производства и сельских территорий государства.

Элементы научной новизны. Выявлено теоретико-методологический системный подход к формированию целей общества по росту производительности и конкурентоспособности аграрных предприятий на основе концептуально-аналитических моделей, индикаторов и экономического роста производства и благосостояния населения. Предложено определение классификационной сущности видов производительности.

Практическая значимость. Обоснована интегральная сущность экономических категорий «производительность» и «конкурентоспособность». Илл.: 2. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: социально-экономические цели общества, экономический рост аграрного производства, аграрные предприятия, производительность, конкурентоспособность, благополучие населения.

Витвицкий Владимир Валентинович - доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Авраменко Юлия Алексеевна - младший научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: avramenko.yuliya@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 27.03.2018 р.

Фахове рецензування: 28.03.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Вітвіцький В. В., Авраменко Ю. О. Управління продуктивністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті соціально-економічних цілей розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 100-109.

* * *

В.В. БУГАЙЧУК, кандидат економічних наук
І.Ф. ГРАБЧУК, кандидат економічних наук

Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства

Мета статті - визначити теоретичні аспекти формування біоекономіки та основні ресурси її розвитку в Україні.

Методика дослідження. Методи: історичний, діалектичний, пізнання, а також системний підхід та порівняльний аналіз.

Результати дослідження. Висвітлено особливості розвитку екологічної та економічної революції, а також формування й становлення біоекономіки як науки. Визначено основні відмінності біоекономіки від інших наук. Проаналізовано зв'язки між компонентами біоекономічної системи. З'ясовано, що розвиток біоекономіки продовжить життя природних ресурсів, зменшить екологічне навантаження, дасть можливість покращити умови життєдіяльності людства, отримати додаткову вартість продуктів від використання відходів.

Елементи наукової новизни. Визначено, що біоекономіка як наука, на відмінну від існуючих, вивчає управління ресурсами та технологіями на циркулярній основі.

Практична значущість. Обґрунтовано, що біоекономіка є новим напрямом економічного розвитку, яка повторно застосовує і переробляє вторинну сировину, у тому числі відходи, створює умови багаторазового, циклічного використання ресурсів, забезпечуючи підвищення, а також поліпшуючи соціально-економічний розвиток країни. Визначено, що кольорова класифікація є психологічним мотивом боротьби з проблемами, які можна вирішити з реалізацією новітніх біотехнологій. Застосування біотехнологій створює базис для формування біоекономіки, як системи, що створює біологічні ресурси для виробництва високотехнологічних продуктів. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: біоекономіка, економіка, біомаса, біотехнології, сільське господарство.

Бугайчук Віта Віталіївна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)
E-mail: vitabugajcuk@gmail.com

Грабчук Інна Францівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва Житомирського національного агроекологічного університету (м. Житомир, Старий бульвар, 7)
E-mail: vitabugajcuk@gmail.com

Постановка проблеми. Наразі розвиток людства стикається з рядом глобальних проблем, а саме: швидке збільшення населення, споживча криза, економічна відсталість, екологічна деградація, неефективне використання енергії й сировини, які формують загальносуспільну невпевненість у її перманентному майбутньому. Такі побоювання суспільства генерують супротив через піднесення науково-технічного прогресу, який з огляду на сучасні тенденції розвитку європейського простору надає імпульсу щодо активізації біоекономіки в аграрному секторі України. Пріоритетними напрямками біоекономіки є створення передумов до ощадного використання природних ресурсів, мінімізації екологічних ризиків, поширення біологічного землеробства та використання енергоощадних технологій.

За таких умов біоекономіка здатна вирішити проблеми ефективного використання біологічної системи за найменшої шкоди навколишньому середовищу та в цілому, гармонізувати соціально-економічний розвиток суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним, методичним і практичним аспектам розвитку економіки на біоекономічних засадах присвячено наукові праці зарубіжних учених: Beekman V. [13], Brown L. [8], Cotianu R. [7], DaSilva E. [9], Georgescu-Roegen N. [10], Gore A. [11], Muller M. [12], Voineagu V. [14] та вітчизняних: Дульської І.В. [1], Клименко А.М. [4], Літвак О.А. [2], Макачук О.Г. [3], Талавирі М.П. [5].

Досягнуто значних результатів у вивченні екологічних та біоекономічних аспектів розвитку економіки, водночас проблема комплексного підходу до питання забезпечення

екологічної безпеки й соціального розвитку через призму біоекономіки залишається недостатньо вирішеною.

Мета статті - визначити теоретичні аспекти формування біоекономіки та основні джерела її розвитку в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Біоекономіка - відносно нова наука в Україні, проте світові дослідження, що стосуються її основних аспектів, проводять досить давно. Починаючи з XVII ст. багато науковців розглядали людську діяльність через призму біо- і есо-напрямів, а також з їх допомогою намагалися вирішити актуальні тогочасні проблеми суспільства. Провідну позицію щодо науки біо і есо-economics (так звану «екологічну економіку») зайняли такі іноземні науковці: K. von Linne, K. Popper, Kenneth E. Boulding, M. Faber, C. Bernard, G. Antipa, N. Georgescu-Roegen, E. Haeckel, H. Daly, R. Costanza, L.R. Brown, N. N. Constantinescu та багато інших, які розглядали дану науку з соціального, економічного, політичного і наукового підходу.

Grigore Antipa (1867-1944) заклав фундамент міждисциплінарної науки біоекономіки, що стало першим кроком у революції розуміння природних ресурсів на планетарному рівні. Він є одним з найкращих європейських екологів, які звернули увагу на важливість довкілля в житті кожної живої істоти.

Nikolas Georgescu-Roegen (1906-1994) вважають батьком біо-економічної теорії, яка подарувала революційний погляд на економіку. Його роботу - «Закон Ентропії і економічний процес» опубліковано в 1971 р. У цій роботі автор доводить, що основні проблеми суспільства пов'язані з економічною ентропією. Вчений поєднав, на той час не поєднувані, на перший погляд, науки у розв'язанні поставлених завдань: економіку і екологію з математикою і фізикою.

У теорії Nikolasa Georgescu-Roegen біоекономіка, як - «saving lives»-«збереження живого» має взаємодіяти з умовами промислового перевороту і технологічного прогресу, з одного боку, та еволюцією суспільства та екологією - з іншого. Він свідчить, що критичні екологічні проблеми пов'язані з науковим, технологічним та інформаційним суспільством, а саме з існуванням загального прогресу людини. Не завжди в період швидкого розвитку людство може автоматично вирішувати екологічні проблеми. Головною метою його роботи є спроба синтезувати концепти і поняття нової науки у так званій біоекономіці. Вона ідентифікується в поточній глобальній економіці та біо- сільськогосподарських системах (екологічній, органічній).

Професор, доктор Vergil Voineagu у 2006 р. продовжив ідею біо-економічної революції, як частину історії західного економічного узгодження з еволюційною біологією. На його думку, розвиток суспільства і природи має бути синхронізованим, адже виникаючі під час життєдіяльності суспільства проблеми мають знаходити і шляхи вирішення з урахуванням досягнутого прогресу [14].

На думку вітчизняного науковця М.П. Талавирі, біоекономіка ґрунтується на парадигмах виробництва, яке поєднано з біологічними процесами, використовує природні ресурси із навколишнього середовища, потребує мінімальних витрат енергії і не забруднює довкілля, оскільки вхідні ресурси застосовують не один раз та повністю перетворюються в екосистемі [4].

І.В. Дульська біоекономіку визначає через використання біологічних ресурсів землі й океану, відходів від виробництва продуктів харчування для людей і кормів для тварин, для промислового виробництва та енергії. Цей термін, крім того, охоплює поняття біотехнології для галузей сталого виробництва. Відтак відходить біологічного походження пов'язують з перспективою заміни хімічних добрив або переробки їх з метою отримання біоенергії [1].

На думку О.Г. Макаручак, біоекономіка - це стійке виробництво і перетворення біомаси для продовольчих, медичних цілей, а також для переробки на волокно, промислові продукти та енергію, де відновлювана біомаса містить у собі будь-який біологічний матеріал, що використовують як сировину, а тому може відігравати важливу роль в економічному зростанні та сприяє розвитку сталої економіки [3].

Біоекономіка розглядається як одна зі сторін економічної діяльності, яка враховує позитивний вплив біологічних процесів і поновлюваних біоресурсів на здоров'я населення, на економічне зростання й розвиток, а також повністю ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, кінцевих результатах біо-процесів і потенціалі еко-технологій для виробництва новітніх

біопродуктів, отримання прибутку від їх реалізації та створення додаткових робочих місць. Розвиток біоекономіки розглядають як альтернативу існуючим підходам до становлення галузі економіки [2].

В межах контексту викликів нашого часу, такі як зміна клімату через емісії парникових газів, збереження біологічної варіативної частини, поживну безпеку і придатність матеріалів та енергії, біоекономіка розвивається у напрямі нового економічного й промислового перевороту.

Біоекономіка є новим напрямом економічного розвитку, яка, на відміну від попередніх, повторно використовує і переробляє вторинну сировину, у тому числі відходи, створює умови багаторазового, циклічного застосування ресурсів, забезпечуючи підвищення ВВП, а також покращуючи соціально-економічний розвиток країни.

Погоджуємося з парадигмою N. Georgescu-Roegen - еволюційний вид економічного розвитку людини асоційований законами природи і особливо «Законом Ентропії» (другий принцип термодинаміки), який визнаний «найекономічнішим із законів фізики» (Georgescu-Roegen, 1971). Традиційна теорія зростання ґрунтується на формулі Solow/Stiglitz, яка виявляє, що виробництво - пряма функція трьох чинників: кількості робочої сили, акціонерного капіталу й доступних природних ресурсів. Це означає, що виробництво збільшується паралельно у ко-

жному з трьох чинників, при цьому підвищується обсяг виробництва, що без необхідності виснажує природні ресурси.

Біоекономічний напрям розвитку сучасного суспільства містить в собі систему використання сучасних біотехнологій з виробництва продукції, які забезпечують безвідходне виробництво або перетворення способом рециклінгу відходів різних видів. Сучасні біотехнології дають змогу також і виробляти екологічно чисту продукцію, зберігаючи при цьому навколишнє середовище, що багато в чому сприяє розвитку методів ефективного та збалансованого ведення господарської діяльності. За рахунок розширення біоекономіки з'являються додаткові можливості вирішення таких глобальних проблем, як нестача продовольства, пов'язана зі збільшенням населення; вичерпання копалин мінеральних ресурсів; забруднення довкілля; поліпшення життя, зокрема завдяки підвищенню якості медичної допомоги та соціального забезпечення.

Біоекономіка є багатофункціональним сектором, оскільки через використання біотехнологій поєднує різні галузі економіки: сільське господарство, переробну, фармацевтичну, харчову та інші. Біотехнології практикують у найрізноманітніших галузях [9]. Усі їх види перебувають у складній і постійній взаємодії. За міжнародною класифікацією біотехнології розрізняють за кольорами (табл.).

Міжнародна класифікація біотехнологій

За кольорами	Галузь застосування
Зелений	Сільськогосподарські та екологічні біотехнології, у тому числі виробництво біопалива і біодобрих
Червоний	Біофармацевтика, біодіагностика
Жовтий	Харчові біотехнології
Білий	Промислові біотехнології
Синій	Морські біотехнології, аквакультура
Золотий	Біоінформатика, нанобіотехнології
Коричневий	Біотехнології пустель та посушливих територій
Сірий	Біопроцеси і ферментація
Чорний	Біотероризм, біологічна зброя

Джерело: [5, 11].

Наведена за кольорами класифікація є психологічним мотивом боротьби з проблемами, які можна вирішити з використанням новітніх розроблених біотехнологій. Застосування біотехнологій створює базис для формування біоекономіки, як системи, що використовує біологічні ресурси для виробництва високотехнологічних продуктів.

З таблиці видно, що верхівку кольорової ієрархії займає зелений колір, в який входять сільськогосподарські біотехнології переробки біомаси, отриманої від сільськогосподарського виробництва.

Сільське господарство виконує роль ядра біоекономіки, оскільки є основною сировинною базою [4]. Біоекономіка сільськогос-

сподарських систем ґрунтується на сільськогосподарській біомасі та біотехнологіях.

Біомаса - органічний матеріал, одержаний у процесі переходу природних ресурсів на готову продукцію. Вона є поновлюваним

джерелом енергії, адже містить збережену енергію від сонця та з використанням біотехнологій може бути перетворена на рідкі біологічні палива або біогаз. Основне джерело отримання біомаси наведено на рис. 1.

Рис. 1. Джерела отримання біомаси

Джерело: Адаптовано автором згідно з The National Energy Education Project (public domain).

Біомаса, одержана з деревини і лісоматеріалів у вигляді відходів, може використовуватися для обігріву будівель, у промисловості; від сільськогосподарських урожаїв з відходів як сировини, так і їжі переробляється у рідке біологічне паливо, біогаз, комбікорм, біодизель, спиртове паливо та інше.

Перетворення біомаси в енергію, що горить, можливе лише за допомогою біотехнологій. Газ метану або біогаз утворюється з переробки сміття, сільськогосподарських відходів та відходів життєдіяльності. Біодизель та інше транспортне паливо виробля-

ється з олій і тваринних жирів. Паливо з біомаси забезпечило майже 5% первинної енергії Сполучених Штатів Америки в 2016 р.: близько 48% - біологічне паливо (етанол), 41—паливо, отримане з біомаси лісо-, пиломатеріалів і близько 11% - з біомаси муніципальних відходів [6].

Центром біоекономічного розвитку є людина з біо-мисленням, тобто її мета використати природні ресурси так, щоб не нашкодити природі, а навпаки - підтримати біологічні процеси й ощадно експлуатувати її дари (рис. 2).

БІОЕКОНОМІКА

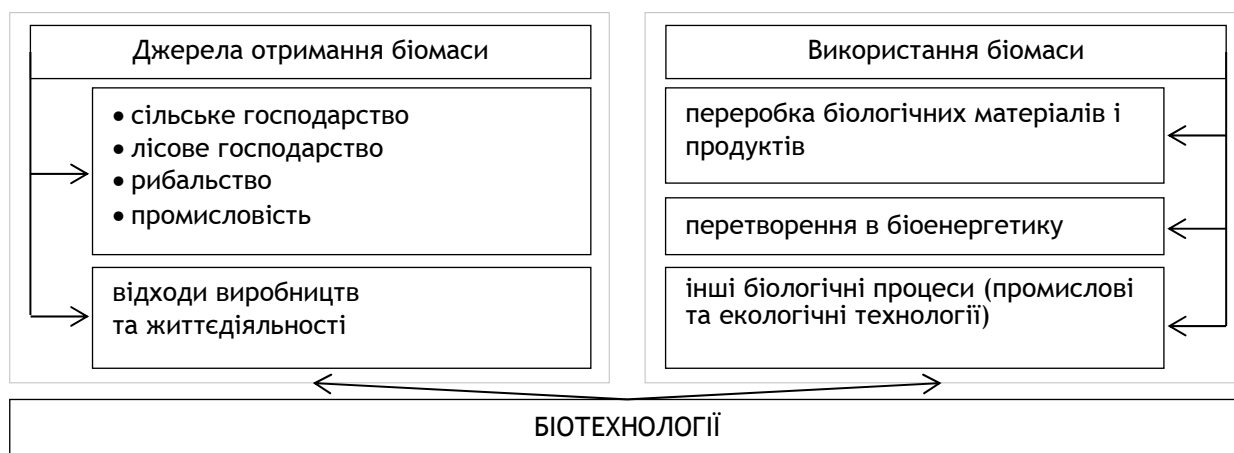

Рис. 2. Система біоекономіки

Джерело: Адаптовано автором згідно з [8].

На рис. 2 відображено систему біоекономіки, в основу якої входять два основних її компоненти: біомаса у різних її виявах (залишки сировини й відходи) та біотехнології, за допомогою яких можливе не тільки зменшення еконавантаження, а й створення додаткового продукту та налаштування виробничого процесу на біооснові.

Біоекономіка є частиною основних змін, вона:

- є ключем у переході від ресурсів до біоресурсів;
- ґрунтується на відновлюванні природних ресурсів;
- полягає у прийнятті інтегрованого й системного погляду на харчові продукти, енергетику та промислові виробництва, які у циклічній економіці можуть бути повторно використані та перероблені у нові матеріали;
- пропонує потенціал для модернізації традиційних секторів економіки та для створення нового сталого економічного розвитку

Список бібліографічних посилань

1. Дульська І. В. Чи поїде Україна швидкісним потягом НТП? (маніфест технологічного розвитку країни). Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Т. 1. С. 80-92.
2. Литвак О. А. Розвиток аграрного сектору економіки на біоекономічних засадах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03. Миколаїв, 2016. 26 с.
3. Макачук О. Г., Савчук В. К. Біоенергетичний потенціал сільськогосподарського виробництва: економічний вимір, прогноз використання : монографія. К. : Аграр Медіа Груп, 2011. 177 с.
4. Розвиток біоекономіки та управління природокористуванням в умовах глобалізації : монографія. Талавірія М. П., Клименко А. М., Жебка В. В. та ін. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2012. 340 с.
5. Талавірія М. П. Розвиток біоорієнтованої економіки на науковій основі. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. 2015. № 1 (45). Т. 2. С. 225-229.
6. Biomass-renewable energy from plants and animals. URL : https://www.eia.gov/energyexplained/?page=biomass_home.
7. Bogdan M., Buianu Lapadat, Vergina, Cotianu, R. Florescu, Georgiana (2000). Economics, Universitas Publishing House, Bucharest, Romania.
8. Brown L. R. (2001). Eco-economy - Building an Economy for Earth, Technical Publishing House, Bucharest, Romania.
9. DaSilva E. J. The Colours of Biotechnology: Science, Development and Humankind. *Electronic Journal of Biotechnology*. URL : <http://www.ejbiotechnology.info/index.php/ejbiotechnology/article/view/1114/1496>.
10. Georgescu-Roegen N. (1971). The Entropy Law and the Economic Process, Harvard University Press, Cambridge, USA.
11. Gore A. (1994). Earth in balance. Ecology and the human spirit. Technical Publishing. Bucharest.
12. Jordan N., Boody G., Broussard W., Glover J.D., Keeney D., McCown B.H., McIsaac G., Muller M., Murray H., Neal J., Pansing C., Turner R.E., Warner K., Wyse D. (2007). Sustainable Development of the Agricultural Bio-economy. URL : <http://www.sciencemag.org>.

шляхом використання нових технологій, таких як біотехнологія та нанотехнології.

Висновки. Розвиток біоекономіки продовжить життя природних ресурсів, зменшить екологічне навантаження, дасть можливість покращити умови життєдіяльності людства, отримати додаткову вартість продуктів від використання відходів тощо.

Однак у процесі впровадження можуть виникнути і відповідні труднощі. По-перше, біоекономічні підходи до виробництва, переробки та повторного вжитку відрізняються від традиційних підходів щодо використання природних ресурсів і потребують застосування нових біотехнологій. По-друге, нові й складні цикли виникають завдяки новим результатам досліджень науковців, що потребує тривалого часу для проведення дослідів та їх аналізу. Проте недоліки такого типу не мають жодного значення, якщо на противагу їм стоїть продовження життя людства та усього живого.

References

1. Dulcka, I.V. (2012). Chy poide Ukraina shvydkisnym potiahom NTP? (manifest tekhnolohichnoho rozvytku krainy) [Will Ukraine drive by high-speed train of STP? (technological development manifesto of the country)]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, 1 (5), Vol. 1, pp. 80-92 [In Ukrainian].
2. Litvak, O.A. (2016). Rozvytok aharnoho sektora ekonomiky na bioekonomichnykh zasadakh [Development of agrarian sector economy is on bioeconomic principles]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolaiv [In Ukrainian].
3. Makarchuk, O.H., & Savchuk, V.K. (2011). *Bioenergetichnyi potentsial silskogospodarskogo virobnitstva: ekonomichnyi vimir, prognoz vikoristannya : [Biopower potential of agricultural production: economic measuring, prognosis of the use: monograph]*. Kyiv: Agrar Media Grup [In Ukrainian].
4. Talavirya, M.P., Klymenko, A.M., Zhebka, V.V., et al. (2012). Rozvytok bloekonomiki ta upravlinnya prirodokoristuvanniam v umovah globalizatsii : monografiia. [Development of bioeconomics and environmental management in the conditions of globalization: monograph]. Kyiv: PP Lisenko M.M. [In Ukrainian].
5. Talavirya, M.P. (2015). Rozvytok biooriientovanoi ekonomiky na naukovi osnovi [Development of bioeconomics and environmental management in the conditions of globalization: monograph]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Vol. Ekonomika*, 1, pp. 225-229 [In Ukrainian].
6. Biomass-renewable energy from plants and animals. (n.d.). *U.S. Energy Information Administration*. Retrieved from: https://www.eia.gov/energyexplained/?page=biomass_home [In English].
7. Bogdan, M., Buianu Lapadat, Vergina, Cotianu, R. Florescu, Georgiana (2000). *Economics*. Bucharest, Romania: Universitas Publishing House [In English].
8. Brown, L.R. (2001). *Eco-economy - building an economy for Earth*. Bucharest, Romania: Technical Publishing House [In English].
9. DaSilva, E.J. (n.d.). The colours of biotechnology: Science, development and humankind. *Electronic Journal of Biotechnology*. Retrieved from: <http://www.ejbiotechnology.info/index.php/ejbiotechnology/article/view/1114/1496> [In English].

13. Overbeek G., de Bakker E., Beekman V., Davies S., Kresiewa Z., Delbrück S., Ribeiro B., Soyano M., Vale M. Review of Bioeconomy Strategies at Regional and National Level. BioSTEP Project, Report D2.3. 2016. URL : http://bio-step.eu/fileadmin/BioSTEP/Bio_documents/BioSTEP_D2.3_Review_of_strategies.pdf (accessed on 24 May 2017).

14. Voineagu V. (2006). Bio-economic revolution, history of occidental economy reconciliation with evolutionary biology, Centenary of birth of Nicholas Georgescu-Roegen (1906-2006), National Institute of Statistics, Bucharest, Romania. URL: <http://www.insse.ro>.

10. Georgescu-Roegen, N. (1971). *The entropy law and the economic process*. Cambridge, USA: Harvard University Press [In English].

11. Gore, A. (1994). *Earth in balance. Ecology and the human spirit*. Bucharest: Technical Publishing [In English].

12. Jordan, N., Boody, G., Broussard, W., Glover, J.D., Keeney, D., McCown, B.H., et al. (2007). *Sustainable development of the agricultural bio-economy*. Retrieved from: <http://www.sciencemag.org> [In English].

13. Overbeek, G., de Bakker, E., Beekman, V., Davies, S., Kresiewa, Z., Delbrück, S., et al. (2016). Review of bioeconomy strategies at regional and national level. *BioSTEP Project, Report D2.3*. Retrieved from: http://bio-step.eu/fileadmin/BioSTEP/Bio_documents/BioSTEP_D2.3_Review_of_strategies.pdf [In English].

14. Voineagu, V. (2006). Bio-economic revolution, history of occidental economy reconciliation with evolutionary biology, Centenary of birth of Nicholas Georgescu-Roegen (1906 - 2006). Bucharest, Romania: National Institute of Statistics. Retrieved from: <http://www.insse.ro> [In English].

Bugaychuk V.V., Grabchuk I.F. Bioeconomy and its role in the development of modern society

The purpose of the article is to identify theoretical aspects of bioeconomy forming and main sources of its development in Ukraine.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: historical, dialectical, method of enquiry, comprehensive approach and comparative analysis.

Research results. Peculiarities of development of environmental and economic revolution as well as peculiarities of formation and establishment of bioeconomy as a science have been highlighted. Main differences between bioeconomy and other sciences have been defined. The links between components of bioeconomy system have been analyzed. It's been determined that the development of bioeconomy will prolong life of natural resources, reduce ecological pressure, and also allow improving the standard of living of humanity and obtaining additional value of products from using wastes.

Elements of scientific novelty. It's been established that bioeconomy as a science, in contrast to existing ones, studies management of resources and technologies on a circular basis.

Practical significance. It's been substantiated that bioeconomy is a new direction of economic development which reuses and processes recyclable materials, including wastes. Bioeconomy creates conditions for multiple circular use of resources thus ensuring the growth of GDP and improving social and economic development of the country. It's been uncovered that the bioeconomic direction of the modern society involves the biotechnology usage in the production processes that provide non-waste production or conversion through the recycling of various species of waste. Modern biotechnology also allows us to produce environmentally friendly products, while preserving the environment, which in many ways contributes to the development of methods for efficient and balanced economic activities. It's been determined that color classification of technologies is a psychological motive to struggle against the problems which can be solved by using means of the latest biotechnologies. Application of biotechnologies creates the basis for a formation of bioeconomy as a system that uses biological resources for high-tech production. Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs.: 14.

Keywords: bioeconomy, economy, biomass, biotechnologies, agriculture.

Bugaychuk Vita Vitaliivna - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of economics and entrepreneurship, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi blvd., Zhytomyr)

E-mail: vitaugajcuk@gmail.com

Grabchuk Inna Frantsivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and entrepreneurship, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi blvd., Zhytomyr)

E-mail: vitaugajcuk@gmail.com

Бугайчук В.В., Грабчук И.Ф. Биоэкономика и её роль в развитии современного общества

Цель статьи - определить теоретические аспекты формирования биоэкономики и основные ресурсы ее развития в Украине.

Методика исследования. Методы: исторический, диалектический, познания, а также системный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования. Отражены особенности развития экологической и экономической революции, а также формирования и развития биоэкономики как науки. Определены основные отличия биоэкономики от других наук. Проанализированы связи между компонентами биоэкономической системы. Выяснено, что развитие биоэкономики продлит жизнь природных ресурсов, уменьшит экологическую нагрузку, даст возможность улучшить условия жизнедеятельности человечества, получить дополнительную стоимость продуктов от использования отходов.

Элементы научной новизны. Определенно, что биоэкономика как наука, в отличие от существующих, изучает управление ресурсами и технологиями на циркулярной основе.

Практическая значимость. Обоснованно, что биоэкономика является новым направлением экономического развития, где повторно используется и перерабатывается вторичное сырье, в том числе отходы, создает условия многократного, циклического использования ресурсов, обеспечивая рост ВВП, а также улучшает социально-экономическое развитие страны. Определено, что цветная классификация является психологическим мотивом борьбы с проблемами, которые можно решить с использованием новейших разработанных биотехнологий. Применение биотехнологий создает базис для формирования биоэкономики как системы, которая использует биологические ресурсы для производства высокотехнологических продуктов. Табл.: 1. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: биоэкономика, экономика, биомасса, биотехнологии, сельское хозяйство.

Бугайчук Вита Витальевна - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики и предпринимательства, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: vitabugajcuk@gmail.com
Гребчук Инна Францовна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: vitabugajcuk@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 30.03.2018 р.

Фахове рецензування: 27.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бугайчук В. В., Гребчук І. Ф. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 110-116.

* * *

Новини АПК

Аграрний товарообіг між Україною та Нідерландами зростає

За підсумками минулого року товарообіг між Україною та Нідерландами збільшився на 69%, у I кварталі 2018 р. - на 21%, в основному за рахунок збільшення експорту.

Про результати торговельно-економічного співробітництва та потенціал двосторонніх відносин у сільському господарстві йшлося під час зустрічі першого заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Максима Мартинюка з Надзвичайним та Повноважним Послом Королівства Нідерланди в Україні Едуардом Хуксом.

«У 2017 році товарообіг між нашими країнами становив майже 1,5 млрд дол. США, з яких український експорт - 1,28 млрд дол. Порівняно із 2016 р. постачання аграрної продукції до Нідерландів збільшилося на 80%. Серед перспективних і стратегічно важливих напрямків співпраці на найближчий період - розвиток органічного виробництва», - зазначив Максим Мартинюк.

Він додав, що в минулому році наша країна вперше експортувала до Нідерландів партію саджанців яблук, що є показовим етапом взаємовідносин для вирівнювання торговельного балансу в цій сфері, адже до цього Україна лише імпортувала продукцію садівництва з Нідерландів.

Українська сторона готова збільшувати постачання на нідерландський ринок продукції борошномельно-круп'яної промисловості, м'ясної, натуральної та мінеральної води, м'яси, залишків і відходів харчової промисловості тощо.

Пан Едуард Хукс відмітив значний прогрес у двосторонній торгівлі та у співпраці в останні роки між Україною і Нідерландами, висловивши впевненість у подальшому конструктивному діалозі.

Сторони визначили головні пріоритети двосторонньої співпраці в АПК між двома країнами, зокрема у сферах: картоплярства, молочарства, обізнаності населення щодо реалізації земельної реформи в Україні, ветеринарії та фітосанітарії, аграрної освіти дорослого населення, харчової промисловості.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 631.147:349(477)

Є.В. МИЛОВАНОВ, кандидат економічних наук

Правові засади регулювання органічного виробництва в країнах ЄС

Мета статті - вивчити досвід ЄС щодо правового регулювання органічного виробництва та визначення напрямів удосконалення вітчизняного законодавства для розвитку органічної сфери.

Методика дослідження. Використано методи: ретроспективного аналізу, порівняльний, загальнонауковий.

Результати дослідження. Висвітлено передумови становлення європейської законодавчої бази органічного виробництва. Чітке визначення основ виробництва, зберігання, переробки та маркування органічної продукції на законодавчому рівні стало міцною основою для сучасного розвитку органічного ринку в країнах ЄС. Належне функціонування внутрішнього ринку органічної продукції в ЄС, а також підтримання довіри споживачів до продуктів, маркованих як органічні, забезпечує чесну конкуренцію органічної продукції, що позитивно позначається на ринкових тенденціях. Ретроспективний аналіз розвитку вітчизняного законодавства щодо формування системи органічного господарювання в Україні свідчить, що нині спостерігається стабільна позитивна тенденція до розвитку органічної сфери, підвищення попиту на органічні продукти, глибше усвідомлення споживачами їх корисних властивостей та переваг.

Елементи наукової новизни. Визначено основні досягнення України у сфері регіональної підтримки органічного агровиробництва. Доведено перспективність сфери органічного виробництва для соціально-економічного та екологічного розвитку України за умови створення повноцінного механізму її правового регулювання. Органічне сільське господарство, маючи значний потенціал для економічного, соціального та екологічного розвитку середовища сприятиме комплексному розвитку сільських територій й поліпшенню стану здоров'я населення.

Практична значущість. Показано потенційні вигоди від формування дієвої нормативно-правової бази регулювання вітчизняної органічної сфери на всіх рівнях господарювання, а саме: підвищення рівня прибутковості агровиробників, розширення експортного потенціалу, зміцнення іміджу України як постачальника високоякісної продукції, покращення загального рівня безпеки продовольства в державі та здоров'я населення. Табл.: 1. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: європейське законодавство, органічна сфера, правове регулювання, органічна продукція, державна підтримка, ринок органіку.

Милованов Євген Володимирович - кандидат економічних наук, президент Федерації органічного руху України (м. Київ, вул. Оболонська, 4, оф. 1)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Постановка проблеми. Розвиток органічного руху вже багато років є однією з найактуальніших тенденцій для сучасного суспільства. Європейська спільнота у даному аспекті завжди була не лише одним із ключових чинників, але й постійною рушійною силою розвитку органічної сфери, оскільки позитивний вплив органічного виробництва на здоров'я суспільства, навколишнє середовище, родючість ґрунтів, біорізноманіття та економіку сільських територій є беззаперечним.

Очевидним є той факт, що без своєчасного та повноцінного правового обґрунтування органічної сфери розвиненим країнам Європи не вдалося б досягти такого високого соціально-економічного ефекту від органіку. Чітке закріплення основ виробництва, збері-

гання, переробки та маркування органічної продукції на законодавчому рівні стало міцною основою для сучасного бурхливого розвитку органічного ринку в країнах ЄС. Тому вивчення досвіду законодавчо-нормативного врегулювання вищезгаданих питань є першочерговими в контексті створення міцного правового поля для розвитку системи вітчизняного органічного виробництва та ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань законодавчого забезпечення регулювання органічного виробництва присвячено праці таких вітчизняних науковців, як В. І. Артиша [1], Н. А. Берлач [2], М. В. Капшика [3, 9], О. Ф. Мельничук [11], М. М. Пархоменко [13] та ін. Однак проблема законодавчого врегулювання органічного виробництва залишається надзвичайно актуальною для України.

Мета статті - вивчити досвід ЄС щодо правового регулювання органічного виробництва та визначити напрями вдосконалення вітчизняного законодавства для розвитку органічної сфери.

Виклад основних результатів дослідження. Євросоюз стрімкими темпами продовжує збільшення обсягів виробництва та споживання органічної продукції. Продаж органічних продуктів та напоїв у Євросоюзі перевищив 30 млрд євро у 2016 р. Найвище значення даного показника серед країн ЄС було у Німеччині - 9,5 млрд євро (друге місце у світі після США). Найбільше споживання на душу населення (понад 200 євро) було зафіксовано у Швейцарії та Данії. Найбільша частка органічного ринку була досягнута у Данії (9,7%), Люксембурзі (8,6%) та Швейцарії (8,4%) [20, с. 24]. Швейцарія не є членом Євросоюзу, але її досвід також заслуговує на увагу та є показовим для України, оскільки ця країна досягла надзвичайно високих результатів у розвитку виробництва, ринку й споживання органічної продукції.

Ключовим рушієм попиту на органік в ЄС передусім визначається високий рівень обізнаності європейського суспільства про численні переваги органічної продукції для соціально-економічного та екологічного розвитку країни. Варто наголосити, що попит на органічні продукти та напої вже багато років перевищує пропозицію, а органічна сільськогосподарська продукція нині стимулює розвиток аграрної галузі багатьох країн Європи та світу в цілому.

Історія успіху європейського органічного руху тісно пов'язана з науково обґрунтованими фундаментальними підходами до формування дієвої системи забезпечення виробництва, переробки, маркування та ринку органічної продукції, неодмінною й надзвичайно важливою, складовою якої є правове обґрунтування. Багаторічний досвід органічного господарювання спонукав до усвідомлення необхідності впровадження загальної системи стандартизації й сертифікації для органічної сфери та її закріплення на законодавчому рівні.

Так, у 1972 р. було створено Міжнародну Федерацію органічного сільськогосподарського руху - IFOAM (з 2015 р. - IFOAM - Organics International), яка поставила собі за мету широке впровадження екологічних, соціальних та економічно обґрунтованих систем на основі принципів органічного зем-

леробства. Засновниками цієї організації були піонери органічного руху, які й почали створювати базові норми для формування майбутніх міжнародних стандартів та правових актів.

Перше законодавство про органічне землеробство було прийнято у деяких країнах Європи у 1980-х роках. У Данії, на прохання представників органічного руху, уряд установив як стандарти (так звані технічні регламенти), так і програму сертифікації починаючи з 1987 р. Натомість Франція та Іспанія також почали впроваджувати власне органічне законодавство. І, нарешті, в 1991 р., у контексті реформи аграрної політики ЄС, ухвалено Положення ЄЕС 2092/91 про органічне землеробство, в якому було визначено мінімальні вимоги до органічного маркування у країнах ЄС.

На міжнародному рівні Комісія Codex Alimentarius розпочала обговорення органічних принципів у 1992 р., і першу версію цих керівних принципів щодо виробництва, ринку та маркування сільськогосподарської продукції було прийнято у 1999 р., після чого також розроблено відповідні матеріали для галузі тваринництва та списки дозволених в органічному сільському господарстві речовин. За допомогою цих документів значною мірою сформувалися основний понятійний апарат та базова термінологія органічної сфери.

На основі багаторічних напрацювань членів IFOAM та керівних принципів Codex Alimentarius, у багатьох країнах Європи вдосконалено законодавство для врегулювання відносин в органічній сфері. Вищезгадана Постанова ЄС № 2092/91 від 24 червня 1991 р. [3, с. 184-355] стала першим імplementованим регулюванням об'єднаної Європи щодо органічного виробництва, вона також відіграла важливу роль у формуванні змісту регулювань поза межами ЄС. За даними експертів важелем стимулювання запровадження упорядкування у багатьох країнах є не лише захист споживачів на внутрішньому ринку, але й вірогідна потреба входження інших країн на європейський ринок.

Одним із важливих етапів дослідження вважаємо необхідність аналізу ретроспективи становлення законодавства в органічній сфері Євросоюзу.

Аналізуючи джерела 3–8, треба зауважити, що ключовими регулюваннями в ЄС, крім Постанови ЄС № 2092/91 від 24 червня

1991 р., були Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. про органічне виробництво та маркування органічної продукції [4, с. 6-63], Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008 р., що визначає детальні правила імплементації Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції щодо органічного виробництва, маркування і контролю [4, с. 66-180], Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008, що встановлює детальні правила для імплементації Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 щодо заходів для імпортування органічної продукції з третіх країн [5, с. 6-50]. Ці регулювання набули чинності з 1 січня 2009 р. та поширилися на всі суб'єкти господарювання, які виробляють та/або реалізують органічні продукти на ринках ЄС. Потреба їх ухвалення була продиктована необхідністю більш чіткого визначення мети, принципів та правил органічного виробництва для сприяння прозорості, отримання довіри споживачів та гармонізованого усвідомлення концепції органічного виробництва.

Саме ці документи стали основою однієї з найбільш прогресивних у світі систем правового регулювання органічного виробництва, які з кожним роком удосконалювалися додатковими регламентами та спричинили надзвичайно активний розвиток органічного ринку не лише в ЄС, а й у світі.

Отже, метою створеної правової системи ЄС, яка регулює сектор органічного виробництва, було забезпечення чесної конкуренції та належного функціонування внутрішнього ринку органічної продукції, а також підтримання та виправдання довіри споживачів до продуктів, маркованих як органічні. Більше того, ця система спрямована на задоволення умов, за яких цей сектор зміг значно рухатися вперед паралельно з розвитком виробництва та ринку [4, с. 6-7].

Динамічний розвиток ринку органічної продукції у Європейському Союзі не міг не позначитися на ринкових тенденціях інших європейських країн, у т.ч. й України. Вітчизняний ринок органічної продукції останніми роками також активно розвивається: збільшилися площі під органічним виробництвом (від 242 тис. га у 2006 р. до 411,2 тис. га у 2016 р. - на 70%), зросла кількість сертифікованих органічних господарств (від 80 у 2006 р. до 360 у 2016 р. - у 4,5 раза), значно збільшився обсяг ринку органіку (від 0,4 млн євро у 2006 р. до 21,2 млн євро у

2016 р. - у 73,5 раза), експорт органічної сільськогосподарської продукції у 2016 р. становив близько 300 тис. т на загальну суму 65 млн дол. США (80% експортувалося до країн ЄС) [12, 18]. Але успіхи України могли бути значно кращими, якби вітчизняні виробники та експортери мали можливість діяти у межах повноцінного правового поля на території своєї країни.

Важливим кроком до повноцінного становлення органічної сфери в Україні була розробка Федерацією органічного руху України проекту Концепції державної Програми розвитку органічного виробництва в Україні [4, с. 181-192] за дорученням Міністерства аграрної політики України у листопаді 2008 р.

У цьому документі задекларовано основні положення майбутньої Програми, яка формувалася для забезпечення сталого розвитку аграрного комплексу України шляхом підтримки ведення органічного виробництва як одного з важливих напрямів реалізації державної аграрної політики. Основні постулати даної Концепції використовувало Мінагрополітики при складанні наступних стратегій та програм розвитку аграрного сектору країни, а також вони допомогли виділити органічний напрям ключовим в актуальних питаннях екологізації агровиробництва, підвищення добробуту селян й зміцнення експортного потенціалу нашої держави.

Аналізуючи досягнення України у сфері правового регулювання органічної сфери, слід згадати про основні стратегічні напрями, ухвалені у Стратегії розвитку аграрного сектору «3+5» [17], яка представлена Міністерством аграрної політики та продовольства України у травні 2016 р. Стратегія є офіційною та ґрунтується на трьох пріоритетах: реформі системи державної підтримки з акцентом на дрібних фермерів, завершенні земельної реформи та реформуванні державних підприємств; 5 головних напрямках - розвитку сільських територій, ринків збуту, органічному виробництві та нішевих культурах, зрошенні, безпеці харчової продукції. Як бачимо, розвиток органічного виробництва є головним пріоритетом для вітчизняної аграрної сфери, поряд із безпекою харчової продукції, яка тісно пов'язана з органіком. Залишилося зробити наступний важливий крок - перейти від законодавчого закріплення, стратегій, концепцій і програм до конкретних дій щодо організаційної та фі-

нансової підтримки вітчизняних органічних виробників.

Погоджуємось із думкою авторів [15] про те, що «одним із питань, яке потребує якнайшвидшого вирішення задля подальшого розвитку органічного ринку, є неврегульованість нормативно-правової бази, що ускладнює роботу вітчизняних органічних виробників. Ухвалений у 2013 р. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» фактично не діє. Адже положення закону недосконалі та значною мірою не завжди відповідають законодавству Євросоюзу у сфері органічного виробництва, обігу та маркуванню органічної продукції. Це негативно впливає на функціонування вітчизняного органічного ринку, імідж країни на світовому ринку «органіку»; створює додаткові торгові бар'єри для виробників-експортерів; споживач незахищений від фальсифікату «органіку», а виробник - від недобросовісної конкуренції» [15, с. 7].

Зауважимо, що прийняття згаданого вище закону України було певною мірою позитивним зрушенням у напрямі формування необхідного законодавчого поля для розвитку органічної сфери, але неточність змісту та невідповідність європейським нормам не дали очікуваного ефекту.

Згодом, в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, які, через згадані причини, не виконали своєї регулюючої функції.

У народі кажуть: «де закон - там і захист». І коли має місце правова неврегульованість органічного виробництва та ринку в Україні, то це не лише заважає працювати відповідальним операторам, але й, певною мірою, сприяє виникненню «псевдоорганічних» виробників. Із цим негативом пов'язані проблеми не лише на внутрішньому, але й при вході на європейський ринок. Зокрема, в Євросоюзі діють Настанови щодо проведення додаткового офіційного контролю продукції, країною походження якої є Україна, Казахстан та Російська Федерація (зокрема, додатковий контроль був передбачений упродовж 2016 і 2017 рр.). Доволі жорсткі норми регулювання імпорту органічних продуктів з України передбачено в Євросоюзі у 2018 р. [16]. Цих проблем можна було б уникнути завдяки законодавчому врегулюванню питань внутрішнього контролю, зміцнивши цим позиції найкращих українських виробників на міжнародних ринках.

Вітчизняні органічні виробники, переробники та активна органічна спільнота протягом багатьох років докладали зусиль щодо вдосконалення законодавства для органічної сфери. У 2016 р. за ініціатииви громадського сектору та фахівців органічного ринку, Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з Федерацією органічного руху України й іншими представниками сектору розроблено проект Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (зареєстрований у Верховній Раді України під № 5448 від 24.11.2016 р.) [14]. Основна мета закону - адаптація вимог вітчизняного органічного законодавства до права ЄС. У проекті цього закону повною мірою враховані директиви та регламенти ЄС, що дадуть змогу максимально наблизити українське законодавство до європейського. Результатом має стати повна відповідність виробництва української органічної продукції міжнародним вимогам і стандартам. Завдяки цьому вітчизняні споживачі отримуватимуть дійсно якісний, перевірений органічний продукт, а українська імпортна продукція матиме сталий позитивний імідж.

Крім того, фахівці [15] зазначають, що у законопроекті удосконалено вимоги щодо виробництва, маркування та обігу органічної продукції; вилучено положення щодо оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції, що суперечило міжнародній практиці; докорінно змінено принципи сертифікації виробництва; істотно поліпшено вимоги до органів сертифікації, інспектора з органічного виробництва; конкретизовано відповідальність за порушення законодавства у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції як для виробників, так і для органів сертифікації. Зокрема, відповідно до ст. 37 законопроекту, за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції накладатимуть штрафи на фізичних осіб-підприємців у розмірі від 8 до 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією зазначеної продукції, на юридичних осіб - від 15 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією зазначеної продукції. Більше того, суб'єкт буде вилучатися з Реєстру операторів та позбавлятиметься органічного сертифіката [15, с. 9].

15 березня 2018 р. вищезгаданий проект Закону розглядався на черговому засіданні Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України. Законопроект представлено членом Комітету, який зауважив, що при доопрацюванні документа було враховано як зауваження депутатів і побажання та рекомендації учасників органічного руху України, так і європейський досвід законотворчості у частині регулювання органічного виробництва. Перший заступник Міністра аграрної політики та продовольства України зазначив, що після прийняття цього закону можна буде з впевненістю говорити про формування програм бюджетної підтримки сільського господарства в напрямі стимулювання органічного виробництва.

У результаті Комітетом ухвалено рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти цей законопроект у повторному першому читанні. За експертними прогнозами цей законопроект дасть змогу Україні зміцнити свої лідерські позиції серед органічних виробників світу.

Водночас, поки державні владні структури виявляють певну інертність у питаннях формування основ правового поля для вітчизняного органічного агровиробництва, значна кількість представників регіональних виконавчих органів влади вже давно усвідомлено працюють над підтримкою представників органічного агровиробництва у своїх областях і районах.

Вперше таку практику започаткували на Хмельниччині, де в Програмі розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2007-2011 рр. передбачалася можливість використання технологій органічного землеробства з перспективою такого господарювання на площі до 203 тис. га. Пізніше, маючи вже певний досвід як органічного виробництва, так і маркетингу органічної продукції, львів'яни теж підтримали ідею офіційного стимулювання розвитку органічного сектору, прийнявши Комплексну програму підтримки та розвитку агропромислового комплексу Львівської області на 2013-2015 рр., де передбачили, що суб'єктам господарювання, які виробляють органічну сільськогосподарську продукцію, може здійснюватися часткова компенсація витрат з проведення сертифікації відповідності виробника органічної продукції (не більше 10 тис. грн одному суб'єктові господа-

рювання) та надаватися дотація за посівну площу до 100 га під виробництво органічної продукції (не більше ніж 500 грн на 1 га) [15, с. 41-42].

Станом на початок квітня 2018 р., органічні виробники тим чи іншим чином підтримуються в 12 областях України (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська). Крім того, ще в трьох областях (Донецька, Запорізька, Рівненська) в проектних документах на найближчий період також заплановано подібну підтримку. У Вінницькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Миколаївській, Тернопільській, Харківській та Херсонській областях робота щодо визначення можливостей системної допомоги органічним виробникам знаходиться на початковій стадії та обговорюється місцевими експертами аграрного сектору [15, с. 42].

Проведені заходи підтримки органічних виробників із різних регіонів України за період 2014-2017 рр. оцінюються на загальну суму понад 1 млн грн. Звичайно, сума не велика, але важливим є сам факт не лише усвідомлення, але й конкретних дій, спрямованих на реальну допомогу виробникам, які господарюють органічно. Відзначимо також, що регіони демонструють бажання займатися органічним виробництвом і очікують від державної влади формування, на решті, основних «правил гри».

З прийняттям нового вітчизняного органічного законодавства аграрії сподіваються не лише на регіональну, а й на державну підтримку у вигляді відшкодування вартості сертифікації, а також на дотації, особливо у перехідний період, коли виникає найбільша потреба у фінансовій допомозі.

У розвинутих країнах світу, де дійсно дбають про здоров'я своїх громадян, про охорону довкілля, замислюються про збереження й відтворення якості та родючості ґрунтів, тому підтримують органічне виробництво. Органічні фермери отримують від десятків до сотень євро на гектар сертифікованих земель. І ці кошти акумулюються і надходять виробнику на рівнях Євросоюзу та конкретної країни, місцевих бюджетів. Все це, а також значний попит на органічні продукти з боку споживачів, звісно, стимулює багатьох виробників переходити на органічні методи господарювання [15, с. 4].

Євроінтеграційні прагнення України останніми роками значно покращилися конкретними досягненнями, зокрема Угодою про асоціацію з ЄС, завдяки якій нашій країні вдалося досить істотно підвищити обсяги товарообороту з Європейським Союзом, при цьому аграрна продукція, в тому числі органічна, була однією з ключових.

Слід зауважити, що умовами підписаної 27.06.2014 р. економічної і секторальної частини Угоди про асоціацію між Євросоюзом та Україною передбачено, що регламенти, директиви, рішення, рекомендації та повідомлення ЄС, що містяться в додатках, є частиною юридичних стандартів і мають розглядатися Україною при поступовому наближенні законодавства з конкретного сектору чи продукту. Зокрема, для української органічної сфери важливо, що Додатком XXXVIII до Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію з ЄС, при регулюванні розвитку органічного фермерства обов'язково слід врахувати:

- Постанову Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. про органічне виробництво та маркування органічної продукції;

- Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008 р., що визначає детальні правила імплементації Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції щодо органічного виробництва, маркування і контролю;

- Регламент Комісії (ЄС) № 235/2008 від 08.12.2008 р., що подає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про умови імпорту органічних продуктів з третіх країн.

Тому законодавство ЄС щодо органічної сфери є важливим для вітчизняної імплементації, якщо наша країна бажає стати повноцінним членом європейської органічної спільноти та розвивати ринкові відносини з країнами ЄС.

Наводимо потенційні вигоди, які може отримати українське суспільство від ухвалення відповідно нового закону, та формування дієвої нормативно-правової бази органічного виробництва у цілому з урахуванням європейського досвіду (таблиця).

Потенційні вигоди формування дієвої нормативно-правової бази регулювання органічної сфери

№ з/п	Суб'єкти	Потенційні вигоди
1	Держава	Розвиток сільськогосподарської галузі
		Підвищення рівня продовольчої безпеки
		Розвиток одного з найбільш дохідних та перспективних секторів аграрної сфери
		Створення додаткових робочих місць у сільській місцевості
		Зміцнення іміджу країни у міжнародних торговельних відносинах
		Отримання додаткових іноземних інвестицій у сільське господарство
		Покращення здоров'я населення
		Забезпечення раціонального використання природних ресурсів та належного їх відтворення
		Збереження родючості ґрунтів, водних джерел від забруднення, відновлення біорізноманіття та агроландшафтів
		Підвищення життєздатності сільських громад
		Крок до європейської інтеграції
		Стимулювання виробників до впровадження ґрунтозахисних технологій агроекологічних програм
		Прихід нових виробників органічних продуктів
		Позиціонування України як держави, що стимулює суб'єктів господарювання дотримувати принципів охорони довкілля у процесі ведення землеробства
2	Виробники	Офіційне затвердження методів органічного виробництва
		Затвердження вітчизняного органічного логотипу
		Збільшення обсягів продажу за рахунок підвищення споживчого попиту
		Підвищення прибутковості виробництва органічної продукції та її конкурентоспроможності
		Стимулювання органічних виробників через державну підтримку
		Створення системи компенсацій та преференцій
		Захист виробників від недобросовісної конкуренції із «псевдоорганічними» виробниками
		Підвищення довіри споживачів до вітчизняних органічних продуктів

3	Споживачі	Гарантування на законодавчому рівні якості органічної продукції
		Корисні для здоров'я та екологічно безпечні харчові та інші продукти
		Відсутність псевдотрактувань органічної продукції на полицях магазинів
		Покращення працевлаштування на селі
		Краща поінформованість щодо переваг органічних продуктів
		Перспективи збереження довкілля для майбутніх поколінь

Джерело: Розроблено автором на основі [10, 11, 13, 15].

Отже, виробники та споживачі України мають можливість одержати дивіденди від впровадження органічного виробництва у вітчизняну сільськогосподарську практику. Незважаючи на проблеми становлення та розвитку органічної сфери в Україні, цей напрям є багатообіцяючим і перспективним завдяки наявності в країні родючих чорноземних ґрунтів та вікових традицій агрогосподарства. Органічне сільське господарство має значний потенціал для економічного, соціального та екологічного підвищення в Україні, воно сприяє комплексному розвитку сільських територій й поліпшенню здоров'я населення. Лише створивши міцне законодавчо-правове підґрунтя, Україна зможе забезпечити здорове органічне майбутнє для нових поколінь та розвиток національної економіки.

Висновки. За останні десять років в Україні спостерігається загальна стабільна позитивна тенденція розвитку органічної сфери, постійне збільшення попиту на органічні продукти, а також експорту органічної про-

дукції, глибше усвідомлення споживачами їх корисних властивостей та переваг. Однак необхідно розуміти, що без створення належного правового забезпечення та чіткої системи державної підтримки на національному рівні подальший розвиток органічного господарювання залишатиметься проблемною сферою, буде недостатньо ефективним та прогнозованим.

В Україні склалися сприятливі умови для швидшої імплементації європейських правових засад регулювання органічного господарювання та результативного впровадження світового досвіду застосування сучасних механізмів системної підтримки як сертифікованого органічного виробництва, так і споживання органічних продуктів. Це сприятиме підвищенню рівня прибутковості агрогосподарств, розширенню експортного потенціалу, зміцненню іміджу України як постачальника високоякісної продукції, покращенню загального рівня безпеки продовольства в державі та здоров'ю населення.

Список бібліографічних посилань

1. Артиш В. І. Удосконалення системи державного регулювання виробництва органічної продукції в Україні. Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. Вип. 145. С. 365-370.
2. Берлач Н. А. Вдосконалення спеціальної нормативно-правової бази - пріоритетний чинник розвитку органічного сільського господарства в Україні. Форум права. 2010. № 1. С. 19-23.
3. Довідник міжнародних стандартів для органічного агрогосподарства / Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; за ред. М. В. Капштика та О. О. Котирло. К.: СПД Горобець Г.С., 2007. 356 с.
4. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів; за ред. Є. Милованова, С. Мельника, О. Демидова, В. Жилкіна, І. Колесника, А. Коняшина, В. Ніщети, В. Ткачука. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. 204 с.
5. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Кн. 2; за ред. Є. Милованова, С. Мельника, О. Демидова, С. Іващука, І. Колесника, А. Коняшина, М. Нетеси, В. Ніщети, М. Поєдинка. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 176 с.
6. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Кн. 3. Львів: Видавнича компанія «АРС», 2013. 272 с.
7. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Кн. 4. Львів: Видавнича компанія «АРС», 2015. 136 с.

References

1. Artys, V.I. (2010). *Udoskonalennia systemy derzhavnoho rehuliuвання vyrobnytstva organichnoi produktsii v Ukraini* [Improvement of state regulation system of organic production in Ukraine]. *Naukovy visnyk nats. universytetu bioreresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, 145, pp. 365-370 [In Ukrainian].
2. Berlach, N.A. (2010). *Vdoskonalennia spetsialnoi normatyvno-pravovoi bazy - priorytetnyi chynnyk rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini* [Improvement of special legal and regulatory framework - the organic agriculture development priority factor in Ukraine]. *Forum prava*, 1, pp. 19-23 [In Ukrainian].
3. Kapshtyk, M.V. & Kotyrla, O.O. (Eds.) (2007). *Dovidnyk mizhnarodnykh standartiv dlia organichnoho ahrovyrobnytstva* [Directory of international standards for organic farming]. Kyiv: SPD Horobets H.S. [In Ukrainian].
4. Milovanov, E., Melnyk, S., Demydov, O., Zhytkina, V., Kolesnyk, I., Konyashyn, A., et al. (Eds.). (2008). *Dovidnyk standartiv ES shchodo rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva ta markuvannia organichnykh produktiv* [Directory of EU standards for the organic production regulation and organic products labeling]. Lviv: LA "Piramida" [In Ukrainian].
5. Milovanov, E., Melnyk, S., Demydov, O., Ivaschuk, S., Kolesnyk, I., Konyashyn, A., et al. (Eds.). (2010). *Dovidnyk standartiv ES shchodo rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva ta markuvannia orhanichnykh produktiv* [Directory of EU standards for the organic production regulation and organic products labeling]. 2nd ed. Lviv: LA "Piramida" [In Ukrainian].

8. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Кн. 5. Львів : Видавнича компанія «АРС», 2016. 208 с.
9. Капштик М. В. Нормативно-правове забезпечення органічного виробництва в Україні: проблеми та перспективи. Агроекологічний журнал. 2012. № 1. С. 25-31.
10. Мельник В. О. Зарубіжний досвід правового регулювання органічного виробництва (порівняльно-правовий аспект). Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 79-90.
11. Мельничук О. Ф., Мельничук М. О. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 98-108.
12. Офіційний сайт Федерації органічного руху України. URL : <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (дата звернення: 26.03.2018 р.).
13. Пархоменко М. М. Правове регулювання органічного виробництва в Україні. Форум права. 2011. № 4. С. 546-552.
14. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : проект Закону України від 24.11.2016 р. № 5448. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 (дата звернення: 26.03.2018 р.).
15. Регіональна підтримка органічного виробництва в Україні [Є. Милованов, М. Мартинюк, О. Ковальова, О. Ходаківська та ін.] ; за ред. Є. Милованова. К. : Органік Прінт, 2018. 56 с.
16. Ретельна перевірка українських органічних продуктів на кордоні Євросоюзу. Журнал ORGANIC UA. 2018. 01-03 (43) 2018. С. 44-45.
17. Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5». Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/system/files/3%205%20final.pdf> (дата звернення: 26.03.2018 р.).
18. Україна органічнішає. Журнал ORGANIC UA. 2018. 01-03 (43) 2018. С. 17-19.
19. Official site of European Union law. URL : <http://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 26.03.2018 р.).
20. Willer H., Lernoud J. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging trends. FiBL&IFOAM - Organic International. Germany : Medienhaus Plump, 2018. 348 p.
6. Dovidnyk standartiv ES shchodo rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva ta markuvannya orhanichnykh produktiv [Directory of EU standards for the organic production regulation and organic products labeling]. (2013). 3rd ed. Lviv: Vydavnycha kompaniia "ARS" [In Ukrainian].
7. Dovidnyk standartiv ES shchodo rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva ta markuvannya orhanichnykh produktiv [Directory of EU standards for the organic production regulation and organic products labeling]. (2015). 4th ed. Lviv: Vydavnycha kompaniia "ARS" [In Ukrainian].
8. Dovidnyk standartiv ES shchodo rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva ta markuvannya orhanichnykh produktiv [Directory of EU standards for the organic production regulation and organic products labeling]. (2016). 5th ed. Lviv: Vydavnycha kompaniia "ARS" [In Ukrainian].
9. Kapshtyk, M.V. (2012). Normatyvno-pravove zabezpechennia organichnoho vyrobnytstva v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Organic production regulatory support in Ukraine: problems and perspectives]. Ahroekolohichniy zhurnal, 1, pp. 25-31 [In Ukrainian].
10. Melnyk, V.O. (2014). Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva (porivnialno-pravovyi aspekt) [Foreign experience in the organic production legal regulation (comparative legal aspect)]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, 197(2), pp. 79-90 [In Ukrainian].
11. Melnychuk, O.F. & Melnychuk, M.O. (2017). Pravove rehuliuвання vyrobnytstva organichnoi silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Legal regulation of organic agricultural production in Ukraine]. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, 5, pp. 98-108 [In Ukrainian].
12. Ofitsiyniy sait Federatsii organichnoho rukhu Ukrainy [Official site of the Organic Federation of Ukraine]. Retrieved from: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> [In Ukrainian].
13. Parkhomenko, M.M. (2011). Pravove rehuliuвання organichnoho vyrobnytstva v Ukraini [Organic production legal regulation in Ukraine]. Forum prava, 4, pp. 546-552 [In Ukrainian].
14. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do organichnoho vyrobnytstva, obihu ta markuvannya organichnoi produktsii : proekt Zakonu Ukrainy vid 24.11.2016 № 5448 [On basic principles and requirements for organic production, turnover and marking of organic products: Draft Law of Ukraine from 24.11.2016 No. 5448]. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 [In Ukrainian].
15. Milovanov, E., Martyniuk, M., Kovalova, O., Khodakivska, O., et al. (2018). Rehionalna pidtrymka organichnoho vyrobnytstva v Ukraini [Organic production regional support in Ukraine]. E. Milovanov (Ed.). Kyiv: Organic Print [In Ukrainian].
16. Retelna perevirka ukrainskykh orhanichnykh produktiv na kordonі Yevrosouzu [Careful survey of Ukrainian organic products at the EU border]. (2018). Zhurnal ORGANIC UA, 01-03 (43), pp. 44-45 [In Ukrainian].
17. Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektora "3+5" [Agricultural sector development strategy "3+5"]. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/system/files/3%205%20final.pdf> [In Ukrainian].
18. Ukraina organichnishaie [Ukraine becomes more organic]. (2018). Zhurnal ORGANIC UA, 01-03 (43), pp. 17-19 [In Ukrainian].
19. Official site of European Union law. Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu> [In English].
20. Willer, H., & Lernoud, J. (2018). The world of organic agriculture. Statistics and emerging trends. FiBL&IFOAM - Organic International. Germany: Medienhaus Plump [In English].

Milovanov E.V. Legal principles of regulation of organic production in EU countries

The purpose of the article is to study the EU experience in the field of organic production legal regulation and determine the direction for domestic legislation improvement on the organic sphere development.

Research methodology. In the research process there have been used the following scientific methods: retrospective analysis, comparative, general scientific.

Research results. Preconditions of formation of the European legislative base of organic production have been highlighted. A clear definition of the bases of production, selling, processing and labeling of organic products at the legislative level has become

a solid basis for the modern development of the organic market in the EU. The proper functioning of the internal market of organic products in the EU, as well as maintaining consumer confidence in products labeled as organic, ensures fair competition for organic products, which has a positive effect on market trends. A retrospective analysis of the development of domestic legislation on the formation of the organic farming in Ukraine shows that nowadays there is a stable positive trend towards the development of the organic sphere, increasing demand for organic products, deepening of consumers awareness of their useful properties and benefits.

Elements of scientific novelty. The main achievements of Ukraine in the field of regional support of organic agricultural production have been determined. The prospects of the organic production sphere for the socio-economic and ecological development of Ukraine have been proved, provided that a full-fledged mechanism for its legal regulation must be created. Organic agriculture, with significant potential for economic, social and environmental development of the environment, will promote the integrated rural development and improve the health of people.

Practical significance. The potential benefits of forming an effective legal and regulatory framework for the domestic organic sphere at all levels of management have been shown, namely: increasing the profitability of agricultural producers, expanding the export potential, strengthening the Ukrainian image of supplier of high-quality products, improving the overall level of food security in the state and health of people. Tabl.: 1. Refs.: 20.

Keywords: European legislation, organic sphere, legal regulation, organic products, state support, organic market.

Milovanov Eugen Volodymyrovych - candidate of economic sciences, president of Organic Federation of Ukraine (4, Obolonska st., Kyiv)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Милованов Е. В. Правовые основы регулирования органического производства в странах ЕС

Цель статьи - изучить опыт ЕС в области правового регулирования органического производства и определения направлений совершенствования отечественного законодательства для развития органической сферы.

Методика исследования. Используются методы: ретроспективного анализа, сравнительный, общенаучный.

Результаты исследования. Освещены предпосылки становления европейской законодательной базы органического производства. Четкое определение основ производства, хранения, переработки и маркировки органической продукции на законодательном уровне стало прочной основой для современного развития органического рынка в странах ЕС. Надлежащее функционирование внутреннего рынка органической продукции в ЕС, а также поддержание доверия потребителей к продуктам, маркированным как органические, обеспечивает честную конкуренцию органической продукции, что положительно отражается на рыночных тенденциях. Ретроспективный анализ развития отечественного законодательства по формированию системы органического хозяйствования в Украине свидетельствует, что ныне наблюдается стабильная положительная тенденция к развитию органической сферы, повышению спроса на органические продукты, углубленное осознание потребителями их полезных свойств и преимуществ.

Элементы научной новизны. Определены основные достижения Украины в сфере региональной поддержки органического агропроизводства. Доказана перспективность сферы органического производства для социально-экономического и экологического развития Украины при условии создания полноценного механизма ее правового регулирования. Органическое сельское хозяйство, имея значительный потенциал для экономического, социального и экологического развития среды будет способствовать комплексному развитию сельских территорий и улучшению состояния здоровья населения.

Практическая значимость. Показано потенциальные выгоды от формирования действенной нормативно-правовой базы регулирования отечественной органической сферы на всех уровнях хозяйствования, а именно: повышение уровня доходности агропроизводителей, расширение экспортного потенциала, укрепление имиджа Украины как поставщика высококачественной продукции, улучшение общего уровня безопасности продовольствия в государстве и здоровья населения. Табл.: 1. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: европейское законодательство, органическая сфера, правовое регулирование, органическая продукция, государственная поддержка, рынок органика.

Милованов Евгений Владимирович - кандидат экономических наук, президент Федерации органического движения Украины (г. Киев, ул. Оболонская, 4)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Стаття надійшла до редакції 30.03.2018 р.

Фахове рецензування: 30.03.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Милованов Є. В. Правові засади регулювання органічного виробництва в країнах ЄС. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 117-125.

* * *

Економічне оцінювання інформаційної діяльності підприємств

Мета статті - сформувати систему показників, рекомендованих для оцінювання інформаційної діяльності підприємства.

Методика дослідження. Методи: теоретичне узагальнення, аналіз і синтез, порівняння та зіставлення, методи послідовного відбору, критеріальної діагностики, оптимізаційні, морфологічний аналіз.

Результати дослідження. Досліджено сутність, окреслено завдання (обґрунтування альтернативних варіантів управлінського впливу, підтримання оптимального стану функціонування керуючої і керованої підсистем підприємства тощо), принципи (економічної ефективності, цільової спрямованості, наукової обґрунтованості, комплексності, системності, об'єктивності тощо) та вивчено інструментарій економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств.

Елементи наукової новизни. Рекомендовано показники для економічного оцінювання інформаційної діяльності загалом (ефективність кадрового забезпечення, інформаційна озброєність праці, рівень комп'ютеризації і надійності інформаційних технологій, функціональна повнота програмного забезпечення) та окремих технологічних операцій із забезпечення інформаційної діяльності підприємства (своєчасність одержання, оброблення, поширення інформації, дотримання термінів надання інформації; ступінь релевантності, застосованості оновлення інформації, рівень запозичень інформації та інформаційного шуму, частка інформації на зберіганні тощо).

Практична значущість. Запропонована система показників може застосовуватися для розрахунку інтегрального показника рівня інформаційної діяльності підприємства як єдиного критеріального індикатора його рівня з урахуванням вагомості загальних критеріїв інформаційної діяльності підприємства та показників, які характеризують технологічні операції щодо одержання, використання, поширення, зберігання, вилучення інформації. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: інформаційна діяльність, економічне оцінювання, система показників, інструментарій, критерії, інтегральний показник.

Шпак Юрій Несторович - аспірант, Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, вул. Ст. Бандери, 12)

E-mail: dida_05@ukr.net

Постановка проблеми. Оцінювання є невід'ємною складовою процесів управління підприємством. Як відомо, його слід розглядати як аналітичний інструментарій вимірювання витрат, ефектів, результативності окремих аспектів діяльності та підприємства загалом, на основі якого відбувається прийняття раціональних управлінських рішень, обґрунтування альтернативних варіантів їх впливу, підтримання оптимального стану функціонування керуючої й керованої підсистем підприємства, зважаючи на дію чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, впливу на нього, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і залежності тощо.

Необхідність економічного оцінювання зумовлюється потребою у визначенні рівня

результативності різних аспектів діяльності підприємства, а також потреб організаційних змін, його розвитку, які передбачають підвищення ефективності системи менеджменту тощо, важливістю реалізації процесів контролювання (потребують чинних норм та нормативів, цільових показників, критеріїв, за якими здійснюється процес контролювання) тощо.

Економічне оцінювання стосується різних аспектів діяльності підприємства, серед яких і інформаційна діяльність. Вона нами розглядається як сукупність дій працівників інформаційної сфери підприємства, спрямованих на забезпечення впливу інформаційного обміну між керуючою та керованою підсистемами та всередині них системи менеджменту і підприємства з зовнішнім середовищем для задоволення потреб управлінського персоналу й власників підприємства у своєчасній, достовірній, структурованій, якісній, отриманій на законних засадах інформації

* Науковий керівник – О.Г. Мельник, доктор економічних наук, професор.

© Ю.Н. Шпак, 2018

для швидкого ухвалення виважених управлінських рішень щодо тактики і стратегії ефективної роботи підприємства. Суб'єктами інформаційної діяльності є усі підприємства – відкриті системи, на вході у яких перебувають ресурси (у тому числі інформаційні), а на виході – готова продукція, зокрема, інформаційний продукт.

Дослідження дій управлінського персоналу щодо економічного оцінювання процесів, які забезпечують функціонування підприємств, дає змогу стверджувати таке. Результативність економічного оцінювання здійснюється через дотримання низки принципів (економічної ефективності, цільової спрямованості, наукової обґрунтованості, комплексності, системності, об'єктивності тощо) [7, 9, 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.М. Рева, О.О. Смірнов вважають, що «головними критеріями в оцінці інформаційних систем стали достовірність, своєчасність, повнота та корисність інформації для прийняття рішень». Крім того, з метою визначення ефективності внутрішньої системи управління, дослідниками рекомендовано використовувати показник відношення отриманого прибутку до затрат на технічні засоби і забезпечення функціонування внутрішньої системи інформації [6]. Згідно з окресленим змістом, дана ознака є рівнем ефективності інформаційної діяльності підприємства.

С.В. Мельниченко, узагальнюючи підходи до оцінювання інформаційних технологій, які застосовуються у діяльності підприємств, пропонує використовувати такі показники: вартісна оцінка задоволення інформаційних потреб користувачів, витрати на розроблення і функціонування технології обробки даних, показники функціональної повноти обробки інформації та сукупної вартості володіння інформаційною системою, надійність інформаційних технологій, своєчасність обробки інформації тощо [4]. Незважаючи на те, що більшість показників можуть бути застосовані для оцінювання інформаційної діяльності підприємства, автором не здійснено систематизацію, не узгоджено критерії залежно від ознак, які вони характеризують. Це можна було б зробити через узагальнення зазначених показників за кількома групами.

Як результуючий показник різниці додаткового прибутку підприємства від упрова-

дження інформаційних технологій спільно з інформаційними ресурсами, технічними засобами та програмним забезпеченням та суми податків, які необхідно сплатити з додаткового прибутку внаслідок цих заходів. І.М. Нога, Р.М. Скриньковський, Г. Павловські пропонують розраховувати річний економічний ефект інформаційної діяльності [5]. На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним, зважаючи на те, що рекомендується використати лише один результуючий показник.

Для оцінювання діяльності інформаційної установи (як фірми, корпорації, виробничого об'єднання чи організації, що проводить збирання, обробку, розробку, постачання та реалізацію інформаційних продуктів і послуг, включаючи, якщо потрібно, авторський нагляд та інформаційне обслуговування споживачів тощо). Л.І. Біловус пропонує застосовувати оцінки затрат і результатів при формуванні конкретного інформаційного продукту чи послуги; оцінки створення альтернативних варіантів інформаційних продуктів і послуг, що задовольнить аналогічну інформаційну потребу; порівняльну оцінку конкурентоспроможності створюваного й альтернативного інформаційного продукту чи послуги; визначення динаміки цін тощо [1]. Така методика доречна при реалізації підприємством інформації, яка була ним вироблена чи набута.

П.Ю. Родіонов для оцінювання інформаційної діяльності компаній розглядає систему показників, яка містить три основні аспекти оцінювання: результати інформаційної діяльності, показники якості інформації, стан технічного забезпечення інформаційної діяльності [7]. За кожним із запропонованих напрямів автором сформовано системи часткових показників (видатки системи інформаційної діяльності, планування витрат на інформаційну діяльність, організація комунікаційного процесу, ефективність кадрового забезпечення, швидкість оновлення, релевантність, достовірність інформації, надійність програмного забезпечення, рівень комп'ютеризації підприємства тощо), які слід використовувати для розрахунку інтегрального показника ефективності інформаційної діяльності авіакомпаній. Вважаємо за доцільне розвинути класифікацію, що запропонована П.Ю. Родіоновим, шляхом удосконалення і доповнення системи показни-

ків, призначеної для всебічного економічного оцінювання інформаційної діяльності.

У своїй науковій роботі А. Крістєв пов'язує оцінку інформації з виявленням додаткового ефекту від реалізації основних функцій інформаційної системи, який одержують при застосуванні даного ресурсу в процесі розробки і прийняття управлінських рішень. Водночас цінність інформації, на думку автора, визначається приростом одержуваного ефекту, а врахування передбачуваних витрат на створення і експлуатацію різних систем збору даних дає змогу вирішувати питання про вибір найраціональнішої із них і формування на її основі певної сукупності інформаційних ресурсів підприємства [2]. При цьому прогнозується використання методів нечіткої логіки та алгоритми аналізування, що значно ускладнюють процедуру оцінювання.

На думку І.Р. Свістельник, І.П. Заневського, оцінювання інформаційного задоволення слід здійснювати за такими основними складовими: інформації як ресурсу підприємства; процесів збереження, поширення та систематизації інформації; інноваційних сучасних засобів, які забезпечують доступ до інформації та її отримання [9]. Разом із тим треба використовувати такі показники, як обсяг інформаційних ресурсів (загальна кількість документів у інформаційних системах); загальна кількість одиниць інформаційних ресурсів (зокрема, в середньому, або на одного користувача); оборотність інформаційних ресурсів - це загальна кількість використаних одиниць відносно загальної кількості інформаційних ресурсів (зокрема, в середньому, або на одного користувача) [9]. Інформація як ресурс підприємства може бути оцінена кількісно згідно зі споживчим підходом, який передбачає те, що мірою кількості інформації є її визначеність [9]. Щодо вартісної оцінки інформації, то можна скористатися різними підходами (витратний, ринковий, дохідний). Важливим аспектом оцінювання інформації є виявлення її якісних властивостей, для чого треба застосувати механізм невагтисного синтезу та оцінювання важливості, повноти, актуальності інформації за низкою ознак (вичерпність, достовірність, актуальність, доступність інформації тощо), притаманним їм властивостям та рекомендованим рівнем оцінок.

Якісна характеристика інформаційного забезпечення діяльності підприємства проаналізована також у праці І.Ю. Рябова, О.Є. Пудовкіна, до якої належать такі показники: частка використовуваної, застарілої, достовірної інформації, дотримання строків оприлюднення інформації, термін підготовки інформації, рівень застосовності інформації для оперативного використання, кількість питань, які виникають у результаті суперечливих даних, доступність інформації для користувачів. Залежно від цілей інформаційної діяльності підприємства та факторів забезпечення його результативності авторами узагальнено усі наведені вище аспекти оцінювання за допомогою показників повноти використання, достовірності інформації, рівня її застосовності для варіативного використання, доступності інформації для споживачів, зручності її отримання [8]. Також у дослідженні [8] виявлено показники для оцінювання інформаційної озброєності праці: динаміка обсягу інформації; частка працівників, основна діяльність яких поєднана з використанням комп'ютерних технологій; вартість засобів обчислювальної техніки в розрахунку на одного працівника; техніко-інформаційна озброєність праці персоналу; середній вік ЕОМ; частка управлінських функцій з використанням ЕОМ; ступінь завантаження техніки за прямим призначенням; частка імпортного обладнання в складі всього парку ЕОМ; обсяг інвестицій, спрямованих на розвиток інформаційних технологій. На нашу думку, деякі із цих показників застарілі та не можуть бути використані при управлінні підприємствами. Це пов'язано із розвитком техніки та технологій, заміною ЕОМ сучасними активами, програмним забезпеченням тощо. Таким чином, частина рекомендованих показників, як, наприклад, частка імпортного обладнання в складі всього парку ЕОМ, втратили свою актуальність.

Виходячи із розглянутого вище матеріалу можна стверджувати про відсутність єдиного підходу, призначеного до оцінювання інформаційної діяльності на підприємстві. Наявний інструментарій оцінювання не враховує особливості інформаційної діяльності, що виявились у необхідності оцінювання технологічних операцій із її забезпечення. Також можна стверджувати, що окремі аспекти оцінювання інформаційної діяльності уже не відповідають найважливішим вимогам

сучасності, зважаючи на рівень розвитку техніки і технологій, перебіг інноваційних процесів.

Мета статті - сформувати систему показників, рекомендованих для оцінювання інформаційної діяльності підприємства.

Виклад основних результатів дослідження. Зважаючи на сутність інформаційної діяльності, та, узагальнюючи результати досліджень за проблемою забезпечення її економічного оцінювання, можна рекомендувати систему показників для її аналізування. Вона містить загальні показники, які можна застосувати як для суцільного оцінювання інформаційної діяльності підприємства, так і для аналізу її окремих аспектів. Наприклад, у процесі економічного оцінювання можна розрахувати як рівень витрат інформаційної діяльності підприємства загалом, так і рівень витрат окремих операцій у процесі її здійснення. Йдеться про витрати на набуття інформації, вироблення на її основі власної нової інформації тощо. До таких показників належать: рівень витрат інформаційної діяльності, а також ефективності інформаційної діяльності, динаміка обсягу інформації. Також до цієї групи показників віднесемо ті, що характеризують інформаційну діяльність підприємства у цілому та не можуть бути призначені для оцінювання окремих технологічних операцій. Наприклад, такими показниками є рівень кадрового забезпечення інформаційної діяльності чи рівень комп'ютеризації, який буде однаковою незалежно від проведеної технологічної операції, адже їх реалізують одні й ті самі працівники, що використовують одні основні засоби підрозділу з управління інформаційною діяльністю. До цієї групи належать показники ефективності кадрового забезпечення, інформаційної озброєності праці, рівні комп'ютеризації і надійності інформаційних технологій, функціональна повнота програмного забезпечення.

Також нами визначено показники для економічного оцінювання окремих технологічних операцій інформаційної діяльності підприємства:

1. Одержання інформації: своєчасність одержання інформації; частка достовірної інформації; рівні витрат часу на підготовку інформації і запозичення інформації; частка працівників, що використовують ІТ в основній діяльності.

2. Використання інформації: своєчасність обробки інформації; рівень запозичень нововведень; частка прийняття управлінських рішень; частка використаної споживачами інформації.

3. Поширення інформації: своєчасність; рівень споживання; дотримання термінів надання інформації; рівень релевантності інформації; ступінь оновлення; зручність отримання інформації споживачами; доступність інформації для користувачів; рівень інформаційного шуму.

4. Зберігання інформації: частка інформації на зберіганні; частка достовірної інформації на зберіганні; ступінь зберігання інформації.

5. Вилучення інформації: рівень застосовності інформації; частка застарілої інформації.

Розкриємо механізми розрахунку цих показників та шляхи узагальнення з метою виявлення інтегрального показника, визначеного для економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств. З метою забезпечення однозначності, єдиного трактування та доступності отриманих результатів слід забезпечити інтегральне оцінювання рівня інформаційної діяльності підприємства. Для цього рекомендовано інтегральний показник рівня інформаційної діяльності підприємства (I_{pid}), що слугуватиме єдиним критеріальним індикатором рівня інформаційної діяльності підприємства. Його можна визначити з урахуванням вагомості загальних показників інформаційної діяльності підприємства та показників, які характеризують технологічні операції щодо одержання, використання, поширення, зберігання, вилучення інформації за формулою:

$$I_{pid} = \sum_{i=1}^n Y_{nido} \times W_{ynido},$$

де I_{pid} - інтегральний показник рівня інформаційної діяльності підприємства; Y_{nido} - узагальнюючі показники, що формуються відповідними аспектами оцінювання і характеризують інформаційну діяльність загалом та технологічні операції, які її забезпечують;

W_{ynido} - вагомості узагальнюючих показників інформаційної діяльності загалом та реалізації технологічних операцій;

n - кількість узагальнюючих показників інформаційної діяльності підприємства.

З метою узагальнення часткових показників, які призначені для оцінювання рівня технологічних операцій із реалізації інформаційної діяльності та загальних показників ступеня її здійснення, необхідно враховувати їх вагомості та забезпечити розрахунок згідно з формулою:

$$Y_{nido} = \sum_{i=1}^n \chi_{nido} \times W_{\chi nido},$$

де Y_{nido} - узагальнюючий показник, що вказує на рівень реалізації технологічних операцій чи характеризує інформаційну діяльність у цілому;

χ_{nido} - часткові показники рівня реалізації технологічних операцій чи інформаційної діяльності загалом;

$W_{\chi nido}$ - вагомості часткових показників рівня реалізації технологічних операцій чи інформаційної діяльності у цілому;

n - кількість часткових показників інформаційної діяльності підприємства.

Висновки. Економічне оцінювання інформаційної діяльності підприємства спрямовано на обґрунтування альтернативних варі-

антів управлінського впливу, підтримання оптимального стану функціонування керуючої і керованої підсистем підприємства, зважаючи на дію чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, впливу на нього, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і залежності тощо. Воно відбувається із дотриманням принципів економічної ефективності, цільової спрямованості, наукової обґрунтованості, комплексності, системності, об'єктивності тощо.

З метою удосконалення інструментарію оцінювання інформаційної діяльності, врахування особливостей її здійснення, забезпечення відповідного рівня критеріальності, рекомендовано показники, що призначені для економічного оцінювання інформаційної діяльності загалом (ефективність кадрового забезпечення, інформаційна озброєність праці, рівні комп'ютеризації і надійності інформаційних технологій, функціональна повнота програмного забезпечення) та окремих технологічних операцій інформаційної діяльності підприємства (своєчасність одержання, оброблення, поширення інформації, дотримання термінів надання інформації; рівень релевантності, застосовності оновлення інформації тощо).

Список бібліографічних посилань

1. Біловус Л. І. Управління та організація діяльності інформаційних установ (за фаховим спрямуванням). Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 414 с.
2. Крістєв А. Механізми оперативного інформаційного забезпечення діяльності промислових підприємств Болгарії та України : дис. д-ра філософії в галузі економіки : 08.00.04. Київ, 2010. 254 с.
3. Крючкова І. Р. Економічне оцінювання та залучення джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Одеса, 2015. 24 с.
4. Мельниченко С. В. Оцінка ефективності застосування інформаційних технологій у діяльності туристичних підприємств. *Економічні науки: наук. вісн.* 2009. Вип. II (34). С. 223-232
5. Нога І. М., Скриньковський, Р. М., Павловські Г. Діагностика ефективності застосування інформаційних технологій в управлінні підприємствами. *Бізнес Інформ.* 2016. № 9. С. 241-245.
6. Рева О. М., Смірнов О. О. Організація інформаційної діяльності підприємства. *Зб. наук. пр. Кіровоградського національного технічного університету. Техніка в сільськогосподарському виробництві, галузеве машинобудування, автоматизація.* 2010. Вип. 23. С. 29-33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkntu_2010_23_8.
7. Родіонов П. Ю. Управління інформаційною діяльністю авіакомпанії : дис. канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2015. 206 с.

References

1. Bilovus, L.I. (2010). *Upravlinnia ta orhanizatsiia diialnosti informatsiinykh ustanov (za fakhovym spriamuvanniam) [Management and organization of activity of information institutions (by professional direction)]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [In Ukrainian].
2. Kristiev, A. (2010). *Mekhanizmy operativnoho informatsiinoho zabezpechennia diialnosti promyslovykh pidpriemstv Bolharii ta Ukrainy [Mechanisms of operational information support of the industrial enterprises of Bulgaria and Ukraine]. Candidate's thesis.* Kyiv [In Ukrainian].
3. Kriuchkova, I.R. (2015). *Ekonomichne otsiniuvannia ta zaluchennia dzherel finansuvannia innovatsiino-investytsiinoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva [Economic appraisal and attraction of sources of financing of innovation and investment activity of the industrial enterprise]. Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa [In Ukrainian].
4. Melnychenko, S.V. (2009). *Otsinka efektyvnosti zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u diialnosti turystychnykh pidpriemstv [Evaluating of the effectiveness of information technology usage in business tourism enterprises]. Ekonomichni nauky: naukovyi visnyk, 2 (34), pp. 223-232* [In Ukrainian].
5. Noha, I.M., Skrynkovskiy, R.M., & Pavlovskiy, H. (2016). *Diahnostyka efektyvnosti zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii v upravlinni pidpriemstvamy [Diagnostics of the efficiency of application of information technologies in enterprises' management]. Biznes Inform, 9, pp. 241-245* [In Ukrainian].

8. Рябова И. Ю., Пудовкина О. Е. Анализ и оценка информационной деятельности предприятия тяжелого машиностроения (на примере «ТЯЖМАШ»). *Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по мат. XXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 1(28)*. URL : [http://sibac.info/archive/economy/1\(28\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/1(28).pdf).

9. Свістельник І. Р., Заневський І. П. Характеристика інформаційного забезпечення вищої фізкультурної освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : наук. моногр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків, 2006. № 9. С. 141-144.

10. Сыротинська Н. М. Загальні принципи та підходи до оцінювання інновацій машинобудівних підприємств. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 3. С. 245-250.

11. Федорчук О. Є. Економічне оцінювання та регулювання механізмів залучення інвестицій на підприємство : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2016. 22 с.

6. Reva, O.M. (2010). Orhanizatsiia informatsiinoi diialnosti pidpriemstva [Organization of information activity of an enterprise]. *Zbirnyk naukovykh prats Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Tekhnika v silskohospodarskomu vyrobnytstvi, haluzeve mashynobuduvannia, avtomatyzatsiia*, 23, pp. 29-33. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znkntu_2010_23_8 [In Ukrainian].

7. Rodionov, P.Yu. (2015). Upravlinnia informatsiinoi diialnistiu aviakompanii [Management information activities of airlines]. *Candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].

8. Riabova, Y.Yu. & Pudovkina, O.E. (2015). Analiz y otsenka ynfomatysionnoi deiatelnosti predpriyatiya tiazheloho mashynostroeniya (na prymere "TlaZhMAsh") [Analysis and evaluation of information activity of the heavy engineering enterprise (on the example of "TYAZHMASH")]. *Nauchnoe soobshchestvo studentov XXI stoletiya. Ekonomicheskie nauki: sb. st. po mat. XXVIII mezhduar. stud. nauch.-prakt. konf.*, 1 (28). Retrieved from: [http://sibac.info/archive/economy/1\(28\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/1(28).pdf) [In Russian].

9. Svistelnik, I.R., & Zanevskiy, I.P. (2006). Kharakterystyka informatsiinoho zabezpechennia vyshchoi fizkulturnoi osvity [Characteristics of information provision for higher physical education]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu: nauk. monohr. - Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sports: science monograph*. S.S. Yermakov (Ed.). (9, pp. 141-144). Kharkiv [In Ukrainian].

10. Syrotynska, N.M. (2014). Zahalni pryntsyipy ta pidkhody do otsiniuvannia innovatsii mashynobudivnykh pidpriemstv [General principles and approaches to the evaluation of innovations in machine-building enterprises]. *Nauka i ekonomika*, 3, pp. 245-250 [In Ukrainian].

11. Fedorchak, O.Ye. (2016). Ekonomichne otsiniuvannia ta rehuliuivannia mekhanizmv zaluchennia investysii na pidpriemstvo [Economic appraisal and regulation of mechanisms for attracting investments to an enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [In Ukrainian].

Shpak Yu.N. Economic evaluation of information activities of enterprises

The purpose of the article is to develop the system of indicators, recommended for evaluation of information activities of enterprises.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: theoretical generalization, analysis and synthesis, comparison, methods of sequential selection, quantitative diagnostics, optimization methods, morphological analysis.

Research results. There have been investigated an essence, tasks (justification of alternative variants of administrative influence, maintenance of the optimal state of functioning of the managing and controlled subsystems of the enterprise, etc.), principles (economic efficiency, target orientation, scientific validity, complexity, system, objectivity, etc.) and studied the tools of economic evaluation of information activities of enterprises.

Elements of scientific novelty. The system of indicators for economic evaluation of information activities have been developed (in particular, the effectiveness of personnel provision, information provision of labor, informatics level, level of reliability of information technology, functional completeness of software) and the significant stages of technological operations of enterprises information activities have been highlighted (timeliness of receiving, processing, dissemination of information, compliance with the timeframes of the information provision, level of relevance, level of update information, level of information borrowing, information clutter, level of safekeeping information, etc.).

Practical significance. There've been offered an approach that might be useful for enterprises on the purpose of evaluation of information activity efficiency. Its main advantage is the possibility for assessing an average integral indicator, which reflects separate technological operations of information activities of enterprises. Refs.: 11.

Keywords: information activity, economic evaluation, system of indicators, tools, criteria, integral indicator.

Shpak Yuriy Nesterovych - post-graduate student, Lviv Polytechnic National University (12, Bandery st., Lviv)
E-mail: dida_05@ukr.net

Шпак Ю.Н. Экономическое оценивание информационной деятельности предприятий

Цель статьи - сформировать систему показателей, рекомендованных для оценки информационной деятельности предприятия.

Методика исследования. Методы: теоретическое обобщение, анализ и синтез, сравнение и сопоставление, методы последовательного отбора, критериальной диагностики, оптимизационные методы, морфологический анализ.

Результаты исследования. Исследована сущность, определены задачи (обоснование альтернативных вариантов управленческого воздействия, поддержания оптимального состояния функционирования управляющей и управляемой подсистем предприятия и т.д.), принципы (экономической эффективности, целевой направленности, научной обоснованности, комплексности, системности, объективности и т.д.) и изучен инструментарий экономической оценки информационной деятельности предприятий.

Элементы научной новизны. Рекомендованы показатели для экономической оценки информационной деятельности в целом (эффективность кадрового обеспечения, информационная вооруженность труда, уровень компьютеризации и надежности информационных технологий, функциональная полнота программного обеспечения) и отдельных технологиче-

ских операций по обеспечению информационной деятельности предприятия (своевременность получения, обработки, распространение информации, соблюдение сроков предоставления информации, уровень релевантности, применимости, обновления информации, уровень заимствований информации и информационного шума, доля информации на хранении и т.д.).

Практическая значимость. Предложенная система показателей может использоваться для расчета интегрального показателя уровня информационной деятельности предприятия как единого критериального его индикатора с учетом весомости общих показателей информационной деятельности предприятия и показателей, характеризующих технологические операции по получению, использованию, распространению, хранению, извлечению информации. Библиогр. : 11.

Ключевые слова: информационная деятельность, экономическое оценивания, система показателей, инструментарий, критерии, интегральный показатель.

Шпак Юрий Нестерович - аспирант, Национальный университет «Львовская политехника» (г. Львов, ул. Ст. Бандеры, 12)
E-mail: dida_05@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 27.04.2018 р.

Фахове рецензування: 11.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпак Ю. Н. Економічне оцінювання інформаційної діяльності підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 126-132.

* * *

Новини АПК

Україна і США активізували роботу щодо взаємного доступу на ринки

На початку травня 2018 р. Україну відвідала делегація ветеринарної служби Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів Америки. Мета візиту - обговорення низки питань, які становлять взаємний інтерес для Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та компетентного органу США.

Представники делегації ветеринарної служби Міністерства сільського господарства США зустрілися з головою Держпродспоживслужби Володимиром Лапою, фахівцями Департаменту безпечності харчових продуктів і ветеринарної медицини та Управління міжнародного співробітництва.

Під час зустрічей американська сторона ініціювала обговорення технічних коректив до ряду ветеринарних сертифікатів на імпорт в Україну певних видів товарів, зокрема, кормів для домашніх тварин, кормових добавок, м'яса птиці, технічного желатину (не для харчового застосування), а також молока і молочних продуктів. З цих питань між спеціалістами відбулися плідні технічні дискусії, за результатами яких найближчим часом будуть прийняті відповідні рішення.

Американська сторона поінформувала, що технічні відомства США уже зробили технічну оцінку наданих українською стороною запитальника та матеріалів щодо можливостей експорту м'яса птиці до США та системи державного контролю й нагляду за безпечністю харчових продуктів.

Представники американської ветеринарної служби повідомили про намір у короткостроковій перспективі здійснити верифікаційний візит до України щодо оцінки системи державного контролю виробництва м'яса птиці. Враховуючи той факт, що це буде перший візит компетентних відомств США до України, представники місії також здійснять оцінку Держпродспоживслужби та її територіальних органів, лабораторної системи, прикордонних пунктів тощо.

Сторони домовилися продовжити тісну співпрацю та активізувати двосторонні зв'язки задля ефективного вирішення тих питань, які становлять взаємний інтерес.

Прес-служба Держпродспоживслужби